

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

На правах рукопису

УДК: 94 (477.85) “18”/ “19”: 329.78

ДУТЧАК ІННА ГРИГОРІВНА

**УКРАЇНСЬКИЙ МОЛОДІЖНИЙ РУХ НА БУКОВИНІ
(60-ті рр. ХІХ – початок ХХ ст.)**

Спеціальність 07.00.01 – Історія України
Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

Науковий керівник
Добржанський Олександр Володимирович,
доктор історичних наук, професор

Чернівці – 2003

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	С. 3
ВСТУП.....	С. 5
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ІСТОРІОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	С. 12
РОЗДІЛ 2. ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ, СТРУКТУРА ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКИХ МОЛОДІЖНИХ ТОВАРИСТВ БУКОВИНИ.....	С. 34
2.1. Соціально-демографічні, суспільно-політичні та культурно-освітні чинники зародження та розвитку українського молодіжного руху.....	С. 34
2.2. Становлення, структура та організаційні засади молодіжних товариств.....	С. 50
РОЗДІЛ 3. ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА, КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ТА ДОБРОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ.....	С. 92
3.1. Участь у громадсько-політичному житті краю.....	С. 92
3.2. Культурно-просвітницька та добродійна робота.....	С. 112
РОЗДІЛ 4. ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНСЬКОГО МОЛОДІЖНОГО РУХУ БУКОВИНИ З ІНШИМИ МОЛОДІЖНИМИ РУХАМИ.....	С. 134
4.1. Стосунки з іншими молодіжними організаціями краю.....	С. 134
4.2. Зв'язки з українською молоддю Галичини та Наддніпрянщини.....	С. 155
ВИСНОВКИ.....	С. 184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	С. 191
ДОДАТКИ.....	С. 244

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Арк. – Аркуш.

Вид-во. – Видавництво.

ДАЛО. – Державний архів Львівської області.

ДАЧО. – Державний архів Чернівецької області.

Див. – Дивися.

Дод. – Додаток.

Д-р. – Доктор.

К. – Київ.

К. – Крона.

Кн. – Книга.

ЛНВ. – Літературно-науковий вісник.

М. – Місто.

НТШ. – Наукове товариство імені Т.Шевченка.

Од. зб. – Одиниця зберігання.

Оп. – Опис.

Р. – Рік.

РР. – Роки.

Ред. – Редактор.

Редкол. – Редколегія.

С. – Сторінка.

Спр. – Справа.

Ст. – Століття.

Т. – Том.

Тов. – Товариство.

Ф. – Фонд.

Х. – Харків.

Ц.К. – Цісарсько-королівський.

Ч. – Частина.

Чол. – Чоловік.

ЦДІА України в м. Львові. – Центральний державний історичний архів України в місті Львові.

Vd. – Band (том).

H. – Heft (частина, випуск).

P. – Pagina (сторінка).

S. – Seite (сторінка).

ВСТУП

Актуальність теми. Історичний розвиток будь-якого суспільства поряд з іншими чинниками суттєво залежить від того, якою мірою воно відкрило для себе такий дієвий фактор суспільно-політичних змін, як молодь. І в кількісному, і в якісному відношенні молодь у всі часи була в авангарді громадських рухів, а також своєрідним каталізатором суспільних перетворень. Але у колишньому СРСР і відповідно в Україні, яка перебувала у його складі, недооцінювалася самостійність молоді, молодіжний рух вважався похідним від “дорослих” політичних партій, організацій, рухів. Останнім часом в Україні почали змінюватися підходи до визначення цього явища, розуміння його ролі в суспільстві, що потягнуло за собою і практичні результати у розвитку сучасного молодіжного руху в Україні. Сьогодні формуються структури державної молодіжної політики, її правова база, діють багато молодіжних об'єднань, розвиваються нові методи та напрямки їхньої роботи з молоддю, співпраці з органами влади, інтеграції у міжнародні молодіжні структури. Але проведені протягом останніх років дослідження свідчать про досить невисокий рейтинг серед молоді України таких цінностей, як патріотизм, любов до Батьківщини, відданість ідеї національного відродження. А якщо визначити, що на молодіжному зрізі суттєво відображаються загальносуспільні тенденції, то можна стверджувати і про недостатню поширеність національно-патріотичної ідеї на терені українського суспільства взагалі. Це не може не хвилювати, бо саме така ідея в складні періоди економічного і соціально-політичного розвитку країни здатна консолідувати націю, об'єднати її спільною метою, вивести з ситуації кризи, реформувати суспільство. Саме на фундаменті ідеї національного відродження української держави можна досягти формування ментальності молодих громадян і сподіватися на їх більш дієву участь у практичній реалізації соціально-економічних і політичних реформ. Тому сьогодні зростає значення національного виховання, яке здатне стати потужним фактором розбудови української державності і разом з тим природною формою розвитку людської особистості через засвоєння нею глибинних пластів національної культури і духовності. Головною метою національного

виховання в сучасних умовах є передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі формування особистісних рис громадянина України, таких, як національна самосвідомість, розвинена духовність, моральність, почуття патріотизму. У державній національній програмі “Освіта” (“Україна XXI століття”) зазначається, що складовою реформування національного виховання є розвиток молодіжних організацій. Корисний досвід діяльності був накопичений молодіжними товариствами в другій половині XIX – на початку XX ст., коли відбувалися процеси їх організаційного становлення, розроблялися і перевірялися на практиці різноманітні форми роботи. Ознайомлення з ним сприятиме прогнозуванню подальшого розвитку сучасного молодіжного руху, відновленню забутих традицій, застосуванню випробуваних часом форм і методів роботи. На жаль, для більшості з нас історія українського молодіжного руху залишається таємницею. Зібрати матеріали про це суспільне явище нелегко. Молоді люди часто не надавали ваги архівам, документам. Через заборони органів влади багато організацій діяли підпільно. Вони свідомо уникали оприлюднення, ховали чи нищили все, що могло б бути використане проти них. Крім того, у період, коли єдиною можливою формою організації молоді визнавався комсомол, молодіжний рух практично не досліджувався.

На сьогоднішній день у вітчизняній історичній науці в цілому розкриті основні характерні риси українського молодіжного руху, що дає можливість ретроспективно у найзагальніших рисах уявити історію його розвитку. Однак регіональні особливості, більш конкретизовані на певному історичному відрізку часу, на сьогодні залишаються маловивченими. Створенню цілісної об’єктивної картини українського молодіжного руху в динаміці його розвитку сприятиме дане дослідження.

Актуальність теми дисертації полягає також в тому, що в наукових працях з історії Буковини не знаходимо поки що системного комплексного дослідження про український молодіжний рух на Буковині 60-х рр. XIX – початку XX ст. При цьому слід враховувати, що:

- без вивчення основних причин зародження та напрямків становлення і розвитку українського молодіжного руху на Буковині 60-х рр. ХІХ – початку ХХ ст. буде неповною історія національного розвитку українців краю зазначеного періоду;

- без з'ясування ролі української молоді Буковини, організаційних форм, напрямків та методів її діяльності буде неповною історія загальноукраїнського молодіжного руху;

- важливість розгляду даного питання обумовлена ще й тим, що різні напрямки діяльності української організованої молоді Буковини у 60-х рр. ХІХ – на початку ХХ ст. сприяли зростанню національної свідомості як самої молоді, так і загалом українського населення краю;

- відсутність глибоких аналітичних досліджень українського молодіжного руху Буковини 60-х рр. ХІХ – початку ХХ ст. спонукала автора зробити спробу заповнити цю прогалину в українській історіографії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційне дослідження виконане на кафедрі історії України Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича і є складовою частиною науково-дослідної програми “Актуальні питання історії, історіографії та культури України ХVІІ – ХХ ст.”. Номер державної реєстрації 0199U001874. Вважаємо, що воно сприятиме глибшому розумінню питання національного руху українців Буковини у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., а також проблем формування та взаємодії ідейних рухів, товариств, громадських організацій, визначенню місця українського молодіжного руху Буковини у загальноукраїнському національному русі.

Оскільки український молодіжний рух на Буковині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. існував в основному лише у формі громадських молодіжних об'єднань, то у даному дослідженні він розглядається саме через призму діяльності української організованої молоді.

Мета дослідження

Виходячи з актуальності, ступеня наукової розробки теми, автор ставить за мету дати узагальнюючу характеристику виникнення та розвитку українського молодіжного руху на Буковині у 60-х рр. XIX – на початку XX ст.

Завдання дослідження:

- з'ясувати об'єктивні передумови і фактори, що сприяли зародженню, становленню та розвитку українського молодіжного руху на Буковині у 60-х рр. XIX – на початку XX ст.;
- описати структуру та визначити організаційні засади, на яких ґрунтувалася діяльність українських молодіжних об'єднань, що діяли у краї у зазначений період;
- проаналізувати зміст, форми і методи основних напрямів роботи української молоді, її роль у національно-культурному розвитку українського населення Буковини у досліджуваній період;
- розкрити характер взаємин української організованої молоді Буковини з молоддю інших національностей краю та українською молоддю Галичини і Наддніпрянщини у 60-х рр. XIX – на початку XX ст.

Об'єктом дослідження є суспільно-політичні процеси на Буковині 60-х рр. XIX – початку XX ст.

Предметом дослідження є молодіжні товариства, форми, методи та напрями діяльності української організованої молоді Буковини, її участь у суспільному житті краю, в українському національному русі досліджуваного періоду.

Хронологічні рамки дослідження обіймають період від 60-х – початку 70-х рр. XIX ст., коли український молодіжний рух на Буковині зародився, до 1914 р., початку Першої світової війни, яка докорінно змінила умови розгортання українського молодіжного руху і започаткувала новий період його розвитку.

Територіальні межі дослідження охоплюють окремих коронний край Австро-Угорщини – герцогство Буковину, але із зосередженням уваги на північній, українській його половині – нині невід'ємній частині держави Україна, де на той час склалися специфічні соціально-демографічні та суспільно-політичні умови для розвитку українського молодіжного руху.

Методологія дослідження

У процесі дослідження означеної проблеми автор керувалася універсальними принципами історизму та об'єктивності, враховуючи конкретно-історичні чинники, які зумовили зародження, становлення і розвиток українського молодіжного руху на Буковині у 60-х рр. ХІХ – на початку ХХ ст., доводячи закономірність його появи, досліджуючи діяльність української організованої молоді краю через призму тогочасного стану національного розвитку буковинських українців, перевіряючи і уточнюючи одержаний фактичний матеріал, зіставляючи результати власного дослідження з даними інших дослідників.

Методи дослідження

Під час роботи використовувалися загальнонаукові і конкретно-історичні методи: аналізу і синтезу (при вивченні історичних джерел і літератури), типологізації (під час дослідження організаційних засад і структури українських молодіжних товариств), діахронний (при створенні періодизації українського молодіжного руху 60-х рр. ХІХ – початку ХХ ст.), порівняльний і статистичний (для вивчення різних за характером і значенням кількісних показників), проблемно-хронологічний (для викладу історичного матеріалу).

Наукова новизна одержаних результатів визначається постановкою і втіленням авторської концепції дослідження, аналізу і викладу власного бачення зародження та розвитку українського молодіжного руху на Буковині у 60-х рр. ХІХ – на початку ХХ ст. У дисертації:

- вперше проведено загальне дослідження недостатньо висвітленого досі в історіографії питання;
- окреслено хронологічні рамки та запропоновано періодизацію українського молодіжного руху на Буковині досліджуваного періоду;
- визначено основні принципи та організаційні засади, на яких ґрунтувалася діяльність українських молодіжних товариств;
- висвітлено головні аспекти культурно-просвітницької, громадсько-політичної та добродійної роботи української організованої молоді на Буковині у зазначений період;

- розкрито форми і методи діяльності українських молодіжних товариств на Буковині, їхні взаємини з іншими молодіжними організаціями краю та співпрацю з українською організованою молоддю Галичини та Наддніпрянщини;

- визначено роль української організованої молоді Буковини у піднесенні культурно-освітнього рівня та національної свідомості українського населення краю у досліджуваний період;

- введено у науковий обіг широке коло фактичного матеріалу, насамперед архівних документів про діяльність українських молодіжних організацій Буковини.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю використання відомостей про діяльність української організованої молоді Буковини у 60-х рр. ХІХ – на початку ХХ ст. при написанні узагальнюючих праць з історії України, західноукраїнських земель, Буковини, при підготовці лекційних занять та спецкурсів у вищих навчальних закладах, у ході вивчення історії краю у загальноосвітніх школах. Бібліографічні дані та фактичний матеріал дисертації можуть використовуватися також науковими працівниками архівів, музеїв, бібліотек. Ознайомлення з історією молодіжного руху Буковини корисне для формування свідомості сучасної молоді. Осмислення уроків минулого українського молодіжного руху дасть змогу сучасним молодіжним організаціям пізнати і застосувати в певній мірі на практиці досвід тогочасної діяльності молоді в нових історичних умовах.

Достовірність результатів дисертаційної роботи забезпечується використанням широкого обсягу фактичного матеріалу, критичним підбором і зіставленням різнопланових джерел, вибором відповідних методів і прийомів наукового дослідження.

Апробація результатів дисертації відбулася на Міжнародному Науковому Конгресі “Українська історична наука на порозі ХХІ століття” (Чернівці, 16 – 18 травня 2000 р.), на Міжнародній науковій конференції “Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи”, присвяченій 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22 – 24 вересня 1998 р.), на ІV Буковинській Міжнародній історико-краєзнавчій конференції, присвяченій 125-річчю заснування

Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича (Чернівці, 5 жовтня 2000 р.), на всеукраїнській науково-практичній конференції “Педагогічні ідеї С.Смаль-Стоцького в контексті розвитку національної освіти й виховання” (Чернівці, 24 – 26 лютого 1999 р.), на студентській науковій конференції Чернівецького держуніверситету (Чернівці, 14 – 15 травня 1998 р.), на засіданні кафедри історії України Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича.

Основні положення дисертації викладені автором у п’яти статтях у фахових наукових збірниках і п’яти матеріалах конференцій.

Структура дисертації

Виходячи з мети, завдання та характеру даного дослідження, дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (612 найменувань, 53 сторінки), 8 додатків на 42 сторінках.

РОЗДІЛ 1

АНАЛІЗ ІСТОРІОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукову літературу, яка стосується теми дослідження, умовно можна розділити на три групи. Першу складають загальнотеоретичні праці з проблем молоді, молодіжного руху. 90-ті рр. ХХ ст. відзначилися посиленням інтересу до вивчення різних аспектів українського національного руху, в тому числі і молодіжного руху, що був невід’ємною його складовою. З’явилися праці, в яких простежується переосмислення історії розвитку українського молодіжного руху, ролі молоді та її об’єднань у суспільно-політичних процесах. Значну роботу у напрямку підготовки наукових, методичних та популярних видань з молодіжної проблематики проводить Український інститут соціальних досліджень. Ним за останній період було видано ряд праць, в яких аналізуються концептуальні підходи до визначення понять “молодь”, “молодіжний рух”, подається узагальнена інформація про сучасний стан молодіжного руху в Україні, його проблеми та перспективи розвитку. З-поміж таких робіт довідкового та навчально-методичного характеру можна виділити такі: “Сучасний молодіжний рух в Україні: Довідник” [536], “Молодіжна політика в Україні: практична реалізація: Збірник нормативних документів, розробок та методичних матеріалів стосовно роботи з молоддю” [230], “Молодіжний рух України: Довідник” [456], “Молодіжний рух в Україні: Довідник” [454], М.Головатий “Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення” [340], “Довідкові матеріали про становище молоді та хід реалізації державної молодіжної політики в Україні” [375], “Молодь України: для неї і про неї” [457], В.Головенько, М.Пашков “Збірник матеріалів про молодіжні об’єднання України” [348], “Діти, молодь і закон: Збірник документів” [221], “Молодь України у дзеркалі соціології” [459].

Заслужують на увагу також такі дослідження з даної проблематики: О.Корнієвський, В.Якушик “Молодіжний рух та політичні об’єднання в сучасній Україні” [420], О.Корнієвський “Сучасний стан молодіжного руху та його оцінка молоддю” [422], В.Кулик, Т.Мішина “Молодіжний рух в Україні” [431],

О.Голобуцький “Молодіжний рух: акценти змінюються?: / Проблеми молодіжної політики” [339], О.Корнієвський “Хто сказав, що час молодіжних організацій минув?: / Сучасний стан молодіжного руху /” [423], О.Корнієвський “Молодіжний рух в новітній історії України: (Друга пол. 80-х – поч. 90-х рр.)” [421], “Молодь України: сподівання, орієнтації, поведінка” [458], М.Перепилиця “Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект)” [484], Р.Троцько, І.Трубавіна, Т.Хлебникова “Українські дитячі та молодіжні громадські організації: Навчальний посібник” [550], В.Кулик, Т.Голобуцька, О.Голобуцький “Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива: Дослідження” [453], В.Кулик “Студентський рух: проблеми розвитку” [432], “Молодіжний рух – криза чи затишшя перед злетом?” [455], В.Гончарук “Чи правда, що молодь існує?” [352], І.Ляшенко “Молодіжний рух попри все існує” [441].

Дослідження молодіжного руху Буковини 60-х рр. ХІХ ст. – початку ХХ ст. вимагало оперування такими категоріями, як “молодь” і “молодіжний рух”. Не претендуючи на окреме вивчення цих термінів, все ж вважаємо за необхідне зазначити власне їх розуміння. У вітчизняній та зарубіжній спеціальній науковій і довідниковій літературі, енциклопедичних виданнях існує багато визначень поняття “молодь”. Дуже часто вони базуються на різних теоретичних та прагматичних підходах до виділення конкретних вікових груп. При цьому нижня та верхня межі суто вікового критерію “приналежності до молоді” дещо варіюють. У статистиці ООН, ЮНЕСКО молодь – це люди у віці від 15 до 24 років включно [231, с. 2]. Європейська співдружність до цієї категорії відносить тих, кому 15 – 25 років [350, с. 13]. У Законі України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” “молоддю” названо тих, кому 15 – 28 років [225]. Більшість авторів публікацій з молодіжної проблематики 90-х рр. ХХ ст. визначали нижній віковий ценз молоді від 14 до 20 років, а верхній – від 25 до 35 років [524, с. 9]. А, крім вікових меж, дане поняття має ще ряд інших дискусійних моментів. І хоча у 90-х рр. ХХ ст. на теренах колишнього СРСР науковці досить детально розглядали їх, але так і не з’ясували до кінця. На сьогодні ряд українських вчених вважають, що не існує молоді взагалі, що є реальні молоді люди, які належать до тих чи інших

елементів соціальної структури: навчального або трудового колективу та соціально-професійного або професійно-кваліфікаційного прошарку тощо, і тому дослідження проблеми молоді слід проводити тільки через диференціацію її соціальних груп, що дасть можливість реально показати суть, специфіку розвитку тієї чи іншої категорії молоді [447, с. 72].

Авторові даного дослідження близьким є таке трактування поняття “молодь”: “Це соціально-демографічна група, що переживає період становлення соціальної зрілості, входження в світ дорослих, адаптації до нього і майбутнього його оновлення. Межі групи нечіткі, переважно їх пов’язують з віком 15 – 30 років” [428, с. 164]. Тобто молодь як специфічна соціально-демографічна група суспільства характеризується не стільки за віковими межами, як за тим місцем, яке вона займає у суспільстві. Тут не можна не погодитися з думкою одного з активних дослідників молодіжної політики в Україні М.Головатого щодо ролі і значення молоді в суспільстві: “Молодь є головним носієм великого інтелектуального та фізичного потенціалу свого народу. Вона має хороші здібності до праці, технічної і культурно-художньої творчості, до продуктивної діяльності у будь-якій сфері людського буття” [340, с. 36 – 37].

Як за радянської доби, так і за нинішніх нових політичних реалій у наукових дослідженнях з проблем молодіжного руху відсутнє однозначне розуміння його суті та функціонального призначення в суспільстві, а відтак подаються різні визначення самого поняття “молодіжний рух”. Упродовж десятиліть у СРСР та в інших колишніх соціалістичних країнах дослідники молодіжної проблематики “доперебудовного періоду” пов’язували молодіжний рух зі світовим революційним процесом, як відображення участі в ньому молодого покоління, часто ототожнювали лише з комсомолом. Один із дослідників молодіжного руху, доктор історичних наук А.Галаган, дав цьому таку оцінку: “...такого поняття (“молодіжний рух”. – І.Д.) у науковому розумінні цього слова в радянському суспільствознавстві останніх років просто не було. Фразеологічно, як словосполучення, вираз “молодіжний рух” вживався як синонім комсомолу. На протязі шести десятиліть

адміністративно-командною системою було приписано вважати, що ніякого молодіжного руху немає і бути не може” [331, с. 101].

Серед визначень молодіжного руху, котрі пропонували радянські науковці “перебудовного періоду”, найраціональнішими є, мабуть, ті, які його сутність пов’язують із соціальною або громадсько-політичною активністю молоді. Так, на думку О.Ареф’єва, “в узагальнюючому значенні молодіжний рух є масовою формою вираження соціальної активності молоді, яка спрямована на зміну (чи збереження і зміцнення) системи існуючих громадянських відносин” [446, с. 124]. В.Луков розглядав молодіжний рух “як засіб участі молоді в процесі зміни і спадкоємності поколінь через специфічні колективні форми її соціальної активності ” [439, с. 66]. Є.Косенко дотримувався тієї точки зору, що “під молодіжним рухом, як правило, розуміють масову організовану соціально-політичну активність, яка спрямована на реалізацію як специфічних вимог і цілей молодого покоління, так і цілей інших громадських груп, об’єктивні інтереси яких відповідають інтересам молоді” [446, с. 87]. У політичних, соціологічних довідниках, виданих вже за доби перебудови в СРСР, поняття “молодіжний рух” майже не знайшло відображення. На жаль, така ситуація зберігається і в умовах сьогодення. У вітчизняній довідниковій літературі, виданій вже за нових політичних реалій, “молодіжні” терміни та поняття практично відсутні. А у працях сучасних вітчизняних науковців (В.Головенька, О.Корнієвського, Н.Косаревої, І.Іванишина, Р.Вентки, О.Єригіна, І.Коляки, О.Масного, В.Березовського, М.Баяновської, О.Донченко, А.Кузіна, Є.Леванова, В.Левічева, В.Лісовського, С.Плаксія, О.Разумкова, І.Сундієва, М.Топалова, А.Шендрика, С.Савченко та ін.) подаються різноманітні визначення та обґрунтування поняття “молодіжний рух”. З-поміж них автор даного дослідження виділила б трактування даного терміну фахівців з молодіжної проблематики В.Головенька та О.Корнієвського. Так В.Головенько розглядає молодіжний рух як своєрідну політичну систему такої важливої соціальної групи суспільства, як молодь, найважливішими компонентами якої є організаційна, регулятивна та інформаційна підсистеми, а також механізм визначення та реалізації суспільством його молодіжної політики. При цьому він

зазначає, що структури молодіжного руху на різних історичних етапах розвивалися неоднаково. Певний час (друга половина XIX – початок XX ст. – І.Д.) український молодіжний рух існував лише у формі громадських, самодіяльних молодіжних об'єднань [350, с. 18 – 24]. Автор даного дослідження повністю поділяє точку зору О.Корнієвського, який розглядає молодіжний рух, по-перше, як одну з рухливіших і мінливіших форм соціальної активності молоді, її соціально-політичних, громадських ініціатив; по-друге, як один із засобів участі молоді у суспільних процесах через колективні (як зорганізовані, так і невструктуровані) форми прояву її самодіяльності на засадах спільних інтересів [422, с. 19]. Саме таким визначенням молодіжного руху послуговувалася автор, аналізуючи винесене в заголовок питання, оскільки дане трактування, на думку автора, найбільш адекватно характеризує суть українського молодіжного руху Буковини досліджуваного періоду.

Другу групу становлять праці про український молодіжний рух другої половини XIX – початку XX ст., про різні аспекти його розвитку в Галичині, Наддніпрянщині. Першу спробу в сучасній історіографії проведення періодизації та написання узагальнюючого дослідження розвитку українського молодіжного руху від його зародження до кінця XX ст., переглянувши деякі традиційні підходи до розуміння його суті та форм існування, здійснив В.Головенько. У ряді його праць [342 – 350] окреслено загальну методологію, уточнено понятійний апарат та дано критичну оцінку головним стереотипам, що панували в радянській історіографії щодо цього питання, відмічено характерні риси та показано основні проблеми українського молодіжного руху. Автор, звісно ж, не претендував на вичерпний аналіз усіх аспектів даного питання. Але, характеризуючи розвиток українського молодіжного руху на західноукраїнських землях у другій половині XIX – на початку XX ст., В.Головенько визначив загальні тенденції його розвитку виключно на основі дослідження діяльності української молоді Галичини. Український молодіжний рух на Буковині майже не знайшов відображення у його роботах.

Аналіз студентського академічного руху в Україні на зламі XIX – XX ст. подано у роботах Н.Левицької [434 – 435]. У них йдеться про рух, метою якого

було задоволення специфічних потреб студентства і захист його освітніх, матеріальних, громадянських та інших інтересів, а також про участь студентства України у національному русі. Однак автор висвітлила фактичний матеріал з історії українського молодіжного руху на територіях, підвладних Російській імперії. Події на західноукраїнських землях практично не знайшли відображення у її роботах.

У 2001 р. побачила світ монографія Р.Ковалюка “Український студентський рух на західних землях. ХІХ – ХХ ст.”, присвячена національному рухові студентства західноукраїнських земель ХІХ – ХХ ст., зокрема формуванню його світогляду, а також репресивній політиці тоталітарних режимів щодо опозиційної молоді [415]. Попри те, що основну увагу в роботі зосереджено на діяльності українського студентства Галичини, монографія все ж містить чимало фактичного матеріалу про виникнення та перші кроки діяльності українських студентських товариств “Союз”, “Молода Україна” та “Січ” у Чернівцях, про ідейну боротьбу в середовищі українського студентства Буковини між народовцями і москвофілами, між народовцями і радикалами. Однак автор оминув своєю увагою діяльність інших українських студентських товариств Буковини, не висвітлив належним чином участь українського студентства краю у загальноукраїнському студентському русі і в результаті недостатньо розкрив роль українського студентства Буковини у національному русі українців.

Матеріали про виникнення і діяльність Пласту на Буковині напередодні Першої світової війни містить праця Б.Савчука “Український Пласт. 1911 – 1939” [507].

Останнім часом з’явилися монографії, статті, дисертаційні дослідження, у яких розкриваються маловідомі донедавна аспекти розвитку українського молодіжного руху в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. загалом та в окремих регіонах України зокрема. Про освітньо-виховну діяльність українських молодіжних товариств у зазначений період розповідають роботи І.Мищишин [452], Н.Сабат [504], С.Черкасової [559], Ю.Щербяка [567, 568], І.Андрухів [300]. Національно-патріотичному вихованню української молоді присвячені праці Л.Різника [497], О.Вацеби [320], В.Івашковського [408, 409]. Діяльність Пласту висвітлюють роботи Я.Луцького [440], М.Стельмаховича [532], Р.Риф’яка та

В.Квітневого [496], В.Головенька [341], У.Головчанської [351], В.Окаринського [471]. Спортивним молодіжним об'єднанням та розвитку спортивно-гімнастичного руху на західноукраїнських землях присвячені дослідження О.Вацеби [318, 319], Б.Трофим'яка [546], О.Винничука [323], О.Думіна [382]. Заслужують на увагу також загальні праці про український молодіжний рух другої половини ХІХ – початку ХХ ст. на західноукраїнських землях Р.Пальчевського [482], І.Шумського [566], І.Андрухівця [301, 302], а також на українських територіях, що перебували у складі Російської імперії – І.Михальського [451], В.Прилуцького [492, 493]. Український студентський рух зазначеного періоду висвітлюють дослідження Б.Савчука [506], Т.Стояна [533].

Третю групу складають роботи, присвячені власне різним аспектам розвитку українського молодіжного руху на Буковині досліджуваного періоду. Як уже зазначалося, це питання постійно привертало увагу дослідників. Проте ґрунтовних наукових праць, які б розкривали діяльність української організованої молоді на Буковині у 60-х рр. ХІХ – на початку ХХ ст., на сьогодні немає. Ця тема не стала предметом спеціального дослідження передусім тому, що увагу дослідників привертало у першу чергу український молодіжний рух у Галичині, і вони розглядали молодіжний рух Буковини як його складову частину, оскільки Галичина і Буковина до 1918 р. входили до однієї Австро-Угорської імперії. Не заперечуючи тісного зв'язку між молодіжними організаціями обох регіонів, все-таки слід зазначити, що український молодіжний рух на Буковині у 60-х рр. ХІХ – на початку ХХ ст. мав свою специфіку як щодо форм організації молоді, так і стосовно методів та напрямів її діяльності, а тому цілком заслуговує на окреме дослідження.

Перші роботи, що стосуються теми даного дослідження, з'явилися у кінці ХІХ ст. Але вони або відзначалися в основному історичними загальниками, або торкалися лише окремих аспектів українського молодіжного руху на Буковині другої половини ХІХ – початку ХХ ст. З-поміж таких праць можна назвати “Буковинський Альманах”, що вийшов у Чернівцях у 1885 р. з нагоди 10-річчя існування українського студентського товариства “Союз” [314]. У “Передньому

слові” було викладено історію виникнення товариства та його діяльність за 10 років існування.

Першою працею, у якій у контексті розгляду основної проблеми дослідження, а саме суспільно-політичного та національно-культурного становища українців Буковини, змін у ньому упродовж другої половини ХІХ ст., йшла мова про зародження і розвиток українського молодіжного руху у другій половині ХІХ ст., є книга С.Смаль-Стоцького “Буковинська Русь. Культурно-історичний образок” [523]. У ній досить детально охарактеризовано діяльність перших українських молодіжних організацій “Согласіє” та “Братій Союз”. Причому праця є також цінним джерелом, тому що С.Смаль-Стоцький використав дані протоколів засідань товариства “Согласіє”, які не збереглися до наших днів.

Відомості про поширення студентським товариством “Союз” творів української літератури серед населення, про літературну діяльність окремих його членів можна почерпнути з літературного альманаху “На шляху”, що вийшов на початку ХХ ст. з нагоди 30-річчя існування товариства [469].

В.Сімович у своїй розвідці “Розвиток студентського життя в Чернівцях” [511, 512] дослідив становлення та діяльність українських студентських організацій, спираючись на протоколи їхніх засідань. Але при цьому основну увагу він зосередив на товаристві “Союз”, а діяльність студентських товариств “Січ”, “Молода Україна” охарактеризував дуже поверхово.

У праці Є.Дмитріва (І.Семаки), присвяченій 40-літтю діяльності першого українського товариства “Руська Бесіда” [366], подано відомості про підтримку “Руською Бесідою” студентського об’єднання “Союз”, про співпрацю між обома товариствами.

Загальну характеристику молодіжних організацій досліджуваного періоду містить популярно написана розвідка В.Доманицького “Про Буковину та життя буковинських українців”, що вийшла у 1910 р. з метою ознайомлення наддніпрянських українців з успіхами національно-культурного розвитку буковинців наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. [378].

У 1922 р. з нагоди 15-річчя існування студентського товариства греко-православних богословів “Православна Академія” побачив світ ювілейний альманах “На зустріч волі” [464]. У вступній статті під назвою “Історія “Православної Академії” детально описано, як виникло товариство і яку провело роботу за 15 років свого існування.

Окремі моменти досліджуваного питання висвітлено у праці Г.Піддубного “Буковина. Її минуле й сучасне (суспільно-політичний нарис із малюнками і мапою Буковини)” [489], опублікованій в Радянській Україні у 1928 р., в якій автор зробив спробу з марксистських позицій осмислити соціально-економічні та політичні проблеми Буковини першої чверті ХХ ст.

Певний інтерес для даного дослідження мають праця В.Сімовича “Українське шкільництво на Буковині” [513], яка розповідає про розвиток освіти у краї, а також “Ілюстрована хроніка товариства “Український народний дім”. 1884 – 1934”, присвячена діяльності однієї з найдавніших українських інституцій краю [413].

Окремі відомості інформативного характеру з означеної теми містять нариси Т.Галіпа [332], М.Гараса [336], В.Сімовича [514], С.Гайдучка [330], вміщені в Українській Загальній Енциклопедії.

Характеристику українського молодіжного руху досліджуваного періоду подано у працях М.Гараса “Історичний огляд і сучасний стан української освіти й культури на Буковині” [335] та “Ілюстрована історія товариства “Українська школа” в Чернівцях” [334]. Автор, аналізуючи важливі події, які відбувалися у культурно-освітньому житті українців краю у 1884 – 1934 рр., вказав основні форми та напрями роботи української молоді, зазначивши, коли виникли молодіжні товариства “Согласіє”, “Братній Союз”, “Союз”, “Молода Україна”, “Січ”, “Запороже”, “Православна Академія”, “Чорноморе”, січові організації, охарактеризував хід боротьби між москвофілами і народовцями у молодіжному середовищі.

Певний інтерес для даного дослідження має брошура пропагандистського характеру М.Петровського “Буковина (Історична довідка)” [485].

Отже, у кінці XIX – першій половині XX ст. окремі аспекти розвитку українського молодіжного руху Буковини 60-х рр. XIX – початку XX ст. було висвітлено у кількох узагальнюючих працях з історії краю, а також у ряді спеціальних досліджень. Але всі вони мали інформативно-пропагандистський характер, охоплювали вузьке коло питань означеної теми і тому не могли претендувати на роль комплексного дослідження.

У період панування тоталітарного режиму радянська історіографія подавала питання розвитку українського молодіжного руху досить обмежено, оскільки ряд його аспектів трактувався як націоналістичний, а уже сам цей термін у той час носив негативне забарвлення. Традиційним для радянської історіографії того періоду було протиставлення прогресивних і регресивних, тобто, за традиційним визначенням, націоналістичних елементів у суспільному русі, штучне акцентування уваги на зв'язках з Росією і особливо з більшовицькою партією та її лідерами, на масовому захопленні марксистською літературою тощо. Саме у такому контексті, оскільки інакше ці твори не побачили б світ, окремі моменти досліджуваного питання висвітлено у колективних працях “Північна Буковина, її минуле і сучасне” [486], “Минуле і сучасне Північної Буковини” [448, 449], “Нариси з історії Північної Буковини” [465], а також у роботах Б.Трофим'яка [544], Л.Васюка [317], М.Кукурудзяка [430].

Деякі відомості про участь українських студентів у культурно-просвітницькому і громадсько-політичному житті краю у 60-х рр. XIX – на початку XX ст. у дозволеному на той час трактуванні подаються у серії статей, що з'явилися у 60 – 80-х рр. XX ст. у місцевій пресі і були присвячені історії Чернівецького університету, а саме: у статтях О.Романця [498], П.Василенка [316], П.Яценюка [572 – 574], І.Макаровського [442], В.Шийчука [564, 565], Т.Полудня [490, 491], К.Мусієнка [462], С.Комарницького [419], К.Романчука [499], В.Фреліха [555], І.Паладяна [481].

Заслужують на увагу праці, що стосуються історичного минулого Буковини, в тому числі й українського молодіжного руху, написані в українській діаспорі. З-поміж них можна виділити колективну роботу “Буковина. Її минуле й

сучасне” [414]. Вона стала своєрідною енциклопедією буковинознавства, що включила в себе різноманітні відомості про край. Розділ, присвячений молодіжним організаціям, містить чималий фактичний матеріал, почерпнутий з друкованих джерел, опублікованих і неопублікованих мемуарів тощо. Але, на жаль, основну увагу зосереджено виключно на історії студентських товариств. Автори обійшли увагою ряд важливих моментів, оскільки зі зрозумілих причин не мали можливості використати більшість архівних документів. Недостатньо залучено матеріали періодики. Крім того, у праці трапляється чимало фактичних помилок, тому її дані потребують зіставлення зі свідченнями інших джерел.

Узагальнені відомості про “Пласт” [530], “Сокіл” [394], “Січ” [395, 515], про розвиток студентства у досліджуваний період [396] містяться в Енциклопедії Українознавства, зокрема інформація про організаційні засади та головні напрями роботи цих українських молодіжних товариств на Буковині.

Заслуговує на увагу також робота В.Леника “Українська організована молодь” [436], в якій досліджуються молодіжні товариства Галичини і Буковини. У ній розповідається про діяльність членів “Согласія”, “Братнього Союзу”, “Союзу”, “Молодої України”, “Січі”, Пласту. Значну увагу відведено контактам української організованої молоді Буковини з українською організованою молоддю Галичини та Наддніпрянщини, її включенню в загальноукраїнський молодіжний рух. Але роботі притаманні й певні недоліки. Так зокрема автор оминув своєю увагою діяльність студентських товариств “Запороже”, “Чорноморе”, “Православна Академія”, гімнастичного товариства “Український Сокіл у Чернівцях” та січових організацій. Написана на основі вузького кола джерел, праця містить фактичні помилки.

У повоєнний період активно розвивалася також зарубіжна історіографія Буковини, основи якої було закладено ще в кінці XIX – на початку XX ст. у працях австрійських і німецьких істориків Р.Кайндля [590], С.Грюнгауса [588], а також румунських – І.Ністора [595, 596], Т.Белана [578], К.Логіна [593], І.Дугана [587], польського – В.Цвіка [583] та ін. [585, 586]. У 1961 р. було опубліковано велику колективну працю німецьких істориків “Буковина. Сто п’ятдесят років німців на Буковині” [581], присвячену загалом різним аспектам історії німецьких поселенців

краю. Окремий розділ книги розповідає про студентські товариства, що діяли у Чернівецькому університеті, про взаємини між ними. Можуть прислужитися для даного дослідження також праці зарубіжних істориків А.Норста [597], К.Калера [591], Г.Преліча [604], Е.Прокоповича [605] і Р.Вагнера [612], присвячені історії Чернівецького університету австрійського періоду, а також роботи Е.Турчинського [608, 609], Г.Коваріка [592], Е.Беджицького [579] та ін. [582, 584].

З кінця 80-х рр. ХХ ст. розпочався новий етап у розвитку буковинознавчих досліджень, для якого характерним є пошук нових підходів до вивчення історичного минулого краю. З-поміж праць цього періоду варто відзначити монографію О.Добржанського “Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.” [373], у якій на основі солідної джерельної бази досліджується національний рух українців Буковини від його зародження на зламі 50 – 60-х рр. ХІХ ст. до початку Першої світової війни. У книзі можна знайти чимало оригінальних матеріалів, що стосуються виникнення і розвитку українського молодіжного руху у зазначений період. Окремі аспекти даного питання розглядаються також у ряді інших праць О.Добржанського [364, 369 – 372, 374].

Заслуговують на увагу буковинознавчі дослідження В.Ботушанського. У його численних роботах [305 – 312, 580] міститься значний фактичний матеріал про розвиток українського молодіжного руху на Буковині у 60-х рр. ХІХ – на початку ХХ ст.

Праці М.Романюка “Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870 – 1940 рр.)” [501], М.Романюка і М.Галушка “Українські часописи Північної Буковини (1870 – 1940 рр.): Історико-бібліографічне дослідження” [500], стаття І.Крупського “Українські часописи Буковини (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) [429] висвітлюють видавничу діяльність української молоді краю у зазначений період.

Матеріали про демографічні та етносоціальні аспекти досліджуваного питання почерпнуто з робіт Г.Скорейко [520 – 522], Г.Кожолянка [417].

Питання зародження і розвитку українського січового руху, змісту та основних форм діяльності протипожежно-гімнастичних товариств “Січ” в Галичині й на Буковині на початку ХХ ст. розглядається у роботах М.Гуйванюка [355 – 362].

Для вивчення українського молодіжного руху на Буковині 60-х рр. ХІХ – початку ХХ ст. можуть прислужитися також дисертаційне дослідження І.Ковальчук “Моральне виховання учнів українських шкіл Буковини (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) [416], у якому автор доводить, що моральне виховання школярів українських шкіл Буковини проводилося в органічному зв’язку зі зростанням рівня національної свідомості буковинців, а також робота О.Пенішкевич “Зміст і методичне забезпечення шкільної освіти на Буковині (ХVІІІ – початок ХХ століття): Навч. посіб.” [483], яка висвітлює історію розвитку українського шкільництва на Буковині у зазначений період.

Відомості інформативного характеру про український молодіжний рух досліджуваного періоду містить колективна монографія істориків Чернівецького університету “Буковина”: історичний нарис” [313]. Це – найновіше узагальнююче видання з історії краю від найдавніших часів до сьогодення, написане з позиції сучасних методологічних засад.

У ряді новітніх досліджень, присвячених національному розвитку румунів, німців, поляків, євреїв, що проживали у краї у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., їхнім стосункам з українцями, висвітлюється також питання взаємовідносин у молодіжному середовищі. Так зокрема контакти між українською та румунською молоддю розглядаються у статтях румунських істориків М.Олару “Національний рух румунів на Буковині (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.)” [600], “Аспекти політичного життя Буковини в кінці ХІХ ст.” [599]; Д.Ватаманюка “Товариство “Жунімя” у Чернівцях у світлі документів” [610], В.Требічі “Відносини між румунськими і німецькими студентськими товариствами як модель міжетнічного взаєморозуміння (1875 – 1938)” [607], М.Гаврилюка “Товариство “Арбароса” у Чернівцях” [589], А.Попи “Студентське товариство “Жунімя” [603]; між українською та німецькою – у роботах С.Осачука “Німці і німецькі товариства на Буковині (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)” [479], “Німецькі товариства на

Буковині (третя чверть XIX – поч. XX ст.)” [476], “З’їзди карпатських німців на поч. XX ст. та Буковина” [477], “Активізація німецького товариського руху на Буковині напередодні першої світової війни” [475], а також С.Трояна “З історії культурного життя буковинських німців (др. пол. XIX – поч. XX ст.)” [548] і “Буковинське німецтво і його роль у культурному розвитку краю (1775 – 1940)” [547]; між українською і польською – у статтях В.Струтинського і Ф.Яценюка “Польські буковинці” [606], В.Струтинського і А.Горука “Культурно-просвітницька діяльність Буковинської Полонії в другій половині XIX – на поч. XX ст.” [534], А.Горука “Польське Товариство Братньої Допомоги і Читальня Польська на Буковині: історія виникнення та основні напрямки діяльності” [353], Ю.Макара і О.Добржанського “Стосунки польсько-українські на Буковині в другій половині XIX ст.” [594], Ю.Макара “Українсько-польські взаємини на Буковині за часів Австро-Угорщини: Роздуми історика” [443], Ю.Макара і В.Струтинського “Участь поляків в громадсько-політичному та господарському житті Буковини у XIX – на початку XX ст.” [444], В.Філіпчука “Деякі аспекти історії поляків та українсько-польських стосунків на Буковині” [554].

Останнім часом з’явилося чимало нових робіт, які висвітлюють історію виникнення та діяльності Чернівецького університету. З них можна почерпнути відомості про студентське життя, студентські об’єднання та їхню роботу, про взаємовідносини між студентами різних національностей тощо. З-поміж таких праць слід відзначити колективну монографію “Чернівецький університет 1875 – 1995: Сторінки історії” [560], що є найповнішим новітнім виданням про цей вуз (розділ перший частини першої про заснування, становлення і розвиток університету в австрійський період написано В.Ботушанським), а також роботи С.Осачука [478, 601] та зарубіжних істориків Р.Вагнера [315, 611], О.Котціана [427], Р.Обермюллера [598].

Окремі аспекти українського молодіжного руху Буковини 60-х рр. XIX – початку XX ст. висвітлюють науково-популярні статті І.Піддубного [488], А.Андрійчука [299], І.Снігура [525 – 528], М.Гнепа [338], К.Короля [424], поміщені на сторінках сучасних місцевих часописів.

Таким чином, підсумовуючи огляд історіографії з досліджуваного питання, можна констатувати, що станом на сьогоднішній день маємо в наявності лише окремі відомості про український молодіжний рух на Буковині 60-х рр. XIX – початку XX ст. Поки що немає спеціального комплексного наукового дослідження з даної теми, у якому б зокрема висвітлювалася діяльність української організованої молоді у зазначений період, що і спонукало автора взятися за розробку цього питання.

Основу джерельної бази дисертаційного дослідження склали архівні документи, опубліковані джерела, пов'язані з діяльністю української молоді на Буковині у досліджуваний період. Передусім це матеріали Державного архіву Чернівецької області, що відклалися у ряді фондів і подані українською, німецькою та румунською мовами. При всій складності користування ними через розпорошеність та несистематизованість матеріалів все ж було віднайдено значну кількість важливої документальної інформації, що послужила вагомою базою для дослідження.

Так зокрема у фонді “Крайове управління Буковини” (ф. 3) були опрацьовані: статuti молодіжних об'єднань [53, 56, 59, 62, 70, 72, 75, 77 – 80, 113, 130 – 132, 138, 144], повідомлення про їх створення чи ліквідацію [71, 76, 81 – 83, 89 – 91, 106 – 111, 124 – 126, 133], відомості про їхню діяльність і дані спостережень за нею з боку органів влади [26, 30, 37 – 40, 74, 84, 85, 93 – 95, 139, 140], про скликання зборів та їхні рішення [42 – 45, 47, 50, 55, 64, 65, 67, 73, 137], про склад правлінь молодіжних товариств [33 – 35], про проведення ними різного роду заходів [36, 41, 51], клопотання молодіжних товариств про надання їхнім членам матеріальної допомоги [123, 143], повідомлення про інциденти з молоддю [32, 46, 48, 49], статистичні відомості про молодіжні товариства [23, 25, 28, 128], розпорядження органів центральної та місцевої влади стосовно діяльності молоді [21, 27, 29, 31, 92] та інші матеріали [22, 127].

Фонд “Дирекція поліції м. Чернівці” (ф. 10) містить оголошення, повідомлення та звіти про проведення зборів молодіжних товариств [154 – 157, 163 – 165, 168, 169], відомості про заборону діяльності об'єднань молоді [167],

матеріали у справі конфіскації брошури “Хай живе самостійний український університет”, поширюваної українськими студентами [158 – 160], дані спостережень Дирекції поліції за діяльністю молодіжних організацій [145 – 153, 161, 162, 166, 170, 171].

У фонді “Чернівецький міський магістрат м. Чернівці” (ф. 39) віднайдено статут гімнастичного товариства “Український Сокіл у Чернівцях” [172].

Відомості про діяльність студентських корпорацій “Запороже” і “Чорноморе” містить фонд “Чернівецький повітовий трибунал” (ф. 118) [173, 174].

Частину матеріалів, що стосуються українських студентських товариств “Молода Україна” і “Союз”, виділено в окремі фонди – відповідно “Українське культурно-просвітнє студентське товариство “Молода Україна” м. Чернівці 1901 – 1902 рр.” (ф. 1014) і “Українське студентське товариство “Союз в Чернівцях” (ф. 1027). У першому з них знаходяться книга протоколів товариства [175] та книга реєстрації вхідних і вихідних документів [176], а у другому – статuti товариства [177], протоколи виділових засідань та загальних зборів [178 – 181], протоколи засідань “Наукового гуртка” [182], книги запису розпоряджень та оголошень голови і зауважень членів товариства [183 – 189], заяви про вступ до товариства [190], списки членів товариства [191, 192], інвентарні книги [193, 198], листування товариства [194, 205], касові книги, розписки, квитанції та інші фінансові документи [195 – 197, 202, 206]; загальний перелік та журнал видачі книг з бібліотеки [199, 200], книга записів гостей товариства [201], книги вхідних і вихідних документів [203, 204].

Цінну документальну інформацію про розвиток українського молодіжного руху на Буковині у 60-х рр. XIX – на початку XX ст. містять також фонди Центрального державного історичного архіву України в м. Львові.

Тут, зокрема у фонді “Укр. студ. союз у Львові” (ф. 400), було віднайдено звіти про діяльність, списки членів, листи, повідомлення та інші документи, що надходили від українських студентських товариств “Союз” та “Січ” у Чернівцях до Українського Студентського Союзу у Львові [17].

У фонді “Галицьке намісництво” (ф. 146) серед повідомлень місцевих органів влади про створення та діяльність легальних і нелегальних громадських організацій у Галичині поміщено програму студентського з’їзду, що пройшов у Коломиї 17 вересня 1880 р. [2].

У фонді “НТШ м. Львів” (ф. 309) опрацьовано вітальні телеграми від студентських організацій м. Чернівці в день пам’яті М. Драгоманова [11], статті настановчого характеру для українських “пластунів” [6], матеріали про просвітницьку роботу українських студентських організацій [7], відомості про участь представників з Буковини у з’їздах української молоді [8 – 10], листи до НТШ від українського студентського товариства “Січ” у Чернівцях [4] та української молоді середніх шкіл м. Чернівці [5], матеріали про виникнення та діяльність студентського товариства “Молода Україна” у Чернівцях [12, 13], листування українського студентського товариства “Запороже” у Чернівцях з НТШ [3].

У фонді “Українське спортивне товариство “Сокіл – Батько” у Львові” (ф. 312) знайдено листування М. Левицького з “Руським Соколом” у Львові щодо заснування та діяльності товариства “Український Сокол у Чернівцях” [15].

У фонді “Руський народний інститут “Народний дім” м. Львів” (ф. 130) вміщено матеріали про розпорядження майном розпущеного австрійськими властями москвофільського студентського товариства “Буковіна” у Чернівцях [1].

У фонді “Українське студентське товариство “Січ” м. Відень” (ф. 834) опрацьовано листування українських студентських організацій Буковини з товариствами Галичини [18].

У фондах “Щурат В.” (ф. 310) і “Студинський К.” (ф. 362) розглянуто матеріали у справі українського університету у Львові [14, 16].

Інформацію про розвиток українського молодіжного руху на Буковині у 60-х рр. XIX – на початку XX ст. містить також відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України.

Так зокрема у фонді “Барвінські” (ф. 11) віднайдено відомості про боротьбу між народовцями і москвофілами всередині товариства “Союз” у 80-х рр. XIX ст. [209].

У фонді “НТШ” (ф. 1) опрацьовано лист москвофільського студентського товариства “Буковіна” до невідомого адресата у справі прийняття його в члени товариства [208], а також звіт з’їзду української молоді середніх шкіл 1 листопада 1910 р. у Львові [207].

У фонді “Бібліографічний словник І.О.Левицького” (ф. 167) виявлено матеріали про видавничу діяльність студентського товариства “Молода Україна” у Чернівцях і про його зв’язки з аналогічними організаціями у Галичині та редакцією журналу “Молода Україна” у Львові [211 – 213], а також про становище української молоді у Чернівецької гімназії [210, 214].

Повідомлення про загальні акції українського студентства Австро-Угорської імперії у боротьбі за створення українського університету у Львові було виявлено також у фонді “Львівський королівський університет імені Франца І” (ф. 26) Державного архіву Львівської області [19, 20].

Матеріали вищевказаних фондів містять цінну інформацію про розвиток українського молодіжного руху на Буковині у 60-х рр. XIX – на початку XX ст. У дисертації вперше систематизовано архівні дані з досліджуваної тематики, що дало змогу визначити основні етапи становлення українського молодіжного руху та з’ясувати роль молоді у суспільному житті краю.

Значний інформативний масив становлять друковані джерела, що стосуються досліджуваної теми, – опубліковані документи і матеріали, які знаходяться у Державному архіві Чернівецької області, науковій бібліотеці Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича, Львівській науковій бібліотеці ім. В.Стефаніка НАН України, Національній бібліотеці України ім. В.Вернадського та Національній парламентській науковій бібліотеці України у Києві. Це – статuti молодіжних організацій, що діяли на Буковині у 60-х рр. XIX – на початку XX ст. [227, 241, 250 – 252, 260 – 262], аналіз яких дає змогу визначити організаційні засади власне українських товариств, порівняти їх з головними принципами діяльності інших молодіжних об’єднань; а також звіти молодіжних товариств про їхню діяльність за певний період, надруковані окремими відбитками [232, 239], різного

роду законодавчі документи стосовно участі молоді у громадському житті та діяльності молодіжних організацій [257 – 259].

З-поміж друкованих джерел слід звернути увагу також на навчально-методичну літературу, яка призначалася для організації роботи січових, сокільських та пластових товариств [216 – 218, 223 – 224, 233, 235, 236, 238, 244 – 248, 253, 254, 256], оскільки на її основі розвивалися не лише відповідні організації Галичини, а й Буковини.

Окремі відомості про український молодіжний рух зазначеного періоду вміщені у збірниках документів, що з'явилися у радянський час. Так зокрема повідомлення місцевої преси про збори студентів Чернівецького університету з вимогою відкриття кафедри історії України містить видання “Боротьба трудящих Північної Буковини проти соціального і національного гноблення у другій половині XIX – на початку XX ст.” [219].

Певне уявлення про розвиток українського молодіжного руху у 60-х рр. XIX – на початку XX ст. дають твори мемуарної літератури. І хоча у них часто зустрічаються неточності, відчувається суб'єктивна, упереджена оцінка, але свідчення очевидців подій залишаються важливим та інформаційно насиченим джерелом. До таких робіт зокрема належать спогади О.Поповича “Відродження Буковини” [237], в яких подано чимало інформації про діяльність товариств молоді середніх шкіл “Согласіє” та “Братній Союз”.

У 20 – 30-ті рр. XX ст. уривки зі спогадів членів українських студентських товариств про діяльність їхніх організацій на початку XX ст. публікувалися на сторінках періодичних видань [222, 226, 229, 242, 243, 255].

Важливі документи та спогади членів, які розкривають перші кроки діяльності січових організацій, товариств “Запороже”, “Чорноморе”, “Український Сокіл у Чернівцях”, вміщено у ювілейних виданнях, присвячених цим об'єднанням, що були підготовлені українською діаспорою [215, 220, 234, 249]. Про виникнення Пласту на Буковині розповідає праця С.Левицького “Український Пластовий Улад в роках 1911 – 1945 у спогадах автора” [228].

Найбільш інформативно насиченим джерелом, з якого було почерпнуто для дисертаційного дослідження переважну частину фактичного матеріалу, є періодичні видання.

Відомості про діяльність українських молодіжних організацій хоч і неповно, але все ж таки більш-менш послідовно подавала на своїх сторінках українська преса Буковини кінця XIX – початку XX ст., а саме: газети “Буковина” [263], “Народний голос” [274], “Нова Буковина” [275], “Народна справа” [273], “Руска Рада” [280], “Громадянин” [267], “Гасло” [266], “Промінь” [278], “Україна” [283], “Русска Правда” [281], “Православная Русь” [277], “Буковински Вѣдомости” [264], “Родимый листокъ” [279]. В основному в рубриках “Новини”, “Оповістки” вміщалися інформація про заснування та припинення діяльності товариств, про скликання зборів та їхні рішення, про збір коштів та пожертвувань на добродійні цілі, подяки за пожертви, а також відомості про діяльність українських молодіжних товариств за межами Буковини, про загальні акції української молоді тощо.

Інформацію про діяльність української молоді Буковини, її організацій та про контакти з молоддю інших національностей краю поміщала на своїх сторінках і німецькомовна преса краю: “Bukowinaer Zeitung” [288], “Bukowinaer Rundschau” [287], “Bukowiner Nachrichten” [286], “Czernowitzer Tagblatt” [290], “Czernowitzer Zeitung” [291], “Czernowitzer Presse” [289], а також румунські часописи “Gazeta Bucovinei” [293], “Deșteptarea” [292], “Patria” [296] та польська “Gazeta polska” [294].

Українська преса Галичини зазначеного періоду [265, 268 – 272, 276, 282, 284, 285] активно відображала діяльність молодіжних організацій Буковини, вміщала повідомлення їхніх дописувачів, віддзеркалювала особливості розвитку українського молодіжного руху на Буковині та характер взаємовідносин між молоддю Галичини та Буковини. З неї також було почерпнуто фактичний матеріал для дисертаційного дослідження.

У 20 – 30-ті рр. XX ст. українські періодичні видання, що виходили на Буковині, в Галичині, а також видавалися українською діаспорою в еміграції, розповідаючи про тогочасний стан українського молодіжного руху на Буковині, часто поміщали історичні екскурси у минуле українських молодіжних організацій,

в яких описувалися перші кроки їхньої діяльності [322, 324, 337, 363, 381, 437, 445, 450, 480, 487, 508, 519, 537, 549, 563, 571]. Тому багато інформації для дослідження було почерпнуто і з цих періодичних видань.

Підсумовуючи огляд джерел, які торкаються питання розвитку українського молодіжного руху на Буковині у 60-х рр. XIX – на початку XX ст., можна зазначити, що їх збереглася велика кількість. Але більшість з них тільки опосередковано стосуються досліджуваної теми, мають фрагментарний характер, потребують всебічного аналізу, перевірки і зіставлення фактів, які в них наводяться. При цьому всьому вони ще й розпорошені в десятках фондів різних архівів та бібліотек. Тому для залучення якомога ширшого їх кола довелося провести значну пошукову роботу, опрацювати чимало рукописних документів, написаних переважно українською та німецькою мовами.

Отже, проведений аналіз свідчить, що історіографія питання розвитку українського молодіжного руху Буковини 60-х рр. XIX – початку XX ст., представлена вищезгаданими працями, хоча й містить певний фактичний матеріал і деякі узагальнення, не має у своєму набутку системного комплексного дослідження з даної теми, а висвітлення окремих аспектів діяльності молоді не дає цілісного уявлення про цей процес.

Архівні джерела, періодичні видання Буковини та Галичини досліджуваного періоду містять цінний фактичний матеріал для всебічної об'єктивної оцінки українського молодіжного руху Буковини з урахуванням його спільних рис з загальноукраїнським молодіжним рухом та визначення певної специфіки, обумовленої історичними та територіальними умовами розвитку.

Окремі джерела, зважаючи на їхнє походження та авторство, потребують критичного підходу, зіставлення з іншими документами.

Творче переосмислення і критичне використання деяких надбань вітчизняної та зарубіжної історіографії, виявлення, аналіз, узагальнення і введення в науковий обіг значної кількості нових різнопланових джерел дає можливість об'єктивно, неупереджено і якомога ширше відобразити таке своєрідне, важливе, врешті-решт

дуже цікаве, але малодосліджене явище, як український молодіжний рух на Буковині 60-х рр. ХІХ – початку ХХ ст.

РОЗДІЛ 2

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ, СТРУКТУРА ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКИХ МОЛОДІЖНИХ ТОВАРИСТВ БУКОВИНИ

2.1. Соціально-демографічні, суспільно-політичні та культурно-освітні чинники зародження та розвитку українського молодіжного руху

Характерною ознакою політико-адміністративного реформування в Австрійській (Австро-Угорській) імперії в 60-х рр. XIX ст. стало широке декларування демократичних прав. Проголошувалися рівність усіх громадян імперії перед законом, однакові можливості в зайнятті державних посад, свобода пересування, недоторканість приватної власності, таємниця листування, право подавати прохання та петиції, свобода слова та друку, свобода віри і совісті, свобода вибору професії і здобуття фахової освіти, свобода зборів тощо.

15 листопада 1867 р. вступив у дію закон “Про товариське право” [257], який гарантував кожному громадянину, в тому числі і представникам молоді, свободу в утворенні товариств та участі в їх діяльності. Під самим терміном “товариство” розумілося: “Добровільне об’єднання декількох осіб, що керуються встановленим внутрішнім порядком для сприяння визначеній меті” [602]. Закон виділяв два типи товариств – загальні (усі об’єднання, крім прибуткових та ремісничих товариств, кас взаємодопомоги, профспілок, будь-яких духовних орденів та релігійних об’єднань) і політичні. В цілому даний закон значно спрощував і полегшував процедуру створення товариства. Для цього необхідно було подати до крайового управління відповідну заяву і п’ять примірників статуту, у якому обов’язково вказувалися: мета товариства і методи її досягнення, засоби існування, структура та органи управління, місцезнаходження, права і обов’язки членів, порядок прийняття рішень, оформлення документів і подання оголошень, спосіб вирішення спірних питань, представництво товариства назовні, умови розпуску. Відповідь, чи позитивна, чи негативна, повинна була надійти від крайового управління протягом чотирьох тижнів, інакше товариство автоматично розпочинало свою діяльність. Крайове управління могло відмовити у відкритті товариства, якщо його мета чи

організація визнавалися протизаконними або антидержавними. У такому випадку засновники мали право апелювати протягом 60 днів до Міністерства внутрішніх справ. Загалом же крайові органи влади здійснювали постійний контроль за діяльністю товариств як заочно – на основі письмових звітів правлінь, що надходили регулярно, так і очно – через присутність їхніх представників на всіх заходах. Вони також могли закрити товариство, якщо його члени у своїй діяльності переступали рамки, визначені статутом.

Отже, відповідний закон від 15 листопада 1867 р. надавав широкі можливості для виникнення і діяльності різного роду товариств. Але молоді дозволялося створювати самостійно і брати участь у роботі громадських об'єднань лише неполітичного характеру. А наказом Міністерства віросповідань і освіти від 25 жовтня 1873 р. учням середніх шкіл взагалі було заборонено брати участь у діяльності будь-яких товариств [29, арк. 1 – 3]. Тому надалі усі об'єднання молоді середніх шкіл, які виникали аж до початку Першої світової війни, діяли нелегально. Крім того, варто зазначити, що органи центральної влади постійно контролювали діяльність молоді, намагалися обмежити її активність. Так зокрема 5 липня 1870 р. вийшло розпорядження Міністерства віросповідань і освіти крайовим управлінням про боротьбу з проявами революційних настроїв серед молоді, яка навчається [21, арк. 1 – 2]. А наказом того ж міністерства від 16 квітня 1886 р. студентам вищих навчальних закладів було заборонено брати участь у демонстраціях [27, арк. 1 – 6]. Таким чином, активність молоді у досліджуваний період згідно з діючим законодавством чітко обмежувалася певними рамками.

На розвиток українського молодіжного руху на Буковині у 60-х рр. XIX – на початку XX ст. вплив мали також соціально-демографічні чинники. Згідно статистичних даних про вікову структуру населення краю питома вага молодших вікових груп (до 30 років) становила у 1857 р. 60,9 % населення краю, у 1890 – 65 %, у 1910 р. – 65,8 % [520, с. 60]. При цьому власне українська молодь віком від 11 до 30 років на 1900 р. складала 34,7 % [520, с. 61]. І хоча до початку Першої світової війни зростання частки молодших вікових груп загалом дещо сповільнилося, молодь зазначеного віку постійно становила не менше третини українського

населення. Варто також зазначити, що українська молодь, яка брала участь у діяльності українських молодіжних організацій і сприяла розвитку українського молодіжного руху, у 1910 – 1914 рр. становила, за підрахунками автора, 1,5 % від загальної кількості українського населення краю.

Статистичні дані соціального складу населення Буковини на початку ХХ ст. засвідчують, що серед українців було: 30,4 % самостійних власників, 0,9 % службовців, 10,2 % робітників, 19,5 % поденників, 36,8 % допомагаючих членів сім'ї, 0,2 % учнів [520, с. 114]. Причому переважну частину власників становили люди у віці 21 – 60 років. Серед службовців найчисельнішою була вікова група від 26 до 30 років. Серед робітників, поденників, домашньої прислуги, допомагаючих членів сімей переважали молодші вікові групи. Вони ж складали категорію учнів [520, с. 113]. Загалом же на Буковині на початку ХХ ст. молодь переважно з автохтонного населення українців та румунів становила більше третини найманої сили [520, с. 113, 115].

Виникнення та розвиток українського молодіжного руху на Буковині у 60-х рр. ХІХ – на початку ХХ ст. стимулював національний рух українців краю. Як відомо, на початку 60-х рр. ХІХ ст. видатні українські письменники та культурні діячі Юрій Федькович, Сидір і Григорій Воробкевичі почали у своїх творах вживати народну українську мову та звертатися до життя простих селян, тим самим закликаючи до пробудження національної свідомості. На це активно відгукнулася українська молодь. Одним із перших національно-свідомих виступів українців Буковини того часу було відзначення українською учнівською молоддю третьої річниці смерті Т.Шевченка. Група українських богословів духовної семінарії та старшокласників гімназії організувала 29 лютого 1864 р. богослужіння з цієї нагоди у церкві св. Параскеви у Чернівцях. Дописувач галицької газети “Слово” так описував враження, яке справила ця подія: “Відправа відбулася величаво і дякуємо Небесному, що нам українцям допоміг ісправдити наше бажання. Цей акт зробив багато доброго, збудив чуття в нашій українській молоді і показав, що і на Буковині ми стали з великого сну і зачали думати про свою словесність” [282. – 1864. – 23 березня]. Але загалом у період 1861 – 1869 рр. поодинокі національні прояви

носили спонтанний характер і скоріше були реакцією на денаціоналізуючі заходи румунів. Зазначений період – це предтеча організованої національно-суспільної діяльності українців, коли стихійно почали формуватися два підходи до вирішення національних проблем. Частина інтелігенції відстоювала ідею єдності українців Буковини, Галичини, Закарпаття та Наддніпрянщини як одного народу зі своєю мовою, звичаями, історією. Їх називали молодорусинами, або народовцями. Інші – старорусини – слідом за своїми галицькими товаришами схилилися до віри в єдиний російський народ від Карпат до Камчатки, а мову свою вважали лише одним з діалектів великоросійської. Українська молодь на той час перебувала під значним впливом останніх.

У кінці 60-х рр. українська громадськість Буковини поступово перейшла до нового етапу в своєму розвитку, а саме – створення культурно-освітніх та політичних товариств. 14 (26) січня 1869 р. у Чернівцях з'явилося перше українське культурно-освітнє товариство “Руська Бесіда”, мета якого визначалася у першому статуті так: “Бесіда руска єсть соединеніє для поднесенія просвещенія і товарищеской жизни” [135, арк. 1]. Наступного року виникло політичне товариство “Руська Рада”. До складу цих перших організацій входили майже одні й ті ж самі особи, як народовці, так і старорусини. Члени обох товариств активно протистояли проявам румунізації, домагаючись справедливого вирішення проблем міжнаціональних стосунків. Заохочена старшими, молодь створила власні товариства (“Согласіє”, “Братній Союз”, “Союз”), які поклали початок діяльності української організованої молоді на Буковині. Характерною ознакою цього етапу було різке загострення протистояння між старорусинами та народовцями. Переломним став 1884 рік, коли народовці перебрали провід у “Руській Бесіді” та зміцнили свої позиції в “Руській Раді” і “Союзі”.

Внаслідок зміни співвідношення політичних сил значно поживався суспільно-політичний рух українців. З 1 січня 1885 р. почала виходити перша українська політична газета “Буковина” [500, с. 23]. На її сторінках послідовно відстоювалися національні інтереси українців. По-новому і з більшою сумлінністю підійшли в цей час народовці до передвиборчої кампанії. У 1890 р. до

Буковинського сейму пройшли їхні представники Є.Пігуляк, І.Тимінський, В.Волян, а з 1892 р. і С.Смаль-Стоцький. Завдяки роботі цих депутатів-народовців на кожній сесії стали підніматися життєво важливі для українців питання [313, с. 172 – 173]. С.Смаль-Стоцький у серії газетних статей під назвою “Реальна політика” обґрунтував народовську доктрину, проголосивши визначальною національну ідею, яка повинна була об’єднати всіх та надихнути на активні дії в сфері культурного відродження, виховання, захисту від експансії з боку інших національних груп [263. – 1894. – 8 березня, 10 березня, 4 квітня, 16 квітня, 17 квітня, 21 квітня].

На початковому етапі в українців Буковини не існувало ніяких політичних партій. Народовці, згуртовані в “Руській Бесіді” та “Руській Раді”, вважали себе політичним чинником, який репрезентує весь український народ. Поштовхом до організаційного оформлення політичної диференціації стало невдоволення деяких активних елементів політикою народовців. Певний вплив мали також такі чинники, як існування політичних партій у інших народів краю та хід політичного життя українців на інших українських землях. 12 листопада 1905 р. у Чернівцях було скликано Національну Раду, на яку прибули представники всіх українських товариств краю, депутати Буковинського сейму та Австрійського парламенту. На цих зборах відбулося організаційне оформлення народовства у партію, яку офіційно назвали “Національна Рада русинів на Буковині”, а неофіційно – Національно-демократична партія, можливо, підкреслюючи у такий спосіб спільність з подібною партією у Галичині [280. – 1905. – 18 листопада]. Але 16 червня 1907 р. її ліве крило на чолі з Т.Галіпом проголосило утворення Радикальної партії [278. – 1907. – 1 липня]. Третьою значною силою в українському партійно-політичному житті Буковини того часу були соціал-демократи. Ще з кінця ХІХ ст. вони входили на автономних засадах до Соціал-демократичної партії Буковини – складової частини Австрійської соціал-демократичної партії [430, с. 61]. На початку ХХ ст. український соціал-демократичний рух у краї достатньо зміцнів і почав справляти реальний вплив на суспільні процеси. Назви та програми цих партій були подібними до таких же партій в Галичині. І це лише підтверджувало те,

що виникнення українських політичних партій на Буковині відбулося не так через соціальну чи ідеологічну диференціацію, як скоріше за аналогією з іншими українськими територіями або з опозиції до певних осіб. Але, на відміну від галицьких та наддніпрянських, українські партії Буковини обмежували участь молоді у їхній роботі.

У 90-х рр. ХІХ ст. почали відроджуватися проросійські рухи. Але якщо старорусини визнавали певну самобутність населення Східної Галичини та Північної Буковини, особливість їхньої мови, то москвофіли цього періоду все це відкинули, проповідували ідею “єдиного русского народа” та перейшли на російську мову. Вони організували політичні товариства “Народна Рада” і “Вижницко-Путильська Рада”, студентське об’єднання “Буковіна” (а після його закриття “Карпать”), а також “Общество церковных певцов на Буковине”, “Русский Православный Народный дом” та ін. Багато в чому москвофіли повторювали народовські методи роботи в масах, але одержували при цьому значно гірші результати. А на початку ХХ ст., коли у зв’язку з погіршенням відносин між Австро-Угорщиною та Росією австрійська влада стала діяти рішучіше проти наростання москвофільської агітації та посилення контактів австрійських москвофілів із російськими панславістами, переважна більшість осіб, залучених до москвофільського табору виключно різного роду обіцянками та матеріальними заохоченнями, покинули його. До початку Першої світової війни москвофільський рух на Буковині практично занепав.

На початку ХХ ст. активну громадську та національно-просвітницьку роботу продовжували проводити культурно-просвітні товариства. “Руська Бесіда” стала центральною установою, що поширила свою діяльність на всю Буковину, засновуючи власні філії та читальні. У 1914 р. товариство нараховувало 9 філій і 150 читалень із 1300 членами [335, с. 63]. Значну діяльність розгорнуло товариство “Руський Народний Дім”, засноване ще в 1884 р. Інтереси українських учителів відстоювали товариства “Руська школа”, “Екзекутивний комітет українського учительства на Буковині”, “Товариство вищих шкіл ім. Г.Сковороди”, ремісників – “Зоря”, “Поміч”, робітників – “Праця”, православних священиків – “Товариство

руських православних священників на Буковині”, жінок – “Жіноча громада” та ін. Значну громадську роботу на початку ХХ ст. проводили: “Історичне товариство”, “Українське казино”, “Буковинський Боян”, “Товариство для плекання української музики, співу і драматичної штуки”, “Буковинський народний театр”, “Товариство руської православної шляхти”, “Український міщанський клуб”. Усі вони активно залучали до своєї роботи молодь.

Істотний вплив на розвиток українського молодіжного руху на Буковині у 60-х рр. ХІХ – на початку ХХ ст. мали зміни у галузі освіти. Як відомо, на основі австрійського загальнодержавного закону про шкільництво 1869 р. вийшов відповідний Буковинський крайовий закон 1870 р., згідно з яким школа відділялася від церкви і підпорядковувалася Крайовій шкільній раді та Міністерству віросповідань і освіти. З того часу освіта на Буковині, в тому числі й українська, стали розвиватися значно краще. Українські початкові (народні) школи засновувалися у кожному українському селі, особливо інтенсивно – після 1895 р. У 1910/11 н.р. на Буковині вже працювало 216 початкових шкіл з українською мовою викладання з 39796 учнями і 800 учителями [514, с. 875]. Щоправда, тривалий час ці українські школи не справлялися з поставленим перед ними завданням. Учителям часто бракувало відповідної підготовки, шкільних підручників майже не вистачало, або ж були дуже примітивні, школи не мали належного обладнання, учні відвідували класи нерівномірно, а нагляд над школами здійснювали старости та інспектори-чужинці, які байдуже або навіть вороже ставилися до справи освіти українського народу. Але зміни на краще, хоч і повільно, все ж відбувалися. Особливо помітними стали результати в період, коли інспектором українських початкових шкіл призначили О.Поповича. Складною залишалася ситуація у м. Чернівці. Тривалий час австрійський уряд ніяк не погоджувався на відкриття тут українських початкових шкіл, мотивуючи це недостатньою кількістю охочих відвідувати їх. Лише 1899 р. було дано дозвіл на заснування паралельних українських відділів при всіх початкових школах міста [334, с. 37].

Що ж до середньої освіти, то ще 1851 р. австрійський уряд запровадив викладання української мови в Чернівецькій гімназії [334, с. 26]. Щоправда,

вивчення української мови починалося з “Букваря”, бо учні з початкових шкіл приходили зовсім непідготовленими. Немало залежало також від того, хто викладав українську мову, чи справді український вчитель, чи москвофіл, який замість української навчав російської мови. Подібні умови склалися і в Чернівецькій реальній школі, і в учительській семінарії та Сучавській гімназії, де також вивчалася українська мова. Тому українці почали домагатися відкриття чисто українських середніх шкіл або хоча б двомовних – українсько-німецьких. Після тривалих клопотань австрійський уряд дозволив заснування з початком 1896/97 н.р. українсько-німецької гімназії у Чернівцях. Погодившись тимчасово на таку компромісну розв’язку, українська громадськість зосередила свою увагу на боротьбі за українські середні школи в інших містах краю. Певних результатів було досягнуто. З 1904/05 н.р. відкрито українсько-німецьку гімназію у Кіцмані, а 1 вересня 1908 р. – першу і єдину чисто українську гімназію у Вижниці. З початком 1909/10 н.р. хлоп’ячу учительську семінарію у Чернівцях, засновану ще 1871 р., поділили на три відділи: український, німецький, румунський. Були плани зробити такий же поділ у дівочому відділі. Але плани залишалися планами. Тому товариство “Українська школа” 1910 р. заснувало приватну учительську семінарію для дівчат у Чернівцях. З початком 1912/13 н.р. під опікою філії “Української школи” у Вашківцях було відкрито приватну реальну гімназію. Українська приватна гімназія для дівчат з’явилася також у Кіцмані. Довгі роки українці боролися за створення паралельних українських класів при німецькій гімназії у Сереті. Завдяки зусиллям українських послів Буковинського сейму у 1912 р. цього було досягнуто [514, с. 875 – 876]. Серед українських фахових шкіл, що діяли у даний період, слід назвати сільськогосподарську школу у Кіцмані, кошикарську у Сторожинці, різьбярську у Вижниці та ткацьку у Чернівцях.

У 1875 р. з нагоди 100-річчя приєднання Буковини до Австрії у Чернівцях було відкрито університет імені Франца Йосифа. Думка про заснування вищої школи у Чернівцях виникла ще під час революції 1848 р. У “Петиції краю” до австрійського уряду звучала вимога про перетворення духовної семінарії, яка діяла у Чернівцях з 1827 р., у теологічний факультет та доповнення його юридичним і

філософським факультетами. Це питання порушувалося депутатами від Буковини в Австрійському парламенті, але не знаходило підтримки в урядових колах. Після перетворення Австрії в конституційну монархію вимоги щодо відкриття університету в Чернівцях стали все настійнішими. Тому 26 березня 1874 р. під час обговорення бюджету у палаті депутатів Австрійського парламенту голова бюджетної комісії д-р Брестель запропонував доручити урядові на наступній сесії висловити свої пропозиції щодо одного нового університету. Він не випадково не зазначив, про який університет йшлося, бо заснування нових вищих навчальних закладів домагалися кілька міст і провінцій імперії. Головним конкурентом Чернівців виступав Зальцбург, де збереглася значна матеріальна база від університету, який існував у місті з 1623 по 1810 рр. Урешті-решт, обидві палати парламенту підтримали урядову пропозицію про заснування університету в Чернівцях, і на цій підставі Міністерство віросповідань і освіти прийняло у травні 1874 р. ухвалу про відкриття університету і тимчасове його фінансування через Львівський університет. А 16 листопада 1874 р. Рада міністрів Австрії підтвердила цю постанову. 7 грудня 1874 р. Франц Йосиф схвалив створення Чернівецького університету. Проект закону було затверджено в парламенті 14 березня 1875 р., в сенаті – 20 березня 1875 р., а 31 березня 1875 р. – санкціоновано імператором [560, с. 9 – 10]. На користь Чернівців вийшли передусім політичні розрахунки та фінансові міркування. Мовою викладання та діловодства закон оголошував німецьку. Заснування в Чернівцях саме німецькомовного університету в тих конкретних історичних умовах було об'єктивно виправданим – щоб уникнути національної суперечки, бо буковинські румуни хотіли бачити в Чернівцях румунський університет, а українці – український. Німецька мова викладання була, звичайно, перевагою для німців. Але, як зазначив німецький історик Е.Прокопович, Чернівецький університет давав “усім національностям цієї провінції можливість долучати своїх синів до академічної освіти. Таким чином, вони досягли розбудови своєї національної освіти та значного збільшення процентного числа “не німців” у суспільному житті” [605, с. 77]. В університеті діяло три факультети: юридичний, філософський і греко-православний теологічний. На останньому навчалися майже

виключно румуни й українці, тому там дозволили читати лекції румунською та українською мовами. Так зокрема була створена кафедра української мови та літератури. Викладання українською мовою велося також на кафедрах церковно-слов'янської мови, практичного богослов'я та амулетики і славістики [414, с. 694]. Університет відігравав значну роль у справі піднесення культурного і наукового рівня українців краю, а також сприяв формуванню українських фахових і наукових кадрів.

Із збільшенням кількості українських початкових шкіл і поступовим розширенням мережі українських середніх шкіл очевидним став той факт, що більшість учнів-українців після закінчення початкової школи через нестачу коштів не мали можливості продовжити навчання. Щоб у певній мірі зарадити цьому, українська громадськість стала пропагувати серед населення ідею заснування спільних дешевих квартир, так званих бурс, для бідних, але старанних учнів середніх шкіл. Уже в 1896/97 н. р. товариство “Руський Народний Дім” відкрило у своєму будинку по вул. Петровича у Чернівцях першу хлоп'ячу бурсу для учнів українсько-німецької гімназії, де за “поміркувану оплату шкільна молодь могла отримувати відповідне приміщення, харч і совісний педагогічний надзір” і де за період з 1897 до 1906 рр. мешкало 700 учнів [413, с. 23]. Кількість вихованців щороку зростала. Тому заходами управи вищеназваного товариства 1906 р. було відкрито окреме, збудоване на кошти української громадськості біля університетського ботанічного саду приміщення на 300 осіб “Бурси імені Осипа Юрія Федьковича” [414, с. 718]. Крім вищеназваної, у даний період діяли ще по одній хлоп'ячій бурсі у Кіцмані та Сереті, дві – для гімназистів і для православних у Вижниці та православна дівоча бурса (“Дівоча бурса товариства “Православна шляхта”) у Чернівцях. Батькам і вихователям учнів у школі подобався суворий нагляд за поведінкою вихованців бурс та старанна допомога у навчанні з боку інструкторів, яких призначали з числа старших найкращих гімназистів, а у Чернівцях – з найкращих студентів університету. Цікавим є той факт, що вихованці бурс майже завжди мали кращі, ніж у їх товаришів по класу, результати у навчанні. Управи бурс турбувалися і про позашкільне виховання своїх підопічних. Для цього

при бурсах діяли бібліотеки, спортивні, театральні, образотворчі гуртки, хор тощо. Бурси мали також велике значення в ділянці національного виховання молоді. Бо, крім надання помешкання та допомоги у навчанні, вони перш за все прищеплювали своїм вихованцям національну свідомість і цим також допомагали школам або навіть у певній мірі випереджали їх. Переважна більшість колишніх вихованців українських бурс продовжили навчання в університеті і стали згодом відомими українськими діячами.

Отже, важливим показником, який зумовлював тогочасне соціально-економічне і суспільно-політичне становище українців Буковини, був їхній низький освітній рівень. З другої половини XIX ст. ситуація почала дещо змінюватися. Це пояснювалося передусім реформаційними перетвореннями в Австро-Угорській імперії та розгортанням процесу національного відродження буковинських українців. Особливих успіхів було досягнуто в галузі початкової освіти. З 12 початкових шкіл у 1788 р. їх чисельність зросла до 531 у 1911/1912 н.р., при цьому 216 з-поміж них були українськими. Перед Першою світовою війною на Буковині не було ні однієї громади, де б не працювала початкова школа, зате були громади, які мали й по кілька шкіл [489, с. 142]. Та хоча українці мали найбільше шкіл з-поміж усіх інших народів на Буковині, відсоток дітей-українців був менший від відсотку школярів інших національностей. Українське населення Буковини було дуже бідним й не завжди мало змогу посилати дітей до школи. Аналогічна ситуація склалася і в галузі середньої освіти. У 1910/11 н.р. на Буковині було 11 гімназій та реальних шкіл, 4 ліцеї для дівчат, 3 учительські семінарії, близько 10 ремісничих і фахових шкіл, з них українських – 3 гімназії, 1 реальна школа, 1 учительська семінарія, 4 фахові школи. У гімназіях всього навчалася 5600 учнів, з них 1194 становили українці, у реальних школах – 700, з них 71 – українці, у семінаріях – 540, з них 201 – українці [489, с. 143]. Отже, загалом у 1910/11 н.р. середню освіту на Буковині здобувало приблизно 1500 українців. Слід зазначити, що значний відсоток серед них складали галичани, для яких доступ до української середньої школи на Буковині був значно легшим, ніж у себе в Галичині. Досить невелика кількість буковинських українців, здобувши середню освіту, мала можливість

продовжити навчання у вузах Відня чи Львова. Після заснування університету у Чернівцях ситуація дещо покращилася. Взагалі університет у Чернівцях відігравав значну роль у справі піднесення культурно-освітнього рівня українців усієї Австро-Угорської імперії, оскільки тут навчалися і вихідці з інших українських земель. Кількість українських студентів у цьому закладі становила: у 1875 р. – 41 чол. (19,7 %), у 1900 р. – 59 чол. (12,2 %), у 1906 р. – 131 чол. (22,6 %), у 1907 р. – 165 чол. (20,7 %), у 1910 р. – 144 чол. (13,6 %), у 1913 р. – 313 чол. (26,2 %), у 1914 р. – 303 чол. (25,4 %) [414, с. 698]. Як бачимо, число студентів-українців з кожним роком зростало, але від загальної кількості студентів університету їхній відсоток залишався незначним і тим більше далеко непропорційним до загальної чисельності українського населення на Буковині. Можна помітити і те, що українські студенти складали в університеті найбільш змінний відсоток. Мабуть, це можна пояснити перш за все тим, що українці були переважно вихідцями з села, які дуже гостро потерпали від різного роду негараздів у державі. Отже, в цілому освітній рівень українського населення краю у зазначений період хоча й зріс, але істотно не покращився. Так зокрема у 1900 р. лише 19,3 % українського населення Буковини вміли читати і писати, у 1910 р. – 28,5 %. Дещо по-іншому виглядало співвідношення у молодших вікових групах. У 1900 р. 38,3 % української молоді віком від 11 до 20 років уміли читати і писати, у 1910 р. – 56,2 %, а віком від 21 до 30 років відповідно – 14,8 % і 31,4 % [520, с. 126]. Але, як свідчить статистика, у 1909/1910 н.р. серед учнів усіх освітніх закладів Буковини було 54,3 % німців (включаючи євреїв), 32 % румунів і тільки 19,4 % українців [520, с. 127]. Тобто українське населення краю на початку ХХ ст. ще залишалося далеко позаду за рівнем освіченості у порівнянні не тільки з німцями, євреями, поляками, але й з румунами. Як влучно відзначила у своєму дослідженні Г.Скорейко, українська освіта мала значно слабшу економічну основу. Селяни в силу своєї консервативності не розуміли користі і необхідності освіти, а через важке матеріальне становище не мали змоги утримувати дітей не тільки в середніх і вищих, але й часто навіть у початкових школах. По-друге, українці не могли забезпечити неперервність освіти в зв'язку зі слабкою середньою ланкою, відсутністю національної вищої школи. По-третє, українцям доводилося долати

вже усталені погляди місцевої верхівки, яка вважала недопустимим гіперпродукувати інтелігенцію з нижчих станів – селян, ремісників та ін. [520, с. 129].

Рубіж XIX – XX ст. відзначився поглибленням культурно-політичних зв'язків українців Буковини з українцями Галичини та Наддніпрянщини. Якщо раніше цей процес носив скоріше характер запозичення ними певного досвіду для вирішення власних конкретних проблем, то на зламі XIX – XX ст. в українському національному русі на Буковині стала утверджуватися загальноукраїнська ідея, тобто усвідомлення себе невід'ємною частиною єдиної української нації. Послідовно і цілеспрямовано над виробленням почуття національної солідарності почали працювати різні громадські об'єднання. І хоча вони мали відмінні цілі, форми і методи діяльності, об'єднувала їх робота по національному освідомленню українського населення. На всіх українських землях проводилися загальні культурно-просвітницькі заходи, одночасно відзначалися важливі дати історії України і вшановувалися видатні українські особистості. Почастішали взаємні візити відомих діячів українства, організовувалися поїздки буковинських делегацій історичними місцями Галичини та Наддніпрянщини і навпаки – галицьких та наддніпрянських по Буковині. Об'єднанню українців сприяли спільні акції, взаємодія та взаємодопомога у вирішенні найважливіших питань українського національного руху. Так зокрема активну підтримку на Буковині знайшла боротьба за відкриття українського університету у Львові, за реформування виборчого закону до Галицького сейму, за поділ Галичини на українську і польську частини, за надання національно-культурної автономії українцям Наддніпрянщини та зняття там усіх обмежень щодо українства. В Галичині та Наддніпрянщині в свою чергу підтримували боротьбу українців Буковини за відкриття кафедри історії України в Чернівецькому університеті, за реформування виборчого закону до Буковинського сейму, за вирішення церковної проблеми тощо. Це у свою чергу сприяло поглибленню контактів української молоді Буковини з українською молоддю Галичини та Наддніпрянщини, її активному включенню в загальноукраїнський молодіжний рух, стимулюючи тим самим розвиток власне українського молодіжного руху на Буковині.

У другій половині XIX – на початку XX ст. на Буковині поряд з українським досить динамічно розвивалися національні рухи румунів, поляків, німців, євреїв та інших народів, які населяли край. Звісно ж, вони мимоволі взаємодіяли між собою, бо загалом займалися тими самими проблемами – розширенням прав свого народу в політичному житті, у справах соціально-економічних, освітніх та культурних. Загальна тенденція цих взаємин яскраво проявлялася й у молодіжному середовищі.

Головним конкурентом українців у боротьбі за розширення національних прав виступали румуни. Взаємини між двома автохтонними народами Буковини були досить напруженими, тому що румуни претендували на першість у громадсько-політичному житті краю і прагнули задоволення власних національних інтересів шляхом утисків інших етносів, передусім українців. На загальному тлі гострої конфронтації моменти позитивної взаємодії та співпраці між українцями та румунами були поодинокими.

Період другої половини XIX – початку XX ст. відзначився досить активною та плідною співпрацею між поляками і українцями Буковини передусім на ниві культури. На ґрунті зміцнення українсько-польських стосунків виникло декілька спільних культурно-освітніх товариств. У другій половині XIX ст. результативною була також співпраця між українцями та поляками Буковини у політичній сфері. Цьому сприяло взаємне зацікавлення. Поляки розраховували знайти в українцях союзника для зміцнення своїх впливів на різноманітних рівнях влади та перетворення польського національного руху на такий, що організаційно не поступався би німецькому чи румунському. Українці у свою чергу розраховували за допомогою поляків вийти із стану політичної ізоляції, в якому вони перебували, незважаючи на свою чисельну перевагу серед населення краю, а також досягнути відповідного представництва у виборних органах місцевої влади та подолати своїх внутрішніх ворогів – москвофілів. Але на початку XX ст. українсько-польська політична співпраця практично зійшла нанівець. Український національний рух в краї на той час вже набув значного піднесення. Хоч він відставав суттєво від розвитку національного руху українців Галичини, та все ж українські політичні сили на Буковині вже добре усвідомлювали своє призначення і спрямовували

зусилля на задоволення національних інтересів українців, обходячись без допомоги поляків. Звісно ж, на стосунках українців та поляків Буковини відбивалося також політичне протистояння в Галичині. Щоправда, контакти між українцями і поляками в галузі культури продовжували розвиватися, але вони вже не були настільки глибокими, як у попередні роки.

Майже одночасно з румунами, українцями і поляками оновлення національного життя сколихнуло й буковинських німців. Починаючи від 80-х рр. XIX ст. вони потрапили у сферу діяльності загальнонімецького національного руху австро-німецьких земель Габсбурзької монархії та Німеччини. Незважаючи на те, що німецтво краю було порівняно нечисельним, але як державна нація користувалося великим впливом і тому для задоволення власних національних інтересів не потребувало підтримки з боку інших етносів. Усі німецькі товариства, що діяли на Буковині у зазначений період, були перш за все національними об'єднаннями німців, які обмежували членство в них інших буковинців. Що стосується позиції німецьких депутатів Буковинського сейму, то слід зазначити, що вони активно використовували протиріччя між румунами й українцями для задоволення власних інтересів, схиляючись то на бік одних, то – інших. Щоправда, траплялися також моменти, коли німецькі політичні сили краю розділялися: частина підтримувала українців, а частина – румунів. Аналогічною була позиція німецької молоді по відношенню до представників інших національностей краю.

У другій половині XIX – на початку XX ст. активізувався також єврейський національний рух. Через невизнання єврейської національності в Австро-Угорській імперії буковинські євреї тривалий час зараховували себе до німецької національності. Вони активно прилучалися до німецької культури, демонстрували свою приналежність до німецтва участю в німецькомовному культурно-громадському та політичному житті, ініціювали створення різного роду об'єднань. Але у 80-х рр. симпатизуюче середовище у Чернівцях знайшли сіоністичні ідеї, принесені з Відня. Особливо активно сіонізм став культивуватися у краї із заснуванням у 90-х рр. XIX ст. єврейських студентських об'єднань, що ставили за мету боротися проти німецької асиміляції євреїв. А на початку XX ст. єврейський

національно-політичний рух уже перетворився в окрему і досить впливову силу, домагаючись розширення прав єврейського населення Буковини у галузі культури, у політичному житті, а також визнання національних прагнень євреїв як окремого народу. Схожі національні проблеми та інтереси сприяли зближенню євреїв та українців. На початку ХХ ст. особливо активно це демонструвалося у молодіжному середовищі.

Отже, зміни у законодавстві Австро-Угорської імперії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. сприяли організованій діяльності молоді, щоправда, її активність чітко обмежувалася певними рамками. Зародження і розвиток українського молодіжного руху у 60-х рр. ХІХ – на початку ХХ ст. стимулював загалом національний рух українців краю, одними з ініціаторів і активних учасників якого були саме представники молоді. Зміни у сфері освіти (розширення мережі українських початкових і поява українських середніх шкіл, відкриття університету в Чернівцях, в результаті чого збільшувалася кількість українських учнів і студентів) також сприяли розгортанню українського молодіжного руху. Українці Буковини у своєму національному розвитку контактували з іншими етносами краю, а також взаємодіяли з українцями Галичини і Наддніпрянщини. Це також було важливою передумовою розвитку українського молодіжного руху. Таким чином, у зазначений період на Буковині склалися сприятливі соціально-демографічні, суспільно-політичні та культурно-освітні умови для зародження і активного розвитку українського молодіжного руху.

2.2. Становлення, структура та організаційні засади молодіжних товариств

На початку 60-х років у містах Галичини виникли громади учнівської та студентської молоді, метою яких була праця по національному освідомленню українського населення. Подібна громада з'явилася в 1863 р. і у Чернівцях. Саме члени цієї громади – місцеві семінаристи та гімназисти – 29 лютого 1864 р., вперше на Буковині, вшанували роковини смерті Т.Шевченка. Але це була чи не єдина масштабна акція цієї громади. Факти про подальшу її роботу, на жаль, відсутні.

Справжнє становлення українського молодіжного руху на Буковині почалося з 70-х рр. XIX ст., коли слідом за старшим поколінням оформилася організаційно і гімназійна молодь. Ось як С.Смаль-Стоцький охарактеризував причини створення товариства руських гімназистів “Согласіє”: “Ученики Русини з висшої гімназії почули потребу пригорнути ся тісніше один до одного, сполучити ся до купи в якесь одно тіло, щоб тим зорганізувати відпорний рух, а также щоб взаїмно у себе розбуджувати, заціплювати і підтримувати почутє народне...” [414, с. 772]. Перші загальні збори відбулися 29 жовтня 1870 р. у будинку І.Семаки за участю 23 осіб. На них було зазначено, що метою товариства є: “Возбужденіє русского духа, образование ся въ русском языкѣ и товаришеска жизнь” [523, с. 127]. Діяло воно напівлегально, не залишивши за собою жодної офіційної документації. Відомості про його діяльність можна почерпнути лише зі спогадів його колишніх членів. Активними учасниками “Согласія” в перші роки існування були В.Вільчинський, А.Манастирський, І.Козаркевич, І.Тимінський, Т.Драбик, Є.Козак, І.Семака, Є.Вітошинський. Усі вони щиро прагнули досягнути поставленої перед собою мети: читали лекції з руської історії та літератури, проводили музично-декламаторські вечори, аматорські вистави. Але найбільшою заслугою товариства було те, що воно протидіяло румунізації української молоді. Так зокрема гімназисти – члени “Согласія” домовилися відповідати запеклому румунізатору катехитові о. М.Калиновському виключно руською мовою. Вони роздобули необхідні підручники, звернувшись по допомогу до редакції “Слова” зі Львова, а також переклали на руську мову відповідні румунські підручники. Їхні постійні

скарги привели до того, що з 11 листопада 1871 р. у Чернівецькій гімназії стали призначатися два викладачі православної релігії – один українець і один румун. Отже, товариство зробило чимало, щоб перешкодити румунізації української молоді, але в цілому воно дотримувалося переважно старорусинського напрямку. Про це свідчить вже сама його назва. Крім того, члени товариства одержували матеріальну допомогу від російського консула в Чернівцях Д.Кіра-Дінжана. Звичайно, що ця допомога була небезкорисливою. Російський консул покладав на молодь особливі надії щодо поширення проросійських ідей. Звикаючи до щедрих дотацій консула, чимало членів “Согласія” втратили бажання готуватися до роботи серед свого рідного народу і навіть відправлялися на навчання у Росію та залишалися там назавжди.

Але частина членів товариства з самого початку виступила проти тісних стосунків з консулом. Їх не задовільняла орієнтація на російську мову та культуру. Вони закликали своїх товаришів до любові до рідної мови та рідного краю. Мабуть, пропаганда цієї групи була небезуспішною, бо навіть російський консул, помітивши, що “Согласіє” стає неблагонадійним, припинив надавати матеріальну допомогу загалом усьому товариству, а допомагав лише вибірково окремим членам.

Через різне бачення подальшої долі товариства протиборство всередині “Согласія” наростало, що привело в результаті до виділення з нього у 1871 р. ще одного молодіжного об’єднання, яке одержало назву “Братній Союз”. “Це товариство стояло на народному ґрунті, а своїм завданням поставило попри вивчення руської мови, літератури і історії також спів, збирання пісень, народних казок і т.п.” [523, с. 132]. Між двома молодіжними організаціями точилися гострі суперечки. Виникали вони також і серед членів “Согласія” щодо їх ставлення до “Братнього Союзу”, бо не всі в товаристві підтримували русифікаційну політику управи. 1873 р. “Братній Союз” припинив свою діяльність перш за все через нестачу коштів та відсутність підтримки з боку старшого покоління української громадськості. Як народовці, так і москвофіли були пасивні щодо обох молодіжних товариств. Як зазначив у своїх спогадах О.Попович, на той час, “...крім

С.Воробкевича, який постачав нас патріотичними піснями на музичні вечори, ніхто зі старших не займався нами” [237, с. 19]. Ймовірно це було пов’язано, по-перше, з тим, що “старші” самі перебували на стадії організаційного оформлення, а, по-друге, ці молодіжні об’єднання діяли фактично нелегально, тому підтримувати з ними офіційні контакти було до певної міри небезпечно. Товариство “Согласіє” проіснувало аж до кінця 1877 р. Свою діяльність воно припинило після створення легального студентського об’єднання “Союз”, втративши матеріальну підтримку з боку російського консула, який заопікувався членами нового більш перспективного об’єднання.

Отже, перші українські молодіжні об’єднання на Буковині “Согласіє” і “Братній Союз” гуртували молодь чернівецьких середніх шкіл, яка чимало зробила у справі національного пробудження українців Буковини. І хоча у цих товариствах визначальними були старорусинські настрої (“Братній Союз”, відстоюючи народовські позиції, не зміг довго проіснувати), вони досягли певних реальних результатів щодо реалізації поставлених перед ними завдань.

З відкриттям університету у Чернівцях серед українських студентів з’явилася думка про заснування власного національного товариства за зразком подібних об’єднань у Львові та Відні (див. [390, с. 16 – 17]). Організаційний комітет склав статут, передав його 20 жовтня 1875 р. Крайовому управлінню для затвердження, прийняв назву товариства “Общество Русскихъ академиковъ Союзъ в Черновцяхъ” та закликав студентів-русинів вступати до нього. Через чотири тижні, не одержавши ніякої відповіді, згідно з австрійським законодавством, товариство розпочало свою роботу, влаштувавши 18 листопада 1875 р. вечір з танцями, на якому зібралося багато гостей, щоб привітати новостворене товариство, що було взагалі першим студентським об’єднанням у Чернівецькому університеті.

Лише 28 листопада 1875 р. Крайове управління затвердило поданий йому статут “Союзу” [56, арк. 8]. Мета товариства у ньому визначалася так: “Удосконалення наукове, підтримка духа товариського між членами товариства, моральна і матеріальна допомога; політичні тенденції виключаються” (див. дод. А). Отже, головним завданням визначалися культурно-просвітницька та благодійна

діяльність. Засобами досягнення мети служили різного роду наукові дослідження, часописи та літературні видання, які одержувало товариство, створена відповідно до потреб членів бібліотека, різноманітні організовані товариством заходи, матеріальна допомога малозабезпеченим членам.

Товариство складалося з дійсних членів, членів-засновників, почесних та спомагаючих членів (див. [390, с. 17]). Керівними органами товариства були збори, виділ, до якого входили голова, його заступник, один або два секретарі, касир, бібліотекар, господар, один або два контролери, троє заступників виділових та літературна і наглядова комісії (див. [390, с. 17 – 18]).

Відзнакою “Союзу” спочатку була синьо-біло-червона стрічка, а з 1885 р. – синьо-золото-синя, в якій члени товариства повинні були з’являтися на всіх заходах, репрезентуючи у такий спосіб своє об’єднання. Товариство мало власну печатку з написом: “Общество Русских академикъ “Союзъ” в Черновцахъ”. У разі розпуску товариства, згідно зі статутом, його майно повинно було перейти на користь “Руської Бесіди” в Чернівцях (див. дод. А).

У товаристві велася “Книга запису розпоряджень і об’яв голови товариства та зауваг членів товариства щодо біжучої роботи”, де усі члени товариства могли висловити свої пропозиції та зауваження щодо функціонування товариства загалом та щодо роботи окремих його членів зокрема. Крім того, усі, хто відвідували “Союз”, залишали у спеціальній книзі свої автографи та побажання.

У перші роки існування дане товариство, яке складалося переважно з колишніх членів “Согласія” та “Братнього Союзу”, було під впливом старорусинів (див. [390, с. 18 – 19]). Але після того, як старші народовці взяли під свій контроль основні товариства, активізувалася народовська молодь усередині “Союзу”. На місячному засіданні 5 липня 1885 р. вона поставила питання про виключення з товариства касира Є.Козака, звинувативши його у фінансових зловживаннях, а також підбурюванні буковинців проти галичан, православних проти греко-католиків. На знак протесту разом з ним із товариства виступили й інші москвофіли, зокрема І.Кучковський, І.Клим, Є.Баланович, К.Ферлієвич [179, арк. 43 – 44]. Новообраний виділ (голова Є.Тарновецький, заступник голови Г.Ганкевич,

секретар Є.Ганкевич, касир С.Видиновський, бібліотекар І.Семака, господар М.Никорович, контролери С.Дашкевич і М.Лукашевич) одразу же вніс зміни до статутів, які передбачали посилення контролю за касою, бібліотекою та читальною з боку контролерів, а також за діяльністю функціонерів – з боку наглядової комісії. Відзнакою членів товариства стала синьо-золото-синя стрічка, а у разі розпуску “Союзу” його майно повинно було перейти на користь товариства “Руський Народний Дім” у Чернівцях [138, арк. 2]. Москвофіли, які покинули “Союз”, намагалися дискредитувати його народовський виділ, але безуспішно. Тоді, пообіцявши не вести антинародовську пропаганду, вони повернулися у “Союз”, але досить швидко знову взяли за стару справу. У відповідь виділ товариства на надзвичайному місячному засіданні 12 (24) березня 1886 р. постановив виключити з “Союзу” найактивніших москвофілів (Є.Козака, Є.Никоровича, І.Клима, Т.Коцовського, В.Лисинського та ін.), заборонивши їм назавжди повернення назад [179, арк. 56 – 57]. Подальші кроки в діяльності товариства засвідчили, що ті, хто залишилися в ньому, стояли на народовських позиціях. На засіданні віділу 17 грудня 1886 р. вирішили: “Писати усі офіційні листи в язиці малоруском і притримуватися граматики Осадци” [179, арк. 72], а вже 20 червня 1887 р. було здійснено перші кроки у справі запровадження фонетичного правопису у діловодстві товариства [179, арк. 76 – 77], але загалом ще деякий час притримувалися граматики Осадци.

Москвофіли, які виступили з “Союзу”, розуміючи неможливість їх чергового повернення назад, заснували у травні 1888 р. власну молодіжну організацію “Буковіна”. Метою товариства було проголошено: “Подавать своимъ членамъ моральныя и матеріальныя средства къ достижению высшаго образования во всѣхъ отрясахъ науки, какъ и поддерживать духъ народный между ними” [30, арк. 3]. До першого віділу (так званого Управляющого Комитета) увійшли студенти Бачинський, Кисилевський, Ферлієвич, Жуковський, Карачевський, Гупак, Голота. За структурою, організаційними засадами та методами роботи “Буковіна” багато в чому повторювала “Союз”. Її члени регулярно одержували фінансову допомогу від російського консула у Чернівцях, а також безпосередньо з Росії. Поступово вони

відійшли від поглядів, проповідуваних старшим поколінням старорусинів, і перейшли до поширення загальноросійської ідеї, стали носити нагрудні стрічки кольорів російського прапора (біло-синьо-червоні), читати російську літературу, вживати російську мову, а не так зване “язичіє”, як це робили старорусини.

Натомість “Союз” остаточно відмежувався від москвофільства, твердо заявивши про свої народовські позиції. Згідно з рішенням загальних зборів товариства від 18 жовтня 1890 р. статут переписали фонетичним правописом, змінили також назву на “Академічне товариство “Союз” в Чернівцях” [180, арк. 24 – 26]. Взагалі колишні слов’янофільські симпатії зовсім зникли, і навіть один з членів запропонував викинути зі статуту пункт про те, що “до товариства можуть належати крім українців й інші слов’яни, які сприяють українцям”. Щоправда, така поправка не була прийнята, зважаючи на тогочасний кризовий стан “Союзу”, який через матеріальні нестатки втратив чимало колишніх членів. Натомість москвофільська “Буковіна”, маючи у своєму арсеналі значні кошти, зростала чисельно, активно залучала до своїх лав здібну молодь.

Отже, 1885 – 1888 рр. – це період розмежування між народовцями та москвофілами серед української молоді. Перші одержали перемогу в “Союзі” і поставили перед собою мету: поширювати українське слово та просвіту. Москвофіли ж, поступившись народовцям у “Союзі”, створили власне товариство “Буковіна”, яке фактично стало пропагувати загальноросійську ідею. Спочатку дуже обережно, а чим далі, тим більш виразніше заявляючи про це. Загальні збори товариства 1893 р. відкрито постановили: “Общество дальше не будет сражаться под флагом фальши и колебания, называемых... общим именем “рутенизма”. Решивши дальше не таить шила в мешке и признавать себя чистокровными руссаками, мы должны присвоить себе все то, чем может похвалиться русский интеллигент” [373, с. 207]. Звісно ж, що на такі заяви не могли не прореагувати органи влади. Після відповідної відозви Буковинського крайового управління від 16 червня 1894 р. до Високого Намісництва у Львові студентське москвофільське товариство “Буковіна” було розпущено за те, що у своїй діяльності “переступало межі, означені статутами” [1, арк. 1].

Але уже 1896 р. постало нове москвофільське студентське об'єднання. Редактор газети “Буковински Вѣдомости” О.Крушинський скликав весною 1896 р. тих, хто бажали вступити до нового товариства (Л.Тиблевич, Л.Семака, В.Томович, В.Павлюк, Є.Жуковський, І.Тофан, Є.Барановський), на довірочну нараду, на якій він запропонував назву “Карпать” і представив складений ним статут, дав кошти для уконституювання [277. – 1910. – 30 апрѣля (13 травня)], яке відбулося 1 грудня 1896 р. На відміну від “Буковіни” “Карпать” ніколи відкрито не заявляв про свою прихильність до загальноросійської ідеї. Це і стало запорукою того, що товариство пережило 25 семестрів, хоча, як заявив уже після його закриття останній голова товариства К.Смеричинський: “Карпать” всегда державъ общерусскій прапоръ съ честію” [277. – 1910. – 30 апрѣля (13 травня)].

Згідно зі статутом метою товариства визначалися: “Нравственная и матеріальная поддержка своихъ членовъ къ достиженію высшаго образования во всехъ отрасляхъ науки; развивать и поощрять среди нихъ народный и общественный духъ”, а засобами її досягнення служили “научныя преподаванія, читальня и бібліотека; устраиваніе общественныхъ сходокъ, концертовъ, театральныхъ представленій въ пользу общества, забавъ и прогулокъ; безпроцентные займы и не возвращаемые денежныя пособія” (див. дод. Б). Відзнакою членів товариства була синьо-червоно-синя лента, мовою діловодства – “русскій языкъ съ этимологическимъ правописаніемъ”, а печатка мала напис: “Академичное общество Карпать въ Черновцахъ”. У разі розпуску товариства його майно повинно було перейти “Обществу русскихъ женщинъ в Черновцахъ”, а якщо б це товариство на той час уже не існувало, то майном “Карпата” мали б розпорядитися члени останнього правління (див. дод. Б).

Статут “Карпата” майже повністю повторював статут “Союзу”. Це і не дивно, бо статuti усіх культурно-освітніх товариств, а саме до таких переважно і належали студентські об'єднання, склалися за єдиним зразком. Але разом з тим подібна назва, схожість у методах і формах діяльності були не випадковими. У такий спосіб “Карпать”, маючи значну матеріальну підтримку, намагався

нейтралізувати “Союз”. Та, незважаючи на це, чисельність членів товариства “Карпать” в середньому не перевищувала один десяток осіб, в той час як у “Союзи” така кількість була лише в окремі роки і вважалася найнижчою.

У липні 1896 р. статут москвофільського товариства “Карпать” був поданий до Крайового управління, але воно відхилило його і лише 18 листопада 1896 р. після доопрацювання затвердило. 1 грудня 1896 р. відбулися перші загальні збори членів товариства, на яких вибрали до правління: В.Томовича – головою товариства, Є.Барановського – заступником, Л.Тиблевича – секретарем, Л.Семаку – касиром, Є.Жуковського – бібліотекарем [264. – 1896. – 1 (13) грудня].

Отже, знову стали існувати два українські студентські товариства: одне – народовське, інше – москвофільське, які взаємно поборювали одне одного. “Союз”, визнаючи факт існування товариства “Карпать”, постійно наголошував на своїх народовських позиціях. Так зокрема звичайні загальні збори “Союзу” 9 грудня 1894 р. постановили: “Щоби товариство завше маніфестовалося jako руске і кореспондувало виключно в рускім язиці” [72, арк. 5], а виділове засідання від 24 січня 1895 р. вирішило запровадити для членів товариства іспити з руської історії та літератури [181, арк. 29]. Москвофільське об’єднання “Карпать” представляло себе як єдиного виразника інтересів руської молоді і навіть пропонувало об’єднання двох товариств. А точніше, як зазначалося у протоколах “Союзу”: “Карпатники” хотіли би впхати ся в “Союз”, щоби підкопати його зсередини”. Окремі “союзани” підтримували злиття, сподіваючись таким чином зміцнити власне об’єднання. Але, як пізніше згадував тогочасний бібліотекар “Союзу” Т.Бриндзан: “Ми (члени виділу – І.Д.) старалися пояснити нашим товаришам, що за ціль має наше товариство і виступає рішучо против того, щоби жити з тим товариством Карпат, бо воно ідеть на загладу руского народу через свої московські ідеї” [181, арк. 43 – 43 об.]. Об’єднання, звісно ж, не відбулося, але ситуація, що склалася на той час, а також той факт, що обидва товариства і надалі знаходилися в одному приміщенні – усе це створило певний негативний резонанс навколо “Союзу” і прискорило черговий конфлікт всередині товариства, зумовлений ще й рядом інших причин.

З 90-х рр. XIX ст. український студентський рух почав виразно політизуватися (див. [387, с. 270 – 271]). У 1900 р. у Львові з'явився часопис “Молода Україна”, який став речником нового руху. Проголошені ним ідеї поширилися і серед чернівецької молоді. Щоправда, в студентському товаристві “Союз” не всі сприйняли їх (див. [387, с. 271; 390, с. 19 – 20]). І чим далі, тим більше у товаристві поглиблювався конфлікт із забарвленням земляцтва між так званими “народовцями” і “радикалами”. Останні домоглися скликання 22 листопада 1900 р. надзвичайних загальних зборів і поставили на порядку денному питання про розпуск “Союзу”. Як заявив його голова П.Лушпинський: “В таких товаристві вже далі годі бути, основи товариства лежать на підвалинах кацапських” [181, арк. 143]. Але не всі з цим погодилися. Тоді так звані “радикали” (П.Лушпинський, М.Левицький, О.Левицький, В.Сімович, Є.Стратийчук, Г.Герасимович, М.Івашко, А.Доспіл, В.Войнаровський, М.Харжевський, П.Шухевич, Л.Когут, О.Попович, А.Шіндлер) заявили про свій виступ із товариства. Ті, хто залишилися в “Союзі”, всього – 15 чоловік, обрали новий виділ: О.Кобилянський – голова, М.Грушкевич – заступник, Е.Ярошинський – перший писар, І.Ясеницький – другий писар, М.Догомиля – бібліотекар, І.Вишньовський – контролер, Аурел Артимович – господар, Агенор Артимович – касир.

А ті, хто виступили зі “Союзу”, одразу ж взялися до створення нового товариства. Назвали його “Молодою Україною” (вже це яскраво засвідчувало, яких позицій дотримувалися його майбутні члени), склали статут за зразком “Академічної Громади” і почали готувати інавгураційний концерт, до якого залучили українську молодь Львівського і Краківського університетів та Львівського політехнічного інституту, яка саме на той час запланувала подорож по Буковині. Захід відбувся 8 грудня 1900 р. у залі “Музичного товариства” у Чернівцях. Привітавши присутніх, О.Левицький у вступному слові чітко висловив позицію нового об'єднання: “Стоячи на все-українським становиську, ми погорджаєм вузькоглядним партикуляризмом, бо ми всі українці від Сяну до Кавказу, від Прип'яті до Чорного моря. Так само шануєм всяку роботу для добра народу, всяку борбу проти ренегатства і неправди, гніту і неволі, де не будь би та

праця була піднята, чи на Буковині, чи на Галичині, чи на Україні, чи на Угорській Русі, – так як поборюватимемо всяку роботу на шкоду нашому народу” [37, арк. 12]. Усі виступаючі радо вітали нове товариство, поява якого засвідчила, що чернівецькі студенти підтримують ті ідеали, якими захоплювалася українська молодь з інших українських земель. Як зазначив у своїй промові представник галицьких радикалів В.Старосольський: “Ні територіальні границі, ні різниця життєвих обставин не у силі розділити нас злучених одною ідеєю. Ся ідея се добутя яснійшої будучности нашому народови, добутя таких умов для його життя, щоб він міг стати в рядах народів, що незаковані, вольні ідуть здобувати для цілого людства кращу будучність. Синтезою сих умовин є політична самостійність і тому є вона символом наших усіх змагань, є силою, що із непоборимим напором пре нас у бій, та мусить довести до побіди” [37, арк. 6]. З промовами також виступали М.Галущинський – від українського академічного товариства “Січ” у Відні, Д.Вінцковський – від товариства української молоді політехнічного інституту “Основа” у Львові (вони говорили “про конечну потребу злуки, котра мусить обіймати усю нашу молодіж, без огляду на її студії та званє, без огляду на місце побуту”), В.Гаморак – від українських студентів Кракова, І.Цапплер – від товариства єврейської сіоністичної молоді “Земфіра” у Чернівцях, О.Кобилянський – від чернівецького “Союзу”, причому останній “зложив заяву в імені членів сього товариства, впевняючи, що союзанам присьвічують тії самі народні та суспільні ідеали, що союзани підуть рука в руку з прочою українською молодіжию по шляху, який веде до національної та політичної самостійности України” [510, с. 443]. Концерт (чоловічий хор з військовим оркестром, яким дирегував О.Людкевич, заспівав “Поклик” М.Драгоманова, О.Людкевича та “На прю” М.Старицького, М.Лисенка; славнозвісна співачка О.Проскурницька виконала “Не забудь юних днів” І.Франка, М.Лисенка; також прозвучали народна пісня про Куперена з XIV ст., “Та нехай же нас” на музику М.Лисенка та інші народні пісні і, звісно ж, національний гімн “Ще не вмерла Україна” П.Чубинського, М.Вербицького) пройшов вдало і реабілітував до певної міри серед української громадськості факт

розколу єдиного студентського товариства, справивши особливе враження на гімназистів і семінаристів, яких “Союз” уже нічим не приваблював.

Різко негативно до заснування “Молодої України” поставилася місцева влада. Чернівецький магістрат повідомляв президії Крайового управління: “Майбутнє товариство має на меті здобути політичну незалежність українського народу, воно не визнає територіальних кордонів, які розділяють український народ” [37, арк. 22 – 23]. Отже, у виникненні товариства “Молода Україна” органи місцевої влади вбачали небезпеку прояву політичного сепаратизму. Це стало приводом для відмови йому у реєстрації згідно з розпорядженням Крайового управління Буковини № 28534 від 27 грудня 1900 р. [37, арк. 21 – 22]. Взагалі Крайове управління 5 разів відхиляло статут “Молодої України”. Тому перші загальні збори товариства відбулися тільки 31 березня 1901 р. в Українському Народному Домі у Чернівцях за присутності 20 членів. У вступній промові М.Левицький вказав мету товариства і його програму, зазначивши, що “головним напрямком діяльності “Молодої України” має бути самовиховання та праця зі середньошкільною молоддю” [436, с. 57]. Далі зачитувалися вітальні листи і телеграми, яких надійшло чимало. Майже в усіх привітаннях визначальними були ідея здобуття Україною в майбутньому політичної незалежності та думка про необхідність докладання зусиль для втілення цього ідеалу в життя. Слід зазначити, що більшість поздоровлень надійшли з Буковини, і це лише підтверджувало те, що у поглядах і настроях буковинських українців відбулися значні зміни. Далі обрали старшину товариства: В.Сімович – голова, М.Левицький – заступник, М.Харжевський – писар, В.Войнаровський – бібліотекар, Г.Герасимович – касир, Л.Когут – контролер, Є.Стратийчук – господар, П.Шурхевич і А.Ковалюк – заступники виділових. Попри ідейні розбіжності за організаційними засадами “Молода Україна” майже в усьому дублювала “Союз”.

Звичайно, що появу товариства, яке відстоювало загальноукраїнську ідею, негативно зустріли москвофіли, перш за все члени товариства “Карпать”, яким, окрім “союзан”, тепер треба було поборювати ще й “молодоукраїнців”. Але дивно, що все, що було пов’язано із заснуванням “Молодої України”, викликало негативну

реакцію старшого покоління буковинських українців. Дехто називав вчинок “молодоукраїнців” нетактовним, “бо навіщо роз’єднувати сили, коли їх і так немає”. Інші шкодували, що розпалося давнє студентське об’єднання. Більшість вважали, що члени нового товариства є дуже зарозумілими, не хочуть визнавати ніякого авторитету, і це врешті-решт повернеться проти них. Дехто закидав “молодоукраїнцям” шовінізм та небажання схилитися перед могутньою німецькою культурою. Були й такі, що називали “Молоду Україну” нелояльною, радикальною, соціалістичною. Але всі вони сходилися в одному – не бажали визнавати нове об’єднання, не вірили в ефективність їхньої роботи. Так зокрема у статті “На увагу молодіжи” в часописі “Буковина” зазначалося: “Заставляє нас звернути увагу нашої буковинської молодіжи на те, щоби не переоцінювала сих ідей, а тим менше їх ширила у кругах своєї меншої братії, котра навіть не в стані зрозуміти їх далекоюсяжності, а готова загирити свою долю і причинити рускій справі велику шкоду. Замість голосити високопарні фрази, небезпечні тільки одним нам, а придатні хіба нашим ворогам, повинна наша академічна молодіж попри свої студії дбати про національне освідмлення молодших братів своїх” [466]. Дуже швидко таку ж позицію щодо “Молодої України” зайняло і товариство “Союз”, яке було під опікою старших народовців. Побажання якнайкращого розвитку замінили компрометація та фінансові претензії (членам нової спілки, що не повернули боргів “Союзові”, погрожували судом). На надзвичайних загальних зборах 21 червня 1901 р. члени “Союзу” постановили: “Товариство поки що не бере участі офіційально в жадних торжествах і забавах устроюваних товариством “Молода Україна” [181, арк. 147 об.]. Того, хто порушить дане рішення, чекало виключення з товариства. У відповідь члени “Молодої України” також вирішили не відвідувати заходи “Союзу”. Та з часом стосунки між обома товариствами почали нормалізуватися, особливо після того, як між “Союзом” і старшими народовцями з’явилися власні непорозуміння і відносини між ними стали напруженими. Студентські організації зблизили також спільні акції у справі боротьби за український університет у Львові. Обидва товариства примусив задуматися і той факт, що майже усі колишні гімназисти, які стали у 1901 р.

студентами Чернівецького університету, вступили до москвофільського товариства “Карпать” лише тому, що не бажали втягуватися у протистояння між “Молодою Україною” і “Союзом”. Уже в жовтні 1901 р. пішла мова про об’єднання двох товариств, але при умові, що вони саморозпускаються і їхні колишні члени утворюють нову спілку з новою назвою і новими відзнаками [181, арк. 151]. Але як “молодоукраїнці”, так і більшість “союзан” розуміли, що штучне злиття не буде результативним, поки між ними є значні ідейні розбіжності. Тому ще певний час обидва товариства існували окремо, діючи або спільно, або на користь одне одному, поступово зближуючись. У червні 1902 р. “Молода Україна” надіслала “Союзові” офіційного листа, в якому закликала до об’єднання. Усю підготовку вела спеціально створена комісія, до складу якої увійшли А.Сабат, П.Клим, Л.Токарик як представники “Союзу” та В.Сімович, М.Харжевський, В.Войнаровський як представники “Молодої України”. Розробивши статут, визначивши назву і відзнаки нової організації, вона постановила, що кожне із товариств, які зливаються, повинно укласти письмову згоду про те, що не менше 2/3 усіх його членів згодні на розпуск товариства; що обидва товариства існуватимуть доти, поки не затвердять нового статуту. Результати домовленостей представників обох товариств були закріплені у розробленому ними тексті заяви: “Завіряю словом чести, що годжу ся на злуку обох академ. товариств в Чернівцях (Союз і М.Укр.) в одно (Січ) і що при розв’язанню на загальних зборах голосуватиму за розв’язанням під умовами 1) що тов. третє зве ся Січ 2) відзнакою тов. має бути лента синьо-жовто-синя” [12, арк. 21 – 22]. Цю заяву повинен був підписати кожен, хто погоджувався із результатами роботи підготовчої комісії. Усі “молодоукраїнці” одностайно підтримали умови, розроблені комісією. Вони сподівалися, що у новій спілці все буде по-новому, з урахуванням помилок минулого, які і призвели до розколу та відокремлення. На надзвичайних загальних зборах “Молодої України” вранці 26 жовтня 1902 р. рішення про розпуск товариства було прийнято одноголосно. А у “Союзі” одностайності не було. Дебати щодо доцільності саморозпуску тривали до самого кінця. Частина “союзанців” наполягала на тому, що необхідно вмовити “молодоукраїнців” повернутися назад до “Союзу” або домогтися збереження назви

їхнього товариства за новим об'єднанням. Рішення про розпуск “Союзу”, прийняте також вранці 26 жовтня 1902 р., перейшло лише більшістю голосів.

О 3 годині дня 26 жовтня 1902 р. відбулися перші загальні збори товариства українських студентів “Січ”. Від імені членів-засновників їх відкрив М.Левицький. У своїй промові він зазначив: “Нинішній ранок був для обох дотеперішніх наших товариств часом смутку та жалю. Але сей смуток і жаль перемогла желізна конечність, конечність що примусила нас наново сконцентрувати наші сили в одно товариство. Наші вороги концентрують ся, тому ми мусимо також всі наші сили сконцентрувати, щоби противникови ставити завзятий і сильний опір на цілій боєвій лінії і на кожній точці. З огляду на єго конченість на звалищах “Союза” і “Молодої України” виросла “Січ” як товариство поступової української молодіжи” [298]. Далі обирали виділ: В.Сімович став головою товариства, Є.Ярошинський – заступником, Е.Вальнер – писарем, С.Радик – бібліотекарем, Р.Цегельський – скарбником, П.Клим – контролером, А.Сабат – архіваром, Я.Голота – господарем, О.Яворський, В.Костецкий, М.Полек – заступниками виділових. Усього до нового товариства вписалося більше 40 осіб, але вже до кінця першого року існування це число зросло до 74. Метою нового об'єднання визначалися: “Передовсім серйозна і поважна праця для підготовлення до публичної роботи, викоріненє пустого шовінізму, праця над суспільними науками в научнім кружку, видавництво “бібліотеки для суспільних наук” і видавництво літературної бібліотеки, як продовженє видавництва “Молодої України” [263. – 1902. – 30 жовтня (12 падолиста)]. Усередині товариства виникло три гуртки: науковий, видавничий та драматично-музичний, кожен з яких відповідав за певну ділянку роботи. Отже, “Січ” продовжила працю, започатковану “Молодою Україною”, маючи для цього значну матеріальну базу, тому що до нового товариства перейшли майно та кошти обох студентських організацій.

Уже перші загальні збори товариства показали, що всередині “Січі” теж триватиме боротьба між двома групами: “галичан” і “буковинців”. І хоча існувала поверхнева згода, протиріччя між ними виринали час від часу. Взагалі на початку ХХ ст. проблема автохтонства серед українців Буковини набула значної гостроти.

Лише виникали певні труднощі, одразу в усьому звинувачували так званих “зайдів” з інших земель, передусім галичан, яких було чимало на Буковині. Але найчастіше за внутрішньою боротьбою на ґрунті автохтонства ховалися просто особисті непорозуміння, яким надавалося загального характеру і розпалювалася ворожнеча. Окремі особи використовували це, переслідуючи власні корисливі цілі. Чимало такому внутрішньому ворогуванню серед українців сприяли москвофіли та румуни, які постійно прагнули розколоти український табір на кілька окремих груп, з якими було б легше вести боротьбу. І хоча серйозної підтримки серед українців Буковини так званий автохтонний рух не мав, але це явище справляло певний негативний вплив на розгортання суспільно-політичних та національно-культурних процесів у краї. Так зокрема на загальних зборах студентського товариства “Січ” 25 березня 1903 р. частина “січовиків” запропонувала своєрідний “ультиматум”, який “мав запобігти історичній ненависті між галичанами і буковинцями”. У ньому передбачалося: “1) Щоб головою був раз галичанин, раз буковинець, причому буковинцем є той, що родився на Буковині, або закінчив там гімназію; 2) коли головою буковинець, заступником має бути галичанин і навпаки; 3) у виділі має засідати половина галичан і половина буковинців; 4) у чисто буковинських справах мають галичани лише дорадчий голос” [512, с. 526]. І хоча ультиматум було відкинуто, бо як заявив Є.Ярошинський: “Ми всі – українці”, його поява засвідчила те, що назрівав поділ єдиного товариства на два. Крім того, усе це призвело до загострення відносин між студентською і гімназійною молоддю. Остання практично втратила довіру до студентського товариства і з часом зовсім відвернулася від нього, але і до москвофільського об’єднання, яке нараховувало лише 5 членів, і тому намагалося скористатися даною ситуацією, змінивши навіть назву на “Общество русских студентов “Карпаты” въ Черновцахъ”, не поспішала (на відміну від 1901 р.). Виділ “Січі”, прагнучи уникнути розколу, виключив 13 листопада 1903 р. з товариства П.Клима, як провідника тих, хто спричиняли ідейні суперечки у товаристві. Але вже 3 грудня 1903 р. група студентів подала до Крайового управління заяву про відновлення академічного товариства “Союз” та статут цього товариства від 1894 р. (див. дод. В) для затвердження [79, арк. 1, 4 – 6].

Одержавши 28 січня 1904 р. дозвіл, вони провели 4 лютого 1904 р. загальні збори товариства, започаткувавши 58 семестр його існування. До виділу товариства увійшли: В.Данчул – голова, П.Клим – заступник, П.Мігуля – писар, С.Радик – контролер, В.Ганкевич – бібліотекар, О.Ластовецький та М.Копачук – заступники виділових.

Цей розкол серед українського студентства не викликав такого негативного резонансу, як попередній. Українська громадськість нарешті зрозуміла, що коли дві відмінні за своїми поглядами групи молоді існуватимуть окремо, то, змагаючись між собою або у разі потреби діючи разом, вони зроблять для власного народу більше, ніж тоді, коли, об'єднавши свої сили, поборюватимуть одне одного, відстоюючи зверхність власних поглядів. Причому з боку старших народовців чулося слово похвали. Вони сподівалися, що зможуть відновити свій колишній вплив на молодь. “Січ” нічого не мала проти появи нового товариства, але не бажала підтримувати з ним приязні відносини доти, поки “у його представництві є люди, яких виключено з “Січі” за нечесні вчинки”. Мова йшла перш за все про П.Клима. Але щодо так званого “відновлення “Союзу” у письмовому зверненні членів студентської “Січі” до нового товариства було категорично заявлено ось що: “Товариство українських студентів “Січ” у Чернівцях, будучи спадкоємцем академічного товариства “Союз”, заснованого 1875 р. і розпущеного добровільно на його загальних зборах, ...у результаті прийняття рішень про перехід прав і майна того товариства до новоствореного товариства “Січ”, застерігається проти безпідставних претензій усіх інших академічних товариств, начебто вони були приємниками традицій розпущеного “Союзу”. “Січ” протестує ще й тому, що ще й тепер належать до “Січі” 8 колишніх членів старого “Союзу” і серед них його останній голова; головою “Січі” зараз є саме колишній “союзанин”; між тим, як новий “Союз” має лише 3 і то наймолодших членів колишнього “Союзу”, а головою його є член колишнього товариства “Молода Україна” [512, с. 527 – 528]. Саме за це йшла найбільша суперечка між обома товариствами. Новий “Союз” вважав себе спадкоємцем давнього “Союзу” з його традиціями, а “Січ” не хотіла цього визнавати. За рішенням її загальних зборів від 6 квітня 1913 р. усі матеріали,

які стосувалися “Союзу” та “Молодої України” до їхнього саморозпуску і зберігалися “Січчю”, були надісланні до НТШ у Львові [205, арк. 2 – 5]. І це лише підтверджувало чіткість позиції “Січі” з даного питання.

Отже, українська студентська молодь протягом 1904 – 1907 рр. гуртувалася навколо двох товариств “Січ” та “Союз”. Свідома гімназійна молодь також була поділена на два табори: на прихильників “Союзу” та прихильників “Січі”. Визначившись у власній позиції, гімназисти вже заздалегідь приєднувалися до одного чи другого товариства. Взагалі ж у кінці XIX – на початку XX ст. у краї нелегально діяли ряд таємних гуртків української учнівської молоді середніх шкіл. Вони переслідувалися органами місцевої влади і тому не могли довго існувати. Таємність їхньої діяльності породжувала самоізоляцію від широкого загалу. Та попри це члени тих гуртків проводили послідовну національно-виховну роботу у своєму оточенні [436, с. 28].

Довгий час сільська молодь залишалася осторонь суспільних справ. Але на початку XX ст. за прикладом Галичини на Буковині стали виникати протипожежно-гімнастичні товариства “Січ”, які гуртували провінційну молодь віком 15 – 24 років і поряд з гасінням пожеж та фізичним вихованням своїх членів сприяли піднесенню національної свідомості українського селянства. Хоча, як зазначив у своєму дослідженні М.Гуйванюк, січова ідея на Буковині прокладала собі шлях досить повільно, оскільки місцева інтелігенція, перебуваючи під впливом народовців, дуже обережно ставилася до галицького радикалізму і не проявляла належного зацікавлення “Січами” [360, с. 71]. Перша “Січ” на Буковині постала 2 листопада 1902 р. у Кіцмані [263. – 1902. – 23 жовтня (5 падолиста)]. Вона, як і інші перші буковинські “Січі”, керувалася статутом, укладеним К.Трильовським для Завальської “Січі”. Після того, як січовий рух на Буковині став набирати масового характеру, у березні 1904 р. на кошти товариства “Руська Рада” у Чернівцях було видано “Статут товариства гімнастичного і пожежного” як зразок для буковинських “Січей” (див. дод. Г). Це був передрук статуту Завальської “Січі” з певними змінами та доповненнями. Як зазначалося у § 3 статуту: “Цілею товариства є передовсім нести поміч при пожарах а даліше ширити замилуванє до

вправ тілесних та атлетичних та піддержувати просвіту і товариске жите між членами”. Для досягнення цієї мети товариство повинно було: “...а) набувати і удержувати прибори пожежні, б) дбати о вправи членів в уживаню сих приборів і взагалі в гашеню і льокалізованю вогню і в) о вправи гімнастичні і атлетичні, г) устраювати публичні походи, прогульки, продукції гімнастичні, музикально-декляматорські і театральні, забави і танці, д) удержувати хор, читальню і бібліотеку, е) удержувати курси науки, відчити і виклади для членів” (див. дод. Г).

До товариства міг вступити будь-який русин, який виявив бажання, подав відповідну заяву і одержав згоду старшини. Усі члени товариства поділялися на спомагаючих і дійсних. Спомагаючими були ті, хто підтримували товариство матеріально, сплачували регулярно вкладку, встановлену загальними зборами. Дійсні члени повинні були постійно з’являтися на вправи, підкорятися наказам старшини, виконувати її вказівки під час вправ і гасіння пожеж, тримати у постійному порядку доручений старшиною інвентар, з’являтися у разі пожежі на місце збору одразу після сигналу, чітко дотримуватися наказів осаула під час гасіння пожежі, носити відзнаки тощо (див. дод. Г).

Керівними органами товариства вважалися загальні збори та старшина. Загальні збори відбувалися раз на рік. Вони вирішували найважливіші питання, приймали звіт про роботу від уступаючої старшини, призначали нових функціонерів. Старшина товариства обиралася раз на рік і складалася з “кошового”, “осаула”, “учителя”, “справника”, “скарбника” і чотирьох “четарів”. Старшина вирішувала всі поточні справи, відала майном товариства, приймала і виключала членів, скликала загальні збори і виконувала їх ухвали (див. дод. Г).

Розпускалося товариство лише на підставі рішення загальних зборів. У разі цього все майно товариства переходило до Буковинського крайового фонду пожежного, з 1905 р. – на користь “Союзу Січей”, а з 1908 р. – на користь громади, в якій товариство перебувало. Кожна “Січ” мала власні відзнаки: ленти, виконані у традиційних національних барвах: синій, жовтій і малиновій з написом місцевості, в якій вона діє. Усюди “січовики” повинні були з’являтися у цих лентах, презентуючи власне товариство. Оскільки на початковому етапі буковинські “Січі”

потрапили під вплив народовців, то більшість із них поєднували на своїх прапорах синій та жовтий кольори. Як емблему на них найчастіше використовували зображення Архістратиґа Михаїла та Святого Миколая, а також портрет відомого політичного діяча М.Василька [360, с. 67]. Формою “січовика” вважався його народний стрій, прикрашений через груди з лівого плеча на правий бік “січовою” лентою (у більшості буковинських “Січей” визначався єдиний для всіх членів товариства зразок ленти), капелюх із прищепленим до нього “січовою” зіркою червоним пером та дерев’яний гуцульський топірець. Більшість буковинських “Січей” мали округлі та еліптичні печатки без зображень із відповідним написом.

У тому населеному пункті, де мала бути заснована “Січ”, найбільш свідомі селяни проводили певну підготовчу роботу серед односельців, а також надсилали до органів місцевої влади статут товариства та відповідну заяву. Істотну допомогу на цьому етапі надавали українські студенти із Чернівців. Найчастіше саме вони проводили роз’яснювальні бесіди з селянами щодо значення такої організації, допомагали скласти статут, придбати “січові” відзнаки, пожежний інвентар, необхідну літературу, давали практичні поради. Після отримання дозволу від місцевої влади скликалися перші загальні збори, обов’язково у неділю, бо вони супроводжувалися цілим рядом заходів і перетворювалися на свято для усієї громади. На них завжди було багато присутніх: і місцеві жителі, і представники інтелігенції та “Січі” з навколишніх місцевостей, гості з Чернівців. Відповідно прикрашали приміщення. Після відкриття зборів обирали голову (“січового батька”) та секретарів. Далі доповідач (найчастіше у цій ролі були студенти, місцеві вчителі, кошові сусідніх “Січей”) розповідав про історію козаччини, про Запорізьку Січ, про становище русинів в Австро-Угорській та Російській імперіях, пояснював мету та завдання теперішніх “Січей”, знайомив із статутом. Після цього присутні обирали старшину нового товариства, вручали їй відзнаки. Далі гості вітали нову “Січ” урочистими промовами. Другою частиною зборів була аматорська вистава або музично-драматичний концерт. На завершення усі присутні співали “січові” пісні і національні гімни того часу: “Не пора” та “Ще не вмерла Україна”. А далі допізна тривали танці.

На перших порах “Січі” містилися у хатах окремих господарів. З часом вони будували собі власні будівлі або розміщувалися у сільських читальнях чи народних домах поряд з іншими українськими товариствами. Кожна “Січ” повинна була мати власну бібліотеку, хор, драматичний гурток і залучати до роботи в них як можна більше селян. Активну роль в організації та діяльності “Січей” відіграло українське студентське товариство “Січ”, бо, як зазначив його представник М.Левицький на відкритті першої “Січі” на Буковині: “Між академічною “Січю” з Чернівців а мужицкою “Січю” в Кіцмані є тільки та різниця, що одні гімнастикують розум, а інші свою фізичну силу, а зрештою в прагненні до спільної народної мети, немає між обома “Січами” ніякої різниці” [263. – 1902. – 23 жовтня (5 падолиста)]. З часом до цієї справи підключилися також студентське товариство “Союз” та гімнастичне товариство “Український Сокіл у Чернівцях”. Найбільше до розвитку січової справи спричинилися такі студенти: І.Голубович, В.Калинович, Я.Веселовський, І.Галущинський, М.Стрийський, Ю.Сербинюк, А.Греник, В.Костецький, А.Сабат, В.Федорович, І.Рожка (“Січ”); П.Клим, М.Горецький, І.Городинський, І.Цурканович, В.Данчул, В.Бриндзан, А.Радик (“Союз”); С.Яричевський, І.Гошовський, В.Сімович (“Український Сокіл в Чернівцях”).

Кількість “Січей” швидко зростала. У зв’язку з цим постала необхідність координації їхніх дій, надання їм централізованої матеріальної, методичної та організаційної допомоги. Цю функцію взяв на себе “Союз Січей” на Буковині, який постав 4 червня 1905 р. за ініціативою членів “Руської Бесіди”. Згідно зі статутом його метою проголошувалося: “Злучити “Січи” на Буковині задля взаємної підмоги в здійсненні завдань “Січей”. А то: нести поміч при пожежах, ширити замилювання до вправ тілесних і атлетичних та піддержувати просвіту і товариське життя між членами товариства”. Для досягнення поставленої мети передбачалося: “а) закладати, спомагати і наглядати “Січі”; б) старатися про придбання матеріальних засобів і пожежних та гімнастичних знарядь; в) уряджувати спільні наради, гімнастичні і пожежні вправи, забави, виступи гімнастичні, пожежні, музично-декламаторські і театральні; г) дбати про просвіту і добробут членів “Січей”, закладаючи читальні і бібліотеки, видаючи книжки і газети та уряджаючи курси науки, відчити і виклади

по Буковині” [373, с. 281]. Організаційні засади та структура “Союзу Січей” були такими ж, як і у всіх січових товариств. До старшини на перших зборах обрали Є.Пігуляка (отаман), проф. А.Клима, Я.Веселовського, Л.Когута, П.Мігулю. Право засідати в старшині одержали також кошові 63 “Січей”, які увійшли до “Союзу”. Протягом 1905 – 1913 рр. “Союз Січей” чимало зробив для організації та зміцнення січового руху на Буковині. Це виявлялося в допомозі при оформленні документації, влаштуванні занять з гімнастичної підготовки, у проведенні культурних та громадсько-політичних заходів. Згідно із рішенням наради представників “Січей” від 10 травня 1908 р. з метою поживлення січового руху було створено 7 окружних січових організацій: у Кіцмані, Чернівцях, Садгорі, Вашківцях, Сереті, Берегометі-над-Сіретом, Виженці (щоправда, планувалося 15) та канцелярію при “Союзі Січей”, яка надавала допомогу в реєстрації “січових” документів, розподілі коштів, що виділялися Крайовою адміністрацією або поступали у вигляді внесків місцевих “Січей” [374, с. 60]. На початку 1905 р. на Буковині нараховувалося 64 “Січі”, а вже у кінці 1905 р. – 98, на початку 1910 р. – 105 і на середину 1914 р. – 123 [360, с. 251 – 253]. Уже цей факт свідчив про те, що робота “Союзу Січей” справді була ефективною.

Отже, протипожежно-гімнастичні товариства “Січі” були одними з перших масових організацій українців Буковини початку ХХ ст., що мали чітку організаційну структуру, сприяли фізичному і духовному розвитку української молоді. Вони не тільки рятували від пожеж, але й докладали чимало зусиль для піднесення культурно-освітнього і морального рівня українського населення.

Близькими до “Січей” за своїми завданнями були товариства “Сокіл”. Як відомо, перший “Сокіл” постав у 1862 р. у Празі (засновник М.Тирш) з метою не тільки поширення фізкультури, а й пробудження національної свідомості чеського народу. За прикладом чехів інші слов’янські народи стали засновувати свої національні сокільські організації. 11 лютого 1894 р. за ініціативою відомих громадських діячів Галичини В.Лаврівського та В.Нагірного виникло гімнастичне товариство “Руський Сокіл” у Львові. У 1898 р. у Чернівцях було видруковано календар “Руський сокіл”, який вміщав “Устав гімнастичного товариства “Руський

Сокіл” і “Устав союзу сокільних товариств гімнастичних”, складені В.Лаврівським 9 (21) жовтня 1897 р., а також методичні рекомендації, як проводити гімнастичні вправи “соколів”, поради, як засновувати сокільські організації. Це дало поштовх до утворення нових сокільських гуртків. Одним із перших намагався створити філію львівського “Руського Сокола” у м. Чернівцях учитель гімназії І.Радомський, але, на жаль, безуспішно [15, арк. 3]. Спробу заснувати в Чернівцях гімнастичне товариство “Сокіл” як складову частину єдиної сокільської організації для Галичини і Буковини здійснив також залізничний службовець М.Левицький. З початку 1902 р. він став листуватися зі львівським “Руським Соколом” у цій справі. 19 січня 1903 р. М.Левицький подав до Крайового управління Буковини відповідну заяву, надіслані зі Львова статuti і, як представник гімнастичного товариства “Руський Сокіл” у Львові, скликав на 22 лютого 1903 р. перші збори нового товариства [15, арк. 11 – 12]. Але уряд не дозволив заснувати філію львівського “Руського Сокола” у Чернівцях з тієї причини, “що не подано правного доказу істнованя головного товариства”. Так і не отримавши відповідних документів зі Львова (старшина львівського “Руського Сокола” наполягала на заснуванні у Чернівцях самостійної сокільської організації, щоб бачити, що там справді є охочі створити таке товариство, а уже потім планувала перетворити його на власну філію), М.Левицький подав у серпні 1903 р. до Крайового управління той самий статут, але вже як самостійної організації “Український Сокіл у Чернівцях”, і одержав дозвіл на уконститування. Перші збори товариства відбулися 27 вересня 1903 р. у приміщенні Українського Народного Дому у Чернівцях. Головою обрали М.Левицького, і він у своєму виступі одразу же зазначив, що згідно зі статутом протягом року товариство повинно перетворитися у філію львівського “Руського Сокола” (див. дод. Д). До старшини також увійшли: І.Радомський – заступник голови, О.Світлик – справник, О.Могильницький – касир, М.Биндак – господар, М.Грушкевич – контролер, Є.Федорович і П.Сарнавський – заступники виділових. Відповідно до статуту, затвердженого Буковинським крайовим управлінням 10 листопада 1903 р., передбачалося, що: “Цілю Товариства є плекане гімнастики взагалі а передовсім гігієнічної, рациональної і виховавчої. Товариство сповняє ту

задачу через удержуване заведеня гімнастичного для членів і проваджене вправ гімнастичних для учеників і учениць Товариства, як також через удержуване бібліотеки і предплату фахових часописей. Крім гімнастики уряджують ся в Товаристві також вправи пожарництва, стріляня до ціли, їзди на кони, плавання, борбництва (фехтованя), їзди на скороходах, сьпіву і музики” (див. дод. Д). Нове товариство мало своє знамено, свій прапор для парадів. Спочатку їх запозичили від “Руського Сокола”, а з часом розробили власні. На знамені був вишитий сивий сокіл з розкритими крилами, що тримав у лапах гантелю. “Український Сокіл у Чернівцях” також прийняв статут-програму “Руського Сокола”, його девіз: “Свобода, Рівність, Братерство” та обов’язкову гімнастику в різноманітних видах, виступи перед народом і на злетах “соколів” як чоловіків, так і жінок та дітей. Мовою організації було ухвалено українську. Товариство також утвердило українську форму одягу для “соколів” і “сокілок” та нагрудний значок. Обов’язковими визнавалися повага до дітей, інших націй та народів, порядність. Члени товариства також виступали проти пияцтва і паління. Засновники назвали організацію “Український Сокіл” тому, що на той час у Чернівцях уже існувало польське товариство “Сокіл” – теж як філіал від львівського “Сокола”. В усьому іншому структура та організаційні засади нового товариства були такими ж, як і у інших молодіжних організацій краю.

Поява української сокільської організації у Чернівцях викликала великий інтерес з боку української громадськості міста, який, на жаль, зовсім себе не виправдав. Товариство не могло реалізувати на практиці поставлені перед собою завдання. У своєму листі до “Руського Сокола” у Львові від 20 жовтня 1903 р. М.Левицький писав: “Не можемо знайти відповідного залу до гімнастики, то ж члени не приступають і немає чим показатися перед іншими товариствами” [15, арк. 39]. Від 23 вересня 1904 р. “Український Сокіл у Чернівцях”, який на той час нараховував лише 5 членів, став філією “Руського Сокола” у Львові [15, арк. 51]. Його голова М.Левицький сподівався, що ця зміна покращить становище товариства. Звертаючись по допомогу до “Руського Сокола”, він зазначав: “Я маю надію, що таки удалося би Чернівецькій філії стати центральною організацією,

якби єї зі Львова оживлено ” [15, арк. 47]. Але “Руський Сокіл” не надав істотної допомоги, сподіваючись на те, що врешті-решт його чернівецька філія зможе самостійно розвинутися належним чином. Та цього не сталося. Зібраних коштів було недостатньо, щоб розбудувати приміщення і обладнати зал для гімнастичних вправ. І чим далі, тим частіше виникало питання про доцільність існування “Українського Сокола у Чернівцях”.

2 червня 1905 р. у приміщенні Українського Народного Дому у Чернівцях було скликано загальні збори товариства, на яких воно самоліквідувалося [263. – 1905. – 23 травня (9 червня)]. Одразу після цього там же відбулися перші загальні збори гімнастичного товариства “Січ” в Чернівцях, на користь якого і передав усе своє майно “Український Сокіл у Чернівцях”. В.Сімович пояснив статут і завдання нового товариства. Щодо останнього дуже влучно зазначив присутній на зборах у якості “січового батька” Є.Пігуляк: “В хвилину, коли по всім краю ростуть такі товариства, ми, яко інтелігенція, мусимо подбати також і про те, щоби вести провід в таких товариствах, а се стане лише тоді, коли самі навчимо ся всіх січових вправ, коли самі зорганізуємо “Січ”, що повинна бути взірцем для всіх “Січий” на Буковині” [410]. До старшини товариства обрали: А.Клима – кошовим, М.Івашка – осавулом, Г.Гордого – писарем, М.Литвиновича – скарбником, І.Радомського – учителем, О.Могильницького – хорунжим, М.Левицького – сурмачем, Е.Федоровича – І-им четарем, Я.Веселовського – II-им, П.Мігулю – III-ім, В.Сімовича – IV-им, М.Гараса, Я.Голоту і І.Вишньовського – заступниками старшини. На завершення Я.Веселовський закликав усіх присутніх так зорганізувати роботу товариства, щоб воно “якнайкраще розвивалося і було зразком усіх “Січей”, а члени могли б виконувати за дорученням “Союзу Січей” функцію інструкторів по сільських “Січах” [410]. Тобто ця “Січ” замінила “Український Сокіл у Чернівцях”, “щоби не ріжнити ся навіть назвою від “Січий”, наколи послідні захоплюють всі села і щоби в тім згляді була одна цілість”, і повинна була реалізувати поставлені ним завдання. Статут та організаційні засади гімнастичного товариства “Січ” були такими ж, як і в “Українського Сокола у Чернівцях”. Засновники нового товариства лише внесли певні зміни, які наближали

його до протипожежно-гімнастичного товариства “Січ” і передбачали підпорядкування нового товариства “Союзу Січей на Буковині”. У § 3 його статуту зазначалося: “Ціллю товариства є плеканє гімнастики. Товариство сповняє ту задачу тим: що а) удержує гімнастичне заведенє для членів і провадить гімнастичні вправи для учеників і учениць товариства; б) удержує бібліотеку, передплачує і видає фахові часописи і фахові твори; в) уряджує вправи пожарництва, стріляня по ціли, їзди на кони, плавання, веслованя, борництва, їзди на колесі (ровері), сьпіву, музики і танців; г) основує філії” (див. дод. Е).

У 1908 р. було здійснено спробу відновити роботу чернівецької філії львівського “Сокола”. Секретар В.Будзінський у листі до “Сокола-Батька” у Львові від 24 липня 1908 р. навіть повідомляв про створення спеціального комітету у Садгорі, який готує відкриття ще однієї філії, але тут же просив допомоги, зауважуючи: “Ми тут мусимо сильно боротись зі Січею, котрі нам дуже членів бунтують. Дуже відчувається гостро – нестача коштів; тому просимо якось зарадити” [15, арк. 70 – 71]. Але уже у листопаді 1908 р. до “Сокола-Батька” у Львові надійшло таке повідомлення: “Позаяк у Чернівцях було товариство гімнастичне Січ, не могло товариство Сокіл належито розвиватись, тому скликало дня 6 падолиста надзвичайні загальні збори і ухвалило більшою голосів приступити до товариства Січ, меншість позісталих з браку фондів і членів розвязали товариство Сокіл” [15, арк. 72]. На цьому “Український Сокіл у Чернівцях” остаточно припинив своє існування. Він не зміг розвинутися належним чином і був замінений гімнастичним товариством “Січ”, яке у своїй роботі орієнтувалося на інші січові організації краю, оскільки “Січі” набули на Буковині більшої популярності.

Тим часом серед українського студентства став назрівати черговий розкол. Ще у 1904 р. студенти-теологи – члени українського студентського товариства “Союз” – почали думати про заснування окремого українського богословського товариства, яке б поєднувало національні та церковно-духовні цілі. 20 грудня 1905 р. у приміщенні духовної семінарії зібралися 14 студентів (М.Копачук, А.Міський, І.Джулинський, Ф.Григорій, І.Городиський, В.Карбулицький, П.Катеринюк,

Ю.Падура, І.Радик, Ю.Товстюк, П.Дарійчук, О.Гнідий, І.Смеречанський, І.Щербанович) і створили спеціальний гурток під назвою “Т.К” для проведення підготовчої роботи [464, с. 9]. М.Копачук склав статут і “правильник”, здійснивши переклад на українську мову відповідних документів румунського богословського товариства “Академія ортодоксе”. У листопаді 1906 р. гурток вручив їх консисторії. Протягом восьми місяців вона вирішувала дане питання і у кінці травня 1907 р. врешті-решт дала дозвіл. Після того п’ять примірників статуту і відповідну заяву українські теологи подали до Крайового управління Буковини. Дозвіл від місцевої влади надійшов 1 липня 1907 р. Після цього члени гуртка подали заяву до студентського товариства “Союз”, у якій зазначили про свій виступ і висловили сподівання, що між “Союзом” і “Православною Академією” будуть дружні відносини.

4 липня 1907 р. у музичному залі духовної семінарії м. Чернівці відбулися перші загальні збори академічного товариства греко-православних богословів “Православна Академія”, які пройшли досить скромно, але настільки урочисто, що усі присутні запам’ятали їх надовго. Збори відкрив М.Копачук, привітав усіх присутніх і вказав мету зібрання. Після цього приступили до вибору першого виділу. Головою товариства став П.Катеринюк, його першим заступником і головою музичного гуртка – О.Гнідий, другим заступником і головою літературно-риторичного гуртка – І.Радик, І-им секретарем – І.Щербанович, ІІ-им секретарем – І.Смеречанський, касиром і господарем – І.Городиський, бібліотекарем – І.Джулинський, референтом ревізійної комісії – Ф.Григорій, його помічниками – М.Копачук і Ю.Товстюк [464, с. 12 – 13]. Далі виступив новообраний голова П.Катеринюк, який перш за все подякував товаришам за довіру, а консисторії і ректору семінарії – за дозвіл заснувати товариство. Після цього він пояснив, чому виникла потреба створити “Православну Академію”, зазначивши при цьому, що нове товариство ставить собі за мету плекати товариське життя в патріотичному українському дусі, вивчати українську історію, літературу, музику тощо. Голова висловив сподівання, що “Православна Академія” сприятиме підготовці

кваліфікованих українських духовних кадрів. На завершення він закликав товаришів до роботи і на цьому закрити збори.

Товариство розмістилося у двох кімнатах приміщення духовної семінарії, яке студенти-теологи дуже швидко обладнали, зібравши весь необхідний інвентар. Бібліотекар І.Джулинський укомплектував чудову бібліотеку.

“Православна Академія” базувалася на таких же організаційних засадах, що й інші студентські товариства. Керівними органами були загальні збори, які, щоправда, відбувалися раз на рік – у листопаді, і так званий “виділ”. У товаристві діяло декілька секцій (гуртків): музична, літературно-риторична (культурно-освітня), видавнича. Відзнакою товариства була лента синього кольору з вузькими жовтими смужками по краях та з золотим вишитим написом “Православна Академія” посередині. Згідно з рішенням загальних зборів від 5 листопада 1908 р. було запроваджено певні нововведення, покликані надати товариству виразніший національний характер: виправлено у багатьох параграфах текст статуту (підкреслено українську національну мету як визначальну), введено нову відзнаку – синьо-жовту ленту без будь-якого напису [464, с. 19]. У 1911 р. товариство змінило свою назву на “Руське академічне товариство православних богословів “Православна Академія” у Чернівцях”.

Студентське товариство “Православна Академія” відіграло помітну роль як у молодіжному русі, так і у громадському житті Буковини. Воно підтримувало дружні відносини з іншими українськими студентськими об’єднаннями: “Союз”, “Січ”, “Запороже”, “Чорноморе”, виступало посередником у конфліктах між “Союзом” і “Січчю”, “Союзом” і “Запороже”, “Запороже” і “Чорноморе”, намагалось примирити їх і навіть довести до створення “Студентського Союзу” – центральної установи, яка б координувала діяльність усіх українських студентських громад у Чернівцях та їх відносини між собою. Та, на жаль, останню справу реалізувати не вдалося. Хор товариства користувався заслуженою пошаною серед краян, без нього не обходився майже жоден урочистий захід. Заснування “Православної Академії”, яка мала виразно національний характер, справило певний вплив на ідеологічну боротьбу серед українців. Народовці одержали

можливість поширити свій вплив на ту соціальну групу, яка раніше майже повністю знаходилася під впливом москвофілів.

У середовищі українського студентства пройшло ще й розмежування іншого характеру. З кінця XIX ст. студентська молодь Чернівців стала захоплюватися так званими “буршівськими” товариствами, у яких на чільне місце висувалися питання дотримання “кодексу честі” – так званого “Кодексу “Бальгара”, і тому першочергову роль відводили загартуванню духу і тіла. Багато українських студентів, приваблені їхньою войовничістю та блиском, вступали до чужинецьких буршеншафтів. Однією із причин протиріч, що виникли всередині “Союзу” у 90-х рр. XIX ст., було ставлення до корпоративної практики. Так звані “галичани” висловлювалися вкрай негативно щодо поєдинків “як речі варварської і неморальної”, а так звані “автохтони-буковинці” не заперечували проти них і в цілому схвалювали корпорантські елементи та звичаї. Ймовірно, що частина останніх виступила з “Союзу” і спробувала створити у 1898 р. “Українське Академічне Козацтво “Запороже” в Чернівцях” [249, с. 26; 255, с. 71]. На жаль, даних про те, що воно реально діяло, немає. Скоріше за все товариство не розвинулося належним чином, бо не зуміло утвердитися як корпорація з власними принципами та організаційними засадами. У кінці 1906 р. студент С.Григорович виступив з ініціативою створення української корпорації за зразком німецького буршеншафту, але з дотриманням традицій козацьких часів, що б надавало їй чисто українського характеру. 13 липня 1907 р. група українських студентів подала на затвердження до Крайового управління відповідну заяву та п’ять примірників статуту. Але 2 серпня органи місцевої влади повернули документи на доопрацювання і, одержавши їх повторно вже 13 серпня, аж 5 жовтня 1907 р. офіційно затвердили. Та уконституювалося товариство “Запороже” ще 14 вересня 1907 р., провівши перші загальні збори та обравши перший віділ: П.Мігуля – голова, І.Бекул – заступник, Г.Ганкевич – I-ий секретар, С.Григорович – II-ий секретар, І.Купчанко – бібліотекар, О.Козарищук – касир, В.Ганкевич – контролер, С.Григорович – господар [111, арк. 18]. Нову організацію сформували колишні члени “Союзу”, а також ті українські студенти, які раніше перебували по

чужинецьких буршівських товариствах. До кінця року у ньому нараховувалося вже 43 членів.

Появу “Запорожа” зустріли інші українські студентські організації (окрім “Православної Академії”) та частина української громадськості досить неприхильно. Негативне ставлення було обумовлене передусім наявністю у корпорації середньовічної традиції поєдинкування і практики вживання алкоголю. Через ці зовнішні чинники громадськість вважала, що головною метою корпорантів є “пити і шаблями бити”. Самі ж “запорожці” обов’язки кожного члена товариства характеризували так: “Не бути голословним – але виконувати точно всякий, чи то наложений, чи добровільно перебраний обов’язок; не чипати чужої – але мужно боронити своєї національної, чи особистої честі; прямо дивитися всякій небезпеці в вічі; бути карним і корисним членом нашої суспільності” [243]. Особливо гострим було напруження між “Запороже” і “Союзом”, бо чисельність останнього різко скоротилася із появою нового товариства, і між їхніми членами часто виникали особисті непорозуміння. У таких умовах у 1908 р. “Запороже” практично припинило свою діяльність. Хоча з формального боку корпорація існувала і далі. Про це свідчить переписка голови товариства Г.Ганкевича і секретаря С.Барановського з Дирекцією поліції м. Чернівці від 8 лютого 1908 р. до 5 липня 1909 р. В одному із листів зокрема повідомляється про те, що 24 червня 1908 р. відбулися надзвичайні загальні збори товариства, які прийняли зміни до статуту [113, арк. 2]. Очевидно, що після 5 липня 1909 р. корпорація не подавала жодних ознак існування.

Нове народження корпорації сталося у 1910 р., про що свідчить “Перший протокол товариства українських студентів “Запороже” від 26 лютого 1910 р. в Чернівцях” [173, арк. 40]. У ньому зокрема йдеться про те, що австрійські власті дозволили створення товариства на підставі статуту, зазначивши при цьому, що воно мусить носити виключно аполітичний характер; про те, що було вирішено сповістити всі товариства про створення корпорації “Запороже” і вибори її комітету; а також про те, що були прийняті нові відзнаки товариства.

За ініціативою і старанням проф. В.Мільковича 10-го травня 1910 р. була скликана Перша Генеральна Рада Козацька. Ця дата і вважається офіційним днем виникнення української студентської корпорації “Запороже”. Членами-засновниками товариства виступили С.Цурканович, В.Федорович, О.Попович, Н.Бігарій, П.Мігуля, Т.Кушнірук, К.Купчанко, Ф.Єнджейовський, О.Костинюк, Г.Дарійчук, В.Одинський, В.Кавуля, І.Сорохан, В.Ілащук, А.Алиськевич.

Згідно зі статутом “Запороже” мало на меті: “Загальне освітнє, піддержувати духа народного і товариського, дбати про моральну та матеріальну підмогу всіх своїх членів” (див. дод. Ж). Засобами досягнення цього повинні були служити утримання читальні та бібліотеки відповідно до наукових потреб членів, видання літературних та наукових творів, проведення науково-літературних відчитів, концертів, театральних вистав, “плекання музики, співу і тілесних вправ”, надання безвідсоткових позичок і матеріальної допомоги. Але насправді головним завданням корпорація вважала навчити членів товариства відстоювати національні інтереси свого народу. За формою організації українська корпорація нагадувала інші “б’ючі” товариства. Щоправда, її було наповнено національним змістом – традиціями запорозьких козаків (ГРК, РК, кіш, козак, юнак, присяга, побратимство тощо).

Члени товариства поділялися на звичайних (“юнаки”, “козаки”, “неактивні козаки”, “батьки”) та надзвичайних (“почесні батьки”, допомагаючі члени і “конкнайпанти”). Звичайним членом товариства міг бути “кождий Русин, що здав матуру в гімназії або в школі реальній, а записаний є на Черновецькїм університетї” (див. дод. Ж). Молодий студент, який вступив до корпорації як “юнак”, складав присягу: зобов’язувався дотримуватися статуту, “правильника” (“регуляміну”), розпоряджень старшини і “завсіди стояти на сторожі інтересів української нації та в обороні українського народу”. Присягу приймав “старший козацтва” (голова товариства) в присутності всієї старшини. Кожний “юнак” вибирав собі побратима – “козака”, який виховував його в товарисько-суспільному дусі і при потребі заступався за нього. В обов’язки “юнака” входило бути присутнім на “юнацьких радах”, всіх відчитих, курсах українознавства, усіх національних імпрезах,

демонстративних походах, шабельних вправах, курсах танців, вечорницях. Після двох семестрів “юнак” повинен був здати перед спеціальною комісією, яку щосеместру призначала Рада Козацька, так званий “козацький іспит” на знання українознавчих дисциплін: історії, географії та літератури України, а також статуту і “правильника” козацтва, кодексу честі, правил двобою, українських пісень. Той, хто склав його, офіційно переводився в стан “козаків”. У “Запорозжі”, як правило, на честь новоспеченого “козака” влаштовували “пир”, так звану “кнайпу”, де він повинен був витримати ще один іспит – по алкогольній лінії. Після закінчення університету ті, хто перебували у товаристві щонайменше шість семестрів, одержували право перейти у стан “неактивних козаків”. Тих “неактивних козаків”, які мали значні заслуги перед “козацтвом” чи досягнули відповідного становища серед української громадськості, Рада Козацька переводила у стан “батьків”, що були дорадниками старшини і Ради Козацької. “Почесними батьками” іменувала Генеральна Рада Козацька відомих діячів української громадськості краю. Допмагаючими членами ставали ті, хто підтримували товариство матеріально. “Конкнайпантами” оголошувалися ті, хто закінчили середньошкільний заклад, але не змогли здати іспиту зрілості, та виявляли бажання брати участь в імпрезах товариства.

Відзнаками членів корпорації вважалися синя шапка, а з 1910 р. – малинова з оксамиту та лента. Остання була різною для “юнаків” і “козаків”. Перші носили синьо-золоту, а з 1910 р. – малиново-білу, другі – синьо-золото-синю, а з 1910 р. – малиново-біло-золоту. При відповідних урочистостях кожен член міг одягати святковий стрій синього, а з 1910 р. – малинового кольору, який у кожного стану членів мав свої відмінності. Але обов’язковими для усіх елементами були: шапка, кабат – військового типу піджак із золотими китицями, лента, білі шкіряні рукавиці, білі нарукавники, білі штани, високі чорні лакові чоботи вище колін і шабля.

Керівні органи товариства представляли старшина, яка діяла постійно, і чотири категорії рад, які збиралися періодично. Найвищим органом корпорації вважалася Генеральна Рада Козацька (Г.Р.К.), яка відбувалася раз на семестр (у квітні

та жовтні). На ній приймали звіт старшини, обирали нових функціонерів, іменували почесних членів, вирішували найважливіші питання. Законодавчим і контролюючим органом корпорації була Рада Козацька (Р.К.), яка відбувалася переважно раз на місяць і вирішувала такі справи: приймала нових членів, виносила покарання для винуватців, давала доручення і вказівки старшині, змінювала статут (при 3/4 голосів присутніх) та “правильник” (при 2/3 голосів присутніх). В цих радах участь із правом голосу брали “козаки”, “неактивні козаки” і “батьки”. Для “юнаків” скликав “старший юнаків” періодичні “Ради юнаків”, які мали скоріше вишкільно-інформативний характер і могли лише висувати пропозиції, що потребували затвердження Р.К. Час від часу відбувалися Ради Батьків, де “старший козацтва” повідомляв про принципові та вагомні справи товариства. Рішення цього органу ставали чинними лише після схвалення Р.К. Старшина вважалася виконавчим органом Г.Р.К. і Р.К. Вона складалася зі: “старшого” (сеньйора – х), “заступника старшого” або “підстаршого” (консеньйора – хх), “писаря” – ххх, “скарбника” – хххх і “старшого юнаків” (фукс-майора – х-ю). Кожен член старшини звітував про свою роботу на Раді Козацькій, отримуючи при цьому оцінку, тобто абсолюторію: звичайну (“simple”), похвальну (“cum laude”), достойну найвищої похвали (“summa cum laude”) [173, арк. 77]. Назовні корпорацію представляли “старший” разом із “старшим юнаків”.

Місцевою владою товариство “Запороже” було затверджене на підставі статуту, але всередині організація нормувалася “правильником” “козацтва” та загальним “кодексом честі”. Якщо корпорант опинявся в стані, коли “нарушається честь його власну, його корпорації, його родини або нації”, то він викликав того, хто його образив, на двобій. Напередодні двобою скликалася спеціальна Рада, що складалася з судді та двох його помічників. Її обов’язком було розглянути виникле непорозуміння і прийняти рішення про спосіб його розв’язання. Загальновизнаними вважалися такі чотири ступені зневаги: 1) порушення гідності, не торкаючись честі і доброї слави; 2) порушення доброї слави; 3) порушення честі чинною зневагою (удар або його спроба); 4) порушення честі родини або нації та п’ять категорій сатисфакції: 1) вияснення і оправдання; 2) відкликання зневаги;

3) перепрошення; 4) двобій; 5) односторонній протокол [473, с. 10, 30]. Рада честі прагнула мирно розв'язати конфлікт, але якщо їй це не вдавалося, то таємно відбувався двобій. За поєдинком слідкував лікар, який в разі необхідності міг його зупинити і надати допомогу. Часто від поєдинків залишалися рубці на тілі і обличчі. Але для кожного корпоранта було досить почесно мати рубець від двобою, суть якого в ті часи полягала не в перемозі, а у гідній і відважній реакції на образу. Відмова від двобою або боягузтво під час нього суворо каралися у корпорації. Тих, хто відступився від основних засад “козацтва”, також карали відповідно до провини: пригадкою, усною доганою, запротокольованою доганою, демітуванням (виключенням – І. Д.) на певний час (1-3 місяці) або назавжди, “шасом” – виключенням з неславою (за нечесні вчинки – “*cum infamia*”, за боягузтво при двобоях, національну зраду і т.п. – “*summa cum infamia*”) [414, с. 790].

Відзнакою “Запорожа” вважався герб – розміщення барв корпорації: малиново-біло-золота (символізували Кров-Чесць-Любов) на щиті, в центрі якого був “ключ”, що складався з трьох елементів: з початкової літери назви товариства, трьох петель, що символізували початкові літери слів студентського кличу: “*Vivat, crescat, floreat*” та знаку оклику – знаку “б'ючої” корпорації. “Запороже” мало свій бойовий клич: “Борімося – Поборемо!” Внутрішня робота корпорації проходила у її домівці по вул. Петровича № 2, яку називали “кошем”. Кошти корпорації формувалися за рахунок членських щомісячних внесків, пожертв добродіїв, прибутків від різних заходів. Корпорація мала так званий “Корінний фонд”, кошти з якого витрачалися лише у надзвичайних випадках. Рішення про розпуск корпорації приймалося виключно Г.Р.К. за згодою 4/5 усіх членів товариства, а майно передавалося “на цілі подібні товариству “Запороже” (див. дод. Ж). При корпорації існувала також передстудентська організація – так зване “проюнацтво” або “профуксія”, де гуртувалися гімназисти старших класів і виховувалися в національному та корпоративному дусі. Ця організація була таємною, кожен член мав своє псевдо, бо шкільна влада забороняла учням належати до подібних товариств. “Проюнацтво” мало такі ж відзнаки, як і “Запороже”, тільки із зеленими

краями, свій герб і свій “ключ”, статут і “правильник”, складені за зразком корпорації.

Отже, студентське товариство “Запороже” – це перша українська студентська корпорація, створена на зразок німецького буршеншафту, головною засадою якої було дотримання “кодексу честі”, але з урахуванням традицій українського козацтва. “Запороже” згуртувало тих українських студентів, які перебували до того по чужинських “б’ючих” товариствах. Неприхильне ставлення буковинських українців до корпорації дуже швидко змінилося симпатією завдяки її громадській та культурно-просвітницькій діяльності. Повагу та захоплення українського загалу викликали ті принципи, на яких виховувалися члени товариства: почуття солідарності, оборона національної та особистої гідності, карність, тобто відповідальність за відступ від основних засад “козацтва”, точність, дисциплінованість, чесність. “Почесними батьками” корпорації стало чимало визначних діячів Буковини. Напередодні Першої світової війни “Запороже” було найчисельнішим українським товариством. Чимало цьому сприяла робота “проюнацтва”.

У 1910 р. українські студентські товариства створили спеціальний комітет, щоб координувати свою культурно-просвітницьку роботу і тим самим сприяти згуртуванню українського студентства. Але постійні суперечки у ході його засідань між представниками “Союза” і “Запороже”, викликані їхньою обопільною конфронтацією, звели нанівець роботу комітету, і незабаром він припинив своє існування.

На рубежі XIX – XX ст. зміни відбулися і в таборі москвофільськи налаштованої молоді. Спроби москвофілів організувати ряд протипожежно-гімнастичних товариств, щоб з їх допомогою розширити свій вплив на молодь, нічого не дали. Охочих вступати до них майже не було, бо усюди в тих місцевостях уже успішно розвивалися “Січі”. Навіть у Сереті, де позиції москвофілів були досить міцними, гімнастично-пожежне товариство “Русская Дружина” не змогло розвинути. Студентське товариство “Карпать” також з кожним роком занепадало усе більше і більше: кількість членів зменшувалася, жодні їхні заходи не мали

успіху, навіть загальні збори часто переносилися по декілька разів, бо на них ніхто не з'являвся. Отже, самі члени “Карпата” не вели ніякої роботи, і навіть матеріальне стимулювання їх не заохочувало. 7 травня 1910 р. австрійські власті одночасно провели обшук у кількох москвофільських організаціях краю. Всі вони були закриті, в тому числі і студентське товариство “Карпать”, за те, що вели діяльність, непередбачувану статутами. Це викликало ряд акцій протесту з боку москвофілів щодо дій властей. Ось що повідомляла газета “Православная Русь”: “Буковинская русская молодежь, собравшаяся 4 (17) травня т.г. (1910 р. – І.Д.) въ г. Черновцахъ... протестуетъ самымъ рѣшительнымъ образомъ противъ ограничѣнія университетскими законами студентамъ австрійскихъ университетовъ; рѣшаетъ подать опроверженіе (рекурсъ) противъ неимѣющаго никакого правнаго основанія закрытія буковинскимъ правительствомъ общества русскихъ студентовъ “Карпать”, а пока что основать новое студенческое общество подъ названіемъ “Русь” [277. – 1910. – 7 (20) травня]. 20 вересня 1910 р. К.Смеречинський вніс до Крайового управління відповідну заяву та статут, складений на основі статуту товариства “Карпать”. Але органи місцевої влади відмовили товариству “Русь” у реєстрації, мотивуючи це тим, що у документах не визначено чітко, за рахунок яких доходів розвиватиметься організація [155, арк. 57 – 58 об.]. 10 лютого 1912 р. Крайовому управлінню був поданий новий статут товариства “Русь”. Але його органи місцевої влади також не затвердили [167, арк. 3 – 3 об.]. Тоді через два місяці К.Василович подав той же статут, але уже як студентського товариства “Орель” і 2 (15) травня одержав дозвіл Крайового управління. 7 (20) травня 1912 р. відбулися перші загальні збори “академического общества “Орель” въ Черновцахъ”, на яких обрали виділ товариства: І.Василович – голова, К.Василович – товариш голови, М. Кушнерюк – секретар, С.Воробець – касир. Голова закликав своїх товаришів “быть стойкими и неустрашимыми носителями идеи общества”. Але товариство не встигло навіть розвинутися, бо вже 10 липня 1912 р. місцева влада закрила його [281. – 1912. – (11) 24 травня].

Отже, з початку ХХ ст. вплив москвофілів на молодь став слабнути. З появою “Січей” контроль над провінційною молоддю втрачався. Студентське товариство “Карпать” у Чернівцях було нечисельним і діяло малоефективно. А репресивні заходи австрійських властей щодо москвофілів у 1910 – 1912 рр. остаточно поставили край підтримці молоддю ідей москвофільства.

Перша українська студентська корпорація “Запороже” також не уникнула розколу. З особистих причин, але в порозумінні з більшістю “запорожців” частина членів улітку 1913 р. виступила з цього товариства, щоб заснувати “Українське академічне козацтво “Чорноморе”. 25 червня 1913 р. вони подали заяву і статут до Крайового управління, але органи місцевої влади кілька разів відправляли його на доопрацювання і лише 22 березня 1914 р. остаточно затвердили. А уконституювалося товариство 21 грудня 1913 р. (2 січня 1914 р.) [133, арк. 1 – 9, 15]. Серед членів-засновників “Чорноморя” були: Л.Аліскевич, М.Холоднюк, О.Найда, Є.Продан, А.Циганюк, О.Гошовський, М.Горн, А.Проців. Статутом, метою, організаційними засадами товариство було подібне до “Запорожа”, мало лише певні відмінності. Згідно зі статутом звичайним членом “Чорноморя” міг бути “кождий Українець, котрий є звичайним слухачем одного з австрійських університетів” (див. дод. З). Відзнаками членів корпорації вважалися синя кругла шапка австрійського типу та лента (синьо-золота у “юнаків” та синьо-золото-синя у “козаків”). Святковий стрій був таким же, як у членів “Запорожа”, але замість малинового мав синій колір. На відміну від “Запорожа” у “Чорноморю” була ще й підстаршина, до якої входили голова літературно-наукового гуртка (відповідав за підготовку активними членами товариства рефератів і за обов’язкові щосеместрові виступи по них, а також допомагав “юнакам” у підготовці до “козацького” іспиту), скарбник (відав коштами корпорації, збирав членські внески та вів касові книги), господар (відповідав за майно корпорації). Відзнакою “Чорноморя” вважався герб у формі щита з рівномірно розташованими навскіс барвами – синьою і золотою, які символізували відповідно небо і жито, та з “ключем” у центрі, таким же, як у “Запорожа”, лише з літерою “Ч”. Клич “Чорноморя” звучав: “Честь – Україна – Товарицькість!”. “Чорноморський кіш” знаходився по вул. Йосифа № 1.

“Чорноморці” підтримували між собою постійний зв’язок за допомогою “Записної книги”. Прийшовши до “коша”, кожен член дивився у неї, чи немає для нього доручення від старшини або від когось із колег, чи не викликає хтось на поєдинок, коли припадає його чергування [215, с. 27]. Завданням товариства було: “Виховувати своїх членів на гідних і чесних українських громадян, вести всебічну моральну, культурну та матеріальну допомогу своїм членам в їх стремлінні набувати вищої освіти; підняти боротьбу за культурні і політичні права українського народу” [414, с. 791]. Свідченням прихильного ставлення “запорожців” до появи ще однієї української корпорації може служити той факт, що саме вони вивели “чорноморців” на “бумель” і, пройшовши з ними гідно вулицями міста, допомогли, таким чином, здобути право публічності [249, с. 20]. А для членів “Запорожа” це мало позитивне значення у тому відношенні, що надалі вони одержали можливість у разі необхідності вирішення справи честі звертатися по допомогу як до третьої сторони до своїх колишніх товаришів. Щоправда, “Чорноморе” ще не встигло розгорнути активну діяльність, як його робота вже була перервана Першою світовою війною. Отже, “Українське козацтво “Чорноморе” лише постало напередодні війни, а розвинулося належним чином уже у міжвоєнний період.

Напередодні Першої світової війни структурно-реорганізаційні зміни пройшли і в січових організаціях. При “Союзі Січей” було засновано постійно діючі просвітньо-організаційний та гімнастичний відділи, на які покладалося завдання покращити методичну допомогу місцевим “Січам”, зміцнити організацію, активізувати окремі “Січі”, щоб подолати ті труднощі, які постали перед “Союзом Січей” у зв’язку з відтоком найактивніших організаторів січової справи на місцях в еміграцію або до війська [374, с. 64]. Окрім того, в умовах наближення європейського конфлікту в Галичині популярності набула ідея доповнення січових товариств військовою організацією. Спонукальним мотивом до цього стало зародження там стрілецького руху. “Союз Січей” скликав 23 березня 1913 р. нараду, яка повинна була розглянути справу заснування стрілецьких товариств на Буковині. Але на ній основну увагу було зосереджено на більш нагальному на той

час питанні поживлення роботи буковинських “Січей”, а справа заснування стрілецьких товариств так і не розглядалася. Щоправда, було створено спеціальний комітет, на який поклали завдання до наступної наради розробити конкретні пропозиції з даного питання [275. – 1913. – 26 березня]. Але комітет не здійснив ніякої роботи. У березні 1914 р. Стрілецька Секція у Львові розіслала всім “Січам” Галичини і Буковини зразкові стрілецькі статuti, на основі яких перед війною постало 96 стрілецьких відділів, щоправда, переважно в Галичині. На Буковині такі відділи існували лише в окремих “Січах”.

Чимало для організації молоді середніх шкіл у краї напередодні Першої світової війни зробив Пласт. 1911 р. став початком поширення світового скаутського руху, заснованого у Великобританії генералом Робертом Баден-Пауелом. На західноукраїнських землях Пласт зародився у Галичині, а згодом поширився і на Буковину. Відповідно до своєї мети пластова організація передбачала: “а) виховання характеру і духа; б) опанування ремесла та інших знань, які колись можуть придатися в житті; в) служба для Батьківщини, пожарництво, перша поміч, самаритянська (милосердна) служба, веслярство, рятувництво тощо через заохоту до руху на вільному повітрі і до дбайливості про своє тіло” [545. – Кн. 9. – С. 1136]. Основою пластової програми була Пластова Присяга, яка включала в себе три головні обов’язки пластуна: 1) Бути вірним Богові і Україні, 2) Помагати іншим, 3) Жити за Пластовим законом і слухатись Пластового проводу. В основі пластової діяльності лежав Пластовий закон, який проголошував: “Пластун є славний, совісний, точний, ощадний, справедливий, братерський щодо всіх пластунів та приятельський відносно всіх інших людей, корисний, врівноважений, пильний, карний, чемний, дбає про своє фізичне здоров’я, про красу свого вигляду, мови, все доброї гадки і веселий” [245, с. 44 – 46]. Пластовою відзнакою вважався Державний Герб Тризуб, вплетений у лілею. Слова Пластового гімну “Цвіт України і Краса” написали І.Франко та О.Тисовський. Віталися “пластуни” трьома пальцями – 2, 3, 4 – і словом-“ключем” “СКОБ”, що означає – “Сильно, Красно, Обережно, Бистро” – від назви орла скоба, що живе лише в Україні. Слід зазначити, що в діяльності Пласту була добре

відпрацьована система самоосвіти та фахової підготовки. Існували спеціальні іспити (три пластові та п'ять почесних (фахових)), після успішного складання яких “пластун” підвищувався у званні (“пластун-розвідник”, “пластун-скоб”, “гетьманський пластун-скоб”). Іспити водночас давали певні практичні навички і вміння. Тому батьки радо дозволяли своїм дітям вступати до пластових організацій, де їх вчили “всього того, що зробить їх второпними і пожиточними членами суспільности і свідомими свого значіння” [545. – Кн. 10. – С. 1249]. Пласт мав чітку організаційну структуру, що безперечно сприяло ефективній виховній роботі, належній дисципліні та досягненню мети. Первинною і найнижчою ланкою вважався пластовий гурток, в який входило 6 – 10 чоловік. Далі йшли чота (складалася із 2 – 3 гуртків), сотня (90 – 100 чоловік), полк (так званий “курінь”, що складався із 150 – 300 чоловік), кіш (кілька куренів). Керувала пластовою організацією виборна старшина, так званий “пластовий провід” (“курінний”, “суддя”, “писар”, “скарбник” та ін.).

На II-ому Всестудентському з'їзді 2 – 4 липня 1913 р., організованому “Українським Студентським Союзом”, поряд з іншими було прийнято і резолюцію К.Заклинського, у якій він закликав молодь поширювати пластовий рух [471, с. 111]. Присутні на з'їзді делегати від українського студентського товариства “Січ” у Чернівцях О.Гундич та І.Храпливий при тій нагоді детальніше ознайомилися із роботою організацій молоді середніх шкіл Галичини і, повернувшись до Чернівців, ініціювали заснування українського Пласту на Буковині. На початку 1914 р. вони створили спеціальну групу, яка вжила підготовчих заходів, провівши відповідну заохочуючу роботу серед української молоді у трьох середньошкільних закладах м.Чернівці: в українсько-німецькій гімназії, в українській державній семінарії та приватній українській дівочій гімназії. Тільки після цього у приміщенні українського студентського товариства “Січ” відбулися установчі збори руханково-спортивного товариства “Буковинський Полк Українських Пластунів імені І.Богуна”, головною метою якого було визнано фізичне загартування молоді середніх шкіл [226, с. 98]. З цієї нагоди вийшов літографований “І. Метелик”, в якому було вміщено життєпис І.Богуна, пластові закони і вузли, матеріал,

необхідний для вивчення вправ. Очолювали полк студенти О.Гундич, І.Храпливий, О.Балицький.

“Пластуни” одразу же взялися до роботи. Теоретичні заняття, іспити та деякі практичні вправи відбувалися у приміщенні студентської “Січі”, а руханкові і тактичні проби проводилися на околиці міста у ліску біля Горечої. Інструкторами виступали переважно студенти – старшини запасу австрійської армії. “Полк” поділявся на сотні, частини і гуртки. Але “на вправи вимашеровував цілий в неділі на горячівську толоку. Тут роблено вправи в рядах (звичайна т. зв. зицирка) а опісля тактичні вправи в горяцькім лісі. Коли машерували вулицями міста на вправи, то хоч в цивільнім убранню, але в такім взірцевім порядку і з такою вояцькою поставою і бадьорістю, що аж серце наче завмирало, не то з якогось радісного почуття, не то почуття гордості, що от мовляв, наше українське військо машерує, яке ми собі досі хіба тільки в нашій уяві вимірювали. Уява пластунів аж так сильно працювала, що ми навіть не звертали на це уваги, що всі ми в цивільнім убранню, а не в одностроях. А на вправах виявляли пластуни(=ки) таку карність і послух, що віритись не хотіло, немов це не з примусу, а тільки з власної охоти і доброї волі все робилось” [226, с. 98]. Поза Чернівцями гуртки Пласту існували також при гімназіях Кіцманя, Вижниці і Вашківців. Молодь середніх шкіл із захопленням вступала до Пласту. Одна з перших “пластунок” Буковини Н.Стрільчук-Каменецька у своїх спогадах писала: “Ми щиро захоплювалися тою справою. Ідея самовиховання була для нас, буковинців, спеціально важливою і близькою проблемою у зв’язку з тими умовами, серед яких ми жили... Ми всі зі захопленням взяли вивчати пластові закони, ходили на вправи гень далеко за місто і по певнім часі приступили до першого пластового іспиту” [436, с. 126]. Напередодні Першої світової війни Пласт на Буковині охоплював близько 800 осіб. Розвиток організації перервала війна, але успішно розпочата робота мала свої результати. Багато старших “пластунів” поповнили ряди австрійського війська або добровільно вступали до Українських Січових Стрільців.

Отже, у 60-х рр. XIX – на початку XX ст. на Буковині склалися відповідні умови для зародження і розвитку українського молодіжного руху. Цьому сприяли

позитивні зміни у законодавстві Австро-Угорської імперії, розгортання національного руху українців краю, розширення мережі українських початкових і поява українських середніх шкіл, відкриття університету в Чернівцях, в результаті чого збільшувалася кількість українських учнів і студентів, контакти українців Буковини у своєму національному розвитку з іншими етносами краю, а також взаємодія з українцями Галичини і Наддніпрянщини.

Українські молодіжні товариства на Буковині досліджуваного періоду належали до типу загальнокорисних об'єднань, тому їхні статuti, структура, організаційні засади та форми роботи були подібними. Головними принципами, на яких базувалася діяльність цих товариств, вважалися: почуття солідарності, рівність, демократизм, вільнодумство, пошана власної та чужої гідності, любов та повага до традицій свого народу, національне самовиховання, дисциплінованість, чесність, карність, поєднання духовного і фізичного вдосконалення.

З-поміж українських молодіжних організацій досліджуваного періоду істотно вирізнялися студентські товариства. Вони мали найбільш чітку організаційну структуру та ідейну визначеність, надавали значну допомогу іншим молодіжним об'єднанням. Як зазначав часопис "Буковина": "Студентські товариства стали вогнищами любові до вітчизни, до рідної землі. Вона ж зродила почуття національного достоїнства, котре спонукало роботу над найважливішою формою національності, роботу над мовою і літературою. Любов до рідної землі, до народу і впливаюча з неї розумова праця – це гасла діяльності, яку виявляли руські студентські товариства" [263. – 1896. – 12 (24) січня]. Перше українське студентське об'єднання "Союз" та товариство студентів-теологів "Православна Академія", що виділилося з нього і, окрім національних, мало ще і церковно-духовні цілі, притримувалися курсу, започаткованого "старшими народовцями", та виступали за співпрацю передусім з іншими молодіжними організаціями Буковини. Члени товариства "Молода Україна", яке відокремилося з "Союзу", першими на Буковині виступили з ідеєю здобуття Україною в майбутньому політичної незалежності та необхідності докладання зусиль для втілення цього ідеалу в життя [387, с. 276]. Цю ж лінію продовжило товариство "Січ", що виникло у результаті злиття

“Молодої України” та “Союзу”. Його члени орієнтувалися на ідеологію “молодих радикалів” Галичини та взаємодію з молоддю інших українських земель. Ті студенти, яким імпонували німецькі звичаї, створили українські студентські корпорації “Запороже” та “Чорноморе” (виділилася з “Запорожа”), в яких поєднувалися козацькі традиції та основні засади “буршівського” товариства: дотримання “кодексу честі” та загартування духу і тіла. Москвофільські студентські товариства “Буковіна”, “Карпать”, “Орель” дотримувалися проросійських позицій.

У зазначений період діяли також культурно-просвітницькі гуртки та об’єднання молоді середніх шкіл, “проюнацтва” студентських корпорацій. Перші молодіжні організації “Согласіє” і “Братній Союз” були відповідно москвофільського і народовського спрямування. Таємні гуртки й організації української молоді середніх шкіл, які діяли у краї в кінці XIX – на початку XX ст. і виховували молодь у національному дусі, переважно орієнтувалися на певне студентське товариство та готували молодь до подальшої роботи у ньому.

У досліджуваний період активно діяли також спортивні товариства, які поєднували фізичне та національно-патріотичне виховання української молоді. Це, наприклад, протипожежно-гімнастичні товариства “Січ”, які гуртували переважно провінційну молодь. У 1903 р. постало гімнастичне товариство “Український Сокіл у Чернівцях”. Але оскільки воно практично не діяло, то його замінило гімнастичне товариство “Січ”. Напередодні Першої світової війни при окремих “Січах” виникли стрілецькі відділи, які займалися військовим вишколом молоді. З початку 1914 р. на Буковині з’явилася також руханково-спортивна організація “Буковинський Полк Українських Пластунів ім. І.Богуна”, яка охоплювала молодь середніх шкіл Чернівців. Гуртки Пласту діяли також при гімназіях Кіцманя, Вижниці і Вашківців.

Українські молодіжні організації на Буковині 60-х рр. XIX – початку XX ст. гуртували лише найбільш активну і свідому частину української молоді. Багато молодих людей вступало до інших національних або інтернаціональних товариств. Було чимало і таких, що з обережності або через відсутність інтересу не належали до жодних організацій.

РОЗДІЛ 3

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА, КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ТА ДОБРОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ

3.1. Участь у громадсько-політичному житті краю

Українська організована молодь Буковини активно долучалася до культурно-громадського життя краю, брала участь у різних заходах українського загалу. Так студенти допомагали “Руській Бесіді” засновувати читальні, опікувалися ними, відвідуючи їх і закликаючи селян до просвіти, надаючи різного роду допомогу. Широкий резонанс викликало заснування читальні у с. Раранчому 11 квітня 1880 р. З концертом славно виступив хор студентського товариства “Союз” [178, арк. 76]. Протягом 1880 – 1882 рр. “Союз” допоміг укомплектувати бібліотеки чотирьом читальням у селах Раранче, Самушин, Валява, Панівці, надіславши їм зі своєї бібліотеки книги, які були у кількох примірниках [178, арк. 74, 78; 179, арк. 9]. Представники студентських товариств “Союз”, “Січ”, “Запороже” їздили часто по селах і проводили бесіди з селянами про значення просвіти і роль читалень. Про те, що студенти справді істотно допомагали читальням, свідчить, наприклад, той факт, що у 1912 р. “Руська Бесіда” передала 4 найбільші читальні, які знаходились у передмісті Чернівців, під повну опіку студентського товариства “Січ”.

Представники молоді завжди були присутніми при закладенні українських народних домів, при відкритті позичкових кас, громадських крамниць, кооперативів та інших економічних об’єднань, на численних народних вічах, у ході яких обговорювались актуальні проблеми того часу.

Молодь постійно брала активну участь у організації та проведенні заходів, приурочених важливим подіям, громадським діячам, ювілеям їх діяльності, які влаштовували спільно усі українські товариства Буковини. Як приклади таких акцій можна навести: відзначення 100-річчя вступу на престол імператора Йосипа II 17 (28) листопада 1880 р. [279. – 1880. – 15 (27) листопада], 25-річчя літературної діяльності С.Воробкевича 17(29) травня 1887 р. [284. – 1887. – 12 (24) червня], відкриття та освячення пам’ятника Ю.Федьковичу у Чернівцях 13 (25) червня 1888

р. [263. – 1888. – 16 (28) червня], “баль” на честь приїзду до Чернівців М.Грушевського 19 листопада 1894 р. [263. – 1894. – 23 (11) падолиста], відзначення 100-літнього ювілею відродження української літератури в Чернівцях 3 грудня 1898 р. [36, арк. 1 – 2], 25-річчя суспільної, літературної та освітньої діяльності О.Поповича 18 листопада 1900 р. [263. – 1900. – 29 жовтня (11 листопада)], “комерс” на честь приїзду до Чернівців відомого організатора артіль у Наддніпрянщині М.Левитського 2 липня 1903 р. (з українськими студентами він навіть мав окрему зустріч і цікавився, які погляди домінують серед чернівецької молоді) [263. – 1903. – 22 червня (5 липня)], вітання на честь приїзду до Чернівців М.Лисенка у грудні 1903 р. та у травні 1904 р. (у ході другої поїздки він відвідав помешкання студентського товариства “Січ”, цікавився становищем чернівецького студентства, його зв’язками з молоддю інших українських земель і на згадку про ту зустріч залишив відповідний запис у книзі гостей та сфотографувався з членами “Січі”) [263. – 1903. – 30 листопада (13 грудня); 1904. – 30 цввытня (13 мая)], відзначення 25-річчя наукової і громадської діяльності С.Смаль-Стоцького 15 жовтня 1910 р. [404] та 25-літній ювілей громадсько-політичної діяльності Є.Пігуляка у 1905 р. [570].

У міру зростання національної свідомості українська молодь стала активно відстоювати права рідної мови. Ще у 1860 р. крайовими мовами Буковини для використання в діловодстві, системі судочинства та сфері освіти було визнано німецьку, українську та румунську. Однак на практиці використовувалася майже виключно німецька мова. Українці та румуни неодноразово протестували проти такого стану. У 1908 – 1913 рр. ініціаторами і активними учасниками різного роду акцій у даній справі виступили українські студенти Чернівецького університету. Так зокрема 5 липня 1908 р. вони скликали у приміщенні Українського Народного Дому у Чернівцях загальноукраїнське віче, на яке зібралось близько 200 осіб (представників інтелігенції, міщан та селян). На розгляд було поставлено три питання: 1) Справа кафедри української історії у Чернівецькому університеті і становище українського студентства; 2) Двомовність у буковинських середніх школах та необхідність її скасування; 3) Українізація органів управління і

судочинства на Буковині. Збори ухвалили такі резолюції: “1. Українське віче зібране дня 5 липня с.р. в “Народнім Домі” витає радо акцію українського студентства коло заснованя катедри української історії на українській викладовій мові на черновецькім університеті і ухвалює сю акцію як найзавзятійше поперти. 2. Уважає, що утравкістичні українсько-німецькі гімназії не відповідають потребам української молодіжи шкільної, бо обтяжують її працею над вивченем чужої мови зі шкодою для набутя знаня предметів. Доказом того, що народ український не має довіря до сих шкіл є пропорціонально мале число українців по утравкістичних гімназіях на Буковині, коли тимчасом українські гімназії в Галичині переповнені. Для того віче домагає ся від правительства заміни утравкістичних україно-німецьких гімназій на Буковині на чисто українські. 3. Взиває ц.к. правительство, аби в місцевостях з переважним населенем українського народу заведено українську мову як урядову. 4. Взиває всі уряди громадські, аби заводили як найскорше в себе українську мову як урядову. 5. Звертаєть ся до всіх українських товариств в кожній місцевости на Буковині, аби зарівно домагалися заведеня української мови по всіх урядах. 6. Апелює до національної чести української суспільности, в першій мірі української інтелігенції, взиваючи єї, щоб все і всюди в зносінах з урядом і сама між собою уживала тільки української мови” [42, арк. 3 – 6]. До кінця року подібні віча скликалися молоддю неодноразово.

Нова хвиля піднесення у боротьбі українського студентства за права рідної мови наступила весною 1909 р. після того, як студентське товариство “Січ”, звернувшись до Дирекції поліції м. Чернівці у певній справі українською мовою, одержало відповідь тією ж мовою. Це стало для молоді свідченням того, що її боротьба може довести до бажаних результатів. На народних вічах, скликаних українською молоддю в Українському Народному Домі у Чернівцях 23 травня та 7 липня 1909 р. у справі прав української мови, розглядалися традиційні для таких зібрань три питання. Але тепер уже студенти впевнено заявляли: “Ся справа лежить виключно в руках нашої суспільности, якої обовязком було би стати на сторожі прав української мови. Тому взиваєть ся нашу суспільність, щоби до всяких урядів звертала ся виключно в українській мові і жадала від них в мові і письмі

українського урядованя”, а також висловлювали сподівання на відповідну допомогу послів Австрійського парламенту та Буковинського сейму. Було навіть створено спеціальний “Комітет для оборони прав української мови”, який надалі мав займатися даною справою. До його складу увійшли Т.Галіп, М.Кордуба, С.Смаль-Стоцький, два представники студентських товариств та ін. [377, 400]. Щоправда, успіхи у вирішенні даної проблеми були поодинокими. В цілому ж ситуація кардинально не змінилася. Коли 1912 р. студентське товариство “Січ” направило до повітового суду в Чернівцях позов українською мовою, відповідь надійшла німецькою мовою. Обурені цим студенти і їх представник, чернівецький адвокат В.Дутчак, подали справу до суду, вимагаючи пояснення, чому товариству не відповіли українською мовою. Але нижча судова інстанція відхилила позов. Звернення до Президії крайового суду, до Верховно-крайового суду у Львові, до Міністерства юстиції і нарешті до Державного трибуналу нічого не дали. Щоразу позивач одержував негативну відповідь. При цьому зазначалося, що буковинські суди не порушили § 19 Конституції, бо немає відповідних розпоряджень для реалізації цього параграфа на практиці [373, с. 111].

Зростання національної свідомості студентів викликало в них прагнення до поглиблення вивчення минулого власного народу. Один із способів задоволення цього вони бачили у створенні в Чернівецькому університеті кафедри історії України з українською мовою викладання. У загальному курсі, який читався В.Мільковичем (у 1898 р. він одержав звання екстраординарного професора східноєвропейської історії і очолив відповідну кафедру на філософському факультеті. – І.Д.), викладалася також історія України. Однак студенти-українці були незадоволені тим, що виклад історії України губився в об’ємному матеріалі історії Східної Європи, що сам В.Мількович не був фахівцем з історії України, що лекції читалися німецькою мовою. Вперше вимога кафедри історії України була висунута на довірочній нараді українських студентів Чернівецького університету 11 червня 1908 р. [263. – 1908. – 1(14) червня]. Спонукальним мотивом до цього кроку стали такі ж домагання румунських студентів і подання ними в деканат філософського факультету Чернівецького університету інтерпеляції щодо

заснування кафедри румунської історії з румунською мовою викладання. 28 червня 1908 р. у приміщенні університету відбулося перше віче українського студентства даного закладу у справі заснування кафедри історії України. Участь у ньому взяли майже 100 студентів, а також два професори університету: д-р С.Смаль-Стоцький і д-р В.Мількович. Як головний доповідач з даного питання, студент М.Павлусевич у своєму виступі зазначив необхідність створення такої кафедри, щоб українська молодь “могла почути в своїй рідній мові про минушину свого народу, про його культуру, та про всякі його змаганя так на полі просьвітнім як і політичним та культурнім”, бо “існуюча катедра історії східної Європи на сїм універзитетї, яку викладає професор Др. Володимир Мількович, не може заступити недостачі катедри української історії по причині великого розміру материялу належного до згаданої катедри, та задля сего, що дотичний професор послугуєсь німецкою мовою”. Для переконливості він додав: “Як пекучою і наглою потребою єсть креованє катедри української історії вказує на се і сей факт, що коли в 1904 р. викладав професор Др. Володимир Мількович історію України, то на сей виклад учащало аж 80 студентів; – число дуже велике, наколи возьме ся під увагу загальне число академічної молодїжи на черновецкім універзитетї” [44, арк. 1]. А проф. др. В.Мількович у своєму виступі вказав “на потребу семинаря побіч катедри української історії, де б слухачі могли набути собі вправи при розслідах над рідною історією” [44, арк. 2]. Згідно із рішенням віча студенти підготували необхідний меморандум і 26 жовтня того ж року подали його у деканат філософського факультету Чернівецького університету та до Міністерства віросповідань і освіти. У цьому документі обґрунтовувалася необхідність заснування кафедри української історії. У ньому зокрема зазначалося: “З давен давна відчувала і відчуває українська академічна молодїж, згрупована на ц.к. універзитетї Франца-Йосифа в Чернівцях потребу креованя катедри української історії враз з семинарем, де б могла почути в своїй рідній мові про минушину свого народу, про його культуру, та про всякі його змаганя так на полі просьвітнім як і політичним та культурнім”. Меморандум підкреслював, що без знання власної історії “нема мови о культуральнім розвою народу. Дперва через пізнанє своєї

історії викриває нарід з одної сторони свої похибки і старає ся їх усунути, – з другої сторони стає він гордим на свої культурні здобутки, та приходиться до пересвідчення, що на него спадають обовязки і задачі, що єсть спорідненим членом великої родини, з котрою мусить працювати над побільшенем великих дібр вселенности”. Аргументом на користь своїх домагань студенти вважали також історичне минуле українського народу взагалі і українського населення Галичини і Буковини зокрема. У меморандумі зазначалося: “Український нарід вже в IX століттю відігравав велику ролю на сході Європи і був побіч Византійців найкультурнішим народом під сучасну пору. Галичина, Буковина, – а переважно цілий пас межі Дністром і Прутом, аж по Дунай – півнійша Молдавія, часть Угорщини і Семигорода – все се було під впливом українського народу і ним заселене, а належало по части до тодішного українського єпископату галицького (Галич), львівського і київського, а політично беручи, – була се часть українського князівства Галич. Єсть отже ясною річею, зрозумілою і вповні оправданою, для чого українська академічна молодіж, якої нація становить найбільший процент населеня в висше наведених краях, а передовсім на Буковині, бо о сю головну ходить, хоче віддатись студиям своєї історії, себто етнографії, історіографії і палеографії”. Українські студенти вимагали також заснування спеціального семінару з української історії: “Крім самої історії учить ся також академічна молодіж (історики) методи єї студійованя. Коли німецька академічна молодіж враз зі знанем історії набуває і знаня методи єї студійованя, українська академічна молодіж, що хоче посвятити ся студиям своєї рідної історії є позбавлена сего і мусить власними силами доходити до неї, що абсорбує багато часу. Є отже також конечним, щоби побіч катедри української історії був креований і семінар, деб молодіж мала нагоду познакомитись з висше наведеною методою студійованя” [92, арк. 26 – 27]. Але довгий час відповідь не надходила. Вирішення справи зволікалося. Українські студенти неодноразово направляли своїх представників до декана філософського факультету, але той лише запевняв, що деканат ставиться прихильно до домагань і українських, і румунських студентів і справа розглядається у Міністерстві віросповідань і освіти. Проте ще у відповідь на

домагання студентів-українців, румунів та поляків про введення викладання історії цих народів рідними мовами професорська колегія філософського факультету в листі від 2 липня 1908 р. до Міністерства віросповідань і освіти свою позицію в цьому питанні виклала таким чином: “1. Проти вимог національної викладової мови факультет рішуче дотримується законного права викладання німецькою мовою, що майже рівнозначно існуванню університету. 2. Обов’язком факультету є в першу чергу – захищати інтереси німецьких студентів, аж на другому місці може займатися побажаннями окремих груп” [92, арк. 14 – 15]. А деканат факультету в листі від 28 січня 1909 р. до зазначеного Міністерства, пояснюючи своє ставлення до питання про відкриття кафедр української та румунської історії, зазначив: “Обов’язково мусить бути забезпечена законна німецька викладова мова”. Погоджуючись під тиском національно-визвольного руху студентів хіба що на викладання історії українського та румунського народів німецькою мовою, деканат заперечував проти самої назви “кафедра української історії”, “кафедра румунської історії”: “Треба відкинути національне обмеження і поставити в рамки територіального. Цим мусять задовольнитися і румунські, і рутенські студенти. Кафедра східноєвропейської історії поділилася б на дві частини: 1. Придунайські і Балканські країни; 2. Північно-Східна Європа” [92, арк. 23 – 23 об.].

Відповідаючи на запит Міністерства віросповідань і освіти з даного питання, президія Крайового управління Буковини у листі від 10 травня 1909 р. повністю підтримала позицію офіційних університетських структур. У відповіді зокрема йшлося: “До всіх цих вимог окремих національностей мусить на першому місці стояти одна умова – в державному інтересі завдання Чернівецького університету – німецька викладова мова. Коли відійти від цього принципу, не буде можливим вгамувати далі національні аспірації” [92, арк. 36 – 36 об.]. І у підсумку зазначалося: “Президент Буковини цілком погоджується з висновком професорської колегії 07.04.1908 р. (розпорядження Крайового управління 30.04.1908 № 19195), що спершу потрібно організувати інші більш необхідні для науки кафедри, у першу чергу кафедру нової німецької мови і літератури, кафедру геології, кафедру порівняльних мов ... аж тоді, коли кафедри ці будуть працювати,

можна буде приступити до питання про створення історичних кафедр і то, коли знайдуться висококваліфіковані спеціалісти-викладачі... Тоді можна буде подумати над питанням, може б, існуючу кафедру для східноєвропейської історії поділити на історію Північно-Східної Європи та історію Придунайських і Балканських народів. Тоді доцент для історії Північно-Східної Європи буде викладати також історію рутенського народу, а доцент для історії Придунайських і Балканських народів буде читати румунську історію” [92, арк. 41].

31 жовтня 1909 р. у приміщенні Чернівецького університету відбулося чергове віче українського студентства у справі заснування кафедри історії України. У прийнятій на ньому резолюції зазначалося: “Як звісно, наша академічна молодіж вже торік поставила рішуче домаганє в даній справі, а залагодження оправданих жадань української академічної молодіжи ще й досі нема. Тому українські студенти черновецького університету зійшли ся на віче, щоби заявити рішучий протест проти дальшого нехтованя сих домагань міродатними властями... а) Віче укр. акад. молодіжи черновецького університету, зібране дня 31 жовтня 1909 р., домагає ся поновно успішного полагодження мемориялу внесеного в справі креованя катедрі української історії і семінара тої-ж історії з викладовою мовою українською і протестує проти проволіканя сеї справи; б) віче протестує проти ореченя сенату прав, що мова викладова того предмету і в семінарних мала-би бути німецка; в) віче взиває наших парламентарних послів, щоби горячо і енергічно поперли наші домаганя, і жадає, щоби вже в теперішній сесії заінтерпелювали правительство, як стоїть справа з креованєм катедрі української історії і семінара тої-ж історії з українською мовою викладовою”. Окрім того, віче постановило, щоб надалі українські студенти усі подання до керівництва Чернівецького університету вносили лише українською мовою і вимагали відповіді тією ж мовою [329]. Але і після цього Міністерство віросповідань і освіти не поспішало з відповіддю.

Боротьба за відкриття кафедри української історії в університеті не припинялася і в наступні роки. Протягом 1910 – 1911 рр. українські студенти неодноразово проводили зібрання, на яких апелювали по допомогу до української громадськості краю, наголошуючи, що обов’язком української інтелігенції і

передусім українських послів є підтримати їхні домагання та зробити все, щоб вони були задоволені. Їхня підтримка і допомога могли стати вирішальними, бо розв'язання цього питання залежало передусім від позиції представників влади різного рівня.

9 квітня 1910 р. Міністерство віросповідань і освіти санкціонувало рішення професорської колегії філософського факультету Чернівецького університету про відкриття з 1 жовтня 1910 р. кафедри “Історії Південно-Східної Європи з особливою увагою на румунську історію” за умови, “якщо не наступлять якісь сумніви відносно цього рішення” [92, арк. 59]. Відповідаючи на розпорядження Міністерства від 9 квітня 1910 р., Крайове управління Буковини висловило в листі від 22 квітня 1910 р. своє ставлення до цього: “Це рішення до певної міри задовільняє румунів, однак рутени вважають це рішення зневагою для себе, яке викликає в рутенських колах тільки заздрість і обурення. Це може привести знову до порушення навчального процесу в університеті. Мусимо уважно ставитися до національних почуттів і не можна з рутенами гірше поводитися, ніж з румунами. Тому пропонується, як вже було висловлено у звіті 10 травня 1909 р., щоб до формулювання “кафедра історії Північно-Східної Європи” додати “з особливою увагою до української історії” [92, арк. 62 – 62 об.]. Але коли Міністерство запитало про це згоду проф. В.Мільковича, то він у своїй відповіді від 2 липня 1910 р. висловив негативне ставлення до запропонованого уточнення назви кафедри [92, арк. 71 – 72].

Опір будь-якому уточненню назви майбутньої кафедри, що його чинили професорська колегія, деканат філософського факультету і особисто проф. В.Мількович, обрана ними тактика зволікань, підсилені підтримкою академічного сенату і президії Крайового управління Буковини – усе це, звісно ж, відтягувало задоволення домагань українських студентів Чернівецького університету. У той же час 1 жовтня 1912 р. у Чернівецькому університеті була відкрита “кафедра історії Придунайських та Балканських країн з особливою увагою до румунської історії”. Її зайняв І.Ністор [92, арк. 93].

Українські студенти відповіли на це черговою хвилею виступів. Зібравшись на віче 4 грудня 1912 р., вони констатували: “Незважаючи на кількарічні домагання укр. молоді кафедри нашої історії досі в Чернівецьк. ун-ті немає, хоча кафедру румунської історії вже цього року засновано. Помимо того, що укр. молодь на тутешньому ун-ті становить 1/4 частину академ. молоді, укр. мова ніяких прав *de facto* немає. Нетолерантність універ. властей доходить до того, що вони вимагають німецьк. перекладу усіх документів, писаних по-українськи, навіть перекладу матуральних свідоцтв, виданих укр. держ. гімназіями на Буковині. Це діється незважаючи на те, що є закон 1901 р., який виразно каже універ. властям та іншим установам приймати документи, писані по-українськи. Взагалі відноситься універ. сенат до укр. молоді вороже і підтримує усякі антиукр. змагання”. Але молодь не думала відступати, про що засвідчили прийняті нею на вічі резолюції: “Загальноакадем. віче укр. студентства в Чернівцях 4 грудня 1912 р.: 1) домагається негайного корисного вирішення справи заснування кафедри укр. історії в Чернів. ун-ті; 2) закликає парлам. репрезентацію, щоб енергійніше зайнялася справою заснування тієї кафедри; 3) констатує, що власті Чернівецьк. ун-ту потоптали права укр. мови і домагається, щоб ті власті змінили ставлення і дотримувалися закону від 25 квітня 1901 р. ч. 163”. Окрім того, молодь рішуче заявила, “що для досягнення своїх домагань уживатиме всіх способів, доки правительство не сповнить її жадань” [275. – 1912. – 11 грудня]. Але, незважаючи на наполегливість українського студентства, в австрійський період існування університету кафедру історії України так і не було створено. Мабуть, однією з головних причин цього стала невирішеність справи українського університету. Австрійські власті сподівалися, що ця інституція буде відкрита все ж таки не у Львові, а у Чернівцях, і тому вважали недоцільним на той час створювати нові українські кафедри у Чернівецькому університеті ім. Франца-Йосифа. Та початок Першої світової війни зупинив відкриття українського університету, а включення буковинських територій до складу королівської Румунії перекреслило будь-які сподівання українського студентства на те, що у Чернівецькому університеті коли-небудь постане кафедра історії України.

Австрійські власті забороняли молоді брати участь у політичних організаціях. У статутах усіх молодіжних товариств робилося спеціальне застереження про неполітичний характер їхньої діяльності. Місцеві органи влади Буковини ретельно сліdkували за цим. Як приклад можна навести те, що вони п'ять разів відхиляли статут студентського товариства “Молода Україна”, бо комісар, присутній на інавгураційному вечорі, у донесенні президії Крайового управління Буковини зазначив, що нове товариство має політичні цілі, які не узгоджуються з ідеями австрійської державності. Такий висновок урядовець зробив з тієї атмосфери, що панувала на вечорі, хоча статут, складений за спеціальним зразком, не зазначав, що товариство стоїть на “всеукраїнських засадах”. І хоча врешті-решт місцеві власті затвердили статут нової організації, її діяльність була під пильним наглядом Дирекції поліції. Остання сліdkувала і за діяльністю інших молодіжних товариств.

Крайові адміністративні органи Буковини також дотримувалися наказів Міністерства віросповідань і освіти від 5 липня 1870 р. про боротьбу з проявами революційних настроїв серед молоді, яка навчається [21], та від 16 квітня 1886 р. про заборону молоді брати участь у демонстраціях та інших політичних акціях [27, арк. 1 – 1 об.]. Та, незважаючи на це, молодь цікавилася політичним життям. А на початку ХХ ст., коли національний рух українців Буковини перетворився у яскраво виражений політичний процес, молодь, передусім студентська, стала активно займатися політичною діяльністю. Щоправда, це не завжди робилося свідомо, а скоріше з молодечого запалу та прагнення до певної активності, до боротьби.

На початку ХХ ст. українська молодь Буковини спільно з іншими верствами населення боролася за введення в Австро-Угорщині загального, рівного, таємного і безпосереднього виборчого права, брала участь у численних зібраннях, на яких розглядалося дане питання. 7 жовтня 1905 р. українські студенти Чернівецького університету скликали у даній справі загальне віче усієї української молоді Буковини, а також відмовилися брати участь в інавгурації ректора 16 жовтня 1905 р., бо на засіданні Буковинського сейму він голосував проти реформування виборчого закону [512, с. 530]. Українська молодь брала участь також у інших

політичних зібраннях та демонстраціях. Так секретарем мітингу на підтримку російської революції, що пройшов 29 січня 1905 р. у залі Чернівецької міської ратуші, був студент юридичного факультету В.Балакан. Молодь взяла активну участь у демонстраціях протесту проти злочинств російського уряду (29 січня та 11 листопада 1905 р.), першотравневих виступах тощо [560, с. 34]. 5 травня 1908 р. студенти Чернівецького університету оголосили страйк солідарності зі студентами Віденського, Празького та Грацького університетів, які протестували проти переслідування професора Вармунда, що насмілювався різко критикувати політичний устрій в Австрії. У зв'язку з тим, що страйк затягнувся майже на місяць, ректор Є.Козак був змушений достроково оголосити канікули, а Міністр віросповідань і освіти – визнати недоторканість автономії університетів [263. – 1908. – 6 (19) травня]. У тому ж році студенти висловили своє обурення з приводу несправедливого суду над М.Січинським, який на знак протесту проти польсько-шляхетського гніту в квітні 1908 р. убив намісника Галичини А.Потоцького [560, с. 34]. У першій половині 1913 р. члени українських студентських товариств “Запороже”, “Січ” і “Союз” звернулися до російського консула у Чернівцях з домаганням зняти заборону російської влади на діяльність українського товариства “Просвіта”. Але консул відмовився вислухати їх. Тоді на знак протесту українські студенти повибивали шибки у приміщенні російського консульства у Чернівцях та облили стіни чорнилом [249, с. 20]. Поліція провела арешти серед студентів-українців та обшуки в домівках товариств. Наступного дня частина студентів – учасників вищезгаданої акції, яких поліція не заарештувала, зібралася перед будинком Дирекції поліції. Вони зажадали, щоб звільнили заарештованих або заарештували їх також. Але поліція проігнорувала їхні домагання. Тоді студенти розпочали облогу приміщення Дирекції поліції. Арештантів не звільнили, однак більше вже нікого й не заарештовували. Незабаром на допомогу студентам прийшли українські депутати М.Василько та І.Семака. Після тривалих переговорів з директором поліції Бінертом вони добилися обіцянки, що заарештованих студентів випустять уранці наступного дня. Коли велика юрба, що зібралася біля приміщення суду наступного ранку о 10-ій годині, почала хвилюватися, Бінерт не

наважився порушити обіцянку, і “за кілька хвилин студенти привітали своїх п’ятьох товаришів” [249, с. 20]. На щастя, ці протиправні дії українських студентів стосовно російського консульства, які могли потягнути за собою міжнародний скандал, не мали для них негативних наслідків. Українська молодь виступила ініціатором проведення 23 березня 1914 р. багатолюдних зборів і демонстрації біля російського консульства у Чернівцях, щоб висловити гнівне обурення з приводу заборони російським урядом відзначення 100-річчя з дня народження Т.Шевченка [325]. Взагалі українська молодь Буковини дуже оперативно відгукувалася на недоречності національного життя та переслідування українців в Росії, на порушення конституційних прав в Австро-Угорщині.

Щодо ідеологічно-політичного забарвлення української молоді Буковини у даний період слід зазначити, що лише незначна її частина була прихильником певної системи ідей, які чітко відстоювала. Загалом же молоді не допускав нав’язування йому певної політичної ідеології, але разом з тим постійно цікавився політичними поглядами того часу, особливо новими, які йшли в розріз із домінуючою думкою широкого загалу. Так молодь 60 – 70-х рр. XIX ст. жила ідеалами козакофільського національного романтизму, що постали під впливом історичних поезій Т.Шевченка. Кінець 70-х – перша половина 90-х рр. XIX ст. – це період популярності ідей драгоманівського радикалізму, який відзначався культурницьким вільнодумством та народницьким демократизмом. Протягом другої половини 90-х рр. XIX ст. – першого десятиліття XX ст. популярною серед молоді була соціалістично-марксистська ідеологія з сильним забарвленням суспільного романтизму і національно-політичного радикалізму. Молодь того часу була налаштована радикально, жила вірою в силу народних мас, що зумовлював передусім революційний рух у Наддніпрянщині, який розвивався під прапором соціалізму і на який українці в Австро-Угорщині поклали великі надії. В останні передвоєнні роки домінуючим став національно-демократичний напрям. Отже, українську молодь Буковини напередодні Першої світової війни в ідеологічно-політичному відношенні можна було умовно поділити на три основні групи. Першу, найчисельнішу групу, складала молодь, яка була щодо суспільно-

політичного життя цілком індиферентна, бо вважала, що молодь передусім повинна вчитися, щоб здобути фах, утвердитися та посісти певне місце у суспільстві, і вже тоді можна займатися громадською діяльністю та вести боротьбу за вироблення самостійного світогляду. Другу групу складала національно-демократична молодь, яка орієнтувалася на політику народовців, повністю їх підтримувала, діяла в рамках, визначених старшим поколінням, і не виявляла власної ініціативи та чіткої позиції у громадсько-політичному житті. До третьої, найменш чисельної групи, належала так звана “поступова” молодь. Ця категорія була досить строкатою. До неї відносилися усі ті, хто вважали себе радикалами, їх прихильниками, радикальними націоналістами, культурницькими поступовцями, безпартійними соціалістами і соціал-демократами. Усі вони протиставляли себе націонал-демократам. Але антогонізм цей був скоріше особистий, ніж ідеологічний. “Поступовці” вважали основним своїм постулатом гасло боротьби за політичну самостійність України і національно-територіальну автономію українського народу, а головними ідеалами – політичну волю, економічну рівність та соціальну справедливість, але чіткої політичної платформи щодо їх здійснення вони не мали.

Певний вплив на українську молодь Буковини мали політичні партії Наддніпрянщини та Галичини, які прагнули заручитися підтримкою на Буковині. Їх пропагандистська література без особливих перешкод поширювалася в краї. Першою прихильників серед буковинської молоді здобула Револьюційна Українська Партія (РУП). Заснований у Чернівцях видавничий центр РУП у 1902 – 1903 рр. видавав часопис “Гасло” (вийшло 17 чисел) і “Селянин” (вийшло 12 чисел). Майже весь матеріал до них надходив із Наддніпрянщини, куди й переправлялися місячники. Фактично редагували їх Д.Антонович (С.Войнилович) та М.Русов (М.Т-ський), але офіційно за редактора підписувався студент Чернівецького університету Л.Когут. У 1902 р. його навіть засудили до тримісячного ув’язнення за вміщену у “Гаслі” статтю антиросійського змісту, що викликало обурення українських студентів. 16 жовтня 1902 р. вони провели демонстрацію біля російського консульства у Чернівцях, протестуючи проти дій австрійських і російських властей [373, с. 424]. До справ РУП був причетний студент В.Сімович. Він виступав

технічним редактором “Гасла” і “Селянина”, коли ті друкувалися у Чернівцях. У нього зберігався архів партії, вищеназвані часописи і агітаційні брошури – “метелики”. Згадуючи своє перебування у вересні 1903 р. в Полтаві на відкритті пам’ятника І.Котляревському, В.Сімович писав: “Я, ясна річ, попав між молодь, головню РУПівську, і весь майже час пробував із нею, вів із нею спільну акцію” [560, с. 32]. Крім РУП, прихильністю серед буковинської молоді користувалися Українська соціалістична, Українська народна і Українська демократично-радикальна партії. Українські партії Буковини у своїй діяльності менше спиралися на молодь. Винятковою у цьому відношенні була хіба що позиція радикалів, які активно й успішно діяли в січових організаціях і через них в основному і вели свою роботу на селі. Спочатку керівництво “Союзом Січей” знаходилося в руках народовців. Однак січова молодь була незадоволена поміркованістю дій народовців. У березні 1907 р. керівництво “Союзу Січей” перейшло до рук майбутніх діячів Радикальної партії. Головну раду “Союзу Січей” очолив Т.Галіп [380]. У наступні роки до її складу входили майже виключно радикали або їхні прихильники. За короткий час вони зуміли активізувати протипожежно-гімнастичні товариства. На кінець 1909 р. до крайової організації вже входило 98 “Січей”. З них понад 60 активно працювали, 6 мали свої оркестри, 8 давали регулярні театральні вистави. Кожна “Січ” мала хор, власну бібліотеку. Значно покращилось їхнє протипожежне спорядження [562]. “Союз Січей” на чолі з радикалами зробив чимало для організації пожежно-гімнастичних курсів, поширення літератури про “Січі”, популяризації ідей фізичного та морального виховання молоді. Отже, їхня спільна робота стала ефективною для обох сторін. Однак народовці, які були засновниками та пропагандистами січового руху в краї і очолювали “Союз Січей” у 1904 – 1907 рр., гостро критикували позицію радикалів щодо січових організацій. Вони наполягали: “Січі” повинні бути в першій мірі організацією для гімнастики і для пожарництва. Се перша їх ціль. А друга: в “Січах” має гуртувати ся головню наша молодіж і виробляти там в собі почуте солідарности, дисципліни, підпорядкованя свого “я” волі товариства і зрозуміння, що иньша справа є особисті квестії а иньша справа “січова”. Третя ціль “Січий”:

виробляти в членах любов і пошану для української справи. Однак тут ніколи не повинно виходити ся поза загально-народні рамці. Ніколи і під ніяким зглядом не вільно тут сходити на партійно-політичну стежку. Се лиш може розбити всю організацію, може внести в ню вічний заколот” [263. – 1909. – 28 серпня]. Урешті-решт радикалам так і не вдалося цілком опанувати січовим рухом на Буковині.

Хоча політичні партії Буковини виступали проти участі молоді у активному політичному житті, але напередодні виборів постійно залучали її до агітаційних кампаній та різних політичних акцій. Молодь організовувала віча, збори, на яких переконувала народні маси в необхідності якомога активнішої участі у політичному житті, а також стежила, щоб не було зловживань під час виборів. Москвофілів підтримувала незначна частина молоді, що перебувала під їхнім впливом. Решта суспільно активної молоді підтримувала народовців та з 1906 р. радикалів. Перші агітували в 1891 р. за Г.Купчанка, І.Бежана, Ф.Калитовського, у 1897 р. – за В.Воляна. Однак у наступних виборчих кампаніях москвофільська молодь, розійшовшись у поглядах із старшим поколінням москвофілів Буковини, не те що не допомагала, а стала навпаки перешкоджати і раділа з їхніх невдач. Інша ж частина молоді активно агітувала у 1890 р. за Є.Пігуляка, І.Тимінського, В.Воляна, у 1892 р. знову за тих же та особливо активно за С.Смаль-Стоцького, у 1899 р. – за Є.Пігуляка, у 1904 р. – за так званих “вільнодумних” (С.Смаль-Стоцький, М.Василько, Є.Пігуляк, Т.Левицький, А.Малик, Ф.Калитовський), у 1909 р. – за М.Василька, М.Спинула, І.Семаку, С.Смаль-Стоцького, у 1911 р. – за Т.Драчинського, Ю.Лисака, І.Семаку, Т.Іваницького, Д.Бажана, М.Осадця, А.Лукашевича, М.Спинула. Окрім того, у 1909 р. молодь взяла активну участь у роз’ясненні нового виборчого закону.

Українські молодіжні товариства “Український Сокіл у Чернівцях”, “Запороже”, “Чорноморе”, січові та пластові організації у вихованні національної гідності і почуття патріотизму серед молоді важливе місце відводили її фізичному зміцненню шляхом тренування рухливості, спритності, організованості. Відповідно до статутів одним із головних завдань цих товариств було фізичне виховання молоді (див. дод. Г, дод. Д, дод. Е, дод. Ж, дод. З).

На перших порах якоїсь чіткої науково обґрунтованої методики, регламентації проведення спортивних вправ не було. У більшості випадків їх на свій лад проводили колишні військовослужбовці австрійської армії. Ними було взято за основу вправи польських і чеських спортивних товариств. Але згодом стали активно використовуватися різноманітні видання українського “Сокола” зі Львова, підручники А.Щербовського “Пожарництво” та І.Боберського “Підручник ігор та забав”. Щороку С.Горук видавав “Сокільський календар”, а в 1909 р. вийшов у світ його “Порадник для “Соколів” і “Січей”. В “Пораднику” містилося 45 ілюстрацій, подавалися зразки спортивних вправ та рекомендації для їх практичного виконання [268. – 1911. – Ч. 101]. Зразки спортивних вправ подавалися також у тогочасних “січових” виданнях, зокрема таких, як: календарі “Зоря” і “Отаман” (Коломия), часопис “Січові вісті” (Львів), підручник К.Трильовського “Характерник”.

Згідно з інструкціями кожної неділі та у релігійні свята після обіду члени товариств повинні були збиратися на вправи. Останні проводилися на громадських толоках, сільських майданах, а коли будували січові домівки, то біля них завжди споруджувалися великі площадки для спортивних вправ. Згідно з чинним законодавством кожного разу перед проведенням гімнастичних вправ старшина товариств подавала до відповідних органів місцевої влади програму вправ та інформацію про час та місце їх проведення і на підставі цього отримувала дозвіл. Старшина брала на себе відповідальність “за відбуття вправ пожарничих та гімнастичних ... зобов’язувалася не відступати нічим від програми” [220, с. 308].

Члени товариств не використовували спеціальної спортивної форми. Усі заняття проводилися у повсякденному одязі, тільки вимагалось, щоби цей одяг був у всіх однаковий. Вправи завжди виконувалися під музичний супровід. Це сприяло бадьорому, піднесеному настрою, духу єдності, товаришкості та дисциплінованості. Зміст текстів пісень допомагав вихованню національно-патріотичних почуттів, подумки переносив виконавців вправ у славне історичне минуле часів козаччини. Чіткий, виразний ритм, динамізм, плавність мелодії спонукали до рухової активності та емоційного піднесення. Вправи

супроводжувалися виконанням музичних творів на слова організаторів чи прихильників сокільського, січового та пластового рухів, покладених на музику народних мелодій або інших відомих пісень. Найпопулярнішими у “січовиків” були вправи, що виконувалися з топірцями у такт пісні “Гей, там на горі “Січ” іде” на слова К.Трильовського і мелодію невідомого автора та вправи вільноруч під пісню “Січовий поклик” (“Не миритись, милі браття, а боротись нині нам!”) на слова В.Лебедової (К.Малицької) та мелодію пісні І.Гушалеви́ча “Мир вам, браття, всім приносим...”. Ці та інші вправи буковинські “січовики” проводили, виконуючи також твори “січових” поетів Буковини: Д.Макогона (“Яке то сонце засіяло...” на музику пісні “Який то вітер шумно грає...”, “Гей, у “Січ”! на музику пісні до слів І.Франка “Не пора, не пора, не пора!..”, “Гей, хлопці – молодці!..” на музику відомої пісні з “Наталки Полтавки” І.Котляревського “Де згода в семействі”, “Гей, молодь вкраїнська !..”, “Як “Січ” наша повстала”) та С.Яричевського (“Січ” іде!..”, “Наша славна Україна” на музику національного гімну хорватів, “Горе приспало рідну хатину” на музику національного гімну болгар). З-поміж вправ, що виконувалися, основними вважалися чотири вправи вільноруч.

Освоєння протипожежно-рятувальних навичок “січовиками” також передбачало вивчення комплексу вправ. Умовно їх можна поділити на дві частини. До першої належать підготовчі вправи, які сприяли фізичному гартуванню організму, а до другої – ті, у ході яких вивчали, як користуватися усіма необхідними під час гасіння пожеж приладами. Для того, щоб під час гасіння пожеж увесь відділ діяв чітко і злагоджено, ефективно використовуючи усі необхідні прилади, у ході тренувальних вправ вивчали, як користуватися кожним приладом поодиночі і як краще його використовувати. “Січовики” вивчали також загальні правила поведінки під час гасіння пожеж.

Поряд із спортивними вправами у вищезазначених товариствах активно пропагували різноманітні ігри, які розвивали спритність, дотепність тощо. Найпопулярнішими були “Рибаки” та “Чорний лицар”, уперше надруковані у січовому календарі “Отаман” за 1905 р. [542, с. 118]. У вищезгаданих іграх могло

брати участь кілька десятків чоловік. Вони були веселі та захоплюючі, позитивно позначалися на формуванні особистості. Окрім того, українські студенти запроваджували такі види спорту, як футбол (“копаний м’яч”), боротьба (“дужання”), піднімання мішків, повної бочки, перетягування каната тощо.

Огляд спортивних здобутків проводився під час різного роду свят, обов’язковим атрибутом яких ставали різноманітні спортивні вправи. І хоча рівень виконання їх у більшості випадків був невисоким, але урочистий похід учасників і самі вправи завжди викликали у глядачів (переважно селян) голоси подиву й оплески. Своєрідним оглядом січових сил стало загальнобуковинське січове свято, яке відбулося 12 липня 1910 р. у Чернівцях. Напередодні оргкомітет провів велику підготовчу роботу. В села виїжджала значна кількість інструкторів, які надавали селянам практичну допомогу в оволодінні технікою виконання січових вправ. У день свята понад 2 тисячі “січовиків” урочисто пройшли вулицями Семигородською, Ратушевою, Ринковою, Нового Світу на Площу вправ. Там під час показових виступів “січовики” майстерно продемонстрували вправи з топірцями, списами, роботу на приладах, “трійкові вежі”, гімнастичні вправи. Усі вони були достатньо підготовлені, і тому викликали щире захоплення у очевидців [239].

Отже, українська організована молодь у 60-х рр. XIX – на початку XX ст. брала активну участь у громадському житті краю, співпрацюючи з іншими українськими установами, організовуючи спільно з ними загальні акції, приурочені важливим подіям та діячам. На початку XX ст. чітко про свою громадську позицію заявило українське студентство, наполегливо відстоюючи права рідної мови у діловодстві, судочинстві та галузі освіти.

Незважаючи на заборони властей, українська організована молодь Буковини у досліджуваний період втягувалася і у політичну діяльність. Беручи участь та проводячи самостійно мітинги, збори, маніфестації, вона постійно відгукувалася на порушення конституційних прав в Австро-Угорщині і на недоречності національного життя та переслідування українців в Росії. Разом з тим загал української молоді не допускав нав’язування йому якоїсь політичної ідеології.

Лише незначна її частина була прихильником певної системи ідей, активно співпрацювала з тими чи іншими партіями, політичними групами чи організаціями. На початку ХХ ст. прихильністю серед української молоді Буковини користувалися політичні партії Наддніпрянщини і Галичини, які друкували у Чернівцях свою пропагандистську літературу і прагнули заручитися підтримкою у краї. Українські партії Буковини вважали недоцільним залучення молоді до активного політичного життя і тому використовували її допомогу переважно лише у передвиборних агітаційних кампаніях.

Українські молодіжні організації значну увагу приділяли фізичному гартуванню молоді. Це досягалося шляхом систематичних тренувань. Фізичні вправи призначалися для виконання на місці та в строю, охоплюючи весь комплекс методично рекомендованих вправ (шикування і перешикування, переходи з одного положення в інше, виконання спільних дій великих груп, пересування різними способами, з різною швидкістю, в різних напрямках). Освоєння протипожежно-рятувальних навичок передбачало формування вмінь користуватися усіма необхідними при цьому приладами, вивчення загальних правил поведінки та комплексу вправ, які б допомагали під час пожеж діяти організовано та злагоджено. Навчальними посібниками слугували різноманітні спеціальні видання.

Продемонструвати широкому загалу свою вправність та організованість у ході виконання вправ члени товариств могли на різних святах, “фестинах”, забавах, що проводилися регулярно, а пожежно-рятувальну майстерність – безпосередньо під час гасіння пожеж. Використовуючи свої легальні можливості, молодіжні товариства, в яких займалися фізичним гартуванням та освоєнням пожежно-рятувальних навичок, проводили також значну національно-виховну роботу серед населення. Вони сприяли ідейному і духовному згуртуванню української молоді, підготовці її для майбутньої збройної боротьби за незалежність України, що дало певні позитивні результати у ході Першої світової війни та визвольних змагань українського народу.

3.2. Культурно-просвітницька та добродійна робота

Більшість українських молодіжних об'єднань досліджуваного періоду діяла згідно зі статутами як культурно-освітні товариства. Тому передусім вони займалися вивченням і поширенням української мови, літератури, історії та культури. Здійснювалося це у найрізноманітніших формах.

Так молодь регулярно проводила музично-декламаторські вечори, присвячені визначним історичним ювілеям українського народу, відомим діячам тощо. Розпочиналися вони урочистими патріотичними промовами. Далі відбувався концерт, в якому виконувалися віршовані та музичні твори українських поетів і композиторів, а заключним акордом були танці. Як правило, на таких вечорах збиралися поважні українці та відомі представники інших народів краю для обміну думками щодо українських справ. Молодь, звичайно ж, старанно готувалася до них, а після їх проведення отримувала натхнення до подальшої роботи на благо народу. Першими такі вечори стали проводити члени “Согласія” і “Братнього Союзу”. Вони влаштовували їх не лише у Чернівцях, а й на провінції. Пізніше до таких заходів долучилися українські студенти та “січовики”. Причому студентська молодь дуже часто організовувала такі вечори по селах Буковини спільно з іншими українськими товариствами, а саме: з “Руською Бесідою”, “Жіночою громадою”, “Буковинським Бояном”, “Українським міщанським клубом” [263. – 1888. – 1 (13) квітня; 1909. – 7 січня; 12 січня; 1903. – 24 січня (6 лютого)]. Члени москвофільських студентських товариств також намагалися проводити музично-декламаторські вечори, але давали їх в основному лише у Чернівцях і за присутності переважно лише своїх однодумців.

Значною популярністю серед населення користувалися вистави молодіжних аматорських театральних гуртків. В основному вони виникали стихійно. У різних молодіжних товариствах формувалися невеличкі групи, які здійснювали популярні театральні постановки для розваги своїх товаришів. З часом завдяки своїм природним здібностям учасники театральних гуртків перетворювалися на добрих акторів-аматорів і починали ставити свої вистави регулярно. Найбільш майстерними вважалися аматорські групи вихованців “Бурси ім. Ю.Федьковича”,

студентських товариств “Січ”, “Союз”, “Запороже”, гімнастичного товариства “Січ” у Чернівцях, які виступали по всіх містечках і селах Буковини. Найчастіше молодь ставила вистави за такими творами: “Мартин Боруля”, “Безталанна” І.Карпенка-Карого (І.Тобілевича), “Сватання на Гончарівці” і “Шельменко-наймит” Г.Квітки-Основ’яненка, “Нахмарило” Б.Грінченка, “Як долі немає – то й щастє минає” Г.Бораковського, “Українці” С.Воробкевича, “Аргонавти” Г.Цеглинського, “Невольник” М.Кропивницького, “Настоящі” О.Бобикевича, “Сватанє” і “Ювілей” А.Чехова, “Син” Б.Єремійчука, “Наталка Полтавка” І.Котляревського, “Украдене щастя” І.Франка, “Мужики” І.Синюка, “Січ іде” С.Яричевського, “Вихованець” Л.Янчука, “Гостина св. Миколая” І.Калитовського, а також комедії “Лови на мужа”, “Сільські Аристократи”, “Знімчений Юрко”, “Іцко сват”, “Сатана в бочці”. На початку ХХ ст. активно аматорськими театральними постановками займалися “січовики”. Спочатку допомогу їм в організації вистав надавали студенти. Але з часом майже усі “Січі” створили власні аматорські групи, які регулярно виступали з виставами у своїй громаді та по сусідніх селах. Найактивніше з-поміж них діяли “січовики”-аматори з Кіцманя, Кичери, Кліводина, Шипинців, Неполоківців, Рогізної [263. – 1904. – 11 (24) лютого; 17 (30) жовтня; 1905. – 23 січня (5 лютого); 28 січня (10 лютого); 27 цвітня (10 мая); 1909. – 6 серпня; 280. – 1904. – 20 (2 вересня) серпня; 1905. – 4 (15) березня]. Організуючи аматорські вистави, українські студенти також співпрацювали з театральними групами інших українських товариств. Так студентське товариство “Січ” влаштовувало спільні постановки з “Жіночою Громадою” та “Буковинським Бояном”, “Союз” – з “Руською Бесідою”, “Жіночою Громадою” та “Товариством православних русинок”, “Запороже” – з “Руською Бесідою” [263. – 1904. – 16 (29) червня; 1908. – 14 (27) березня; 26 березня (8 цвітня); 274. – 1910. – 2 липня; 6 липня; 1911. – 29 грудня; 1913. – 4 цвітня].

Значної популярності у досліджуваний період набули так звані “народні концерти”, які проходили переважно по селах та містечках Буковини. Починалися вони обов’язково популярними викладами з української історії, літератури чи інших галузей знань. Далі йшли декламації, співи, аматорська вистава, танці.

Організовувалися такі концерти переважно студентами. Останні влаштували їх або самостійно, або спільно з січовими товариствами та зі старшокласниками сільських початкових шкіл. З цього приводу українське студентське товариство “Січ” навіть помістило відозву “До славних “Січей” і Хвальних Читалень” у газеті “Буковина”: “Уряджуйте народні концерти і відчити, бо се Ваша задача а нарид найбільше сим просвічує ся. В сій справі відносить ся до Товариства укр. студентів “Січ” в Чернівцях (ул. Паньска ч. 22) а тов. “Січ” приїде на кожний позив своїм власним коштом і урядить своїми силами концерт чи відчит. Ви постарайте ся лишень о хату або стодолу” [263. – 1907. – 20 мая (2 червня)]. Найбільш успішно пройшла серія “народних концертів”, організованих протягом 1908 – 1914 рр. академічним товариством греко-православних богословів “Православна Академія” (1908 р.: 9 лютого і 3 травня – Кіцмань, 15 листопада – Заставна, 22 листопада – Вижниця; 1909 р.: 24 січня – Вашківці, 18 квітня – Кіцмань; 1910 р.: 16 січня – Вижниця, 13 лютого – Сторожинець, 8 травня – Кіцмань, 31 липня – Заставна, 6 грудня – Вижниця; 1911 р.: 22 січня – Серет і Заставна, 30 квітня – Кіцмань, 2 серпня – Вашківці, 21 листопада – Заставна; 1912 р.: 14 квітня – Кіцмань, 12 травня – Сторожинець, 3 листопада – Заставна; 1913 р.: 2 лютого – Вашківці, 4 травня – Кіцмань, 2 листопада – Серет, 9 листопада – Вижниця; 1914 р.: 11 січня – Кіцмань) [464, с. 19, 22, 24 – 29]. А студентське товариство “Союз” влаштувало такі ж “народні концерти” у Чернівцях для міщан [263. – 1900. – 8 (21) жовтня; 18 (31) жовтня]. Січові товариства проводили так звані “січові фестини”, які включали в себе традиційний “народний концерт”, а також показові виступи “січовиків” (вправи з “сикавкою”, з топірцями, урочистий похід селом тощо) і були приурочені посвяченню січового прапора, закладенню першого каменя січового дому тощо. Однією з найвдаліших і найпомітніших акцій такого плану стало загальнобуковинське січове свято з нагоди посвячення прапора Чернівецької “Січі”, організоване “Союзом Січей”. Останній розіслав по всій Буковині і за її межами запрошення місцевим “Січам”, розробив сценарій свята. 12 липня 1910 р. у Чернівцях зібралося понад 2 тисячі “січовиків” з усієї Буковини [267. – 1910. – 15 липня]. Прибули також гості з Галичини. Свято розпочалося академією, на якій

власне і було здійснено посвячення прапора. З привітаннями виступили гості, старшина “Союзу Січей”. О 12 годині відбувся урочистий похід вулицями міста Семигородською, Ратушевою та Нового Світу до Площі вправ. Потім тривали показові виступи. “Січовики” продемонстрували вправи з топірцями, списами, роботу на приладах, “трійкові вежі” і гімнастику, народні танці. Завершилося свято народними гуляннями та виставою в міському театрі, яку поставив народний театр під керівництвом І.Захарка. З цієї нагоди вийшов інформаційний листок “Січ” за редакцією С.Яричевського. Отже, подібні свята були своєрідним підбиттям підсумків проведеної роботи, а також сприяли зміцненню українського національного духу в буковинців.

Студентська, учнівська та січова молодь регулярно організовувала вечори з танцями. Цей, здавалося б, суто розважальний захід, який завжди збирав багато відвідувачів, також служив популяризації української національної ідеї. Про це свідчить вже той факт, що для того, щоб взяти участь у забаві, необхідно було прийти в народному одязі. Крім того, доходи та пожертви з цих вечорів завжди йшли на культурно-просвітницькі цілі. Такі забави влаштовувалися як у Чернівцях, так і по містечках та селах краю.

При усіх молодіжних товариствах діяли хори, які своїми виступами пропагували українську пісню. У кінці XIX ст. тривалий час симпатіями серед краян користувався хор студентського товариства “Союз” під диригуванням О.Кисилевського, С.Смаль-Стоцького і С.Видинівського. Його вдалі виступи по містечках і селах краю привертали увагу народу до українських студентів [386, с. 227]. У передвоєнне десятиліття заслужену славу на Буковині здобув хор академічного товариства греко-православних богословів “Православна Академія”. Він був невеличкий, але мав добрий вишкіл, бо його учасники – студенти-теологи – вчилися разом, мали спільні вихідні, що значно полегшувало проведення репетицій, і були дуже дисциплінованими. Вперше хор “Православної Академії” виступив публічно 10 липня 1907 р. на похоронах о. Глібки [464, с. 16], показавши високий рівень майстерності, тому й не дивно, що уже незабаром він був визнаний найкращим чоловічим хором на Буковині. Надалі без нього не обходилася жодна

поважна імпреза у краї. Так зокрема хор “Православної Академії” під диригуванням І.Бриндзана виступав 8 березня 1908 р. на концерті в пам’ять Ю.Федьковича, 22 листопада 1908 р. – з нагоди посвячення гімназії у Вижниці, 18 березня 1911 р. – на поминальному богослужінні за Т.Шевченка в кафедральній церкві тощо [464, с. 18, 19, 24]. Чималу роль у піднесенні національної свідомості селян відігравали хори, що діяли при січових товариствах. Під час усіх заходів вони виконували передусім “січові” пісні, в яких наголошувалося на необхідності здобуття волі українським народом та створення власної держави. Авторами більшості пісень були активні діячі українського національного руху: К.Трильовський, В.Лебедова, О.Шпитко, І.Франко, С.Яричевський, Д.Макогон та інші місцеві народні поети.

Своєрідним підсумком просвітницької роботи студентських товариств за рік вважалися подорожі по містечках і селах Буковини, які влаштовували їхні члени під час літніх канікул, виступаючи з театральними виставами, музично-декламаторськими вечорами, “народними концертами”. Організовувати такі заходи студентам допомагали місцеві “Січі” та “Читальні”, які завжди радо вітали гостей з Чернівців, і тому брали на себе всю підготовчу роботу на місцях. Особливо помітними стали подорожі студентського товариства “Союз” протягом 6 – 25 серпня 1885 р. за маршрутом Чернівці – Заставна – Снятин – Вашківці – Руський Банилів – Станівці – Вижниця – Сторонець-Путилів – Чернівці [263. – 1885. – 1 (13) липня] та протягом 1 – 12 серпня 1887 р. за маршрутом Чернівці – Раранче – Топорівці – Заставна – Кіцмань – Неполоківці – Вашківці – Руський Банилів – Іспас – Вижниця – Ростокі – Усть-Путилів – Дихтинець – Сторонець-Путилів – Чернівці [263. – 1887. – 26 червня (8 липня)], а також студентського товариства “Січ” у липні 1908 р. по усіх повітових містечках Буковини [273. – 1908. – 1 (14) липня]. Подорожуючи по селах, студенти збирали фольклорні та етнографічні матеріали, а повернувшись до Чернівців, упорядковували їх і намагалися опублікувати. Але, на жаль, через нестачу коштів справу не завжди вдавалося довести до кінця, хіба що до цього долучалися інші українські товариства.

У досліджуваний період молодь також активно пропагувала творчість тих українських письменників та діяльність громадських діячів, які, на її думку, спричинилися до утвердження української національної ідеї. Звісно, що першочергову роль у цьому відношенні відігравав Т.Шевченко, його особистість та творчість. Уперше роковини смерті поета вшанували українські богослови православної духовної семінарії та чернівецькі гімназисти 7 і 8 класів. Під проводом семінаристів Є.Федьковича та В.Репти вони організували 29 лютого 1864 р. панахиду по поетові у церкві св. Параскеви, зібравши для цього 16 гульденів. Один із учасників так описував цю подію: “Роковини смерті Т.Шевченка, нашого славного поета, відсвяткували ми величаво 29 лютого, у суботу, в новій церкві св. Параскеви, де наша українська молодь із вищої гімназії так православна, як і уніацька, ze семінаристами українцями була численно заступлена. Спершу була Служба, а по Службі правився парастас о. Мартиновичем, катехитом і учителем української мови при тутешній реальній школі” [414, с. 767]. А з кінця XIX ст. “шевченківські” свята стали традиційними. Щороку навесні вшановувалися роковини його народження і смерті. Музично-декламаторські вечори, народні концерти на честь Т.Шевченка постійно влаштовували члени студентських товариств, учні середніх та старшокласники початкових шкіл, січова молодь. До таких свят заздалегідь готувалися. Відповідно прибиралосся приміщення. На сцені обов’язково виставляли бюст або портрет Т.Шевченка, прикрашений квітами або вінками синьо-жовтих кольорів. Починався концерт вступною промовою, в якій хтось із запрошених молоддю поважних буковинців розповідав про життя і творчість поета. Далі йшли декламації його поезій, звучали музичні твори на слова його віршів. Особливого розмаху набули урочистості до 50-ліття смерті Кобзаря у 1911 р. та 100-ліття з дня його народження у 1914 р. З приводу останньої події Крайова шкільна рада навіть видала розпорядження провести “шевченківські” свята в усіх школах Буковини. “Союз Січей” на засіданні 1 березня 1914 р. ухвалив: ”Закликати усі січові товариства, щоб вони постаралися, щоб у кожній громаді усі українські товариства спільно святкували 100-річчя народження Т.Шевченка і щоб причинилися до того, щоб у кожному селі всі українці взяли участь у цьому святі”

[274. – 1914. – 6 березня]. І справді, весною 1914 р. урочисті “шевченківські” свята пройшли по усій Буковині. Активну участь у їх організації та проведенні взяла саме молодь, яка вважала своїм ідеалом йти лише тим шляхом, що вказав Т.Шевченко, і проповідувати слово любові, правди і волі. Тому його твори звучали постійно на усіх культурно-просвітницьких акціях, організовуваних молоддю.

Особливою пошаною серед буковинської молоді користувався Ю.Федькович. Так студентське товариство “Союз” не раз надсилало до нього свої делегації, щоб “оддати честь”, а у січні 1888 р. відмінило усі розважальні заходи через смерть літератора [263. – 1888. – 16 (28) січня]. З 1899 р. щорічно учні чернівецьких гімназій, реальної школи та учительської семінарії збиралися напередодні “зелених свят” на могилі Ю.Федьковича, щоб прибрати її та відправити панахиду. Це стало своєрідним ритуалом вияву пошани до нього. Крім того, молодь, особливо студентська, часто проводила музично-декламаторські вечори на честь Ю.Федьковича: виголошувалися реферати про його життя і діяльність, звучали його поезії (“Сонні мари”, “Рідна мова”, “Золотий лев”, “Лист”, “Довбуш”, “В світ за очі”) та музичні твори композиторів С.Людкевича, М.Січинського, М.Вербицького, С.Воробкевича на вірші Ю.Федьковича. Особливо вдало пройшов концерт, організований 8 березня 1908 р. у приміщенні “Музичного Товариства” студентськими організаціями “Союз” і “Православна Академія” в пам’ять 20-ої річниці смерті Ю.Федьковича [273. – 1908. – 15 (28) лютого]. Чистий прибуток з цього заходу був призначений на пам’ятник славному буковинцю. А 10 грудня 1911 р. українські студентські товариства “Союз”, “Січ” та “Православна Академія” спільно відсвяткували 50-ліття відродження буковинської України, пов’язане з виступом на літературній ниві Ю.Федьковича. Одержані кошти пішли на викуп його колишнього помешкання [464, с. 16]. У 1913 р. по усій Буковині пройшли святкування 25-х роковин з дня смерті Ю.Федьковича. Звісно ж, молодь активно долучилася до їх організації і проведення, бо вважала Ю.Федьковича першим свідомим українцем і демократом на Буковині.

У досліджуваний період українська молодь краю, передусім студентська, також намагалася налагодити прямі контакти з відомими діячами українства.

Помітним був вплив на студентів Буковини М.Драгоманова. 10 грудня 1876 р. товариство “Союз” іменувало його “членом основателем” [18, арк. 95]. Його листи читалися на засіданнях. М.Драгоманов допоміг товариству у комплектуванні бібліотеки. Він зокрема підібрав для неї “колекцію книг по досліді “асоційного елемента в народному життї” [560, с. 30]. А коли М.Драгоманов помер, “Союз” влаштував 13 липня 1895 р. в його пам’ять великий художній вечір і вирішив складати кошти на видавництво творів померлого [33, арк. 1]. У 1899 р. гостем українських студентів Чернівецького університету був І.Франко. У 1903 р. делегація студентів Буковини відвідала письменника у Львові і мала з ним тривалу бесіду про наукові справи, про те, чим цікавиться молодь у Чернівцях, який вона має світогляд. У 1913 р. у зв’язку з 40-річним ювілеєм письменницької діяльності І.Франка “був створений ювілейний комітет для збору грошових датків на ювілейний дар Іванові Франкові та для святкування 40-річчя його літературної діяльності в нас, у Чернівцях, який складався з представників існуючих тоді в Чернівцях 4-х українських студентських товариств... Щоб успішніше йшла справа збору грошей між громадянством Буковини, студентські товариства і молодіжні організації організували скрізь різні святкування Франкового ювілею, аматорські театральні вистави, доповіді, забави, вечорниці, чистий прибуток з яких призначався на ювілейний дар Іванові Франкові” [415, с. 153]. Студентське товариство “Січ” одноголосно обрало його своїм почесним членом. На запрошення студентського ювілейного комітету І.Франко прибув у травні 1913 р. до Чернівців і виступив в Українському Народному Домі з читанням поеми “Мойсей” [275. – 1913. – 30 падолиста]. Як пізніше згадував В.Сімович: “Його приїзд був на той час чимсь ясным на захмаренім нашім овиді. Бодай на якийсь часок можна було забути домашню гризню. На думку, щоб попросити найбільшого тоді поета до столиці Буковини, впало студентське товариство “Січ”. Але ж запрошувала його вся університетська молодь, що гуртувалася тоді в 4-х товариствах. І вітали його – від усієї студентської молоді. Але ж у згаданій радості з приїзду Франка до Чернівців брала участь і середньошкільна молодь, усі ті ученики й учениці вчительської семінарії, гімназії, реальної та хліборобської школи. Франкові твори виховували

нашу тодішню молодь мало чи не нарівні з “Кобзарем”... Наша молодь дуже любила Франка й високо його шанувала” [415, с. 152 – 153]. “Союз Січей” також організував 16 червня 1913 р. величне свято у приміщенні Українського Народного Дому у Чернівцях на честь ювілею письменника [275. – 1913. – 28 мая]. Дружні стосунки зав’язалися на початку ХХ ст. між українським студентством Буковини та Лесею Українкою. У 1901 р., коли вона гостювала у О.Кобилянської, товариство “Молода Україна” влаштувало 4 травня на її честь урочистий літературно-музичний вечір. З доповіддю про поетесу виступив В.Сімович [263. – 1901. – 20 цвітня (3 мая)]. Тісні зв’язки з університетською молоддю підтримувала також О.Кобилянська. Вона часто вела зі студентами бесіди на літературні та громадські теми, була гостею організовуваних ними вечорів. Контакти з українським студентством Буковини мав і В.Винниченко. У 1910 р. він приїхав до Чернівців разом з групою українських студентів зі Львова, які виступали з виставою за його драмою “Базар”. Усі українські студентські товариства Буковини щиро вітали В.Винниченка і подарували йому на пам’ять вишиту сорочку [414, с. 787].

У досліджуваній період українська молодь займалася й навчально-освітньою роботою. Розуміючи, який негативний вплив на долю українського народу Буковини справляв його низький освітній рівень, молодь намагалася зарадити цьому у певній мірі. Студентські товариства систематично організовували в Чернівцях і на провінції курси для міщан і селян, на яких безкоштовно вчили читати і писати, давали елементарні знання з різних дисциплін. Дуже активно до цієї роботи прилучилися січові товариства. Згідно з їхнім статутом усі неписьменні члени були “обов’язані навчити ся до року читати і писати” (див. дод. Г). Тому “січовики” починали ліквідацію неписьменності з себе: сходилися щовечора, читали газети і книги з історії козаччини, обговорювали прочитане, писали. Далі “Січ” організовувала такі курси для інших мешканців села. Щоб записатися на навчання, необхідно було заплатити лише 50 к. на книжку, зошиток і олівець, а навчання було безкоштовним. Курси тривали тричі на тиждень протягом двох-трьох місяців і закінчувалися прилюдним іспитом та роздачею нагород. Студентські товариства проводили також навчальні підготовчі курси до закладів

середньої та вищої освіти. Найуспішніше пройшли два підготовчі курси до середніх шкіл товариства “Союз” у травні 1912 р. у Чернівцях [275. – 1912. – 19 травня], а також підготовчий курс до гімназії товариства “Запороже” у липні 1912 р. у Кіцмані [275. – 1912. – 17 липня].

Українські студенти займалися й самоосвітою. При їхніх організаціях створювалися “наукові гуртки”, які мали на меті “індивідуальну освіту своїх членів шляхом підготовки рефератів” [182, арк. 1 – 2]. Кожен член такого гуртка був зобов’язаний виступати з доповідями (хоча б раз на семестр) як у товаристві, так і на різних інших громадських зібраннях. Спочатку це повинні були бути повідомлення за прочитаними книгами зі своїми висновками та питаннями для дискусії, а надалі передбачався перехід студентів до власних досліджень з різних питань. Це стимулювало молодь до певної науково-дослідницької діяльності. Науково-популярні відчити були різноманітними за тематикою і проводилися безкоштовно як у Чернівцях, так і по містечках та селах краю. Це допомагало у доступній формі поширювати серед населення відомості з багатьох актуальних питань того часу. Тим більше, що молодь, окрім власних, організовувала ще й виступи поважних буковинців – фахівців з тих чи інших питань. Найбільше до цієї справи спричинилися студентські організації “Союз”, “Молода Україна”, “Січ”, “Православна Академія”. Дуже вдало пройшли такі науково-популярні відчити: І.Семаки “Нарис історії української літератури ХІХ ст. до смерті Шевченка”, А.Федоровича “Короткий нарис історії козаччини до Хмельницького”, В.Дутчака “Про статут для громадских толік на Буковині”, П.Катеринюка “Український народ про свою сегочасну долю”, П.Клима “Про найновіші реформи на поли середного шкільництва”, “Історія Буковини”, І.Дошівника “Про початки рускої держави”, М.Лозинського “Розвиток української національної ідеї”, К.Радиша “Завдання української молодіжи”, Т.Галіпа “Про розвиток української національної думки”, О.Поповича “Українська драма”, М.Кордуби “Буковина в світлі статистики”, “Короткий огляд історії Руси-України”, Л.Когута “Значіне кредиту в народнім господарстві” (організувало товариство “Союз”); Л.Когута “Про аграрні відносини в Австрії”, “Про розвій соціалізму”, “Про релігійний,

політичний і економічний лібералізм” (організувало товариство “Молода Україна”); М.Стратийчука “Психологія мужчин а жінок”, Я.Веселовського “Про ювілей М.Павлика”, І.Рожки “Початки літературного відродження на буковинській Україні”, М.Павлусевича “Огляд української етнографії до 60 р.р.”, О.Цісика “Тригорій Савич Сковорода – перший український філософ”, “Про хлопоманію на Україні”, Р.Цегельського “Про світло лучів”, М.Харжевського “Значінє Максима Горького в російській літературі”, Л.Когута “Про отворенє народної господарки”, “Економічне положенє Буковини”, А.Куриласа “Про рускі хліборобські спілки в Галичині”, М.Левицького “Сільське і соціалізм”, В.Сімовича “Торжество відкриття памятника І.Котляревського в Полтаві” (організувало товариство “Січ”); М.Копачука “Про конгрес православної церкви на Буковині”, І.Радика “Короткий начерк історії буковинської Руси”, Л.Когута “Про національну економію”, П.Курилаза “Про молочарські спілки”, В.Тимінського “Про православну церкву в XVII ст.”, “Про П.Могилу”, І.Фрундзея “Про становище українців у державній раді та соймах”, П.Клима “Про історію Буковини” (організувало товариство “Православна Академія”).

При січових організаціях також проводилися науково-популярні відчити. Щоб не запрошувати щоразу гостя з Чернівців, їх готували і самі “січовики”. Щонайменше два рази на місяць, обов’язково у неділю, відбувався великий відчит, на який збиралося завжди більше ста слухачів. Узимку щосереді протягом усього сезону тривала серія коротких викладів з якоїсь однієї тематики, після кожного з яких проходила жвава дискусія.

Освітньо-просвітницькій роботі молодіжних товариств сприяли бібліотеки, що діяли при них. Ними могли користуватися усі бажаючі. Молодь усяко це заохочувала. Одними з найкращих вважалися у Чернівцях бібліотеки студентських товариств, а у провінційних містечках і по селах – січові. Вони регулярно комплектувалися тогочасною українською періодикою, різноманітною історичною, громадсько-політичною, господарською літературою, яка виходила в українських видавництвах Галичини і Буковини. Найчастіше книги до них надходили шляхом пожертв окремих добродіїв, а часописи редакції надсилали безкоштовно або за

половину ціни. Довгий час однією з найкращих у краї була бібліотека студентського товариства “Союз”. Значну допомогу в її укомплектуванні надав М.Драгоманов. Окрім того, усі бібліотекарі регулярно слідкували за її поповненням, а ті книги, які були у кількох примірниках, товариство обмінювало на нові або дарувало новим читальням і “Січам”. Напередодні розпуску “Союзу” у 1902 р. його бібліотека нараховувала близько тисячі книг, а після відновлення товариства у 1904 р. його члени дуже швидко створили нову бібліотеку, і напередодні Першої світової війни вона була однією з найчисельніших. Однією з найкращих по забезпеченню українськими виданнями була свого часу бібліотека студентського товариства “Молода Україна”, яке за дуже короткий проміжок свого існування зуміло укомплектувати понад 800 томів. Більшість книг надійшло від Наукового Товариства ім. Т.Шевченка та від “Просвіти” зі Львова, а також особисто від І.Франка та М.Грушевського. Значну роль в укомплектуванні бібліотеки товариства відіграла видавнича спілка, що діяла при ньому. Вона регулярно передавала до бібліотеки по декілька примірників усіх своїх видань, а також перераховувала значний відсоток коштів від видавничої справи для закупівлі та утримання книг [13, арк. 1 – 16]. Найбільшою упорядкованою українською бібліотекою на Буковині напередодні Першої світової війни була бібліотека студентського товариства “Січ”. На відміну від інших бібліотек вона не закладалася від самого початку, а просто потребувала систематизації, тому що виникла шляхом злиття бібліотек “Союзу” та “Молодої України”. На упорядкування бібліотеки “Січі” (створення карткового каталогу, бібліотечного інвентаря та архіву) пішло майже півроку. Книги, якими не користувалися, а також ті, яких було кілька примірників, “Січ” надіслала Науковому Товариству ім. Т.Шевченка у Львові, а натомість М.Грушевський зайнявся поповненням студентської бібліотеки найновішими українськими виданнями. Всього вона нараховувала у 1903 р. близько півтори тисячі, а напередодні Першої світової війни понад дві тисячі примірників. Серед них переважали українські, були також німецькі, російські, польські та чеські твори [4, арк. 6 – 8].

Значну роль у справі популяризації на Буковині української ідеї загалом та українського слова зокрема відіграла видавнича діяльність української молоді. У 1871 р. товариство української молоді “Братній Союз” почало видавати в Чернівцях невеликий автографований часопис “Зазуля” [500, с. 134]. У своєму пресовому органі народовецька частина гімназійної молоді публікувала статті про “руську мову, літературу і історію”, а також тексти пісень, народних казок тощо, гостро критикуючи своїх товаришів з москвофільського об’єднання “Согласіє”, засуджуючи їх зв’язки з російським консулом у Чернівцях, захищаючи право народної мови на існування. Але після кількох чисел часопис перестав виходити.

Трохи більшої популярності здобув ілюстрований сатирично-гумористичний двомісячник “Лопата”, який з 1 (13) січня 1876 р. став видавати студент юридичного факультету Чернівецького університету І.Семака [22, арк. 1 – 2]. Часопис мав за мету: “Выгортываты из наших сторон все смитья ... и возбуждати и поддерживать благодушное настроение в нашем обществе” [500, с. 18]. Він торкався майже усіх аспектів громадсько-політичного, соціального і культурно-освітнього життя українців Буковини і Галичини. Під постійною рубрикою “Остромысл Комбинович Сушиголова” через призму гумору висвітлювалися політичні проблеми. А в рубриці “Новейшия известия” в дотепній формі подавалися повідомлення про публікації з окремих польських і німецьких часописів. Провідними темами часопису були важка недоля і злидні русинів, їх пасивність у культурно-громадському житті, соціально-національна несправедливість. Сатиричні малюнки не лише ілюстративно доповнювали гумористичні тексти, а часто при мінімальному текстовому поясненні або й без нього зображували ті чи інші події. Церковнослов’янська і “руська” мови текстової частини часопису здебільшого були пересипані польськими і німецькими словами та реченнями. Тому “Лопата” не мала широкої читацької аудиторії, і після виходу 14-го номера двомісячник припинив своє існування.

У 1875 – 1876 рр. члени студентського товариства “Союз” видавали власним коштом неперіодичні часописи (так звані “метелики”), в яких вони

“маніфестувалися Русинами, щоб задокументувати, що Буковина – се не виключно волоський край, політий зверху німецькою культурою” [414, с. 775].

Усі ці перші молодіжні видання майже одразу же після своєї появи занепадали передусім через штучну церковнослов'янську мову їх текстів, нецікавий зміст та брак підготовленого читача. Вони яскраво засвідчували те, що молодь на той час перебувала під впливом москвофільських настроїв, які широким верствам населення були незрозумілими. Але з перемогою народовців у молодіжному русі ця ситуація почала змінюватися.

У 1877 р. товариство “Союз” надрукувало працю під заголовком “Гостинець изъ Черновець” Д.Вінцковського [314, с. VII], в якій окремою відбиткою була вміщена вступна промова д-ра К.Ганкевича, виголошена з нагоди початку його викладання української літератури в Чернівецькому університеті. А 1884 р. студент Т.Тимінський, займаючись збиранням та обробкою усної народної творчості, уклав рукописний “Збірник руських пісень”, куди увійшло 338 текстів, оздоблених збирачем майстерними малюнками, візерунками, мініатюрами та химерними початковими буквами й кінцівками [560, с. 30].

Восени 1884 р. товариство “Союз” вирішило видати літературно-науковий альманах на честь 10-річчя свого існування. Видавничий комітет, до якого увійшли п'ять студентів (О.Волянський, Г.Ганкевич, О.Никорович, К.Лукашевич, О.Бачинський) та секретар Чернівецького університету д-р К.Ганкевич, надіслав 70 закликів до усіх відомих українських письменників із запрошенням до співучасті, а також 450 закликів до українських патріотів із проханням зайнятися збиранням передплати, щоб можна було видрукувати альманах. Літератори надали свої твори безкоштовно, тому необхідно було заплатити лише за друк. Передплату організувало товариство “Руська Бесіда”, а Драматичне товариство спеціально влаштувало 1 (13) липня 1885 р. у Чернівецькому театрі аматорську виставу, кошти з якої пішли на видання. “Буковинській Альманахъ” обіймав 12 сторінок “Переднього слова” та 178 сторінок поетичних та прозових творів таких авторів: Д.Вінцковського, Д.Млаки (С.Воробкевича), О.Кониського, П.Куліша, В.Масляка, К.Устияновича, М.Костомарова, Ю.Федьковича, М.Ганкевича, Т.Блонського,

І.Пасічинського та ін. З наукових творів було поміщено невеличке, але дуже цікаво написане дослідження д-ра К.Ганкевича “Естетичне значенє и символика барвь” [314]. За друк відповідав О.Попович. Це видання популяризувало серед населення відомості про “Союз” та його діяльність. 1893 р. дане студентське товариство долучилося до видавництва “Бібліотеки для молодїжи, міщан і селян”, за що мало одержувати щомісяця від старших “русинів” по 1 зр. “на альманах, якщо він буде виходити, або на інші потреби “Союзу” [180, арк. 71]. Цього ж року українські студенти Чернівецького університету виступили з ідеєю видання “академічного часопису”, прагнули залучити до цього інші “руські” студентські товариства [180, арк. 84 – 86]. Але через фінансові та організаційні труднощі втілити дану ідею не вдалося. Та, незважаючи на це, “Союз” не відмовився від видавничої діяльності, розуміючи наскільки корисним є донесення до народу у доступній формі нагальних питань. У цей час дуже популярними стали так звані “Бібліотеки”, які з’являлися у формі книжечок чи брошур з різної тематики. І от товариство “Союз” обрало спеціальний комітет (Г.Вашкевич, М.Костецький, В.Лисинецький, М.Желехівський, Т.Бриндзан, Т.Галіп), щоб також видавати “Популярну Бібліотеку”. “Научний кружок” повинен був подавати до друку реферати з тих, що виносилися на відчити, які заслуговували на особливу увагу [181, арк. 12 об., 14 об.].

Дуже вдало видавничу роботу на початку ХХ ст. вело студентське товариство “Молода Україна”. Створена при ньому видавнича спілка (В.Сімович, Л.Когут, А.Крушельницький, М.Івашко, Г.Герасимович) займалася виданням та продажем книг. Вона ставила перед собою завдання: “Подавати в першій лінії у перекладах твори тих українців, що писали по неукраїнському – далі видавати твори иньших європейських та загалом українських письменників” [541, с. 266]. Кожних три місяці спілка звітувала перед віділом товариства про свою роботу, передаючи при цьому декілька видань до бібліотеки товариства, а також перераховуючи на потреби товариства загалом і бібліотеки зокрема частину коштів, отриманих від продажу книг [175, арк. 2 – 3]. За короткий проміжок часу вона опублікувала “Ревізора” М.Гоголя українською мовою у перекладі В.Сімовича (це було перше

видання “Молодої України”, яке з’явилося у березні 1901 р.), “Сільську учительку” Г. Яблочкова – у перекладі А.Крушельницького, “Власть темноти” Л.Толстого – у перекладі М.Павлика, збірку новел Якобзена – у перекладі О.Кобилянської, а також збірки новел: “Карби” Марка Черемшини (І.Семанюка) та “Серце” А.Крушельницького, і збірки поезій: “Відгуки” Лесі Українки, “Думи та пісні” Т.Галіпа та поетичні твори О.Маковея. Видавнича спілка “Молодої України” також організувала групу перекладачів на Наддніпрянщині та підготувала до друку твори В.Короленка, Л.Толстого, Н.Данченка, Г.Потапенка, А.Чехова, М.Горького, Д.Маміна-Сибіряка. На той час широкою популярністю користувалися серійні видання, так звані “бібліотеки”, які були розраховані на масового читача і мали на меті ознайомити буковинців із найкращими здобутками світової та української літератури. Свою “Бібліотеку” видавала і “Молода Україна”. Усього вийшло 10 книжечок. Усі видання “Молодої України” були доступними для широкого загалу як за стилем викладу, так і за ціною, і тому швидко розходилися.

У 1903 р. з’явився “Часопись української молодіжи “Іскра”, який призначався “головно для товаришів із середніх шкіл”, щоб “відчиняти тій молодіжи ширші виднокруги ідейних стремлінь та змагань і сим способом підготовляти її до колишньої праці для добра народу і людства”. Водночас редакція застерігала, що “видаванем окремої часописи для молодіжи шкіл середних” не має на меті більше, чим се було можливе в “Молодій Україні”, затіснити ідейну звязь між молодшими і старшими членами української молодіжи”, а намагатиметься більше, “як се можна було в “Молодій Україні”, звертати увагу на молодших товаришів, щоб підготовляти їх до корисної праці для свого суспільства,... з’єднати усю молодіж без ріжниць віку і пола під стягом, на якому виписаний клич : “Україна без хлопа і без попа” [500, с. 78]. Відповідальними редакторами часопису були Павло Волосенка і Лев Когут. Перші чотири числа друкувалися у Львові, а три наступні – у Чернівцях. Приділяючи належну увагу самоосвіті молоді, редакція запровадила для висвітлення хроніки суспільного та культурно-просвітницького життя рубрику “Вісти”, для пропаганди нових молодіжних видань – рубрику “Бібліографія” (згодом “Нові книжки”), а щоб інформувати про життя молоді середніх шкіл –

рубрику “Дописи”. З переведенням часопису до Чернівців його видавець і редактор Л.Когут прагнув подавати у ньому “чимало матеріалу до науки”, щоб “запалити молодіж до народної праці... А ту працю розуміємо трохи інакше ніж се звикли в нас доси робити. У молодіжи повинен бути лишень один запал – до знання, до науки” [500, с. 79]. Редакція часопису у чернівецьких числах вміщувала більш складні матеріали, а в рубриці “Дрібні замітки” публікувала поради “Як треба читати?”. 7 число вийшло через фінансові труднощі із деяким запізненням, ймовірно, що на ньому і припинився вихід часопису у Чернівцях. У 1903 р. з’явилося ще 11 номерів періодичного видання української молоді “Наука і розвага: Народна Бібліотека: [Додаток до “Приятеля”]”, запропонованого також для самоосвіти молоді [500, с. 191]. Обидва вищеназвані часописи видавалися членами студентського товариства “Січ”, яке продовжувало започатковану “Молодою Україною” видавничу діяльність. У 1904 р. “Січ” опублікувала два твори: “Міщани” М.Горького українською мовою і “Стефан Баторій” Я.Веселовського, а також за підтримки М.Кордуби та Я.Веселовського видавала свою “Бібліотеку” – неперіодичні брошури з різних ділянок українознавства для широкого загалу та гектографований гумористичний часопис на злободенні теми для своїх товаришів “Січове Слово” [512, с. 529].

Своє 30-ліття студентське товариство “Союз” відзначило, як і 10 річницю існування, виданням літературного альманаху. Знову літературні твори до нього були надані безкоштовно, а друк майже повністю оплатила “Руська Бесіда”, виділивши на це власні кошти. Альманах “На шляху” вийшов у 1906 р. з друкарні товариства “Руська Рада”. Він містив 120 сторінок прозових та поетичних творів, щоправда, переважно молодих, маловідомих авторів, а саме: М.Волощука, Я.Ганенка, К.Ганусенка, А.Галандюка, М.Дашкевича, В.Іванця, В.Іваніва, С.Канюка, І.Карбулицького, М.Курцеби, Д.Макогона, П.Марієнка, Ф.Михайліва, К.Недоленка, З.Незабудьки, І.Оспана, І.Підгоренка, С.Шпіцера, О.Фацієвича [469]. У 1909 – 1910 рр. знову з’явилися молодіжні періодичні видання у Чернівцях: “Голос Молодіжи: Літературно-наукова часопись” (1909 р.) та “Молодіж: Орган

української молодіжи” (1910 р.). Обидва видання були літографованими і орієнтувалися передусім на студентську молодь.

З нагоди січового свята у Чернівцях 12 липня 1910 р. С.Яричевський випустив одноднівку “Січ” як додаток до часописа “Громадянин” [239]. У ній було вміщено розповідь про роль давньої Січі та призначення січових товариств початку ХХ ст., вірш “Січ іде”, тексти січових пісень та маршу, січові звичаї, пояснення до вправ “Січей” щодо того, як давати команди українською і німецькою мовами, і взагалі про те, як повинен поводитися “січовик”.

“Союз Січей” на своєму засіданні 5 липня 1913 р. вирішив видрукувати календар “Січ” на 1914 р. і надалі регулярно видавати свій пресовий орган, “щоб народ знав, яку роботу ведуть “Січі” на Буковині” [275. – 1913. – 12 падолиста]. Але війна стала на заваді реалізації цього рішення.

Отже, у досліджуваній період видавнича діяльність займала вагоме місце з-поміж різних відтінків культурно-просвітницької роботи української молоді Буковини. Своєю видавничою діяльністю українська організована молодь внесла помітний вклад у видавничу справу буковинських українців та популяризацію української мови, літератури, історії та культури загалом [384, с. 69 – 70] .

У передвоєнне десятиліття, коли кількість молодіжних товариств значно зросла, актуальним стало питання координування їхньої культурно-просвітницької роботи. Особливо відчутно це було у період канікул, коли молодь роз’їжджалася по селах і організована систематична робота фактично припинялася. Протягом 1912 – 1913 рр. відбулося декілька зібрань, учасники яких спробували вирішити цю проблему. 24 березня 1912 р. “Руська Бесіда” скликала в Українському Народному Домі у Чернівцях народне віче з метою закликати до піднесення просвітницького руху [275. – 1912. – 7 цвітня]. Участь у ньому взяли представники усіх “Січей” Буковини, чотирьох студентських товариств, що діяли на той час, та відпоручник крайового “Союзу Січей” І.Попович. А 8 липня 1912 р. просвітньо-організаційна комісія “Руської Бесіди” скликала у тому ж приміщенні віче студентської молоді у справі просвітньої роботи у ході літніх канікул, яке визначило основні напрямки діяльності та форми їх реалізації [275. – 1912. – 7 липня]. Щоб зміцнити січову

організацію та піднести просвітницьку роботу по “Січах”, “Союз Січей” на своєму засіданні 25 листопада 1913 р. об’єднав просвітню та організаційну секції в один організаційно-просвітній комітет, до якого залучили також по два представники від трьох студентських товариств: С.Дутчака і Ю.Ткачука (“Союз”), І.Гуцуляка і Д.Загула (“Січ”), З.Сенюту і Л.Алисковича (“Запороже”). Комітет звернувся письмово до всіх молодіжних організацій з проханням про співучасть у роботі, а також повідомив усі “Січі”, що готовий за свої кошти присилати референтів з відчитами на різні теми, влаштовувати концерти і аматорські вистави. Для цього лише необхідно було повідомити комітет за тиждень. Усі витрати брав на себе “Союз Січей” [275. – 1913. – 30 падолиста].

У досліджуваний період українська молодь Буковини вела також активно добродійну діяльність. Однією з цілей, задля яких створювалися всі молодіжні організації, була матеріальна підтримка своїх членів. Як при Чернівецькому університеті, так і при всіх середніх школах краю діяли товариства надання матеріальної допомоги, але їхніх зусиль у даному напрямку було недостатньо. Українські студенти, які належали до товариств “Союз”, “Молода Україна”, “Січ”, “Православна Академія”, “Запороже”, “Чорноморе”, щоб якось зарадити цьому, створювали при своїх організаціях спеціальні “запомогові фонди”, які формувалися за рахунок відрахувань від членських внесків, прибутків від різних розважальних заходів, пожертв добродіїв. Товариства з цих фондів надавали своїм членам безпроцентні позики, одноразові допомоги тощо. Окрім того, українські студентські організації проводили час від часу загальні віча з метою об’єднання своїх зусиль та проведення спільних заходів щодо цієї справи. Як приклад можна навести загальне віче української студентської молоді, яке відбулося 30 листопада 1913 р. у приміщенні Українського Народного Дому у Чернівцях. У прийнятих на ньому резолюціях зазначалося: “1) Віче констатує, що теперішній стан укр. студентства на Буковині є в крайній мірі невідрадним, що до тепер ні зі сторони громадськості, ні зі сторони самої укр. акад. молоді не робилося ніяких поважних заходів щодо покращення долі укр. студентства, тому віче вважає проблему допомоги студентству найважливішою справою як для самого студентства, так і

для всієї громадськості і вирішує усіма силами стати до боротьби проти матеріальних нестатків. 2) З тією метою ухвалює віче створити окреме т-во зі статутами під назвою “Академічна Поміч”, якого метою має бути: а) утримувати допоміжний фонд; б) студент. кухню; в) зайнятися справою дешевого помешкання, справою побудови укр. акад. дому. 3) Віче доручає обраному на ньому Студент. Комітетові, до якого увійшли по 2 з усіх 4 Чернівец. укр. акад. товариств (“Союз”, “Січ”, “Православна Академія”, “Запороже” – І.Д.), розробити статuti т-ва “Акад. Поміч” і запропонувати їх протягом 2 місяців загал. акад. вічу для обговорення і прийняття. Віче доручає Студент. Комітетові до початку діяльності “Акад. Поміч” зайнятися усіма справами матер. х-ру, що стосуються укр. студентства Чернівец. ун-ту” [275. – 1913. – 3 грудня]. На жаль, реалізувати прийняті резолюції і довести до кінця цю корисну справу не вдалося. На заваді стала Перша світова війна.

Члени москвофільських студентських організацій менше турбувалися матеріальними нестатками, бо російський консул у Чернівцях надавав тим, хто відзначався у справі поширення великоросійської ідеї, істотну матеріальну допомогу.

У більш скрутному становищі перебувала молодь середніх шкіл, якій заборонялося належати до будь-яких організацій, і тому приходилося розраховувати лише на підтримку благодійних товариств, що діяли офіційно при їхніх закладах. Час від часу певну допомогу надавали студенти, які, не дивлячись на те, що самі зазвичай терпіли матеріальні нестатки, активно займалися добродійною діяльністю. Вони неодноразово проводили різні заходи, кошти з яких йшли на підтримку учнівської молоді. Остання ж також, проводячи музично-декламаторські вечори чи аматорські театральні вистави, витрачала зібрані кошти на допомогу своїм бідним товаришам. Студенти опікувалися бурсами, регулярно перераховували кошти на їх утримання. Самі вихованці бурс також збирали кошти для власних потреб, організовуючи спільно зі студентами різні виступи. Особливо відзначилася з-поміж них “Бурса ім. Ю.Федьковича у Чернівцях”, вихованці якої на кошти, виручені від вдалих аматорських театральних постановок, укомплектували прекрасну бібліотеку. Студенти та учні середніх шкіл постійно надавали

матеріальну допомогу сільській молоді початкових шкіл, перераховуючи на її потреби кошти, зібрані від різних спеціально організованих заходів, а також підтримували у такий же спосіб січові організації, особливо новозасновані, які ще не мали достатньої матеріальної бази. Кошти перераховувалися на оплату приміщень, на будівництво “січових домів”, на придбання необхідного інвентаря тощо. “Січовики” з часом також долучалися до добродійної діяльності, підтримуючи передусім бідну сільську молодь початкових шкіл. Взагалі слід зазначити, що усі кошти, одержані молоддю від проведення різних заходів, або хоча б частина з них завжди йшли на добродійні цілі. Молодь також активно збирала кошти на сільські читальні, на будівництво українських народних домів у Чернівцях та по містечках і селах краю, на філії “Української Школи”, на приватну реальну гімназію у Вашківцях, на ювілейний дар І.Франку у 1913 р. тощо.

Отже, українська організована молодь Буковини у 60-х рр. XIX – на початку XX ст. брала активну участь у громадському житті краю, співпрацюючи з іншими українськими інституціями. Вона також втягувалася у політичну діяльність, передусім реагуючи на порушення конституційних прав в Австро-Угорщині і на недоречності національного життя та переслідування українців у Росії. Українські молодіжні організації значну увагу приділяли також фізичному гартуванню молоді, сповідуючи принцип: “у здоровому тілі – здоровий дух”.

Оскільки більшість українських молодіжних товариств досліджуваного періоду діяла як культурно-просвітницькі організації, то саме цей напрямок їхньої роботи, що передбачав вивчення і поширення української мови, літератури, історії та культури, був домінуючим. Здійснювалося це у таких формах: організація і проведення музично-декламаторських вечорів, аматорських театральних вистав, “народних концертів”, хорових виступів, подорожей по Буковині, робота бібліотек молодіжних товариств, видавнича діяльність тощо. Піднесенню освітнього рівня власне молоді, а також селян та міщан сприяли організовані молоддю курси ліквідації неписьменності та підготовчі курси до закладів середньої та вищої освіти, науково-популярні відчити [385, с. 286].

Згідно з положеннями своїх статутів усі українські молодіжні організації у досліджуваний період підтримували матеріально своїх членів, вели добродійну діяльність, надаючи хоча б незначну допомогу там, де це було потрібно, хоча самі часто відчували нестачу коштів.

РОЗДІЛ 4

ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНСЬКОГО МОЛОДІЖНОГО РУХУ БУКОВИНИ З ІНШИМИ МОЛОДІЖНИМИ РУХАМИ

4.1. Стосунки з іншими молодіжними організаціями краю

Український молодіжний рух на Буковині у досліджуваний період розвивався як складова частина загального молодіжного руху краю. Найяскравіше це проявилось у студентському середовищі.

Атмосфера Чернівецького університету створювала сприятливі умови для виникнення та діяльності академічних об'єднань. Заклад був заснований за зразком західних німецьких університетів, де студентський корпоративний рух мав давні традиції. Тому ідея створення студентських об'єднань в університеті активно підтримувалася його викладачами, колишніми студентами західних університетів.

За ініціативою ректора університету професора К.Томащука 26 жовтня 1875 р. було утворене товариство “Академічна Читальня” (“Akademische Lesehalle”) [597, с. 113]. Воно мало на меті виховувати своїх членів духовно збагаченими, вірними цісарю й імперії громадянами, які б визнавали рівні права всіх націй і конфесій. Будь-які національні тенденції в діяльності товариства виключалися [260, с. 3]. Це об'єднання мало сприяти процесові примирення і гармонізації відносин на Буковині. І на перших порах “Академічна Читальня” справді була нейтральною територією для всього студентства. Але під впливом процесу національного пробудження різних народів Буковини вир національної боротьби зачепив і дане товариство. У 1879 р. всередині “Академічної Читальні” загострилася боротьба між національними та ліберальними таборами. У 1881 р. німецькі студенти здобули більшість у товаристві і повели у ньому діяльність під гаслом: “Німецькому університетові та “Академічній Читальні” – німецький характер!” [588, с. 14]. Такі вимоги та тимчасова німецька більшість у товаристві спричинили активний вступ до нього антинімецької опозиції, насамперед румунських і польських студентів. У такий спосіб був вирівняний національний баланс в “Академічній Читальні”, і товариство знову зайняло місце на “нейтральній території”.

Окрім “Академічної Читальні”, виникли ряд інших інтернаціональних студентських об’єднань, що мали на меті виховувати відданих цісареві та національно індиферентних “австрійців”, а саме: консервативне об’єднання “Австрія” (“Austria”) (17 жовтня 1875 р.) [70, арк. 7 – 8 об.], академічний союз “Готія” (“Gothia”) (13 травня 1876 р.), товариство “Алеманнія” (“Alemannia”) (13 травня 1877 р.), академічне товариство природознавців (13 травня 1877 р.), академічне товариство математиків і фізиків (2 січня 1881 р.), студентське фармацевтичне товариство “Гиджея” (“Hygiea”) (20 квітня 1885 р.), католицьке національно індиферентне студентське об’єднання “Унітас” (“Unitas”). Останнє проголошувало мету: “Підтримка і заохочення католицьких, патріотичних, наукових, студентських дружніх почуттів серед членів. Будь-які політичні, особливо антисемітські і національні тенденції виключалися” [139, арк. 28; 106, арк. 3].

Разом з тим студенти Чернівецького університету, які представляли всі головні етнічні групи краю (українці, румуни, німці, поляки, євреї), не залишались осторонь національного життя. Тому у досліджуваний період в університеті діяли також академічні товариства з чітко вираженими національними цілями. Для кожної нації студентські товариства були формами збереження національної ідентичності, побудови національних ідеалів. Модель студентських товариств було запозичено з німецької університетської традиції, що мала в Австрії багатотисячолітню історію. За формою організації студентські товариства були трьох типів: “б’юче” товариство зі застосуванням практики поєдинкування (“Burschenschaft”), “академічний корпус” (“Korps”), студентське об’єднання (“Verbindung”). Австрійські власті забороняли студентам брати участь в організаціях з політичними цілями. Тому дозвіл на створення студентського товариства видавався лише тоді, коли у статуті зазначалося про аполітичний характер його діяльності. Студентські товариства відрізнялися між собою формою одягу, емблематичними національними кольорами тощо. Але усі вони мали за мету моральну і матеріальну підтримку своїх членів, досягнення певних культурно-національних завдань чи “культурне просвітництво”, а також поглиблення наукових знань в тій чи іншій галузі

людського пізнання. Діяльність культурно-національних студентських товариств, кількість яких упродовж 70-х рр. XIX – початку XX ст. інтенсивно зростала, була різноманітною: від просвіти своїх членів і до організації заходів у справах, що мають важливе значення для відповідного народу загалом. Тобто цілі студентських національних товариств були такі ж, що й у нації, до якої належали їхні члени. Вступ до товариства здійснювався на основі заяви. В перший рік новий член товариства вважався “юнаком”, що готувався стати дійсним активним членом товариства. Для цього необхідно було скласти іспит на знання національної історії, літератури тощо перед комісією, до якої входили професори з даних спеціальностей. Голова чи заступник голови товариства екзаменував кандидатів на знання “регуляміну”. Студенти вважалися дійсними активними членами товариства упродовж періоду навчання в університеті та деякий час після його закінчення. Далі вони могли стати “членами-засновниками”, “спомагаючими” або “почесними”, в залежності від розміру внеску на підтримку товариства або заслуг перед ним. Почесне членство присвоювалося також особам, що не були дійсними членами товариства, але зробили значний вклад у громадсько-політичне чи культурно-освітнє життя краю [610, с. 84 – 85].

Найзнаменнішою студентською подією вважався “комерс” – урочистий вечір, який щороку організовувало кожне студентське товариство з нагоди початку зимового семестру. Відбувався “комерс” у ресторані. Завчасно розсилалися запрошення ректору, професорам університету, громадським та політичним діячам і, звичайно, дружнім студентським товариствам. Форма одягу вимагалася урочиста, святкова або народний костюм. Члени інших студентських товариств приходили зі своїми відзнаками. Сам “комерс” складався з урочистих промов на честь імператора, університету, ректора та почесних гостей, привітань останніх, причому представники студентських національних товариств виступали рідною мовою. Виконувалися студентські пісні: “На нашому прапорі написано об’єднання”, “Gaudeamus igitur”, “О, життя прекрасне студента” та ін. Усіх присутніх пригощали пивом, оскільки в студентських товариствах пиво вважалося офіційним напоєм, споживання якого на всіх урочистостях передбачалося регламентом. Винятком у

цьому відношенні було лише німецьке національно помірковане католицьке академічне об'єднання “Франконія”, членів якого іронічно називали “Milchtrinker” (ті, що п'ють молоко. – І.Д.). Після завершення офіційної частини, коли професори та представники властей розходилися, до самого ранку тривали танці [607, с. 284 – 285]. Студентські національні товариства завдяки своїй діяльності, тривалості існування та культурній традиції, яку вони створили і культивували в свідомості сучасників, були найбільш репрезентативними у краї. Вони виступали інституціями, в яких розвивалися любов до Батьківщини і свого народу, почуття єдності, ідея про необхідність праці на благо свого народу.

Окрім українських студентських об'єднань, у Чернівецькому університеті діяли також інші національні товариства. У період жовтня-грудня 1875 р. за ініціативою та при підтримці Т.Штефанелли було утворено товариство румунських студентів “Арбароса” (“Arbaroasa”) [599, с. 130]. Своєю активною діяльністю на національному та культурному ґрунті воно сприяло консолідації румунської спільноти краю. Товариство сприяло підвищенню інтересу до національної культури і встановленню зв'язків з румунськими студентськими товариствами Трансільванії (“Alexi Șincaiiana” – Герла, “Inocențiu Claniana” – Блаж), Пести (“Petru Maior”), Відня (“România Jună”), Ясс (“Clubul Studenților Universitari”). Але проіснувало воно недовго. 12 жовтня 1877 р. товариство було закрито за орієнтацію на приєднання до Румунії. Його керівників (Ч.Порумбеску, З.Воронку, К.Морарю, О.Попеску, Е.Сіретяна) заарештували і притягнули до суду за державну зраду [578, с. 93]. Але компетентний захист адвоката Й.Роти, мужня позиція підсудних, солідарна підтримка з боку румунів (місцевих і тих, що проживали за межами краю), той факт, що головою колегії юристів був А.Василько, – усе це посприяло тому, що румунських студентів виправдали і під виконання присутніми у залі суду румунами пісні “Прокинься, румуне” звільнили з-під варті [595, с. 245; 587, с. 28]. Надалі місцеві органи влади на Буковині стали пильніше слідкувати за діяльністю румунських студентів. Але, незважаючи на це, ідеали “арбаросян” були продовжені іншим румунським студентським об'єднанням – “Жунімя” (“Junimea”), що виникло 1878 р. і ставило за мету: “Розвиток національних почуттів та почуття спільноти,

удосконалення у літературній сфері його членів, надання їм матеріальної допомоги” [78, арк. 2]. За своєю організацією та тривалою культурно-просвітницькою діяльністю у період 1878 – 1938 рр. воно було найчисельнішим і найпотужнішим румунським студентським об’єднанням Буковини. Товариство вважалося відкритим для представників усіх національностей за умови прийняття його програми. Партійна політична діяльність в його рамках заборонялася. Товариство “Жунімя” орієнтувалося з самого початку на удосконалення румунської мови і піднесення національної літератури. Його керівництво займалося інтелектуальною підготовкою і утвердженням своїх членів у літературній творчості та науковому дослідженні. З цією метою воно створило журнал “Жунімя літераре” (“Junimea literară”), який виходив у Сучаві і Чернівцях упродовж 1904 – 1939 рр. і був найповажнішим буковинським літературним виданням того часу. Відзнакою товариства вважався триколон – символ румунської національної єдності. Всі члени носили на грудях триколірні стрічки. Гімн “Жунімя” був складений на основі гімну товариства “Арбароса” лише з деякими відмінностями. Товариство користувалося власною печаткою з написом: “Архів академічного товариства “Жунімя”. Чернівці. Буковина”. У 1880 р. з нього виділилося студентське об’єднання “Буковина” (“Bucovina”) – румунське “б’юче” товариство на зразок німецького “буршеншафту”. У 1884 р. студенти-теологи створили власне товариство “Академія ортодоксе” (“Akademia ortodoxă”). До 1907 р. до нього належали й українські студенти-теологи, але воно виступало під румунськими національними кольорами, бо переважна більшість його членів були румунами. У 1903 р. виникло румунське студентське товариство “Дачія” (“Dacia”), а у 1910 р. – ще одна румунська “буршівська” студентська корпорація “Молдова” (“Moldova”) [607, с. 282].

У 1877 р. постало “Товариство Польських Студентів “Огнісько” (“Ognisko”) [583, с. 24 – 25]. Польська молодь, вихована у патріотичному дусі, не могла далі залишатися неорганізованою у ситуації, коли студенти інших національностей вже мали свої національні товариства. Згідно зі статутом головним завданням товариства було: “Оборонити польську молодь від

денаціоналізації, яка їй загрожує, а разом – ушляхетнити серця, загартувати характери членів за допомогою праці по відродженню нації та поступу людства” [579, с. 160]. Протягом перших чотирьох років “Огнісько” діяло досить жваво, але через брак підтримки ззовні до 1884 р. воно фактично занепало. “Будителем” польського студентства виступила чернівецька “Газета Польська” (“Gazeta Polska”) та її редактор К.Колаковський, які, апелюючи до амбіцій і національної свідомості молоді, закликали відродити дух пізнання, діяльності і поступу у “Огніську” [583, с. 25]. І це допомогло. Товариство відродилося до життя. А “Газета Польська” відтоді почала слідкувати за урядовою етнічною статистикою університету, постійно оприлюднюючи її дані і порівнюючи загальну кількість польських студентів з кількістю членів “Огніська”. У моменти, коли різниця ставала досить відчутною не на користь товариства, “Газета Польська” закликала до посилення агітації серед польської молоді, і це зазвичай допомагало. Перед Першою світовою війною більшість студентів-поляків Чернівецького університету належали до “Огніська” [579, с. 162].

У 1902 р. колишні члени “Огніська”, більшість з яких були уже поважними за віком і суспільним становищем людьми, створили “Клуб Колишніх Членів “Огніська”, за студентською традицією так званий “Клуб “старих хат”. Його метою було допомогти як морально, так і при потребі матеріально не лише всьому товариству “Огнісько” загалом, але й кожному його окремому членові [534, с. 33]. “Клуб” зокрема виступив з ініціативою зміни статуту “Огніська”. За новим статутом всіх членів товариства поділили на “звичайних” (“старших”) та “надзвичайних” (“молодших”). За новими правилами вступу звичайні члени готували надзвичайних членів до складання іспиту для прийому їх у дійсні члени “Огніська”. Молодий адепт повинен був за один семестр опанувати правила і традиції товариства та підготуватися до іспиту з польської історії та літератури [579, с. 163]. У 1910 р. з “Огніська” виділилася польська “б’юча” корпорація “Лехія” (“Lechia”). Ослаблене цим “Огнісько” поставилося до появи нового товариства неприхильно і перебувало у конфронтації з ним упродовж усього

періоду їхнього існування. А здобути право прилюдності “Лехії” допомогли члени української “б’ючої” корпорації “Запороже” [249, с. 20].

Німецькі студенти 1876 р. утворили за національною ознакою академічне товариство “Дакія” (“Dacia”), яке пізніше отримало назву “Клуб німецьких студентів”. Воно ставило за мету: “Об’єднання всіх студентів німецької національності, сприяння німецькому спілкуванню та захист інтересів німецьких студентів у кожному напрямку” [28, арк. 3]. Його членами, окрім німецьких, були єврейські, румунські, польські та українські студенти. У липні 1877 р. на його базі утворилося німецьке академічне земляцтво “Армінія” (“Arminia”) [608, с. 154], яке від 31 грудня 1880 р. перетворилося в однойменну академічну корпорацію (“Burschenschaft “Arminia”) [597, с. 113; 608, с. 154]. Гаслом нової корпорації проголошувалася активна громадсько-політична та національна позиція всіх її членів: “Студентство мусить присвячувати себе не тільки науці, а й бути носієм переконань” [577]. На початку ХХ ст. виникли ще три товариства німецьких студентів Чернівецького університету: буршеншафт “Тевтонія” (“Teutonia”) (1903 р.), національно помірковане католицьке академічне об’єднання “Франконія” (“Frankonia”) (1906 р.) та товариство “Германія” (“Germania”) (1913 р.) [132, арк. 3]. А 7 листопада 1909 р. німецькі студенти Чернівецького університету створили “Академічну філію Німецького шкільного товариства у Чернівцях”. Вона мала за обов’язок поширювати інформацію про цілі та завдання “Німецького шкільного товариства” та агітувати за вступ до нього [576].

Студенти-євреї Чернівецького університету спочатку брали активну участь в інтернаціональних та німецьких студентських товариствах. Але 14 липня 1891 р. М.Ебнер, Й.Бірер та І.Шмірер заснували в Чернівцях за зразком сіоністського студентського товариства “Кадімах” (“Kadimah”), що діяло у Відні і виступало за “безкомпромісну націоналістичну” орієнтацію та проти асиміляції євреїв, агресивно налаштовану “б’ючу” корпорацію єврейських студентів “Гасмонія” (“Hasmonea”). § 2 її статуту проголошував, що корпорація не приєднується до жодного політичного напрямку і має на меті “піднесення національної свідомості, національної приналежності єврейських студентів, а також плекання національної

історії, літератури та мови” [261, с. 3]. Це була перша єврейська національна студентська корпорація Австрії, члени якої билися на шаблях, бо М.Ебнер хотів боротися проти німецької асиміляції євреїв усіма способами [609, с. 14]. Через деякий час виникли ще ряд єврейських національних студентських об’єднань: “Зефіра” (“Zephirah”) (1897 р.), “Гебронія” (“Hebronia”) (1899 р.), “Гуманітас” (“Humanitas”) (1900 р.), “Емуна” (“Емунан”) (1903 р.), які, згідно зі статутами, мали на меті науковий і культурний розвиток своїх членів та опіку над товариством [80, арк. 7].

Отже, у досліджуваній період у Чернівецькому університеті діяли різного роду студентські об’єднання: культурно-освітні та товариства поглибленого вивчення певних наук, спілки, які мали на меті організацію матеріальної взаємодопомоги, “буршівські” корпорації, товариства, які об’єднували студентів за релігійною ознакою тощо. Більшість з них згуртовували представників певної національності і тому були передусім національними об’єднаннями, відстоювали власні національні інтереси, але при цьому взаємодіяли з іншими національними товариствами.

Так українські студентські об’єднання активно листувалися з іншими національними товариствами, що діяли при Чернівецькому університеті. Вони регулярно повідомляли одне одного про склад новообраних відділів, про усі структурно-організаційні зміни. Також письмово товариства запрошували одне одного на різні заходи, а саме: на загальні збори товариств, музично-декламаторські вечори, святкові концерти, урочистості з приводу річниці товариства чи іншої важливої для нього події тощо. З-поміж українських студентських об’єднань найактивніше до цієї справи долучався “Союз”, який орієнтувався передусім на співпрацю з молодіжними об’єднаннями, які діяли на території краю. Так у листопаді 1876 р. сім членів “Союзу” були присутніми на “кнайпі” щойно заснованого німецького студентського товариства “Дакія” [178, арк. 20]. На товариському вечорі румунського студентського об’єднання “Жунімя” 7 грудня 1880 р. “Союз” представляли Є.Козак та Т.Волошиновський [178, арк. 77]. Взагалі упродовж 1880 – 1886 рр. члени “Союзу” постійно відвідували всі заходи,

організовані румунськими студентами з “Жунімя”. А у 1886 – 1888 рр. “Союз” також брав активну участь у товариських вечорах та “балях” католицького академічного об’єднання поляків “Огнисько” [179, арк. 53; 263. – 1888. – 1 (13) лютого]. У 1891 р. голова “Союзу” представляв товариство на “комерсах” німецького академічного земляцтва “Армінія” та інтернаціонального студентського фармацевтичного товариства “Гиджея” [180, арк. 50], а у 1892 р. члени “Союзу” були на “комерсах” студентських товариств “Академічна Читальня” та “Гиджея” [180, арк. 68].

У свою чергу представники інших студентських національних товариств активно відвідували заходи, які проводило українське студентське об’єднання “Союз”. Так на організованому “Союзом” у травні 1880 р. урочистому товариському вечорі на честь 32-річчя скасування панщини були представники “Огниська”, “Армінії” і “Буковини” [279. – 1880. – 10 (22) мая]. 30 листопада 1885 р. “Союз” з 10-річчям існування з-поміж інших вітали члени “Гиджеї”, “Огниська”, “Академічної Читальні”, “Товариства німецьких студентів” [263. – 1885. – 15 (27) грудня]. На товариському вечорі на честь 12 річчя існування “Союзу” 22 листопада 1886 р. з вітальними промовами виступили представники німецького студентства, а також від товариств “Огнисько” та “Академічна Читальня” [263. – 1886. – 1 (13) грудня]. На 14-й річниці “Союзу” були члени “Академічної Читальні”, “Гиджеї”, “Огниська” [263. – 1888. – 1 (13) грудня]. У 16-і роковини “Союз” вітали представники студентських товариств “Жунімя”, “Армінія”, “Огнисько”, “Гиджея”, “Академічна Читальня” [263. – 1890. – 6 грудня (18 лат. грудня)]. На урочистостях “Союзу” з нагоди 20-річчя існування товариства 20 – 21 листопада 1895 р. звучали привітання від студентських об’єднань “Армінія”, “Академічна Читальня”, “Огнисько” [263. – 1895. – 11 (23) лютого]. На початку ХХ ст. дружні взаємини у “Союзу” склалися з єврейськими студентськими об’єднаннями “Зефіра”, “Гебронія”. Їхні представники брали участь у щорічних “комерсах” “Союзу” на честь заснування товариства та інших його заходах.

Отже, упродовж 60-х рр. ХІХ – початку ХХ ст. частими гостями культурно-просвітніх, організаційних та розважальних заходів українського студентського

товариства “Союз” були представники таких студентських об’єднань: “Академічна Читальня”, “Австрія”, “Готія”, “Алеманнія”, “Гиджея” (інтернаціональні); “Жунімя”, “Молдова”, “Буковина” (румунські); “Огнисько” (польське); “Дакія” (“Армнія” з 1877 р. – І. Д.), “Тевтонія” (німецькі); “Зефіра”, “Гебронія”, “Емуна” (єврейські).

Студентів Чернівецького університету єднали спільні інтереси. Так зокрема українські та румунські студенти теологічного факультету, які належали до товариств відповідно “Православна Академія” та “Академія ортодоксе”, часто влаштовували спільні хорові виступи на богослужіннях, концертах та інших заходах. Українські студенти Чернівецького університету активно підтримали боротьбу своїх румунських товаришів за розширення прав румунської мови в університеті і слідом за ними також стали домагатися підвищення статусу української мови у закладі. На зібранні українських студентів Чернівецького університету 31 жовтня 1909 р. поряд з іншими було прийнято таку резолюцію: “Віче заявляє свою горячу симпатію румунському студентству за його боротьбу в справі утворення катедри історії рідного народу і запевняє його, що у спільній акції за належні права обох автохтонних народів іти ме рука в руку з тим-же студентством” [329]. Подібні заяви звучали неодноразово. Слід також зазначити, що незабаром з такими же вимогами виступили і польські студенти Чернівецького університету. На рубежі XIX – XX ст. єврейські студенти безуспішно домагалися від університетських властей визнання єврейської національності. Щоб визначитися з позицією у даній справі, студенти Чернівецького університету провели декілька зібрань, перше з яких відбулося у червні 1899 р. [181, арк. 90]. На ньому українці, румуни, поляки, які також зазнавали національних утисків, висловили підтримку єврейським товаришам. При чому на початку XX ст. українські і єврейські студенти налагодили між собою тісні дружні взаємини і постійно наголошували на своїй солідарності. Так зокрема на зборах єврейського студентства Чернівецького університету 7 лютого 1903 р. “...від укр. студент. тов. “Січ” виступив студент філології Токарик, і висловив, що між жидами і русинами існують симпатії, так як русини, як і жиди є народом утисненим” [263. – 1903. – 31

січня (13) лютого]. Взагалі студентське товариство “Січ” завжди і словом, і справами підтримувало прагнення єврейської молоді до визнання єврейської національності в університеті і на численних вічах, влаштованих ними, заявляло про свої симпатії до визвольного руху єврейського народу. Таку ж позицію займало й українське студентське товариство “Союз”. На його ювілейному “комерсі” 11 березня 1907 р. у своїй вітальній промові “...д. Артем Галіп зазначивши роллю студентства у визвольних рухах всіх народів, а тим паче українського люду, звернув ся до заступників “Зефіри” і “Емуни” і дякуючи їм за давні братерські зносини з тов. “Союз”, підніс їх заслуги около побудження національного почуття серед народу жидівського. По сих промовах забрав слово голова жидівського тов. “Зефіра” п. Штехер, і подякувавши передбесідникови за горячі слова, звернені на адресу жидівських національних товариств “Зефіри” і “Емуни”, обговорив приязні відносини “Союза” до “Зефіри”, які стали вже традиційними. В дальшій бесіді підніс бесідник геройску борбу львівських академиків та взагалі українського студентства, яке так само яко жидівське мусить вести завзяту борбу за свої права у найвисших сьвятинях науки” [569].

Разом з тим національні домагання української молоді знаходили широку підтримку з боку студентів інших національностей. Так зокрема єврейські студенти Чернівецького університету активно підтримували акції української молоді Чернівців у боротьбі за український університет у Львові, за розширення прав української мови у Чернівецькому університеті, неодноразово брали у них участь, висловлюючи свої симпатії та готовність допомогти українським товаришам [304].

Поглибленню дружніх взаємин між представниками різних національних груп у Чернівецькому університеті сприяли загальностудентські заходи та акції. Передусім це так звані “студентські балі”, ініціатором та організатором проведення яких найчастіше виступало інтернаціональне студентське товариство “Академічна Читальня”, спільні виступи на інавгураціях новообраного ректора, щорічне святкування 4 жовтня річниці заснування університету.

Українці разом з іншими студентами Чернівецького університету долучалися і до загальних акцій усього студентства Австрії. Це, наприклад, наради

представників студентських товариств Чернівецького університету у справі студентів та військових властей у 1892 р. [203, арк. 64]. Варто також згадати так звану “справу Вармунда”. У 1908 р. професор церковного права Інсбруцького університету Вармунд у брошурі “Католицький світогляд” (“Die Katholische Weltanschauung”) виступив проти засилля католицизму, закликав до лібералізації політичного життя в Австрії, за що його усунули від викладання. На заклик інсбруцьких студентів по усіх університетах відбулися демонстрації протесту проти порушення свободи навчання. Подібна демонстрація пройшла 30 квітня (13 травня) 1908 р. у Чернівцях, участь у якій взяли понад 150 студентів від усіх студентських товариств, окрім клерикальних об’єднань “Франконії” і “Огниська” та москвофільського товариства “Карпаты”. Наступного дня депутація голів усіх чернівецьких студентських товариств (не було лише представників від “Франконії”, “Огниська”, “Жунімя”, “Карпата”) подала ректорові Є.Козаку меморіал, у якому зазначалося: “Високий академічний сенате! Вільнодумне студентство Франціско-Йосифіни заступлене підписаними корпораціями й студентами не приналежними до ніяких студ. товариств, подає до відомости високого академічного сенату, що воно супроти лучившого ся в останнім часі нарушеня свободи, науки і научуваня по університетах займає слідуєче становище: Вільнодумне студентство застерігає ся як найрішучійше проти всякого перешкоджуваня академічному професорови в його науковій діяльності задля його політичних, релігійних і наукових переконань, з якої небудь сторони се нарушенє стало б ся. Студентство має найбільше довіре до своїх професорів, що вони поділяють його переконаня і що в данім разі згідно з вільнодумним студентством стануть в обороні найсвятійшого добра академічного учителя” [263. – 1908. – 6 (20) мая].

Щоб запобігти загальному виступу, міністр віросповідань і освіти Мархет зобов’язав керівництво Інсбруцького університету дозволити проф. Вармунду знову викладати. Але коли він мав розпочати свої виклади, тирольський намісник наказав зачинити університет, щоб не спровокувати виступ клерикального студентства. Це послужило сигналом до загального страйку студентів усіх

австрійських університетів. Ректор Чернівецького університету Є.Козак достроково оголосив канікули у зв'язку із “зеленими святами”, сподіваючись, що за два тижні проблема вирішиться. Але студенти не припинили страйкувати. На терміново скликаній нараді міністр віросповідань і освіти Мархет визнав недоторканість автономії університетів і зобов'язав ректорів відновити навчання. Але проф. Вармунд не допускався до викладання в Інсбруці, і тому страйк тривав далі. Нарада українських студентів у Чернівцях ухвалила у даній справі таку резолюцію: “Українська молодіж, згуртована в товариствах “Січ” і “Союз”, заявляє, що прилучає ся до всякої акції, яка має на цілі оборону свободи науки на університетах, і буде солідарно поступати з усім вільнодумним студентством Австрії” [552]. Щоб врешті-решт залагодити університетську справу, уряд дозволив проф. Вармунду знову викладати церковне право з початку наступного шкільного року, але уже в Празькому університеті. Після цього загальна акція протесту студентства Австрії припинилася.

Але взаємини українських студентів з представниками інших національностей не завжди складалися дружньо. Часто вони між собою конкурували, конфліктували, ігнорували одне одного, а інколи і з'ясовували стосунки “навкулачки”. Тимчасові непорозуміння призводили до розірвання взаємин, але коли конфлікт вичерпувався, вони відновлювалися. Так члени українського студентського товариства “Союз” вирішили не йти на “комерс” “Академічної Читальні” у грудні 1890 р., бо “нещодавно голова цього товариства виступив з промовою проти будь-яких національних прагнень в Австрії” [180, арк. 28]. Відстоюючи і далі свою принципову позицію, “Союз” у січні 1891 р. відмовився взяти участь в урочистостях на честь Грільпарцера, які влаштовувала “Академічна Читальня” разом з Німецьким літературним товариством і прагнула залучити до організаційного комітету голів усіх студентських товариств у Чернівцях. Своєю відмовою українські студенти хотіли підкреслити, що на Буковині не повинно бути місця заходам, через які посилюється германізація краю, а до того ж “...обходом займається культур-трегерська, німецько-жидівська Akademische Lesehalle, яка нехтує національні стремління в Австрії. Сам же

Грільпарцер ні світовий поет, ні буковинський; обходити його пам'ять на Буковині, річ цілком непотрібна. А що ректорови університету, чи кому иньшому може се не сподобати ся, що Союз не бере участи в обході – се Союзан нічого не обходить, бо вони повинни йти самостійно, після своїх переконань” [180, арк. 30]. Початок 1891 р. позначився також розривом приятних відносин з румунським товариством “Жунімя” через його контакти з москвофільським студентським об'єднанням “Буковіна” [180, арк. 38]. 6 липня 1893 р. “Союз” влаштував прогулянку за містом і запросив інші національні студентські товариства, знаючи, що цього ж дня таку ж прогулянку організувало німецьке студентське земляцтво “Армінія” [180, арк. 78]. У 1896 р. у “Союзу” виникло протиріччя на національному ґрунті з інтернаціональним об'єднанням “Алеманнія”. Коли на виділовому засіданні 12 травня 1896 р. “...тов. Калмуцький жадав від тов. голови пояснень, чому не зносимося з хором “Alemannia”. Там люди жваві, повні свідомости своєї числености свого вотума між студентством. “Нам”, – каже бесідник – “треба пожитя товариского з тим товариством, а то задокументуєм вповні си підем корпоративно на їх кнайпу. Тов. голова забрав слово і відповів на виводи товаришови в тім змислі: Ми становимо національне товариство і можем лише зносити ся з національними товариствами; ми ємо демократами і лиш товариства що визнають народолобія, можуть припасти нам вподоби. З товариством, що боготворить Ідею консерватизму і національного індиферинтизму, годі мати дружних зносин” [181, арк. 35]. Цей критерій чи не завжди був домінуючим у товаристві “Союз” при визначенні його позиції щодо інших студентських товариств. Так зокрема на виділовому засіданні 3 грудня 1897 р. розглядалося питання про відносини з іншими студентськими товариствами. “Гандяк ставить внесеня, щоби виділ роздумавши раз точно означив, з ким жити. До “Lesehalle“ наводить два проекти, або жити з ними, але zarazом війти в звязь з иньшими християньскими товариствами і з ними старатись, аби статути “Acad. Lesehalle” зреформувати, або зірвати, а жити з “Зефірою”. Тож прецімь тов. національне, тож ліпше жити з жидами, котрі признаються до життя, як з тими котрі не признають ся ... Багато з товаришів домагаєсь зірвати з “Lesehalle”. Тов. голова відповідає, що

без причини не мож зірвати. Тов. Кобилянський Ол. подає таку раду, щоби вислати подання до “Lesehalle” о прийняття тов. в члени. Если “Lesehalle” відкине, то буде причина зірвати з ними” [181, арк. 62].

Черговим підтвердженням опозиційності “Союзу” до “Академічної Читальні” стала підготовка до святкування 25-річчя заснування університету. Ректорат погодився, щоби ювілейний “комерс” організували студенти. Одразу виникла дискусія щодо того, чи цим повинні зайнятися усі студентські об’єднання, чи лише національні товариства. “Союз” наполягав на тому, щоби цією справою зайнялися лише національні товариства “Союз”, “Огнісько”, “Армінія”, “Жунімя” і щоби виключити від цього інтернаціональні об’єднання, виступаючи, таким чином, проти інтернаціональної “Академічної Читальні”, яка намагалася взяти на себе провід в організації університетського ювілею [181, арк. 117, 123 об.].

Було й так, що українські студенти зовсім ігнорували будь-які взаємини з певними групами студентів, як, наприклад, з інтернаціональним католицьким об’єднанням “Унітас”. У протоколі “Союзу” з приводу його заснування зазначалося: “Таке товариство, як “Unitas” не має у людей поступових змислу і межі світлішими академіками навіть подібна гадка не може повстати. Ми, Русини, маємо інші тенденції і інші ідеали, ніж пропаговане католицизму; а проти самого католицизму ніхто з товаришів ніколи не виступав (се відносить ся до тих, що хотіли бути в “Unitas”), бо навіть лежить все на столі Посланник” [180, арк. 31]. Виділ “Союзу” поставив своїм членам, які виступили засновниками товариства “Унітас”, ультимативну вимогу – або в “Союзі”, або в “Унітасі”.

У постійному протистоянні перебували українські та румунські студенти. У різні періоди воно набувало різних форм: від звичайної конкуренції до гострої відкритої конфронтації та з’ясування відносин “навулачки”. Ворожість проявлялася навіть тоді, коли формально відносини вважалися дружніми. Так, наприклад, коли на вечорницях румунського товариства “Армонія” (“Armonia”) у лютому 1895 р. з’явилися запрошені представники українського “Союзу”, то “...кількадесят присутніх студентів з волоського студент. т-ва “Жунімея”, побачивши руських студентів познімали свої нац. відзнаки; а один із них пояснив:

“нац. барви, руські і волоські не можуть терпітися в купі”. “Союзанці” промовчали, бо не сталося нічого особливого, а до волоської нетерпимості вони вже звикли” [263. – 1896. – 11 (23) квітня]. Після розпуску головних москвофільських організацій на Буковині у травні 1910 р. румунські студенти підтримали москвофілів у їхніх виступах проти української молоді. Румунські студенти стали нападати на поодиноких українських студентів. Часто бійки виникали безпосередньо на території університету. Тоді українська молодь організувала 26 червня 1910 р. у Чернівцях велику демонстрацію (участь взяли близько 600 осіб), щоб недвозначно дати зрозуміти, що далі вона не дозволить себе ображати. Демонстранти зібралися біля Українського Народного Дому і рушили містом, співаючи українських пісень. На вул. Панській вони зупинилися під російським консульством і відспівали “Не пора”. Далі демонстранти рушили на Ринок і хотіли влаштувати маніфестацію перед Румунським Народним Домом, але поліція не допустила цього. Тоді вони повернулися під російське консульство, провели там маніфестацію, після чого знову пройшли до Ринку і розійшлися по домівках. Демонстрація справила у місті сильне враження. Наступного дня пішли розмови про те, що місцеві румунські студенти покликали на допомогу 50 товаришів з Румунії, щоб влаштувати українцям погром на території університету. Українська молодь вирушила у великій кількості до університету. Але румунські студенти не наважилися спровокувати бійку. Тоді українці знову пройшли демонстраційним походом по місту. Румуни стали сходитися до центру міста, але поліція пригрозила їм суворими покараннями, якщо вони спровокують сутичку, і ті почали розходитися. У наступні дні конфлікт пішов на спад, і у взаєминах між українськими і румунськими студентами наступило тимчасове затишшя [535].

1911 р. відзначився сутичками між українськими та німецькими студентами-корпорантами на початку липня, коли у Чернівцях проходив “З’їзд карпатських німців”. У “Віденській газеті” (“Wiener Zeitung”) від 4 липня 1911 р. з цього приводу повідомлялося: “Сьогодні зранку у пивниці Німецького Дому у Чернівцях через провокацію українських студентів сталася сутичка між зігрітими алкоголем членами українського академічного товариства “Запороже” та членами німецьких

корпорацій “Армінія” і “Тевтонія”. В рух пішли пляшки, склянки і палиці. Німці були витіснені українцями з ресторану, при цьому було серйозно поранено 5 німців і легко 2 українців. Випадок не має ніякого відношення до конгресу карпатських німців” [297. – 1911. – 4. Juli]. А ось віденський часопис “Нова незалежна преса” (“Neue Freie Presse”) зазначив, що “перешкоджання свята українськими студентами, які були частими і бажаними гостями в Німецькому Домі і навіть проводили в ньому свої “комерси”, виглядає ними і підготовленим”, і повідомив свою версію подій в Німецькому Домі: “Один українець сів несподівано на стіл, за яким сиділи німецькі гості, член німецької корпорації “Армінія” зауважив йому за його поведінку, у відповідь пролунали образи, обзивання німецьких гостей і було відкрито бомбардування склянками і ніжками столів. Члени німецької корпорації “Тевтонія”, що намагалися зайти до залу, були закидані стільцями і кришками столів, на них наступали з оголеними шаблями. Щоб уникнути зриву свята, німецькі студенти звільнили сплюндрований зал” [295. – 1911. – 4. Juli]. Отже, дії українських студентів виглядали як звичайне хуліганство.

У дещо інших умовах, ніж серед студентства, розвивалися взаємини між молоддю середніх шкіл різних національностей. Як уже зазначалося, австрійські власті забороняли молоді середніх шкіл брати участь у будь-яких організаціях, долучатися до суспільного життя. Тому національні об’єднання молоді середніх шкіл на Буковині якщо і діяли, то напівлегально і не дуже активно. Досить вільно існувати мали можливість хіба що німецькі молодіжні організації: “Німецько-народне молодіжне товариство Айхенорт” (“Deutsch-völkischer Jugendmannschaftsverein Eichenort”), “Дівочий союз Фрая” (“Mädchenbund Freya”), “Дівочий союз Гільде” (“Mädchenbund Hilde”), “Молодіжне німецько-національне товариство “Варта Сходу” (“Der deutschvölkische Jungmannschaftsverein “Ostwacht”), а також молодіжні об’єднання німців-католиків: “Християнсько-німецький молодіжний союз у Гурагуморі” (“Der christlich-deutsche Jugendbund in Gurahumora”), “Католицько-німецький молодіжний союз у Радівцях” та “Католицько-німецький молодіжний союз у Чернівцях”, на основі яких у травні 1913 р. було створено “Союз католицько-німецьких молодіжних товариств

Буковини”. Усі ці товариства мали своєю метою “сприяння національній свідомості серед німецького юнацтва, плекання німецької товаришкості, німецької пісні та мирного співжиття німецької молоді” [130, арк. 2].

Багато німецьких учнів середніх шкіл м. Чернівці належало до товариств школярів і гімназистів, так званих “Pennäler”, які мали на меті національне та духовне виховання своїх членів і були свого роду підготовчими (профуксівськими) товариствами до студентських об’єднань Чернівецького університету (наприклад, “Германія” (1903 р.), “Саксонія” (1906 р.), “Сцевія” (1907 р.), “Лібертас” (1910 р.)). Активну участь у їх роботі брали й українські учні німецькомовних середніх шкіл. Одні через те, що справді прагнули долучитися до німецької культури, інші тому, що вважали це єдиним можливим способом участі у громадському житті.

Все ж учні середніх шкіл різних національностей контактували між собою. Особливо активно ті, що навчалися в межах одного закладу, спільно виступаючи проти різного роду утисків з боку керівництва. Характерним проявом єдності молоді середніх шкіл стали традиційні святкування та вшанування найвидатніших представників національних культур. Це, наприклад, в українців – “Шевченківські дні”, у поляків – заходи із вшанування А.Міцкевича, у німців – щорічні урочистості на честь Й.Гете, Ф.Шиллера тощо. Представники різних національностей взаємно відвідували подібні заходи, допомагали їх організувати або, навпаки, ігнорували у період конфлікту. А такі досить часто виникали саме на національному ґрунті. Найчастіше об’єднувалася ненімецька молодь, виступаючи спільно проти насаджування німецької культури. Але конфлікти траплялися і в її середовищі. Так зокрема у постійному протистоянні перебували українські та румунські учні духовної семінарії.

Напередодні Першої світової війни молодь середніх шкіл Буковини долучилася до загальноавстрійського скаутського руху. Так 5 травня 1913 р. свою діяльність на Буковині розпочала філія товариства “Австрійський мандрівний птах” – об’єднання для німецького молодіжного туризму” (“Osterreichischer Wandervogel” Bund für deutsches Jugendwandern”). Це товариство сприяло “молодіжному туризму, пробудженню відчуття прекрасного в природі та надавало молоді можливість

пізнавати свою вітчизну, витоків свого народу” [131, арк. 3]. А у 1914 р., як уже зазначалося, виникло руханково-спортивне товариство “Буковинський полк Українських Пластунів ім. І.Богуна”. Але одна з однією організації не контактували. Кожна з них орієнтувалася на свою національну молодь і взаємодіяла з такими ж національними скаутськими організаціями, що діяли на інших територіях Австро-Угорщини.

Про здорове тіло молоді задля здорового духу турбувалися ще з другої половини ХІХ ст. також спортивно-гімнастичні об’єднання Буковини, що мали інтернаціональний характер на зразок “Загального гімнастичного товариства”. На початку ХХ ст. паралельно з інтернаціональними виникають і гімнастично-спортивні товариства, що стояли на національних засадах, і тому не лише займалися фізичним гартуванням, а й сприяли національно-патріотичному вихованню, охоплюючи міську та сільську молодь. В українців такі товариства називалися “Січ”, у поляків – “Сокіл” (“Sokol”), у румунів – “Стрілець” (“Arcasi”). На початку ХХ ст. з’явилися також німецькі спортивні молодіжні об’єднання. У 1903 р. німецькі студенти утворили у Чернівцях футбольну команду під назвою “Німецький футбольний клуб”. Окрім футболу, це товариство мало на меті також заняття туризмом, гімнастикою і взагалі активний відпочинок на природі. У 1909 р. виникло “Німецьке гімнастично-спортивне товариство “Ян” у Чернівцях” (“Deutscher Turn- und Sportverein “Jahn” in Czernowitz”). “Німецький футбольний клуб” увійшов до його складу як футбольна секція. У новому товаристві займалися гімнастичними вправами, футболом, тенісом, плаванням, зимовими видами спорту. Діючи на терені Буковини, ця чернівецька спортивна організація належала до гімнастичного округу “Австрія” “Німецького гімнастичного товариства”. Німецьке спортивно-гімнастичне товариство виникло також у Радівцях. Тут у 1911 р. учні гімназії створили “Християнсько-німецький футбольний клуб”. Але через брак достатньої кількості хороших гравців серед німців-християн цей клуб прийняв до себе гравців інших національностей і перетворився на “Інтернаціональний Радівецький футбольний клуб”. Вищеназвані німецькі спортивні товариства залишалися насамперед національними об’єднаннями, тому вони, крім пропаганди

активного здорового способу життя, чимало робили у справі плекання німецької національної ідеї. У них також брала участь і українська молодь.

Національні спортивно-гімнастичні об'єднання, що діяли на Буковині на початку ХХ ст., практично не контактували між собою.

Отже, український молодіжний рух на Буковині у досліджуваний період розвивався у рамках загального молодіжного руху краю.

Найяскравіше це проявилось у студентському середовищі, оскільки атмосфера Чернівецького університету створювала сприятливі умови для діяльності різноманітних, у тому числі і національних академічних об'єднань, які передусім відстоювали власні національні інтереси, але при цьому взаємодіяли з іншими студентськими товариствами. Вони активно листувалися між собою, повідомляючи про усі структурно-організаційні зміни, відвідували різні заходи одне одного.

Українських студентів Чернівецького університету єднали з представниками інших національностей загальностудентські заходи та акції (“студентські балі”, спільні виступи на інавгураціях ректорів, на щорічному святкуванні річниці заснування університету тощо), спільні або схожі національні домагання у питаннях розширення власних національних прав, студентська солідарність у національних домаганнях одне одного та інших справах. Українці разом з іншими студентами Чернівецького університету постійно долучалися і до загальних акцій усього студентства Австро-Угорщини.

Але взаємини українських студентів з представниками інших національностей у Чернівецькому університеті не завжди складалися дружньо. Мали місце і конкуренція, і конфлікти, ігнорування одне одного, і навіть з'ясування стосунків у менш цивілізованій формі – “навкулачки”. Причому це могли бути і непорозуміння тимчасового характеру, і довготривалі конфлікти, і постійне протистояння, яке просто інколи було прихованим, а інколи набувало гострої відкритої форми.

Аналогічно до студентського середовища складалися відносини між молоддю різних національностей, що навчалася у середніх школах. Щоправда, контакти не

були настільки активними або принаймні не так широко афішувалися, оскільки власті забороняли учням брати участь в організованому суспільному житті.

Винятковими щодо загальної тенденції розвитку взаємин між різними національними молодіжними організаціями Буковини були відносини між національними спортивно-гімнастичними об'єднаннями. Вони мало що контактували між собою, орієнтуючись на свою національну молодь і співпрацюючи передусім з подібними собі національними організаціями, що діяли на інших територіях Австро-Угорщини.

4.2. Зв'язки з українською молоддю Галичини та Наддніпрянщини

У досліджуваній період український молодіжний рух на Буковині розвивався з характерними лише йому особливостями і формами вияву у відмінних щодо інших українських земель умовах, що спричинило його певну замкненість. Та, незважаючи на це, контакти з молоддю решти українських земель, передусім Галичини та Наддніпрянщини, здійснювалися постійно. Щоправда, їх мотиви і характер змінювалися під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників.

Головну роль на цьому відтинку, як і в інших напрямках роботи, відіграло студентство, яке намагалося розвиватися у рамках загальноукраїнського молодіжного руху, орієнтуючись передусім на українську молодь з інших земель Австро-Угорщини, її досвід та здобутки. Так зокрема перше українське студентське товариство “Союз” у Чернівцях постало за зразком таких же об'єднань, що діяли при вищих навчальних закладах Львова та Відня, і наслідувало їх за організаційними засадами та формами роботи.

Контакти між українським студентством Галичини та Буковини підтримувалися передусім у формі співпраці між окремими товариствами. Так зокрема чернівецький “Союз” активно листувався, поширюючи у такий спосіб відомості про себе, з такими товариствами українських студентів Львівського університету, як: “Академічний Кружок”, “Дружній Лихвар”, “Товариство руських академіків”, “Академічне Братство”, “Ватра”, “Академічна Громада”, а також з товариством студентів Львівського політехнічного інституту “Основа”, з українськими студентськими організаціями “Січ” та “Буковина” у Відні, з товариствами українських студентів “Громада” у Кракові та “Українська Громада” у Празі, з українським студентським земляцтвом “Русь” у Граці (у 1910 р. переіменоване на українське студентське товариство “Січ”. – І.Д.). У перші роки існування “Союзу” у нього зав'язалися дружні стосунки з москвофільським “Академічним Кружком” зі Львова. Останній постійно запрошував “союзан” на усі свої заходи, а ті в свою чергу надсилали вітальні телеграми, якщо не мали можливості поїхати. На виділовому засіданні “Союзу” 1 (13) лютого 1876 р.

“Академічний Кружок” за регулярне надання ним матеріальної допомоги було іменовано спомагаючим членом товариства [178, арк. 7]. Але після того, як верх у “Союзі” взяли народовці і виключили москвофілів із товариства, контакти з “Академічним Кружком” припинилися. Натомість “Союз” став зближатися з львівськими студентськими товариствами, які стояли на народовських позиціях, зокрема “Дружнім Лихварем” та “Академічною Громадою”. На початку грудня 1880 р. надійшов лист від “Дружнього Лихваря” з подякою за те, “...що “Союз” при кожній нагоді дає докази довіри і сердечної привітності до “Дружнього Лихваря”, і з висловлюванням такої довіри і товариської зичливості з боку “Дружнього Лихваря” [178, арк. 76]. І вже 13 грудня 1880 р. на знак підтвердження цього “Дружній Лихвар” прислав вітальну телеграму на товариський вечір з нагоди 6-річчя існування “Союзу” [178, арк. 77]. Останній же у свою чергу у березні 1896 р. відправив вітальну телеграму на інавгураційний вечір “Академічної Громади” [181, арк. 34 об.]. У 1897 р. обидва товариства спільно поздоровляли І.Франка на честь його ювілею [181, арк. 57 об.], а у 1898 р. солідаризувалися у справі святкування річниці скасування панщини на західноукраїнських землях [263. – 1898. – 20 мая (1 червня)]. Того ж року “Академічна Громада” відправила своїх представників на з’їзд українського студентства до Києва, на якому вони репрезентували галицьке та буковинське студентство [181, арк. 64].

Як уже зазначалося, у процесі змін в українському студентському русі у 90-х рр. ХІХ ст. частина членів “Союзу”, що були налаштовані радикальніше і слідом за галицькими студентами домагалися змін соціально-економічного та політичного ладу на українських землях, виступили з товариства і створили у 1900 р. нову молодіжну організацію “Молода Україна”. Остання в організаційному плані орієнтувалася на львівську “Академічну Громаду” і представляла у краї об’єднання студентських груп Галичини та Буковини, що діяли у 1899 – 1903 рр. і охоплювали студентів та учнів старших класів середніх шкіл, які обстоювали ідею національної незалежності України. Після цього відносини “Союзу”, що залишився на народовських позиціях, з львівською “Академічною Громадою” значно послабилися.

Товариство “Союз” активно контактувало також з українськими студентськими організаціями “Січ” та “Буковина” у Відні. 13 грудня 1880 р. товариство українських студентів у Відні “Буковина” надіслало “Союзові” вітальну телеграму на честь 6-річчя його існування [178, арк. 77]. А товариство “Союз”, відповідно до рішення виділового засідання від 7 квітня 1883 р., висловило подяку віденським товариствам “Буковина” та “Січ” за їхню допомогу в організації похорону спомагаючого члена “Союзу” Г.Онишкевича. Того ж року віденська “Січ” запросила “Союз” на ювілейний вечір на честь Ф.Мікросича. У відповідь чернівецькі студенти надіслали 20 листопада 1883 р. дві вітальні телеграми до Відня – ювілярові та організаційному комітетові [179, арк. 19]. А 8 листопада 1895 р. “Союз” надіслав “Січі” спеціальне запрошення на святкування 20-річчя свого існування [18, арк. 97 – 98]. Окрім того, чернівецький “Союз” та віденська “Січ” регулярно повідомляли одне одного про склад новообраних виділів та усі організаційні зміни.

Українське студентське товариство “Молода Україна”, появу якого зумовило поширення у краї радикальних поглядів, популярних серед української молоді Галичини і Наддніпрянщини, впродовж усього часу свого існування тісно співпрацювало з українським студентством за межами Буковини. Так зокрема в інавгураційному концерті товариства 8 грудня 1900 р. взяли участь українські студенти Львівського, Краківського і Віденського університетів та Львівського політехнічного інституту [175, арк. 1]. А 31 березня 1901 р. вітальні телеграми з нагоди перших загальних зборів “Молодої України” у Чернівцях надійшли зі Львова від “Академічної Громади”, від молоді руської духовної семінарії та української гімназії, від редакції “Молодої України”, від українських дівчат Львова [176, арк. 2]. Особливо тісно співпрацювала “Молода Україна” з товариствами українських студентів Львівського університету “Академічна Громада” та “Ватра”, з товариством студентів Львівського політехнічного інституту “Основа”, з українською студентською організацією “Січ” у Відні. “Молода Україна” відіграла головну роль у роботі Чернівецького відділу “Комітету української молоді в Австрії”, усюди його репрезентувала [512, с. 523]. Період існування цього

товариства відзначився тісними зв'язками між галицькою і буковинською молоддю. Дуже влучно з цього приводу зазначив часопис “Молода Україна”: “Спровадити народнє жите галицьких і буковинських українців у одно широке русло зі спільним напрямом і спільними тенденціями, зі спільною органічною роботою наша молодіж як галицька так і буковинська уважали своєю задачею, своїм конечним обов'язком” [510].

Москвофільське студентське товариство “Карпать” у Чернівцях співпрацювало з москвофільським студентським товариством “Друг” у Львові, листуючись з ним, одержуючи від нього матеріальну допомогу. Так зокрема львівський “Друг” допоміг чернівецькому “Карпату” при укомплектуванні бібліотеки, подарувавши ряд книг: 12 номерів журналу “Северный Вестник”, 12 томів “Сочиненій” Д.Григоровича, “Преступление и наказание” Ф.Достоевського, “Забытая история” Є.Львова, “Страшная месть” М.Гоголя, “Польскій вопросъ” М.Погодіна [264. – 1897. – 4 (16) мая]. Тому після розпуску австрійськими властями 7 травня 1910 р. основних москвофільських організацій у Чернівцях, у тому числі і товариство “Карпать”, “галицко-русска молодежь изъ студенческого общества “Другъ” во Львовѣ енергично запротестовала противъ розвязанья русскихъ обществъ на Буковинѣ на своемъ довѣрочномъ собранію отбувшомся 10 н. ст. мая” [277. – 1910. – 30 апрѣля (13 мая)].

Об'єднанню українського студентства слугували спільні акції, взаємодія у розв'язанні найважливіших питань українського національного руху. Однією з проблем, у боротьбі за вирішення якої українці, і передусім студентство, виступили єдиним фронтом, стала боротьба за відкриття українського університету у Львові. Ця ідея виникла ще у середині XIX ст. У революційні дні 1848 р. вона була сформульована як одне із першочергових завдань культурно-просвітницького характеру для українців Австрії. Але впродовж тривалого часу ніхто активно не працював над її втіленням. Виступи та дискусії у цій справі були поодинокими та негучними. Лише наприкінці XIX ст. університетське питання актуалізувалося. Ненормальне становище української мови у Львівському університеті ім. Франца І,

яке спричинила інтенсивна полонізація цього закладу, спонукало українських студентів, які навчалися у ньому, домагатися рівноправного функціонування в університеті української та польської мов. Але у відповідь керівництво закладу взялося ліквідувати навіть ті незначні права української мови, які ще мали місце у ньому [19, арк. 12]. Тоді українське студентство висунуло вимогу створення окремого українського університету у Львові і наполегливо добивалося цього аж до початку Першої світової війни, залучивши до вирішення наболілого питання широкі верстви населення. За ініціативою львівської “Академічної Громади” 13 липня 1899 р. у Львові відбулося перше віче “Русинів академиків із всіх висших шкіл Долидавщини”, щоб підготувати до уряду “пропамятне письмо доказуюче потребу українсько-руського університету і домагаюче ся його засновання у Львові” [263. – 1899. – 25 червня (7 липня); 30 червня (12 липня)]. У ньому взяли участь 449 студентів, які представляли такі українські студентські товариства: “Академічна Громада” і “Основа” (Львів), “Січ” (Відень), “Союз” (Чернівці), “Ватра” (Подебради), “Чорногора” (Леобен), “Громада” (Краків). Делегацію з Чернівців (10 осіб) очолював тогочасний голова “Союзу” О.Кобилянський. У своїй промові від імені буковинських студентів він зазначив: “На орлиних крилах понесла ся по цілій Русі-Україні радісна вість, що ви – панове товариші скликаєте віче – і ось мов на голос могутнього вічевого дзвона поспішила вся молодіж, що в серцях еї тліє зарево любови до вітчизни, прибула, щоб своїм числом показати, як оправданий є поставлений вами постулят. І ми руско-українські академики з Черновець уважали за свій сьвятий обовязок прибути на віче і підперти горячо порушену вами справу, що має посунути наш бідний – ляцкою і російскою кормигою придушений народ наперед в здобуваню всесьвітнього знаня і культури – що має дати підставу до зрівняня нас з иньшими культурними народами ... З’їзд сей має для нас Буковинців велике значіне ще і з того згляду, що стаємо тут поруч муж при мужу до спільної боротьби і праці і від тепер чей, як не постійно, то хоч частійше ніж доси спільно іти мемо рука в руку, спільно помагати собі, бож і одна ціль наша; і не будемо, як до тепер жити мов два відрубні народи” [263. – 1899. – 21 липня (2 серпня)]. На вічі були ухвалені такі резолюції: “1) Українсько-руські студенти всіх австрійських

висших шкіл, з огляду на податки які руский нарід платить в користь австрійської держави, з огляду на те, що конституція запоручає свобідний розвій всіх народностей, з огляду на те, що утравізм є нехтований, а число українсько-руських студентів є дуже велике, жадають від правительства заснованя українсько-руского університету у Львові. 2) Українсько-руські студенти всіх австрійських висших шкіл з огляду на потребу українсько-руского університету, що запевнить розвій культури, рішають ся вислати меморіял в тій справі до міністерства віроісповідань та просвіти. 3) Українсько-руські студенти всіх австрійських висших шкіл звертають ся зі зазивом до українсько-руської суспільности, аби сею справу все та на кождім кроці підпирала” [263. – 1899. – 7 (19) липня].

Але ні австрійські власті у Відні, ні польська адміністрація намісництва, ні тим більше керівництво Львівського університету не погоджувалися вирішувати дане питання, бо не хотіли йти на жодні поступки. Тому періодично навколо університетської проблеми виникали гострі конфлікти, і українські студенти Буковини завжди реагували на них, підтримуючи своїх львівських товаришів.

Після так званих “листопадових подій” у 1901 р. у Львові (проведення українськими студентами всупереч забороні 19 листопада 1901 р. віча на території Львівського університету та демонстрації вулицями міста, припинення навчання в університеті та початок слідства над демонстрантами [14, арк. 82; 540, с. 447]) буковинське студентство організувало 1 грудня 1901 р. в Українському Народному Домі в Чернівцях величне віче, яке “...ухвалило вислати до ради державної петицію за заснування укр. ун-ту і висловити подяку і пошанування укр. студентам Львів. ун-ту, що сміливо і розважно боронять права укр. народу” [326]. А коли розпочалася так звана “сецесія 1901 – 1902 рр.” (див. [383]), товариство “Молода Україна” у Чернівцях відмінило усі заплановані розважальні заходи, а зібрані для цього кошти було надіслано до Львова “сецесіоністам” [263. – 1901. – 23 падолиста (6 грудня)]. Коли ж частина “сецесіоністів” (60 осіб) прибули до Чернівців, щоб записатися до тамтешнього університету, у місті було створено спеціальний комітет, очолюваний С.Смаль-Стоцьким, для збору коштів та надання допомоги “сецесіоністам” [280. – 1901. – 30 падолиста (13 грудня)]. Українські студенти

взяли активну участь у його роботі. Сенат Чернівецького університету не прийняв “сецесіоністів” на навчання, посилаючись на те, що вони спізналися з подачею документів, а перед колегами юридичного та філософського факультетів, які погоджувалися прийняти їх, виправдовуючись тим, що це буде неляльно щодо сенату Львівського університету. Але, мабуть, справжня причина полягала у побоюванні, що вплив радикально налаштованих українських студентів на німецький університет у Чернівцях може спонукати їх домагатися його утраквізації. Студенти-чернівчани влаштували “сеціоністам” сердечні щирі проводи з міста.

Тоді, коли усе українське студентство консолідувалося у боротьбі за український університет, москвофільська молодь Львова виступила категорично проти цього. Але коли українські студенти, які виписалися з Львівського університету, вирушили до університетів Відня, Праги і Кракова, з ними поїхали і студенти-москвофіли. Вони сподівалися на те, що їм при відомому русофільстві слов'ян і необізнаності чужинців з українською нацією та її ставленням до великоросів вдасться опанувати слов'янську думку і використати її для зміцнення свого становища в Австро-Угорській імперії. У газетах Відня, Праги і Кракова з'явилися повідомлення про російську молодь з Галичини, про її боротьбу за російський університет у Львові, про сецесію російських студентів і т.п. [467]. Далі москвофіли-“сецесіоністи” зажадали відкриття кафедр російської мови у Львівському та Чернівецькому університетах, введення російської мови у середніх школах. Ці домагання вони підносили на спеціальних зібраннях та з'їздах москвофільської молоді, які скликалися час від часу у Відні, Празі, Кракові, Львові, Чернівцях. У відповідь українські студенти висловлювали свій протест, доводячи, що “всеславянські а радше панславістичні мрії не мають для нас найменшого значіння, а навпаки є супротивні нашим національним змаганням” та змальовуючи “постидну роллю москвофільської молодіжи в справі університетській і теперішні єї змагання”. Подібне віче українське студентство Чернівців скликало 3 липня 1904 р. у відповідь на так зване “всеславянське” віче, яке пройшло напередодні у Празі. У резолюціях, прийнятих на зібранні у Чернівцях, зазначалося: “1) Довіроче віче

української молодіжи, зібране на дню 3 липня 1903 року в Чернівцях не признаючи ніяких всеславянських аспірацій, є вповні свідоме того, що в борбі за свої права за еманципацию свого народу, є вона здатна виключно на свої сили. 2) Висловлює обуренє т.зв. словянофільській частині чеської молодіжи, яка недопустила на своїм вічу у Празі українського речника, а рівночасно і свій привіт єї поступовій части, яка супроти такого проведення запротестувала. 3) Протестує з обуренєм проти москвофільських жадань російських катедр на черновецькім і львівськім університеті та російської мови викладової в галицьких школах середних, уважаючи се за замах на права української мови і перепону в осущеню укр. університету”. Учасники віча знову ж таки закликали уряд вирішити нарешті справу українського університету у Львові, а українських послів Австрійського парламенту – активно підтримати домагання студентів [328].

15 липня 1906 р. у Народному Домі у Львові відбулося віче української студентської молоді Австро-Угорщини за участю представників Львова, Відня, Праги, Кракова, Грацу, Чернівців (всього 400 осіб). Його учасники заявили: “Укр. молодіж висших шкіл австрійських, зібрана на вічу 15 липня 1906 р. висказує укр. студентам Львів. ун-ту своє признанє за їх б-бу про здійснення постулату самостійного укр. ун-ту у Львові та закликає їх до подальшої борби” [303].

Після чергових ексцесів у Львівському університеті на початку 1907 р. (демонстрація та погром на території університету, влаштовані українськими студентами 26 січня 1907 р. на знак протесту проти обов’язкового характеру польської мови у закладі, арешт 116 учасників акції, початок голодування українських студентів у в’язниці [16, арк. 2 – 6; 397, с. 638 – 639]) чернівецькі студенти організували 12 лютого 1907 р. чергове віче в Українському Народному Домі. Його учасники домагалися від уряду не зволікати з університетською справою, бо це є порушенням законодавчо закріплених прав, а зволікання лише ускладнює ситуацію, бо студентство не відступить від своїх домагань. З приводу останніх подій у Львівському університеті вони висловили глибоку повагу та щирі симпатії українським студентам, а також протест проти їх переслідувань, застерігаючи власті від подальших репресій, які можуть потягнути за собою

найважчі наслідки, заявили про своє обурення поведінкою сенату Львівського університету та галицького намісника у даній ситуації та зажадали якнайшвидшого звільнення заарештованих студентів. Усі свої резолюції учасники віча надіслали сенатові Львівського університету [43, арк. 1 – 8]. Окрім того, українські студенти Чернівецького університету почали збір коштів на фонд ув'язнених львівських товаришів [263. – 1907. – 7 (20) лютого]. А на честь їхнього звільнення (цей день перетворився на справжнє свято, бо знаменував значну перемогу українців над поляками у Галичині, причому сталося це при підтримці Віденського уряду, який вперше у цьому конфлікті виступив на боці українців, а не поляків. – І.Д.) українське студентське товариство “Січ” у Чернівцях влаштувало 9 березня 1907 р. в Українському Народному Домі величні вечорниці з танцями [263. – 1907. – 14 (27) лютого]. Москвофільськи налаштовані чернівецькі студенти з товариства “Карпат” також нагадали про свою позицію з даного питання, заявивши на своєму зібранні: “Украинский университет то новый толчок по стремкой плоскости шкодливого съ культурной точки зрения национального сепаратизма. Въ своей последовательности русски студенты заявляют отже, що имъ не потребно украинского университета. Культурну необходимость они признают только русскому университету, а тым часом требуют учреждения кафедр русского языка и литературы на львовском и черновицком университетах” [502].

4 (17) червня 1907 р. українські студентські товариства в Чернівцях з нагоди відкриття чергової сесії Австрійського парламенту надіслали телеграму до українських послів, в якій закликали їх завзято домагатися негайного створення українського університету у Львові [263. – 1907. – 6 (19) червня].

У грудні 1907 р. знову відбулися сутички між поляками та українцями на території Львівського університету (під час прийняття присяги студентами, яку не зачитував секретар, як це було раніше, а вплив у свій виступ ректор, виголосивши при цьому її текст польською, а не латинською мовою, як було наказано спеціальним міністерським розпорядженням, українські студенти-іматрикулянти висловили протест, а у відповідь обурені польські студенти напали на них і тим самим спровокували бійку [472, с. 27]). 7 грудня 1907 р. збори студентів-теологів

Чернівецького університету засудили провокацію польської молоді. З цієї жє причини скликали віче 16 грудня 1907 р. в Українському Народному Домі українські студентські товариства “Січ” і “Союз”, на якому у своїх виступах студенти І.Тиховський, М.Драгомирецький, С.Лакуста, Д.Майєр, В.Гладкий та І.Дошівник засудили негідні методи боротьби проти своїх колег. Учасники зборів ухвалили такі резолюції: “І. Українська академічна молодіж в Чернівцях, згуртована в товариствах “Січ” і “Союз” протестує з найбільшим обуренєм проти варварского поступку вшехпольської академічної молодіжи, та остерігає єї перед наслідками, які потягне за собою найновіша кривава подія на львівськїм університетї. ІІ. Українська академічна молодіж в Чернівцях пятнує нехтованє найновішого розпорядженя міністерства в справі іматрикуляції вшехпольским сенатом, а специяльно ректором Дембінским. ІІІ. Висказує в повнім слова сего значіню свою симпатию і співчутє потерпівшим товаришам і заявляє прилюдно свою солідарність в кождїй акції в цілі вибореня нам законно приналежних прав. ІV. Завзиває наших заступників в радї державній до рішучого кроку в справі львівского університету – в противнім разї вхопить ся українське студенство крайних средств незважаючи на політику послів” [376].

Свого апогею університетська проблема сягнула у 1910 р. (між польськими та українськими студентами відбулося декілька кривавих сутичок із застосуванням зброї на території Львівського університету, у ході останньої з яких 1 липня 1910 р. був смертельно поранений український студент А.Коцко, після чого він, так і не опритомнівши, помер у лікарні [14, арк. 84; 556, с. 11; 558, с. 110]). Уже наступного дня по усіх Чернівцях були розклеєні плакати, які підготували українські студенти, з таким текстом: “Українська Громадо! Твій син Адам Коцко, студент прав, поляг дня 1 липня с.р. рано від вшехпольских куль на львівськїм університетї! Земля Тобі пером, Мученику, що положив своє молоде жите на вівтарі Дорогої Неньки – України!” [274. – 1910. – 2 липня]. А 7 липня 1910 р. українські студенти скликали траурні збори в Українському Народному Домі у Чернівцях для вшанування пам’яті А.Коцка. Усі виступаючі висловили свої щирі признання українським студентам Львова за їхню наполегливу боротьбу та гнівне обурення польськїй

молоді за вбивство А.Коцка та поранення багатьох інших їхніх товаришів і загалом польській стороні, яка у ході тенденційного слідства намагалася показати, що А.Коцко загинув через необережність від кулі своїх же товаришів. Звинувачення посипалися і на адресу Віденського уряду за його небажання втрутитися у ті нездорові відносини, що склалися у Львівському університеті, та покласти край безчинствам польської сторони [47, арк. 1 – 4].

Останні події у Львівському університеті і зростаюче напруження між Австро-Угорською та Російською імперіями змусили Австрійський парламент визнати крайню необхідність створення українського університету та доручити урядові розробити відповідний законопроект на основі домовленості з польською і українською сторонами. З того часу вирішення університетської проблеми перейшло у царину відносин між українськими та польськими депутатами Австрійського парламенту (див. [388, 391]). Гучні акції українських студентів у даній справі припинилися. Вони лише час від часу висловлювали свою підтримку українським парламентаріям. Одне з найбільших віч такого плану, організоване українською студентською молоддю у Чернівцях, відбулося 24 травня 1912 р. з приводу святкування 250-річчя заснування Львівського університету ім. Франца І (сенат цього закладу пов'язував його заснування з єзуїтською колегією, якій польський король Ян Казимир дипломом від 20 січня 1661 р. дарував права академії. – І.Д.). Прийняті на ньому резолюції проголошували: “Укр. студенти Чернівец. ун-ту зібрані 24 травня 1912 р. у приміщенні ун-ту: 1) констатують, що теперішній ун-тет цісаря Франца І у Львові, заснований цісарем Йосипом II є законно утраквістичним, до якого мають рівні права як українці, так і поляки і таким має залишитися доти, поки українці не отримають свого власного ун-ту, 2) домогаються невідкладно заснування самостійного укр. ун-ту у Львові, 3) протестують рішуче проти позиції шовіністичної польської громадськості в універ. справі, висловлюють свою погорду тим, що не допускають наш народ до культурного розв. та зазначають, що вдадуться до найрізкіших засобів (крайніх) якщо вшехпольська академ. молодь виконає свої погрози, 4) заявляють, що між колегією, заснованою королем Яном Казимиром і теперішнім ун-том цісаря Франца

І немає ніякого історичного зв'язку, та що святкування 250 річного ювілею існування теперішнього ун-ту є лиш шовіністичною шопкою і зводженням публічної opinii, 5) висловлюють своїм товаришам – студентам Львів. ун-ту за їх героїчні подвиги у боротьбі за укр. ун-тет найщиріші вирази пошани і визнання, 6) просять укр. парлам. клуб буков. послів, щоб видержав у б-бі разом з галиц. послами і доклав усіх старань, щоб універ. справа була якнайшвидше корисно вирішена” [275. – 1912. – 31 мая]. Ці резолюції були надіслані президентові міністрів, міністрові віросповідань і освіти, президії Союзу українських послів у парламенті. Віче ухвалило також вислати депутацію до ректорату Чернівецького університету, яка б мала запротестувати проти участі представників Чернівецького університету у святкуванні 250-річчя заснування Львівського університету.

У січні 1913 р. українські та польські депутати Австрійського парламенту при підтримці центральної влади нарешті уклали довгоочікувану угоду в університетській справі, в якій зазначалося: “Український університет буде засновано не пізніше 1916 р. законодавчим актом, який і визначить місце розташування університету” [20, арк. 37 – 39]. Українські студентські товариства у Чернівцях “Запороже”, “Православна Академія” і “Союз” влаштували овацію буковинському послові Австрійського парламенту М.Васильку за його успішні заходи у даній справі. “Зворушений п. Василько подякував за цю зустріч, заявляючи, що справа укр. студентства все лежала йому до серця”, а також зазначив, що “... тішить його і те, що справа укр. ун-ту, в якій стільки самопожертвування виявили укр. студенти Львів. ун-ту, в неменшій мірі цікавить і укр. студенство Чернів. ун-ту” [275. – 1913. – 1 січня].

З кінця XIX ст. буковинські представники почали брати активну участь у загальномолодіжних конгресах, з'їздах українського студентства, де обговорювалися справи як станового, так і загальноукраїнського характеру. На них вони ознайомлювалися ближче із прагненнями українського студентства на інших землях, а повернувшись додому, намагалися і на Буковині змінити дотогочасні форми громадської роботи. Так зокрема делегати “Союзу” взяли участь у “З'їзді руських академіків з Галичини і Буковини”, що відбувся за ініціативою віденського

товариства “Січ” 17 вересня 1880 р. під час господарської виставки у Коломиї. Його було скликано для того, щоб обговорити питання відносин між українськими студентськими товариствами Австро-Угорщини і намітити шляхи їх зближення. Спеціально обраний комітет із представників студентських організацій, що брали участь у з’їзді (“Академічний Кружок” і “Дружній Лихвар” (Львів), “Союз” (Чернівці), “Січ” (Відень)), повинен був зайнятися практичним втіленням прийнятих на з’їзді рішень, що стосувалися видання літературно-наукового місячника, який мав висвітлювати життя українського студентства Австро-Угорщини, проблеми матеріальних нестатків серед українського студентства (щоб зарадити цьому, пропонувалося створити товариство для матеріальної підтримки, запровадити спеціальні стипендії тощо) [2, арк. 26]. Але, на жаль, комітет не зміг налагодити належної роботи, бо організувати це на загальному рівні було важко через те, що взаємини між цими товариствами не були настільки тісними, і щоб виправити такий стан, був необхідний певний час.

На наступному “З’їзді руських академіків з Галичини і Буковини” 7 серпня 1884 р. знову ж у Коломиї розглядалося питання відкриття українських кафедр у Львівському та Чернівецькому університетах. З промовою про необхідність розширення кафедри української мови та літератури у Чернівецькому університеті виступив студент цього закладу, член товариства “Союз” П.Кумановський [560, с. 36].

На великий з’їзд української студентської молоді з усіх українських земель перетворилося святкування 10-ої річниці товариства “Союз” у Чернівцях 3 серпня 1885 р. У ньому взяли участь делегати від студентських організацій Києва, Львова, Кракова, Відня і Чернівців. Окрім студентських нарад, на яких обговорювалися знову ж вищеназвані актуальні на той час питання, делегати організували академію на честь Ю.Федьковича, в якій буковинського поета привітав від імені наддніпрянських студентів В.Арабажин, а від галичан – Є.Калитовський [414, с. 768, 778].

Друге десятиріччя діяльності “Союзу” у 1895 р. також завершилося традиційним з’їздом-здвигом, у якому взяли участь, окрім членів та місцевих

українських діячів, також представники “Академічної Громади” зі Львова та делегації інших національних студентських товариств Буковини [436, с. 56].

На з’їзді українського студентства у Києві у лютому 1898 р. буковинська молодь була репрезентована через представників “Академічної Громади” зі Львова [181, арк. 64]. А на інтернаціональний конгрес студентів у Турині товариство “Союз” згідно із рішенням виділового засідання від 5 листопада 1898 р. надіслало привітального листа українською та французькою мовами [181, арк. 78].

Десять членів товариства “Союз” представляли Буковину на з’їзді українського студентства 13 липня 1899 р. у Львові, скликаному для того, щоб оформити домагання заснування українського університету у Львові. Промову, яку на з’їзді виголосив О.Кобилянський від імені буковинських студентів, готувала спеціально створена комісія (О.Кобилянський, О.Бурачинський, П.Лушпинський) [181, арк. 92 – 92 об.]. Цей з’їзд започаткував цілу серію з’їздів, що проходили у Львові у цей же час декілька років поспіль, на яких представники українських студентських громад Австро-Угорщини висловлювали своє ставлення до найактуальніших проблем, готували спільні акції, що значно сприяло їх об’єднанню.

Так делегація чернівецьких студентів взяла участь у з’їзді 14 липня 1900 р. у Львові, основним питанням обговорення якого було висунуте “молодоукраїнцями” гасло самостійності України. “Ціль віча була чисто демонстраційна ... мало дати вираз обуренню на сьвятотатський атентат на ідею самостійності України, мало з цілим натиском підчеркнути, що сей ідеал є основою наших ідеалів та вказати, що він є не мрією, а ключем для практичної роботи, вказати, якої України ми хочемо” [327, с. 293]. До президії увійшли представники усіх студентських громад, що взяли участь у з’їзді, а саме: В.Старосольський, Я.Левицький, Я.Стефанович (Львів), В.Хомик (Відень), М.Івашко (Чернівці), В.Дутка (Подебради), В.Бородайкевич (Леобен). Від українських студентів з Чернівців на з’їзд також надійшла телеграфічна заява, у якій зазначалося: “Єдина неподільна, самостійна Україна від Сяну й Тиси по Кавказ, без холопа і без пана, є і ніколи не перестане бути нашим найвисшим ідеалом. Щоби – ж ми могли досягнути сю високу ціль,

треба нам піднести наш нарід культурно і материяльно. Невтомна праця для робучих мас нашого народу се заповіт нашого житя!” [327, с. 321]. В ухвалених з’їздом резолюціях його учасники підтримали ідею боротьби за політичну незалежність України та соціальну рівність трудящих, а також висловили свою позицію в “університетській справі” (зажадали від уряду створення якнайшвидше українського університету у Львові, а президія підготувала та надіслала меморіал у цій справі міністрові віросповідань і освіти). Завершився з’їзд влаштованим товариством “Академічна Громада” музично-декламаторським вечором на честь М.Драгоманова, що відбувся у готелі “Belle Vue”. Після з’їзду виник “Комітет української молоді”. Так було здійснено першу конкретну спробу створити єдиний студентський центр [436, с. 63 – 64]. “Комітет” орієнтувався на діяльність осередків “Молодої України” і функціонував як нелегальна установа. Це, звісно ж, ускладнювало його роботу, оскільки легальні студентські організації потребували прилюдної репрезентації та легального авторитетного керівництва.

Буковинські студенти взяли участь і у наступному з’їзді 13 – 14 липня 1901 р. у Львові. Розпочався він вечорницями на честь М.Драгоманова. Наступного дня проходила довірочна нарада, на якій розглядалися реферати В.Старосольського “Про теперішнє положенє української молодіжи” та Т.Меленя “Про її завдання оглядом суспільності”. Головував на зборах М.Галушинський (Відень), а заступниками були О.Навроцький (Тернопіль) та Г.Герасимович (Чернівці). Жвава дискусія розгорілася над питанням: чи повинна молодь брати безпосередньо участь у громадському житті, чи повинна триматися осторонь від нього і працювати над своїм інтелектуальним розвитком? Усі зійшлися на тому, що ці дві справи повинні поєднуватися, взаємно доповнюючи одна одну [402, с. 266 – 270]. Численна участь студентів у з’їзді засвідчувала їхнє серйозне ставлення до даних питань.

Добре організованим був “З’їзд Української молодіжи Австрійської держави”, який відбувся 25 – 27 липня 1902 р. у Львові. У ньому взяли участь понад 600 осіб – представників студентських організацій Львова, Відня, Чернівців, Кракова, Праги та випускників українських гімназій. З Чернівців прибуло більше 20 студентів від товариств “Союз” та “Молода Україна”. До президії з’їзду обрали

Т.Меленя (Відень) та В.Сімовича (Чернівці). Першого дня розглядалася так звана “університетська справа”, з рефератом у якій виступив Є.Косевич. З’їзд постановив завершити так звану “сецесію”. У резолюціях з цього питання зазначалося: “Укр. молодіж академічна зібрана на вічу дня 25. VII. 1902 у Львові уважає, що ... не стоять на перешкоді ніякі публічні причини до вписів на Львівський університет із зимовим семестром 1902/1903 р. і устають публічні мотиви піддержування сецесії; заявляє, що опираючися на основних законах домагається бузуслівної рівноправности для своєї мови ві всіх держ. інституціях і не допустить покривдження своєї мови на Львів. ун-ті. Спеціально взиває товаришів до звернення уваги на се, що всякі зносини з університетськими властями, так устні як і письменні, можуть відбуватися тільки в укр. мові” [403, с. 133 – 134]. Увечері відбулися вечорниці на честь М.Драгоманова. Наступного дня виступали Р.Перфецький з рефератом “Молодіж а суспільність” та І.Брик “Про москвофільство”. Резолюції по першому з них зазначали: “Укр. молодь академ. зібрана на вічу 26 липня, констатує, що укр. нація в Галич. переходить стадії гарячої б-би проти нац.-політ. і соціального поневолення I) приступає до систематичної роботи серед народу під гаслами цієї боротьби, II) основою своєї роботи вважає: а) політ. освідомлення і підготовлення цих мас до здобуття нац.-територ. автономії з повними горожанськими правами, б) організоване укр. робочих класів для здобуття соц. рівності і справедливості, в) інтенсивне співділанє для культ. і економ. піддвигнення укр. народу дорогою органічної роботи, III) з осібна взиває укр. молодь товаришів ширити ідею аграрних страйків та доложити всіх сил до як найуспішнішого їх переведеня” [403, с. 134 – 135]. Відносно ставлення української молоді до москвофільства з’їзд ухвалив дві такі резолюції: “1) З огляду на те, що москвофільство, як наскрізь патологічна проява, має свою основу лише в недостатчній інтенсивності нац.-свідомого руху, укр. молодь, зібрана на вічу 26 липня, закликає укр. інтелігенцію в Галич. і Буков. до якнайінтенсивнішого спротиву пагубній акції москвофілів дорогою позитивної роботи; 2) із за того, що підпорядкування ідейно-загальних справ цілям особистим, а затим удержування яких-небудь зв’язків з москофілами, їх тільки зкріплює,

молодь закликає укр. інтелігенцію зірвати усякі публічні та приватні зносини з москвофілами” [403, с. 135]. 27 липня розглядалися організаційні справи, тобто представники різних студентських товариств та випускники середньошкільних закладів звітували про їхню діяльність. Про підсумки роботи з’їзду українські часописи Галичини і Буковини зазначали: “Резолюції, які молодь ухвалила на тому з’їзді, обнимають питання, що суть для сусп. життя нашої нації засадничої ваги. Від сповнення тих постанов молоді ухвалюючи їх здавала собі ясно справу з сего, яке важке діло на себе приймає. Та діло се є її обов’язком, від якого їй не вільно відхилитися. І молодь сповнить цей обов’язок!” [403, с. 136].

Буковинська делегація взяла участь і в наступному з’їзді українського студентства Австро-Угорщини 13 – 14 липня 1903 р. у Львові. На ньому розглядалися “університетська справа”, справа так званого “сецесійного фонду”, проблема створення української жіночої гімназії та організаційні питання [263. – 1903. – 20 червня (3 липня)].

11 (24) – 17 (30) червня 1908 р. у Празі проходив з’їзд поступової слов’янської молоді, присвячений культурно-просвітнім проблемам, актуальним для усіх слов’янських народів. Програма з’їзду була такою: 24 червня – знайомство учасників з’їзду, а ввечері – вистава в народному театрі, 25 червня – відкриття з’їзду та засідання національних секцій, 26 червня розглядалося питання розвитку середньошкільної освіти окремих слов’янських народів, а 27 червня – вищої освіти, 28 червня на порядку денному була “реорганізація шкільництва зі становища поступового славянського студентства і квестія студій і бажань студенток”, 29 червня дискутували над питанням взаємовідносин між різними національними групами слов’янської молоді, 30 червня відбувалися закриття з’їзду, ухвалення резолюцій та організація Союзу поступової слов’янської молоді [263. – 1908. – 11 (24) червня]. Буковинську молодь на з’їзді представляли студенти А.Галіп, І.Ясеницький, К.Левандовський (товариство “Союз”) і В.Лакуста (товариство “Січ”). Уперше у слов’янському з’їзді брали участь представники Наддніпрянщини, які разом зі студентами Галичини і Буковини утворили одну національну секцію [273. – 1908. – 14 (28) червня].

11 – 14 липня 1909 р. у Львові проходив I Всестудентський з'їзд (з'їзд української поступової молоді вищих шкіл Австрії та Росії). У його роботі взяли участь представники студентських громад Львова, Чернівців, Відня, Кракова, Праги, Леобену, Грацу, Києва, Харкова, Одеси, Москви, Петербурга, Томська, Дорпату. Підготовка з'їзду розпочалася ще у грудні 1908 р. Для цього у Львові та Києві було створено організаційні комітети, які, співпрацюючи з осередками на місцях, визначили коло питань, винесених на обговорення на з'їзді, кількість делегатів та референтів тощо. 11 липня відбулося святкове відкриття з'їзду, на якому, окрім більше 400 учасників, було ще й багато гостей. До складу президії увійшли студенти М.Залізник (Київ), С.Баран та О.Охримович (Львів), Є.Майєр (Чернівці), М.Чайківський (Відень). Почесними членами президії обрали М.Грушевського, С.Дністрянського, О.Колессу (Львівський університет), С.Смаль-Стоцького (Чернівецький університет), І.Пулюя (Празький політехнічний інститут), І.Горбачевського (Празький університет). Того ж дня ввечері відбувся концерт на честь М.Драгоманова. 12 і 13 липня обговорювався стан розвитку початкової, середньої та вищої української освіти в Австрії та Росії. 14 липня вирішувалися організаційні справи. Основними проблемами, які розглядалися на з'їзді були такі: організація української молоді, справа українського університету у Львові, засади суспільної діяльності українських студентів, їх роль у громадському житті, проблеми української культури та студентство, сучасна школа, жіночі школи в Галичині, початкова та середня освіта на Буковині, релігія і школа, видання для молоді, студенти і кооперація, значення народної мови в житті народу [263. – 1909. – 15 липня].

Згідно з ухвалами з'їзду у листопаді 1909 р. виникло товариство “Український Студентський Союз” у Львові як “одноцільна організація українського студентства всіх висших шкіл Австрії”. У його статуті зазначалося: “Ціллю сего товариства є: а) бути центром наукової і громадської праці укр. студентства, б) старатись о матеріальне піддержанє членів, в) давати ініціативу до заложеня нових українських товариств і пособляти ростови культури українського народу” [263. – 1909. – 4 падолиста]. Передбачалося, що: “Український

Студентський Союз” (як се впрочім сама его назва каже) має бути союзом всіх теперішних і будучих укр. акад. товариств і має право отворити свої філії всюди, де є укр. академіки і то навіть там, де нема університетів” [263. – 1909. – 4 падолиста]. Окрім того, зазначалося: “Український Студентський Союз” дає можливість перевести організацію всего українського студентства, не виключаючи найменших его гуртків по провінції. Після постанов статута може Товариство в кождім місци, де найдеть ся бодай вісім охочих людей, оснувати свою філію (т. з. секцію), яка переймає на себе виконуванє всіх завдань товариства в своїм окрузі” [368]. Протягом 1909 – 1914 рр. “Український Студентський Союз” об’єднував усі українські студентські організації Австрії, окрім “буршівських” корпорацій “Запороже” і “Чорноморе” у Чернівцях та “Роксолянія” у Львові. Щосеместра вони надсилали до Львова членську вкладку та звіт про свою роботу, а “Український Студентський Союз”, координуючи їхню діяльність, ініціював загальні справи та акції. Вищим та законодавчим органом товариства були загальні збори делегатів союзних організацій і секцій, а виконавчим та репрезентаційним – Головна Рада, яка діяла постійно у Львові. У 1910 р. “Український Студентський Союз” видавав у Львові щомісячний студентський журнал “Молода Україна” за редакцією М.Вітошинського і В.Лотоцького, якого вийшло сім чисел, а далі він припинив своє існування через фінансові труднощі.

Саме “Український Студентський Союз” з нагоди ювілею 40 літньої діяльності І.Франка ініціював 2 – 4 липня 1913 р. II-ий Всестудентський з’їзд у Львові “з метою взаємного зближення і обговорення становища укр. молоді в сусп.-політ. і культ. житті нації” [411, с. 62]. На ньому виголошувалися реферати: “Українська молодіж за останних 40 літ” (Д.Донцов), “Молодіж російської України, її структура і завдання” (П.Корецький), “Політичне положенє української нації”, “Українська молодіж а духова культура”, “Народне вихованє і шкільництво (народні школи, середні школи, університет)”, “Справа самостійного укр. університету у Львові” (Є.Коновалець), “Участь молодіжи в просвітній і політичній праці, справа студентського органу і ін.” Вони викликали великий інтерес і жваву дискусію. У ході з’їзду відбулося також урочисте святкування ювілею 40-річної

діяльності І.Франка (“академія”, великий святковий концерт членів студентського товариства “Бандурист” при співучасті “Бояна” і “комерс” після нього, зачитування вітальних телеграм).

Після завершення з’їзду пройшли збори студентів-радикалів, які постановили скликати з’їзд українського радикального студентства вищих шкіл і обрали для його підготовки організаційний комітет. У роботі з’їзду, який проходив 3 – 5 жовтня 1913 р., взяла участь чисельна делегація української радикальної молоді з Буковини. З рефератами на ньому виступили М.Залізник “Про самостійність України”, В.Лисий “Про аграрне питання”, Є.Сандул “Про жіноче питання”, Р.Заклинський “Про професіональні робітничі союзи з особливим узглядненем сільських фахових організацій”, С.Данилович “Соціалізація як мета комунальної політики радикалів”, К.Заклинський “Вільна школа”, К.Коберський “Виховане нації”, Н.Дутчак “Наше становище до віри, церкви і духовенства”, Г.Стецюк “Політична адміністрація українських територій”, О.Данилович “Про політичну рівноправність жінок”. З’їзд також ухвалив розроблений організаційним комітетом проект статуту товариства радикальної молоді, що мав служити зразком для організацій радикальної молоді по місцях. Закінчився з’їзд святковим концертом на честь М.Павлика [275. – 1913. – 8 жовтня].

З кінця ХІХ ст. систематичними стали подорожі студентів з Галичини по Буковині і, навпаки, буковинських по Галичині, які поживлювали взаємини між молоддю обох частин та сприяли її єднанню. Початок цьому поклала подорож галицької молоді по Буковині влітку 1888 р. Мандрівники спеціально завітали до Чернівців, щоб відвідати своїх товаришів, а члени товариства “Союз” організували концерт на їх честь [180, арк. 12].

У взаєминах українських студентів Галичини і Буковини не виникало особливих труднощів, бо проживали вони в межах однієї держави і центральні власті особливо не перешкождали їхнім контактам. Що стосується відносин українських студентів Буковини з їхніми товаришами з Наддніпрянщини, то ці зв’язки не були постійними. На цьому позначалися певна територіальна віддаленість, приналежність до різних держав, власті яких не схвалювали подібні

контакти і ставилися до них досить насторожено. Та, незважаючи на це, певні взаємини все ж підтримувалися. Так зокрема товариство “Молода Україна” ініціювало 20 березня 1901 р. віче поступової молоді, на якому студенти-українці Чернівецького університету протестували проти віддачі Російським царським урядом 183-х студентів Київського університету в солдати за участь у студентських заворушеннях. Учасники зборів звернулися з відозвою “До товаришів на російських університетах!”: “Товариші! Знова настало для Вас время люте. Знова виказав російський уряд зглядом Вас свої некультурні, дикі поліцейські інстинкти! Ми студенти Українці на Черновецькому ун-ті видимо у якому невідрадному положеню наші Товариші студенти у царстві російським, а особливо українці, коли їм прийдесть ся бороти ся за личну свободу і права людини; ми видимо і розуміємо конечність тої боротьби і тому як з одного боку висказуємо співчуте і симпатію для товаришів, що пали жертвою борби, так з другого боку бажаємо Вам товариші, що борете ся, щасливої побіди” [263. – 1901. – 11 (24) марта].

Активно контактувало зі студентами Наддніпрянщини студентське товариство “Січ”. Його представник В.Сімович у складі делегації галицьких та буковинських українців (слід зазначити, що Буковину представляли всього двоє осіб. – І.Д.) був присутнім і виступив з промовою на урочистостях 30 – 31 серпня (12 – 13 вересня) 1903 р. з нагоди відкриття пам’ятника І.Котляревському у Полтаві. Свято розпочалося 30 серпня (12 вересня) панахидою на могилі І.Котляревського далеко за містом. Далі усі вирушили до пам’ятника у центрі міста, де тривали молебні, власне відкриття та покладання вінків. Увечері у будинку “Культурно-просвітнього товариства ім. М.Гоголя” відбулося урочисте засідання міської думи, на якому звучали вітання від делегацій і гостей. Промови виголошувалися російською мовою. Спроби російських підданих говорити українською мовою перебивалися. Тому кожного з галицьких та буковинських делегатів, яким офіційно дозволили виступати українською мовою, вітали дуже радо. Як згадував пізніше Д.Дорошенко: “Особливо гучно вітала молодь “свого” гостя – В.Сімовича. Перші слова промови: “Наче гук грому гремить рідне слово”. І це правда: промовлені тоді укр. привіти були наче гук грому, що наскрізь пройшов

наші серця” [222]. Після урочистого засідання всі вийшли на вулицю. Оркестр грав українські мотиви. М.Кордуба організував “буршівську кнайпу”: кілька галичан і наддніпрянців, що бували за кордоном, взяли на себе головні ролі, а решта з інтересом споглядали і допомагали співом пісень. Головними учасниками “кнайпи” виступили М.Кордуба, В.Сімович, Л.Українка, В.Стефаник, Д.Антонович, М.Вороний. Наступного дня майже повністю звучала українська мова: спочатку тривало читання уривків з “Енеїди”, ілюстрованих малюнками П.Мартиновича, а ввечері йшла вистава “Наталка Полтавка”.

Декілька разів організовувалися поїздки буковинської молоді історичними місцями Наддніпрянщини та, навпаки, наддніпрянської по Буковині, яким надавалося пізнавальне та виховне значення. Одна з найвідоміших таких поїздок відбулася 1911 р. з ініціативи В.Сімовича. Двадцять двоє молодих людей з Буковини відвідали українські святині в Києві, Каневі, Полтаві, Катеринославі. Один із учасників поїздки Г.Андріяшук згадував про зустріч з полтавською інтелігенцією: “В ложі появився голова учительського товариства Полтавської губернії і в палких словах привітав нас як братів, і ми плакали з радості, для нас тоді не існували кордони, щоби ділили нас” [373, с. 423]. Неодноразово окремі студенти Чернівецького університету відвідували могилу Т.Шевченка у Каневі. 24 лютого 1905 р. студентське товариство “Січ” приймало у себе студентів з Наддніпрянщини, які, подорожуючи Галичиною і Буковиною, прагнули визначити та закріпити форми співпраці українського студентства Австро-Угорської та Російської імперій [414, с. 786]. У 1912 р. велика делегація молоді з Наддніпрянщини провела ознайомлюючу екскурсію по Галичині і Буковині. Студентське товариство “Союз” влаштувало 14 липня на честь гостей “комерс” у готелі “Централь” у Чернівцях [275. – 1912. – 14 липня]. Зміцненню контактів між молоддю Буковини і Наддніпрянщини сприяли також студентські з’їзди, в яких брали участь представники всіх українських земель.

Молодь середніх шкіл Буковини, якій офіційно заборонялося створювати власні об’єднання і брати участь в організованому житті, мала значно менше легальних можливостей для встановлення та розвитку взаємовідносин із

товаришами з інших українських земель, для втягнення у загальноукраїнський молодіжний рух. Але, незважаючи на це, такі контакти, звісно ж, були. Щоправда, здійснювалися вони найчастіше таємно, тому не завжди фіксувалися у офіційних документах чи тогочасній пресі. Підтвердженням того, що такі взаємини були постійними і неповерховими, може служити такий факт. На інавгураційний концерт студентського товариства “Молода Україна” у Чернівцях 31 березня 1901 р. надійшло декілька вітальних телеграм від чернівецької молоді середніх шкіл. Так зокрема слухачки Чернівецької учительської жіночої семінарії писали: “Вам зібраним на перших головних зборах щиросердний привіт. В надії, що Ви славні Товариші з дороги, що по ній спішите до осягнення для нас всіх дорогих ідеалів, ніколи не зійдете, жилаємо ми Вам як найкрасші успіхи в сій для Вас не легкій борбі за права і волю нашого народу” [12, арк. 1]. Українська молодь чоловічої учительської семінарії у Чернівцях вітала словами: “Слава Вам, молоді козаки, за те, що Ви перші підняли стяг самостійної України на зеленій ще Буковині ... Ваше розпочате діло піде скорим кроком наперед. І стяг, піднесений Вами в гору, засяє скоро славою побіди!” [12, арк. 34]. А українські гімназисти Чернівців бажали: “Най Ваше що лише засноване товариство як найкрасші плоди принесе, плоди в виді великих діячів на народній ниві, плоди в виді борців за правду і волю, борців за наш дорогий ідеал: за нашу “одну, єдину, нерозділну, вілну, самостійну Україну від Карпатів аж по Кавказ” [12, арк. 41]. Отже, на той час ідеї, проповідувані буковинськими “молодоукраїнцями” слідом за радикальною молоддю Галичини, чернівецьким учням середніх шкіл були уже відомі і підтримувалися ними. Цей та ряд інших фактів свідчать про те, що в ідейному плані буковинська молодь середніх шкіл більше орієнтувалася на студентську та учнівську молодь Галичини, ніж на українське студентство Буковини. Неодноразово їх запрошували львівські студентські організації на свої заходи. Вони або направляли своїх представників, або надсилали вітальні телеграми. Останнє було частіше, бо на заваді поїздкам учнів ставали матеріальні нестатки та заборони керівництва закладів. Так зокрема на музично-декламаторський вечір в пам’ять 15-х роковин смерті Т.Шевченка, організований 28 лютого (11 березня) 1876 р. студентським товариством “Дружній

Лихвар” у Львові, надійшла вітальна телеграма від гімназійної молоді з Чернівців [276. – 1876. – 15 (3) марта]. На концерт студентського товариства “Академічна Громада” 13 липня 1901 року в пам’ять М.Драгоманова вітальні телеграми надіслали чернівецькі українські гімназисти та учні реальної школи [11, арк. 10 – 11].

Буковинські учні середніх шкіл активно підтримували боротьбу за український університет у Львові. Чимало з них неодноразово брали участь у численних вічах у Львові та Чернівцях у цій справі або ж висловлювали свою позицію іншим чином. Так зокрема у одній із телеграм, що надійшли на перше загальне віче українського студентства Австрії у справі українського університету 13 липня 1899 р. у Львові, зазначалося: “Укр.-руська молодіж висшої черновецької гімназії засилає сердечний привіт з нагоди так важної хвилі” [494]. А на таке ж віче у Львові 8 жовтня 1901 р. від чернівецьких учнів середніх шкіл надійшло декілька телеграм: від українських гімназистів, від українських семінаристів, від українців другої чернівецької гімназії, від дівчат учительської семінарії, від українців середньої рільничої школи, від української молоді чоловічої учительської семінарії [272. – Жовтень 1901. – Ч. 10. – С. 505 – 506].

Молодь середніх шкіл слідом за студентською також намагалася налагодити співпрацю між окремими групами і тому скликала 1 – 2 листопада 1910 р. у Львові з’їзд української молоді середніх шкіл Австрії. Ініціатором його проведення виступив гурток українських гімназистів Львова, члени якого створили організаційний комітет, який і підготував усе необхідне. На з’їзд прибули делегати і делегатки з усієї Галичини та понад 60 осіб з Буковини. Першого дня розглядали такі питання: про мету самоосвіти, негативні чинники духовного життя молоді, українська громадськість в Галичині і молодь. Референт з першого питання “підніс вагу і необхідність самоосвіти, дав вказівки, як її здійснювати. Закликав молодь, щоб вона головну увагу звертала на суспільні науки, бо тільки через студіюване тих наук можна дійти до кореня всіх соціяльних лих і тільки на підставі того перестудіювання можна розв’язати всі пекучі питання життя ... Самоосвіта має бути всестороння; молодіж повинна виробити як мога найширший світогляд” [207, арк.

23]. У другому рефераті мова йшла про негативні прояви та звички серед молоді і про те, як з ними боротися. Референт порадив: “Щоби в гуртках молодіжи говорилося на ті теми і щоби такі гуртки старались молодіж чимсь красшим зацікавити і відтягнути від тих шкідливих занять” [207, арк. 24]. Референт з третього питання передусім охарактеризував загальний стан громадського життя у Галичині, а вже потім змалював роль у ньому молоді середніх шкіл. “Що до того чи молодь середніх шкіл має брати участь у політ. справах, демонстраціях, то висловився референт негативно, мотивуючи тим, що молодь справі багато не допоможе а собі пошкодить. Але тим самим не сказав те, щоби молодіж немала інтересуватись політичним життям української суспільності, навпаки поручав, щоби молодіж приглядалась життю і вчилась та обзнакомлювалась з різними духовими течіями і їх студіювала, приглядалась також життю народному і студіювала його психіку” [10, арк. 4 – 5]. Наступного дня обговорювалася справа заснування Центрального комітету організацій молоді середніх шкіл. “Головним завданням Центр. комітету референт вважав те, щоб через нього була дана молоді можливість з собою порозумітися і працювати менш-більш в одному дусі. Він представляв собі Центр. Комітет лише як посередника між поодинокими гуртками молоді по обох сторонах кордону. Центр. Комітет – це щось на зразок посередниц. бюро, яке не має право ані накладати на поодинокі гуртки певні обовязки, ані ставити до них якісь вимоги. Його метою лише є полегшити переписку між поодинокими організаціями і з допомогою переписки з усіма організаціями уможливити потрібні порозуміння між молоддю. Усі ці пункти прийнято. Ще доручено Центр. Комітетові скликати щонайменше раз на рік всієї молоді, і де заходить потреба висилати референтів” [10, арк. 5]. Того ж дня на з’їзді розглядалося також питання про те, як повинні працювати організації молоді середніх шкіл. Референт, який виступав з цього питання, “радив, щоби люди, близькі собі симпатіями, лучились в невеликі гуртки, і щоби спільно читали і дискутували, а поодинокі гуртки, знову, щоб були з собою в порозумінню і відчасу дочасу устроювали спільні сходини. Гуртки не мусять бути однополові, але можуть бути навіть мішані. Ідея в тих гуртках повинна бути загальноєвропейська, а не вузька маломіщанська. Вже раз повинні ми перестати

пережовувати по наших гуртках те, чим годують нас в школі, ми повинні звернутися до вселюдських ідей і повинні черпати для себе наживу з самого життя” [10, арк. 5]. На з’їзді було ухвалено, щоб усі гуртки молоді середніх шкіл надсилали через кожних два місяці звіт своєї діяльності Центральному Комітетові, а він щоб подавав усім їм загальну інформацію, складену на основі тих звітів. На жаль, дані про те, наскільки успішною була робота Центрального Комітету, відсутні.

Від самого початку виникнення “Січей” на Буковині встановилися тісні стосунки між ними та галицькими “Січами”. Цьому сприяли особисті контакти організаторів січового руху на Буковині Т.Галіпа, Остапа та Ілька Поповичів, Г.Гордого, С.Яричевського, Ю.Лисана та ін. з лідерами січового руху в Галичині К.Трильовським, І.Петришиним, І.Чупреєм, І.Сандуляком та ін. Представники галицьких “Січей” регулярно приїжджали на Буковину, виступали на зборах і вічах, активно співпрацювали з “Союзом Січей” та його старшиною, надаючи їм необхідну методичну допомогу. Так зокрема на першому пожежно-гімнастичному курсі у 1908 р. у Чернівцях гімнастичних вправ навчав делегат “Головного Січового Комітету” з Коломиї О.Довганюк. Традиційно на відкриття “Січей” Буковини приїжджали представники з Галичини. До заснування “Союзу Січей” саме вони сприяли створенню нових січових організацій: допомагали скласти статут, провести відповідну роботу серед мешканців села, закупити необхідний інвентар тощо. Так зокрема у величне свято перетворилося заснування “Січі” у Вашківцях-над-Черемошем, на яке приїхали “січовики” з Видинова, Микулинець, Карлова, Княжого, Завалля та двох “Січей” з Залуччя. Вони виступили з показовими вправами та хоромим співом. К.Трильовський, який прибув разом зі своїм батьком, привітав нове товариство урочистою промовою від імені усіх галицьких “Січей” [280. – 1903. – 3 жовтня].

Представники буковинських “Січей” регулярно брали участь у січових святах у Галичині. Так зокрема на першому січовому святі 6 червня 1902 р. у Коломиї був присутній ініціатор створення та перший кошовий Кіцманської “Січі” Т.Коричук, який вже попередньо встановив зв’язки з К.Трильовським та іншими керівниками січового руху на Покутті [220, с. 27]. Представники буковинських “Січей” взяли

участь у третьому січовому святі, яке відбулося 17 липня 1904 р. у Станіславі [543, с. 107]. А 31 травня 1909 р. на січове свято в Коломиї прибули представники понад 30 буковинських “Січей” з музикою та хором. На залізничному вокзалі їх зустрічали К.Трильовський та І.Сандуляк. На святі грав оркестр “Січі” з Рогізни та виступив хор студентського товариства “Січ” з Чернівців. Окрім того, буковинські “січовики” взяли участь у показових гімнастичних виступах [516]. 28 травня 1910 р. понад 70 представників “Січей” Буковини були присутніми на січовому святі у Станіславі, в тому числі оркестри з Рогізни та Корчинців. “Союз Січей” з’явився на свято у повному складі. На залізничному вокзалі гостей з Буковини зустрічав організаційний комітет (К.Трильовський, Губчак, Королюк). Від імені буковинських “Січей” на святі виступив Т.Галіп, який розповів про значення січової ідеї взагалі та про розвиток січового руху на Буковині зокрема. Наступного дня буковинці взяли участь у параді “Січей” та показових вправах [518]. На січове свято в Снятині 14 липня 1912 р. приїхало 516 буковинських “січовиків”, яких репрезентували урочистими промовами представники “Союзу Січей” [517]. Буковинські “січовики” також взяли активну участь у “Великому здвизі “Січей” і “Соколів”, що пройшов у Львові 28 – 29 червня 1914 р. з нагоди сотих роковин народження Т.Шевченка. А гості з Галичини на чолі з К.Трильовським були присутніми на загальнобуковинському січовому святі 12 липня 1910 р. у Чернівцях з нагоди посвячення прапора чернівецької “Січі” [239].

На початку ХХ ст. М.Левицький здійснив спробу заснувати в Чернівцях гімнастичне товариство “Сокіл” як складову частину єдиної сокільської організації для Галичини і Буковини. Але коли Крайове управління Буковини відмовило йому, він створив самостійну організацію “Український Сокіл у Чернівцях”. Щоправда, статут, організаційні засади та основні принципи роботи товариства були запозичені від “Руського Сокола” у Львові, з яким і надалі велося активне листування. Навіть після припинення існування “Українського Сокола у Чернівцях” контакти з сокільськими організаціями Галичини тривали й далі. Підтвердженням цього може служити той факт, що українські студенти Буковини брали участь у Першому крайовому здвизі сокільських організацій у Львові у

вересні 1911 р. На урочистому вечорі з привітаннями від буковинської молоді виступив представник українського студентського товариства “Січ” у Чернівцях І.Стернюк [240, с. 106].

Таким же чином, наслідуючи пластові гуртки Галичини, на початку 1914 р. у Чернівцях виникло руханково-спортивне товариство “Буковинський Полк Українських Пластунів імені І. Богуна”, яке об’єднувало молодь середніх шкіл м. Чернівці з метою її фізичного гартування. Незабаром пластові гуртки з’явилися також при гімназіях Кіцманя, Вижниці і Вашківців. “Пластуни” Буковини активно співпрацювали зі своїми галицькими товаришами. Делегати буковинського Пласту на чолі з Ю.Гундичем та І.Храпливим їздили 18 червня 1914 р. до Львова на І-ий Краєвий з’їзд “пластунів”, а також взяли участь у “Великому здвизі “Січей” і “Соколів” 28 – 29 червня 1914 р. у Львові, репрезентуючи на ньому організовану українську молодь Буковини [414, с. 760].

Отже, український молодіжний рух на Буковині у 60-х рр. XIX – на початку XX ст. розвивався у рамках загального молодіжного руху краю. Найяскравіше це проявилось у студентському середовищі. Українських студентів Чернівецького університету єднали з представниками інших національностей загальностудентські заходи, спільні або схожі національні домагання, участь у загальних акціях усього студентства Австро-Угорщини. Але мали місце у студентському середовищі також конкуренція, конфлікти, взаємне ігнорування саме на національному ґрунті. Аналогічно до студентського середовища складалися відносини між молоддю різних національностей, що навчалася у середніх школах. Лише національні спортивно-гімнастичні об’єднання майже не контактували між собою, орієнтуючись передусім на свою національну молодь.

Український молодіжний рух на Буковині у досліджуваний період виступав також складовою частиною загальноукраїнського молодіжного руху. Особливо активно втягувалися у цей процес студенти [389], які взаємодіяли передусім з своїми товаришами з інших земель Австро-Угорщини. Що стосується взаємин із студентами Наддніпрянщини, то тут виникали певні труднощі, пов’язані зі значною територіальною віддаленістю, приналежністю до різних держав, власті яких не

схвалювали подібні контакти. Стосунки між молоддю Галичини і Буковини підтримувалися передусім у формі співпраці між окремими товариствами. Єднанню молоді усіх українських земель слугували спільні акції, взаємодія у розв'язанні найважливіших питань українського національного руху. З кінця ХІХ ст. буковинські представники стали брати активну участь у загальномолодіжних конгресах, з'їздах українського студентства, на яких обговорювалися справи як станового, так і загальноукраїнського характеру. На них вони ознайомилися ближче з прагненнями української молоді на інших землях і, повертаючись додому, намагалися і на Буковині змінити дотогочасні форми роботи. Поглибленню взаємин сприяли подорожі молоді з Наддніпрянщини і Галичини по Буковині і, навпаки, буковинської історичними місцями Галичини та Наддніпрянщини. Молодь середніх шкіл Буковини через заборони властей брати участь в організованому житті мала незначні легальні можливості для включення в загальноукраїнський молодіжний рух. Але, незважаючи на це, буковинські учні середніх шкіл підтримували взаємини з галицькою молоддю, особливо тісно контактували з українськими студентами Галичини. Буковинські січові організації на початку ХХ ст. розвивалися у рамках загального січового руху Галичини і Буковини. Гімнастичне товариство "Український Сокіл" та пластові організації краю виникли за зразком таких же об'єднань, що діяли у Галичині, в усьому на них орієнтуючись та активно співпрацюючи з ними.

ВИСНОВКИ

Український молодіжний рух на Буковині 60-х рр. XIX – початку XX ст. був оригінальним і достатньо важливим явищем суспільного життя краю. На його зародження і розвиток мали вплив такі соціально-демографічні, суспільно-політичні і культурно-освітні чинники, як реформування законодавства в Австро-Угорській імперії, що дало молоді можливість для організованої діяльності, позитивні зміни у галузі освіти, які сприяли зростанню чисельності української організованої молоді, активне розгортання національного руху українців Буковини, одними з ініціаторів і активних учасників якого були саме представники молоді, його взаємодія з національними рухами інших народів краю, що знаходило своє відображення і в молодіжному середовищі, поглиблення культурно-політичних зв'язків українців Буковини з українцями Галичини та Наддніпрянщини, що сприяло включенню буковинської молоді в загальноукраїнський молодіжний рух, запозиченню певного досвіду.

Зародження українського молодіжного руху припало на 60-ті – початок 70-х рр. XIX ст. і пов'язане з діяльністю організованої учнівської молоді середніх шкіл м. Чернівці, яка об'єдналася для того, щоб вивчати мову, літературу, історію і загалом культуру руського народу.

Український молодіжний рух на Буковині 60-х рр. XIX – початку XX ст. пройшов у своєму розвитку декілька етапів.

Перший етап (60-ті – перша половина 80-х рр. XIX ст.) – це період зародження українського молодіжного руху. На цьому етапі виникли перші молодіжні організації (“Согласіє”, “Братній Союз”, “Союз”), які чимало зробили у справі національного пробудження українців Буковини. Але в цих товариствах домінували погляди москвофільського спрямування. Лише частина членів студентського товариства “Союз”, що притримувалася народовських позицій, повела активну боротьбу з москвофілами всередині товариства. Завершенням цього етапу можна вважати 1886 – 1888 рр., коли ті, хто притримувалися народовських позицій, взяли верх в “Союзі” і змусили найактивніших москвофілів вийти з нього та створити власну студентську організацію “Буковіна”.

Другий етап (кінець 80-х – 90-ті рр. ХІХ ст.) – це період становлення українського молодіжного руху. На цьому етапі тривала боротьба між народовським та москвофільським напрямками в українському молодіжному русі. Завершилася вона тим, що до кінця 90-х рр. ХІХ ст. вплив на молодь москвофілів, які відкрито перейшли на проросійську орієнтацію, істотно послабився. Натомість народовські позиції у молодіжному середовищі навпаки значно зміцніли.

Третій етап (початок ХХ ст.) – це період активного розвитку українського молодіжного руху. Він відзначився розмаїттям українських молодіжних об'єднань та значною диференціацією серед них в ідейному плані. Остання була найістотнішою у студентському середовищі. У 1900 – 1902 рр. у Чернівцях діяло студентське товариство “Молода Україна”, члени якого першими на Буковині виступили з ідеєю здобуття Україною в майбутньому політичної незалежності та висловили думку про необхідність докладання зусиль для втілення цього ідеалу в життя. Цю ж ідею підтримувало студентське товариство “Січ”, що виникло в 1902 р. унаслідок злиття “Молодої України” та “Союзу”. Його члени орієнтувалися на ідеологію “молодих радикалів” Галичини і тому виступали за активне залучення молоді до громадсько-політичної роботи. Відновлений у 1904 р. “Союз” декларував дотримання курсу, проголошеного “старшими народовцями”, що визнавав прийнятною для молоді виключно культурно-просвітницьку роботу. Але на практиці члени “Союзу” часто діяли спільно з членами студентської “Січі”, виходячи з ідейних засад останніх. У рамках, означених для молоді “старшими народовцями”, діяло товариство українських студентів-теологів “Православна Академія”, що виділилося з “Союзу” у 1907 р. Українські студентські корпорації “Запороже” (1907 р.) та “Чорноморе” (1914 р.) поєднували національні козацькі традиції та основні засади буршівського товариства (дотримання “кодексу честі”, фізичне гартування). Москвофільське студентське товариство “Карпач” чітко дотримувалося проросійських позицій, за що і було закрито у 1910 р. Спроби створити нові москвофільські студентські організації не мали успіху. Напередодні Першої світової війни москвофільський напрямок в українському молодіжному русі Буковини фактично припинив своє існування. На даному етапі при усіх

середньошкільних навчальних закладах Буковини таємно діяли невеличкі культурно-просвітницькі гуртки, які виховували українську молодь у національному дусі. Вони в основному орієнтувалися на певне студентське товариство та співпрацювали з ним, готуючи своїх членів до подальшої роботи у ньому. В ідейному плані українські учні середніх шкіл, що брали участь у роботі таких гуртків, орієнтувалися на курс, проголошений “молодими радикалами” Галичини. На цьому етапі на Буковині також активно діяли спортивні товариства, які поєднували фізичне та національно-патріотичне виховання української молоді (протипожежно-гімнастичні товариства “Січ”, гімнастичне товариство “Український Сокіл у Чернівцях”, гімнастичне товариство “Січ”, пластові організації). Ідеологічним орієнтиром для них була програма “молодих радикалів” Галичини.

Українські молодіжні товариства Буковини, що діяли у 60-х рр. XIX – на початку XX ст., належали до типу загальнокорисних товариств, тому їхні статuti, структура, організаційні засади та форми роботи були дуже схожими і багато в чому навіть збігалися. У цих товариствах культивувалися такі головні принципи: почуття солідарності, рівність, демократизм, вільнодумство, пошана власної та чужої гідності, дисциплінованість, чесність, карність, духовний і фізичний саморозвиток, любов та повага до традицій свого народу, національне самовиховання.

На жаль, українські молодіжні організації Буковини гуртували лише найбільш активну і свідому частину української молоді. Чимало молодих людей вступало до інших національних або інтернаціональних товариств. Були й такі, що з обережності або через відсутність інтересу не належали до жодних організацій. А саме організована молодь займала активну позицію у культурно-освітньому та громадсько-політичному житті краю, сприяла розвитку українського молодіжного руху.

Основними напрямками роботи української організованої молоді Буковини у досліджуваний період були громадсько-політична, культурно-просвітницька та

доброчинна діяльність, спрямовані на піднесення культурно-освітнього рівня та національної свідомості як самої молоді, так і загалом українського населення.

Українська організована молодь Буковини активно долучалася до культурно-громадського життя краю, брала участь у різноманітних заходах українського загалу. Вона наполегливо відстоювала права рідної мови, домагаючись її вживання у діловодстві крайових органів управління, у системі судочинства та галузі освіти. Про прагнення молоді до поглиблення вивчення минулого власного народу свідчила боротьба українських студентів за відкриття кафедри історії України з українською мовою викладання у Чернівецькому університеті.

Австрійські органи влади забороняли молоді створювати товариства з політичними цілями, брати участь у роботі політичних організацій та будь-яких політичних акціях. Але українська організована молодь цікавилася політичним життям краю і в міру можливого займалася політичною діяльністю. Вона брала участь у політичних зібраннях і демонстраціях, висловлюючи своє невдоволення щодо порушення конституційних прав в Австро-Угорщині, з приводу недоречностей національного життя та переслідування українців в Росії, допомагала політичним партіям Наддніпрянщини та Галичини заручитися підтримкою населення Буковини, поширювала в краї їхню пропагандистську літературу. Українські партії та окремі політичні діячі Буковини у своїй діяльності менше спиралися на молодь, залучаючи її хіба що до агітаційних кампаній та різних пропагандистських політичних акцій напередодні виборів, оскільки вважали вир політичного життя неприйнятним для молоді. Винятковою у цьому відношенні була лише позиція буковинських радикалів, які активно і успішно діяли в січових товариствах і через їхніх членів в основному і вели свою роботу на селі.

Стосовно ідеологічно-політичного спрямування української організованої молоді Буковини у досліджуваній період слід зазначити, що лише незначна її частина була прибічником певної системи ідей, які чітко відстоювала. Загал же молоді не допускав нав'язування йому якоїсь політичної ідеології, хоча постійно цікавився новими політичними поглядами, особливо тими, що йшли в розріз з домінуючою політичною думкою.

Вихованню національно-патріотичних почуттів серед української молоді сприяло її фізичне гартування. У зазначений період більшість українських молодіжних товариств приділяла йому значну увагу, оскільки дотримувалася принципу: гартування духу починається з гартування тіла. Фізичні тренувальні вправи, спортивні ігри, які наповнювалися національним змістом, сприяли емоційному піднесенню, формуванню товарищкості та дисциплінованості, ідейному і духовному згуртуванню української молоді.

Домінуючим напрямком діяльності української організованої молоді Буковини у досліджуваний період була культурно-просвітницька робота, яка спрямовувалася на вивчення і поширення української мови, літератури, історії та культури загалом. Здійснювалося це шляхом організації та проведення музично-декламаторських вечорів, аматорських театральних вистав, народних концертів, хорових виступів, подорожей по Буковині, науково-популярних відчитів, курсів ліквідації неписьменності, а також навчальних підготовчих курсів до закладів середньої та вищої освіти, налагодженням роботи бібліотек молодіжних товариств та активною видавничою діяльністю.

У зазначений період українські молодіжні товариства Буковини займалися також добродійною діяльністю. Значну частину коштів вони перераховували на благодійні цілі, хоча самим також доводилося розраховувати на матеріальну підтримку добродіїв. Для української молоді Буковини актуальною залишалася проблема матеріальних нестатків. Тому молодіжні товариства намагалися підтримувати матеріально своїх членів, надаючи їм безпроцентні позики, одноразові допомоги.

Український молодіжний рух на Буковині у 60-х рр. XIX – на початку XX ст. розвивався у взаємодії з іншими національними молодіжними рухами краю. Найяскравіше це проявилось у студентському середовищі, оскільки атмосфера Чернівецького університету створювала сприятливі умови для діяльності різноманітних, у тому числі і національних, академічних об'єднань, які передусім відстоювали власні національні інтереси, але мимоволі контактували і співпрацювали між собою. Їх єднали загальностудентські акції, спільні або схожі

національні домагання. Поглибленню контактів сприяв і той факт, що багато українських студентів брало участь у роботі інших національних та інтернаціональних студентських товариств. Щоправда, мали місце у студентському середовищі і конкуренція, і конфлікти, і навіть з'ясування стосунків “навкучки” та взаємне ігнорування, причому передусім на національному ґрунті. Аналогічно до студентського середовища склалися відносини між молоддю середніх шкіл. Щоправда, це не настільки широко афішувалося, оскільки австрійське законодавство значно обмежувало діяльність учнівської молоді. Винятковими щодо загальної тенденції розвитку взаємин між різними національними молодіжними організаціями Буковини були відносини між національними спортивними об'єднаннями молоді. Вони практично не контактували між собою, оскільки орієнтувалися виключно на свою національну молодь і не бачили доцільності і необхідності у взаємодії.

Український молодіжний рух на Буковині досліджуваного періоду виступав складовою частиною загальноукраїнського молодіжного руху. Особливо активно втягувалися у цей процес студенти. Вони взаємодіяли передусім зі своїми товаришами з Галичини та інших земель Австро-Угорщини. А відносини зі студентами-українцями з Наддніпрянщини дещо ускладнювалися через певну територіальну віддаленість, приналежність до різних держав, офіційні власті яких не схвалювали подібні контакти. Українська молодь середніх шкіл Буковини, незважаючи на незначні легальні можливості для включення в загальноукраїнський молодіжний рух, все ж намагалася це робити. Вона контактувала, щоправда, лише з молоддю Галичини, причому у першу чергу не з учнями середніх шкіл, а з українським студентством. Буковинські січові та пластові організації, товариство “Український Сокіл у Чернівцях” розвивалися у рамках загального січового, пластового і сокільського рухів Галичини і Буковини. Єднанню української молоді Буковини з молоддю інших українських земель слугували співпраця між окремими товариствами, спільні акції, взаємодія у розв'язанні важливих питань як станового, так і загальноукраїнського характеру. З кінця XIX ст. буковинські представники брали активну участь у загальноукраїнських молодіжних конгресах, з'їздах,

нарадах, на яких вони знайомилися з досвідом роботи молоді інших українських земель і, повернувшись назад, запроваджували у себе.

Домінуючу роль в українському молодіжному русі Буковини зазначеного періоду відіграло студентство, активно проявляючи себе на усіх етапах його розвитку. Цьому сприяв той факт, що студентство у порівнянні з іншими групами молоді мало більше легальних можливостей для своєї діяльності. Українські студентські товариства істотно вирізнялися з-поміж інших українських молодіжних об'єднань краю. Вони мали найбільш чітку організаційну структуру та ідейну визначеність, служили прототипом для інших молодіжних товариств. Причому останні нерідко виникали саме за сприяння студентів, підтримувалися ними. Українське організоване студентство вело першість на головних напрямках діяльності української молоді краю, ініціювало ряд нових форм роботи. Саме воно активно сприяло налагодженню контактів з молоддю інших національностей краю, а також включенню української організованої молоді Буковини у загальноукраїнський молодіжний рух.

Український молодіжний рух на Буковині 60-х рр. XIX – початку XX ст. став важливою складовою частиною національного руху українців краю. Саме представники української організованої молоді були одними з його ініціаторів і найактивніших учасників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Неопубліковані джерела

Центральний державний історичний архів України (м. Львів)

Ф. 130. Руський народний інститут “Народний дім” м. Львів

Опис 1

1. Спр. 962. Матеріали про перехід майна “Буковини” – студентського товариства у Чернівцях, розпущеного цісарським урядом, у власність “Народного дому” у відповідності зі статутом закритого товариства, а також документи у справі клопотань чернівецьких “Товариства руських жінок”, товариства “Карпат” про подарування їм згаданого майна (листування, постанови, інвентарні списки та ін.). 1894 – 1897 рр., арк. 1 – 81.

Ф. 146. Галицьке намісництво

Опис 7

2. Спр. 4217. Донесення дирекцій поліції і староств про створення і діяльність легальних і нелегальних громадських і політичних організацій в Галичині. 11 лютого 1881 р. – 30 грудня 1882 р., арк. 1 – 102.

Ф. 309. НТШ м. Львів

Опис 1

3. Спр. 212. Лист Кушнірюка (голови Укр. акад. т-ва “Запороже” в Чернівцях) Адміністрації часопису “Записки Наук. т-ва ім. Шевченка у Львові” з проханням вислати видання. 8 квітня 1912 р., арк. 1 – 2.
4. Спр. 255. Листи товариства “Січ” у Відні, Львові та Чернівцях про порядок придбання і пересилку літератури, портретів та ін. 1896 – 1909 рр., арк. 1 – 32.
5. Спр. 1048. Дописи учнів гімназій в Сокалі, Чернівцях та ін. з життя українського студентства середніх шкіл. 1914 р., арк. 1 – 66.
6. Спр. 2047. Статті на політ. теми невстановлених авторів, арк. 1 – 173.
7. Спр. 2758. Заклики студент. організацій до укр. населення, молоді і студентів про політ. і економ. стан українців. 8 лютого 1902 р. – 1914 р., арк. 1 – 34.

8. Спр. 2759. Заклик комітету по організації студент. конф. українців у Москві і резолюція конференції. Квітень 1908 р., арк. 1 – 4.
9. Спр. 2760. Звернення центрального інформаційного бюро про організацію і проведення 1 з'їзду укр. молоді у Львові і накази делегатам з'їзду. 11 грудня 1908 р. – 24 грудня 1909 р., арк. 1 – 9.
10. Спр. 2772. Звіт про роботу з'їзду укр. молоді середніх шкіл у Львові. 1 листопада 1910 р., арк. 1 – 5.
11. Спр. 2795. Вітальні телеграми комітету “Академічної громади” від студент. і шкільних організацій в день пам'яті М. Драгоманова. 11 липня 1901 р., арк. 1 – 15.

Опис 2

12. Спр. 203. Листування студент. товариства “Молода Україна” в Чернівцях з товариствами “Зоря”, “Союз” в Чернівцях і ін. про вибір керівних членів віділу і заяви осіб з проханням про прийняття в члени товариства. 30 березня 1901 р. – 8 жовтня 1902 р., арк. 1 – 42.
13. Спр. 204. Інвентарна книга бібліотеки товариства “Молода Україна” в Чернівцях, арк. 1 – 16.

Ф. 310. Щурат В.

Опис 1

14. Спр. 1. Матеріали до історії укр. ун-ту, передані Щуратом В. (1903 – 1926 рр.), арк. 1 – 93.

Ф. 312. Українське спортивне товариство “Сокіл – Батько” у Львові

Опис 1

15. Спр. 768. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філіалів товариства у місцевості Чернівці. 1902 – 1913 рр., арк. 1 – 75.

Ф. 362. Студинський К.

Опис 1

16. Спр. 76. Студинський К. До історії заворушень українських студентів на Львівському ун-ті в році 1907, арк. 1 – 58.

Ф. 400. Укр. студ. Союз у Львові

Опис 1

17.Спр. 32. Звіти про діяльність, списки членів, листи, повідомлення та інші документи укр. акад. тов. “Союз” і “Січ” в Чернівцях. 1911 – 1912 рр., арк. 1 – 9.

Ф. 834. Українське студентське товариство “Січ” м. Відень

Опис 1

18.Спр. 59. Листи українських наукових та студентських організацій “Академічна Громада”, НТШ, “Сокіл” та інших у Львові, Чернівцях, Золочеві та інших містах про співробітництво, вибори нового керівництва, запрошення на збори і культурні міроприємства. 1878 – 1901 рр., арк. 1 – 101.

Державний архів Львівської області

Ф. 26. Львівський королівський університет імені Франца І

Опис 13

19.Спр. 110. Звіти ректора з описом виступів укр. студентів на захист укр. прав у Львівському ун-ті і про прийняття ректором і сенатом подальших мір по заспокоєнню укр. студентської молоді... 30 жовтня 1903 р. – 12 липня 1904 р., арк. 1 – 21.

20.Спр. 545. Послання імператора по питанню створення укр. ун-ту в Галичині, запит укр. депутатів у держ. раді (18 грудня 1912 – 28 лютого 1913), арк. 1 – 86.

Державний архів Чернівецької області

Ф. 3. Крайове управління Буковини

Опис 1

21.Спр. 3329. Наказ Міністерства віросповідань і освіти про боротьбу з проявами революційних настроїв серед учнівської молоді. 8 липня 1870 – 18 листопада 1870 рр., арк. 1 – 2.

22.Спр. 4028. Клопотання студента юридичного факультету Чернівецького університету Семаки Іогана про видачу йому дозволу на видання українського гумористичного журналу “Лопата”. 29 грудня 1875 – 8 березня 1876 рр., арк. 1 – 5.

- 23.Спр. 4070. Статистичні дані про кількість студентів Чернівецького університету в 1875/1876 навчальному році. 8 листопада 1875 – 6 січня 1876 рр., арк. 1 – 6.
- 24.Спр. 4398. Переписка з Міністерством віросповідань і освіти про ліквідацію Віденського товариства “Руська основа” в зв’язку з надісланням ним вітальної телеграми політичного характеру Чернівецькому українському студентському товариству “Союз”. 5 березня 1879 – 10 квітня 1879 рр., арк. 1 – 14.
- 25.Спр. 4447. Списки студентів першого набору Чернівецького університету. 20 березня 1879 – 27 березня 1879 рр., арк. 1 – 9.
- 26.Спр. 4837. Справа по спостереженню за діяльністю студентських товариств м. Чернівці / Статути, відношення, переписка / 26 листопада 1884 – 2 грудня 1897 рр., арк. 1 – 43.
- 27.Спр. 4916. Наказ Міністерства віросповідань і освіти, переписка з ректором Чернівецького університету про заборону студентам брати участь в демонстраціях. 18 квітня 1886 – 11 червня 1886 рр., арк. 1 – 6.
- 28.Спр. 4972. Відомості про студентські товариства м. Чернівці. (6 серпня – 29 вересня 1886 рр.), арк. 1 – 7.
- 29.Спр. 4973. Наказ Міністерства віросповідань і освіти про заборону учням середніх шкіл брати участь в роботі товариств. 27 березня 1886 – 30 березня 1886 рр., арк. 1 – 3.
- 30.Спр. 5411. Справа про діяльність українського студентського товариства “Буковина”. 5 березня – 10 жовтня 1889 рр., арк. 1 – 64.
- 31.Спр. 5661. Дерективні накази Міністерства внутрішніх справ про прийняття заходів проти створення слов’янських організацій і участі студентів в роботі слов’янського конгресу в місті Відень. 11 серпня 1891 – 1 червня 1892 рр., арк. 1 – 12.
- 32.Спр. 6193. Переписка з ректором Чернівецького університету по донесенню старшого комісара фінансів депутата Буковинського лантагу Тимінського Йогана про хуліганську поведінку студентів університету – членів українського студентського товариства “Союз”. 31 травня 1894 – 1 червня 1894 рр., арк. 1 – 60.

- 33.Спр. 6560. Повідомлення українського студентського товариства “Союз” в м. Чернівці про склад правління товариства, скликання зборів і проведення художніх вечорів. 1895 р. (10 липня – 21 листопада), арк. 1 – 9.
- 34.Спр. 7417. Повідомлення українського студентського товариства “Карпат” в м. Чернівці про склад правління товариства і скликання зборів. 6 січня – 7 січня 1898 рр., арк. 1 – 4.
- 35.Спр. 7418. Повідомлення українського студентського товариства “Союз” в м. Чернівці про склад правління товариства і скликання зборів. 4 лютого 1898 – 27 березня 1898 рр., арк. 1 – 12.
- 36.Спр. 7451. Повідомлення “Комітету по організації святкування 100-річчя відродження української літератури в м. Чернівці” про проведення художніх вечорів. (30 листопада 1898 р. – 4 грудня 1898 р.), арк. 1 – 4.
- 37.Спр. 8061. Справа по спостереженню за націоналістичним українським студентським товариством “Молода Україна” / Протокол, клопотання, повідомлення, переписка, та ін. / (6 грудня 1900 р. – 12 квітня 1901 р.), арк. 1 – 33.
- 38.Спр. 8351. Справа по спостереженню за товариствами українських студентів в м. Чернівці / Звіт, протоколи, переписка та ін. / 15 – 21 квітня 1901 рр., арк. 1 – 24.
- 39.Спр. 8677. Справа по спостереженню за Чернівецьким українським студентським товариством “Карпат”. (Протоколи, звіти і переписка). (5 березня 1902 – 8 грудня 1902 рр.), арк. 1 – 15.
- 40.Спр. 8864. Переписка з Чернівецьким міським університетом про діяльність католицького студентського товариства “ Унітас” в м. Чернівці. 16 січня 1903 – 31 серпня 1903 рр., арк. 1 – 11.
- 41.Спр. 9429. Повідомлення Чернівецького українського студентського товариства “Січ” про проведення художнього вечора (7 липня 1905 р. – 18 грудня 1905 р.), арк. 1 – 29.
- 42.Спр. 9887. Повідомлення Дирекції поліції і переписка про збори українських студентів по обговоренню постановки викладання української мови в навчальних

зкладах Буковини, які відбулися в м. Чернівці 5 липня 1908 р. (6 – 9 липня 1908 р.), арк. 1 – 7.

- 43.Спр. 9889. Реляції Чернівецькій дирекції поліції і повідомлення Міністерству внутрішніх справ про хід зборів студентів-українців в м. Чернівці. (1 – 13 лютого 1907 р.), арк. 1 – 8.
- 44.Спр. 10391. Повідомлення Чернівецькій дирекції поліції про збори українських студентів по обговоренню створення кафедри історії України при Чернівецькому університеті, які відбулися 28 червня 1908 р. (30 червня 1908 – 7 липня 1908 рр.), арк. 1 – 4.
- 45.Спр. 10526. Рішення загальних зборів українських студентів в м. Чернівці. (17 травня 1909 р.), арк. 1 – 4.
- 46.Спр. 10593. Повідомлення Чернівецькій дирекції поліції про бійку між студентами-католиками і студентами-консервантами в м. Чернівці. (21 грудня 1909 – 23 грудня 1909 рр.), арк. 1 – 11.
- 47.Спр. 10834. Докладна записка Міністерству внутрішніх справ і повідомлення Чернівецькій дирекції поліції про збори студентів в зв'язку з вбивством студента Львівського ун-ту Коцко Адама під час студентських виступів. (8 липня 1910 р.), арк. 1 – 4.
- 48.Спр. 10925. Докладна записка Міністерству віросповідань і освіти і повідомлення поліції про бійку між студентами через національну ворожнечу на розважальному вечері студентського товариства “Франконія” 18 – 20 листопада 1910 р. (22 листопада 1910 – 22 листопада 1910 рр.), арк. 1 – 6.
- 49.Спр. 10926. Повідомлення жандармського поста в общині Нові Мамаївці Чернівецького повіту про побиття члена українського студентського товариства “Січ” жителями общини. (13 липня 1910 – 19 липня 1910 рр.), арк. 1 – 6.
- 50.Спр. 11846. Повідомлення директора Чернівецької дирекції поліції Таранкула Міністерству віросповідань і освіти про хід зборів студентів Чернівецького державного університету 28 жовтня 1913 – 30 жовтня 1913 рр., арк. 1 – 4.
- 51.Спр. 16901. Повідомлення ректора Чернівецького університету про святкування ювілею заснування університету. 1896 – 1897 рр., арк. 1 – 4.

Опис 2

- 52.Спр. 4336. Переписка з Серетським повітовим управлінням по клопотанню установчого комітету спортивного товариства “Січ” в общині Кам’янка про затвердження статуту товариства. Статут товариства. 1904 – 1905 рр., арк. 1 – 17.
- 53.Спр. 4973. Клопотання правління спортивного товариства м. Чернівці “Січ” про затвердження статуту товариства. Статут. 1910 р., арк. 1 – 6.
- 54.Спр. 6863. Повідомлення Чернівецького українського студентського товариства “Союз” про скликання зборів. 6 лютого 1896 р. – 26 листопада 1896 р., арк. 1 – 10.
- 55.Спр. 9838. Повідомлення культурно-просвітницьких, академічних і спортивних товариств про проведення загальних зборів. 1874 – 1879 рр., арк. 1 – 79.
- 56.Спр. 10195. Переписка про затвердження статуту товариства українських студентів “Союз” м. Чернівці. 1875 р., арк. 1 – 16.
- 57.Спр. 10520. Про діяльність товариства “Arboraasa” в м. Чернівці, про вибори і перевибори членів товариства. Статут т-ва, повідомлення про майбутні чергові збори та ін. за 1876 рік, арк. 1 – 69.
- 58.Спр. 10535. Повідомлення культурно-просвітницьких товариств про загальні збори, що відбудуться. 1876 р., арк. 1 – 30.
- 59.Спр. 10539. Переписка з правлінням благодійного товариства допомоги студентам Чернівецького університету про затвердження статуту товариства. Статут. 1876 р., арк. 1 – 8.
- 60.Спр. 10865. Переписка з правлінням товариства руських студентів “Союз” м. Чернівці про проведення загальних зборів і затвердження статуту товариства. Статут. 1877 р., арк. 1 – 10.
- 61.Спр. 10885. Звіт товариства допомоги студентам Чернівецького університету за 1877 р., арк. 1 – 18.
- 62.Спр. 11629. Переписка з Чернівецьким міським магістратом і товариством “Союз” м. Чернівці про затвердження статуту. Статут. 1879 – 1891 рр., арк. 1 – 25.

- 63.Спр. 11674. Звіт про діяльність студентської читальні при університеті м. Чернівці за 1879 р., арк. 1 – 12.
- 64.Спр. 11990. Повідомлення товариств руських академіків “Союз” в м. Чернівці і “Бесіда” про проведення загальних зборів, 1880 р., арк. 1 – 12.
- 65.Спр. 12259. Повідомлення українського товариства “Союз” про проведення загальних зборів по результатах виборів і по інших питаннях, що стосуються товариства. 1881 р., арк. 1 – 10.
- 66.Спр. 12894. Повідомлення правління студентського товариства м. Чернівці “Армінія” про розпуск товариства. 1883 р., арк. 1 – 7.
- 67.Спр. 12897. Повідомлення правлінь студентських товариств м. Чернівці “Лезегалле” і “Союз” про скликання загальних зборів товариств і склад новообраних правлінь. 1883 р., арк. 1 – 8.
- 68.Спр. 13365. Статут благодійницького студентського товариства м. Чернівці. 1885, арк. 1 – 10.
- 69.Спр. 15310. Справа по спостереженню за діяльністю товариства в м. Чернівці “Академішер технішер ферайн”. (Статути, переписка та ін.) 1892 – 1907 рр., арк 1 – 29.
- 70.Спр. 15323. Переписка з академічним сенатом Чернівецького університету про затвердження статуту товариства “Академішер Корпс Австрія”. Статут. 1892, арк. 1 – 8.
- 71.Спр. 15352. Донесення про утворення корпорацій і зміни їхніх статутів. 1892, арк. 1 – 8.
- 72.Спр. 18235. Переписка з Чернівецьким міським магістратом і товариством “Союз” в м. Чернівці про затвердження статуту. Статут. 8 грудня 1894 – 24 червня 1899 рр., арк. 1 – 9.
- 73.Спр. 18259. Повідомлення правління студентського товариства м. Чернівці “Союз” про скликання загальних зборів товариства і про склад новообраного правління. 31 жовтня 1899 р. – 13 листопада 1899 р., арк. 1 – 4.

- 74.Спр. 18727. Переписка з Чернівецьким міським магістратом про діяльність українського студентського товариства “Союз”. 10 жовтня 1900 – 6 лютого 1901 рр., арк. 1 – 12.
- 75.Спр. 19891. Переписка з Чернівецьким міським магістратом про затвердження зміненого статуту українського студентського товариства “Карпат”. Статут. 8 лютого 1902 р. – 4 березня 1902 р., арк. 1 – 11.
- 76.Спр. 19902. Переписка з Чернівецьким міським магістратом про ліквідацію культурно-просвітницького товариства “Союз” в м. Чернівці. 6 листопада 1902 – 18 листопада 1902 р., арк. 1 – 5.
- 77.Спр. 19945. Статут єврейського технічного товариства “Гебронія” в м. Чернівці. 1902 р., арк. 1 – 12.
- 78.Спр. 20664. Переписка з правлінням культурно-просвітницького товариства “Жунімея” про затвердження статуту товариства. Статут. 16 червня 1903 – 10 серпня 1903 рр., арк. 1 – 11.
- 79.Спр. 20667. Переписка з Чернівецьким міським магістратом про затвердження статуту українського просвітницького товариства “Союз” м. Чернівці. Статут. 2 грудня 1903 – 28 січня 1904 рр., арк. 1 – 10.
- 80.Спр. 20668. Переписка з Чернівецьким міським магістратом про створення в місті Чернівці єврейського просвітницького товариства “Емуна” і про затвердження статуту. Статут. 27 травня 1903 р. – 28 жовтня 1903 р., арк. 1 – 12.
- 81.Спр. 20695. Переписка з Кіцманьським повітовим управлінням про створення фізкультурного товариства “Січ” в общині Лашківка. 19 жовтня 1903 р. – 25 лютого 1904 р., арк. 1 – 15.
- 82.Спр. 21400. Донесення повітових управлінь Кимполунг і Чернівці про створення українського товариства “Січ” в общинах Руска Молдавиця, Панка і Нова Жучка та ін. Статути товариства. 18 червня 1904 р. – 10 вересня 1907 р., арк. 1 – 147.
- 83.Спр. 21401. Переписка з Центральною статистичною комісією м. Відня і Вижницьким повітовим управлінням про створення українського товариства “Січ” в общині Довгопілля. 20 листопада 1904 – 1 грудня 1904 рр., арк. 1 – 4.

- 84.Спр. 21406. Справа по спостереженню за діяльністю спортивного товариства общини Глибока “Січ”. Статут товариства. 16 серпня 1904 – 23 квітня 1909 рр., арк. 1 – 20.
- 85.Спр. 21407. Справа по спостереженню за діяльністю спортивного товариства общини Вилавче “Січ”. Статут товариства. 17 лютого 1904 – 29 квітня 1910 рр., арк. 1 – 18.
- 86.Спр. 21408. Переписка з повітовим управлінням Кіцмань про створення і затвердження статуту українського спортивного товариства “Січ” в общині Лужани. Статут. 1904 – 1909 рр., арк. 1 – 21.
- 87.Спр. 21409. Переписка з Чернівецьким повітовим управлінням про створення і затвердження статуту українського спортивного товариства “Січ” в общині Чагор і про видачу дозволу членам товариства на носіння значка. 18 вересня 1904 – 19 червня 1905 рр., арк. 1 – 20.
- 88.Спр. 21410. Переписка з Вижницьким повітовим управлінням по клопотанню установчого комітету спортивного товариства “Січ” в общині Мареничі про затвердження статуту товариства. Статут товариства. 21 вересня 1904 – 8 квітня 1905 рр., арк. 1 – 13.
- 89.Спр. 21411. Переписка з повітовими управліннями Буковини про створення і затвердження статуту українських спортивних і пожежних товариств “Січ” общин Буковини. Статут. 17 квітня 1904 – 29 квітня 1909 рр., арк. 1 – 89.
- 90.Спр. 21412. Переписка з повітовими управліннями Буковини про створення і затвердження статуту українського спортивно-пожежного товариства “Січ” в общинах Буковини. Статут товариств. 26 березня 1904 – 4 квітня 1906 рр., арк. 1 – 95.
- 91.Спр. 21440. Переписка з Кіцманьським повітовим управлінням про створення і затвердження статуту руського товариства для надання допомоги учням руської національності “Русько-православна бурса” в общині Кіцмань. Статут. 1 жовтня 1904 – 19 січня 1904 рр., арк. 1 – 14.
- 92.Спр. 21466. Переписка Міністерства віросповідань і освіти з Чернівецьким університетом про заснування кафедр історії Східної Європи румунської і

української мов в Чернівецькому університеті і про призначення завідуючих кафедрами. 27 жовтня 1904 – 28 березня 1914 рр., арк. 1 – 102.

- 93.Спр. 22383. Справа по спостереженню за діяльністю українського спортивного товариства м. Чернівці “Січ”. Статут товариства. 18 квітня 1905 – 4 жовтня 1909 рр., арк. 1 – 29.
- 94.Спр. 22384. Справа по спостереженню за діяльністю спортивного товариства общини Рогожести “Січ”. Статут товариства. 20 травня 1905 р. – 12 лютого 1909 р., арк. 1 – 38.
- 95.Спр. 22385. Справа по спостереженню за діяльністю спортивного товариства “Січ” в общині Извор. Статут товариства. 13 лютого 1905 р. – 23 листопада 1905 р., арк. 1 – 14.
- 96.Спр. 22386. Переписка з Радівецьким повітовим управлінням по клопотанню установчого комітету спортивного товариства “Січ” в общині Шипіт камеральний про затвердження статуту товариства. Статут товариства. 2 січня 1880 р. – 26 жовтня 1905 р., арк. 1 – 22.
- 97.Спр. 22389. Переписка з Кимполунгським повітовим управлінням по клопотанню установчого комітету спортивного товариства. Статут товариства. 17 січня 1905 р. – 12 квітня 1905 р., арк. 1 – 13.
- 98.Спр. 22395. Переписка з Радівецьким повітовим управлінням по клопотанню установчого комітету спортивного товариства “Січ” в общині Селятин про затвердження статуту товариства. Статут товариства. 3 січня 1905 р. – 17 березня 1905 р., арк. 1 – 14.
- 99.Спр. 22397. Переписка з Радівецьким повітовим управлінням по клопотанню установчого комітету спортивного товариства “Січ” в общині Садова про затвердження статуту товариства. Статут товариства. 20 березня 1905 – 27 червня 1905 рр., арк. 1 – 14.
- 100.Спр. 22398. Переписка з Вижницьким повітовим управлінням по клопотанню установчого комітету спортивного товариства “Січ” в общині Карапчів про затвердження статуту товариства. Статут товариства. 26 квітня 1905 р. – 26 травня 1905 р., арк. 1 – 22.

- 101.Спр. 22399. Переписка з Вижицьким повітовим управлінням по клопотанню установчого комітету спортивного товариства “Січ” в общині Мігова про затвердження статуту товариства. Статут товариства. 27 травня 1905 р. – 26 вересня 1905 р., арк. 1 – 34.
- 102.Спр. 22402. Переписка з Кимполунгським повітовим управлінням по клопотанню установчого комітету спортивного товариства “Січ” в общині Бені про затвердження статуту товариства. Статут товариства. 6 жовтня 1905 р. – 16 грудня 1905 р., арк. 1 – 17.
- 103.Спр. 22403. Переписка з Вижицьким повітовим управлінням по клопотанню установчого комітету спортивного товариства “Січ” в общині Багна про затвердження статуту товариства. Статут товариства. 12 липня 1905 р. – 31 жовтня 1905 р., арк. 1 – 14.
- 104.Спр. 22407. Клопотання установчого комітету спортивного товариства “Січ” в общині Лопушна про затвердження статуту товариства. 13 жовтня 1905 р. – 20 жовтня 1905 р., арк. 1 – 22.
- 105.Спр. 22408. Клопотання установчого комітету спортивного товариства “Січ” в общині Товтри про затвердження статуту товариства. 23 червня 1905 р. – 27 червня 1905 р., арк. 1 – 4.
- 106.Спр. 23201. Переписка з Дирекцією поліції м. Чернівці і Центральною статистичною комісією м. Відень про створення студентського товариства “Філістер фербанд дер католіши – академішен штудентен фербандунг “Унітас” в м. Чернівці. Статут. 1906 р., арк. 1 – 10.
- 107.Спр. 23204. Переписка з Чернівецьким повітовим управлінням про створення товариства “Січ” в общині Молодія. 2 лютого 1906 р. – 21 лютого 1906 р., арк. 1 – 4.
- 108.Спр. 23217. Переписка з Центральною статистичною комісією м. Відень і Сторожинецьким повітовим управлінням про створення товариства фізкультури і пожежної охорони “Січ” в общинах Панка, Корчинці і Кирлибаба. Статути. 17 січня 1906 р. – 6 лютого 1906 р., арк. 1 – 50.

- 109.Спр. 23218. Переписка з Центральною статистичною комісією і Серетським повітовим управлінням про створення товариства фізкультури і пожежної охорони “Січ” в общині Долішні Синівці і про зміну статуту товариства. 19 квітня 1906 р. – 8 квітня 1909 р., арк. 1 – 25.
- 110.Спр. 23999. Переписка з Серетським повітовим управлінням про створення в общині Негостина фізкультурного товариства “Січ” і про затвердження статуту. 24 серпня 1907 р. – 31 серпня 1907 р., арк. 1 – 10.
- 111.Спр. 24063. Переписка з Дирекцією поліції м. Чернівці про створення культурно-просвітницького товариства “Запороже” в м. Чернівці і про затвердження статуту. Статут. 16 липня 1907 р. – 15 жовтня 1907 р., арк. 1 – 20.
- 112.Спр. 24910. Переписка з Заставнівським повітовим управлінням про затвердження статуту спортивного товариства “Січ” в общині Бабин. Статут. 23 листопада 1908 р. – 18 грудня 1908 р., арк. 1 – 16.
- 113.Спр. 24938. Переписка з Дирекцією поліції м. Чернівці про затвердження статуту українського студентського товариства “Запороже” м. Чернівці. 8 лютого 1908 р. – 5 липня 1909 р., арк. 1 – 8.
- 114.Спр. 26034. Справа по спостереженню за діяльністю спортивного товариства м. Серет “Руска Дружина”. Статут товариства. 9 липня 1909 – 6 грудня 1910 рр., арк. 1 – 37.
- 115.Спр.26036. Переписка з Сучавським повітовим управлінням про затвердження статуту створеного в общині Гатна спортивного товариства “Січ”. Статут товариства. 10 квітня 1909 р. – 28 березня 1910 р., арк. 1 – 14.
- 116.Спр. 26037. Переписка з Кіцманьським повітовим управлінням про затвердження статуту створеного в общині Кіцмань спортивного товариства “Січ”. Статут товариства. 8 вересня 1904 р. – 24 квітня 1909 р., арк. 1 – 14.
- 117.Спр. 26048. Наказ Кіцманьському повітовому управлінню про надіслання зміненого статуту спортивного товариства общини Шишківці “Січ”. 2 квітня 1909 р. – 16 червня 1909 р., арк. 1 – 2.

- 118.Спр. 26051. Клопотання установчого комітету спортивного товариства “Січ” в общині Джеміне про затвердження статуту товариства. Статут товариства. 4 серпня 1909 р. – 16 серпня 1909 р., арк. 1 – 10.
- 119.Спр. 26052. Клопотання установчого комітету укр. спорт. тов. “Січ” в общині Горича-Люди про затвердження статуту товариства. Статут товариства. 6 серпня 1909 р. – 28 серпня 1909 р., арк. 1 – 14.
- 120.Спр. 26053. Клопотання установчого комітету спортивного товариства “Січ” в общині Старі Бросківці про затвердження статуту товариства. Статут товариства. 30 жовтня 1909 р. – 18 листопада 1909 р., арк. 1 – 10.
- 121.Спр.26054. Клопотання установчого комітету укр. спорт. тов. “Січ” в общині Раначе про затвердження статуту товариства. Статут товариства. 2 травня 1909 – 11 травня 1909 рр., арк. 1 – 12.
- 122.Спр. 27182. Переписка з Дирекцією поліції м. Чернівці про організацію і затвердження статуту спортивного товариства “Січ” в м. Чернівцях на Клокучці. Статут. 5 квітня 1910 – 17 грудня 1911 рр., арк. 1 – 13.
- 123.Спр. 27215. Переписка з православною консисторією Буковини по клопотаннях товариств “Академія ортодокса” і “Православна духовна академія” в м. Чернівці про видачу їм субсидій. 23 травня 1910 – 30 вересня 1910 рр., арк. 1 – 7.
- 124.Спр. 28184. Переписка з Чернівецьким повітовим управлінням про створення спортивного товариства “Повітовий союз Січ” в общині Садагура. Статут. 22 липня 1911 – 20 листопада 1912 рр., арк. 1 – 17.
- 125.Спр. 28185. Переписка з Сторожинецьким повітовим управлінням про створення гімнастичного і пожежного товариства “Січ” в общині Давидени-Зруб. 16 березня 1911 – 1 червня 1911 рр., арк. 1 – 10.
- 126.Спр. 28186. Переписка з повітовим управлінням Серет про створення товариства по наданню допомоги при пожежах і занять спортом “Січ” в общині Тарашани “Товариства гімнастичного і пожежного “Січ”. Статут. 3 липня 1911 – 23 жовтня 1911 рр., арк. 1 – 15.

- 127.Спр. 28206. Переписка з Чернівецьким повітовим управлінням про участь богослова Тащука Дмитра в русофільському товаристві “Карпат” м. Чернівці в якості секретаря. 1911 р., арк. 1 – 5.
- 128.Спр. 28220. Повідомлення повітових правлінь Буковини і Чернівецького міського магістрату про діючі в їх повітах організації молоді. 14 лютого 1911 – 17 березня 1911 рр., арк. 1 – 13.
- 129.Спр. 29130. Переписка з Чернівецькою дирекцією поліції про створення благодійницького товариства студентів “Штудентен – Унтерштіцунгсферайн” в м. Чернівці і про затвердження статуту. 1912 р., арк. 1 – 7.
- 130.Спр. 29968. Клопотання установчого комітету німецького молодіжного товариства міста Чернівці “Оствахт” про затвердження статуту товариства. Статут товариства. 1913 р., арк. 1 – 10.
- 131.Спр. 29972. Переписка з Дирекцією поліції м. Чернівці про затвердження статуту німецького спортивного товариства “Вандер фогель” м. Чернівці. Статут. 1913 р., арк. 1 – 6.
- 132.Спр. 29990. Клопотання установчого комітету німецького молодіжного товариства в м. Чернівцях “Католіш дойче штудентен фербіндунг” “Германія” про затвердження статуту товариства. Статут товариства. 1913 р., арк. 1 – 14.
- 133.Спр. 30670. Переписка з Дирекцією поліції м. Чернівці про створення українського культурно-просвітницького товариства “Чорноморе” і затвердження його Статуту. 1913 – 1914 рр., арк. 1 – 25.
- 134.Спр. 30675. Статут спортивного товариства “Січ” м. Чернівці і переписка з Дирекцією поліції м. Чернівці про його затвердження. 1914 р., арк. 1 – 15.

Опис 4

- 135.Спр. 1949. Переписка з українським товариством “Бесіда” м. Чернівці про затвердження статуту. Статут. 1869 р., арк. 1 – 25.
- 136.Спр. 2112. Статут товариства допомоги учням гімназії м. Чернівці “Франц Йозеф”. 1870 р., арк. 1 – 5.

- 137.Спр. 3081. Повідомлення правлінь студентських товариств м. Чернівці про скликання загальних зборів товариств і про склад новообраних правлінь. 1882 р., арк. 1 – 8.
- 138.Спр. 3286. Заключне направлення Магістрату м. Чернівці по клопотанню українського товариства “Союз” про затвердження зміненого статуту товариства. 1885 р., арк. 1 – 2.
- 139.Спр. 3472. Справа по спостереженню за діяльністю студентського товариства “Унітас” Чернівецького університету. (Статут, рішення, переписка). 1890 – 1907 рр., арк. 1 – 108.
- 140.Спр. 4423. Справа по спостереженню за діяльністю спортивного товариства общини Чунків “Січ”. (Статут, протокол, переписка). 1905 – 1909 рр., арк. 1 – 22.
- 141.Спр. 4510. Переписка з Сторожинецьким повітовим управлінням про організацію в общині Комарівці-Слободзі спортивного товариства “Січ” і про затвердження статуту. Статут. 1906 р., арк. 1 – 15.
- 142.Спр. 4521. Переписка з Серетським повітовим управлінням про створення в общині Балківці гімнастичного товариства “Січ” і про затвердження статуту. Статут. 1906 – 1908 рр., арк. 1 – 14.
- 143.Спр. 4986. Заклучення і докладна записка Міністерству віросповідань і освіти по клопотаннях правлінь товариств м. Чернівці “Академія Ортодокса” і “Православна духовна академія” про видачу їм грошових субсидій. 1910 р., арк. 1 – 4.
- 144.Спр. 5243. Клопотання українського студентського товариства м. Чернівці “Союз” про затвердження змін Статуту товариства. Протокол загальних зборів. 1912 р., арк. 1 – 4.

Ф. 10. Дирекція поліції м. Чернівці

Опис 1

- 145.Спр. 230. Відомості про діяльність академічного товариства “Зефірах” в м. Чернівці. 1897 – 1903 рр., арк. 1 – 104.
- 146.Спр. 251. Справа по спостереженню за діяльністю товариства “Буковина” в м. Чернівці. 1903 – 1913 рр., арк. 1 – 66.

- 147.Спр. 258. Матеріали по спостереженню за діяльністю товариств м. Чернівці. (Статут, повідомлення, переписка). 1904 – 1905 рр., арк. 1 – 31.
- 148.Спр. 330. Справа по спостереженню за діяльністю товариств в м. Чернівці. (Статути, протоколи, повідомлення, переписка). 1907 р., арк. 1 – 130.
- 149.Спр. 332. Справа по спостереженню за діяльністю товариств м. Чернівці. (Статут, протокол, повідомлення, переписка). 1907 р., арк. 1 – 68.
- 150.Спр. 394. Справа по спостереженню за діяльністю товариств м. Чернівці. 1908 р., арк. 1 – 81.
- 151.Спр. 400. Справа по спостереженню за проведенням зборів товариств. 1908 р., арк. 1 – 142.
- 152.Спр. 403. Справа по спостереженню за проведенням зборів українських студентів вищих навчальних закладів в м. Чернівці. 1908 р., арк. 1 – 20.
- 153.Спр. 463. Переписка з Крайовим управлінням Буковини по спостереженню за діяльністю товариств. 1909 р., арк. 1 – 116.
- 154.Спр. 538. Матеріали про проведення зборів товариств в м. Чернівці. (Рапорт, повідомлення, клопотання, переписка). 1910 р., арк. 1 – 142.
- 155.Спр. 539. Повідомлення про проведення зборів товариств, арк. 1 – 71.
- 156.Спр. 540. Повідомлення керівників товариств в м. Чернівці про проведення зборів, арк. 1 – 37.
- 157.Спр. 541. Повідомлення і переписка з Президентом Крайового управління м. Чернівці про проведення зборів товариств в м. Чернівці. 1910 р., арк. 1 – 59.
- 158.Спр. 555. Повідомлення Прокуратури м. Чернівці про конфіскацію друкованого твору “Хай живе самостійний український університет”. 1910 р., арк. 1.
- 159.Спр. 556. Переписка з Прокуратурою м. Чернівці про конфіскацію газет, брошур “Хай живе самостійний український університет”, “Народний голос” і по інших питаннях, що стосуються видання газет. 1910 – 1911 рр., арк. 1 – 14.
- 160.Спр. 558. Ордер на конфіскацію газет “Буковінер Нахріхтен”, “Хай живе самостійний університет”. 1910 р., арк. 1 – 3.
- 161.Спр. 685. Справа по спостереженню за діяльністю товариств м. Чернівці. 1911 – 1912 рр., арк. 1 – 110.

- 162.Спр. 686. Справа по спостереженню за діяльністю товариств м. Чернівці. 1911 р., арк. 1 – 121.
- 163.Спр. 690. Звіти, повідомлення і переписка з Крайовим управлінням Буковини про проведення зборів товариств. 1911 р., арк. 1 – 75.
- 164.Спр. 691. Справа по спостереженню за проведенням зборів. 1911 р., арк. 1 – 44.
- 165.Спр. 692. Переписка з повітовим управлінням по рапорту агента поліції про проведення в м. Чернівці таємних зборів українських націоналістів-студентів Галичини і Буковини. 1911 р., арк. 1 – 5.
- 166.Спр. 846. Справа по спостереженню за діяльністю товариств м. Чернівці. 1912 р., арк. 1 – 85.
- 167.Спр. 859. Переписка з Крайовим управлінням Буковини м. Чернівці про причини заборони створення академічного товариства “Русь”. 1912 р., арк. 1 – 6.
- 168.Спр. 977. Матеріали про проведення зборів, танців, лекцій товариствами в м. Чернівці. (Рапорт, протокол, повідомлення, переписка). 1913 р., арк. 1 – 49.
- 169.Спр. 978. Справа по спостереженню за проведенням зборів. 1913 р., арк. 1 – 78.
- 170.Спр. 1053. Справа по спостереженню за діяльністю товариств м. Чернівці. 1913 р., арк. 1 – 21.
- 171.Спр. 1084. Відомості про діяльність товариств в м. Чернівці. 1914 р., арк. 1 – 70.

Ф. 39. Чернівецький міський магістрат м. Чернівці

Опис 1

- 172.Спр. 2693. Вказівка Крайового управління Буковини про спостереження за діяльністю українського спортивного товариства “Сокіл”. Статут товариства. 1903 – 1904 рр., арк. 1 – 6.

Ф. 118. Чернівецький повітовий трибунал

Опис 3

- 173.Спр. 6163. Справа про реєстрацію діяльності українського (націоналістичного) товариства “Запороже” в м. Чернівці. 1924 – 1934 рр., арк. 1 – 96.

Опис 5

174.Спр. 4738. Про реєстрацію і діяльність українського академічного товариства “Чорноморе” в м. Чернівці. 1926 – 1934 рр., арк. 1 – 92.

Ф. 1014. Українське культурно-просвітне студентське товариство
“Молода Україна” м. Чернівці 1901 – 1902 рр.

Опис 1

175.Спр. 1. Книга протоколів товариства “Молода Україна”, арк. 1 – 18.

176.Спр. 2. Книга дійства (впливів і надань) акад. т-ва “Молода Україна”. (Книга реєстрації вхідних і вихідних документів), арк. 1 – 9.

Ф. 1027. Українське студентське товариство “Союз” в Чернівцях

Опис 1

177.Спр. 1. Статути академічного т-ва “Союз” в Чернівцях, арк. 1 – 10 об.

178.Спр. 2. Протоколи засідань виділових і загальних зборів тов. “Союз”. 1875 – 1881 рр., арк. 1 – 82.

179.Спр. 3. Протоколи загальних зборів товариства. 1881 – 1887 рр., арк. 1 – 81.

180.Спр. 4. Книжка протокольна тов. “Союз”. 1887 – 1894 рр., арк. 1 – 103.

181.Спр. 5. Книга протоколів засідань комітету укр. руського акад. тов. “Союз” в Чернівцях. 3 грудня 1894 – 27 жовтня 1902 рр., арк. 1 – 161.

182.Спр. 6. Протоколи засідань “Наукового кружка” при товаристві. 1891 – 1895 рр., арк. 1 – 34.

183.Спр. 7. Журнал запису розпоряджень і об’яв голови т-ва та зауваг членів т-ва. 1895 р., арк. 1 – 120.

184.Спр. 8. Книга запису розпоряджень і об’яв голови т-ва та зауваг членів т-ва щодо біжучої роботи. 1896 р., арк. 1 – 42.

185.Спр. 9. Книга запису розпоряджень і об’яв голови т-ва та зауваг членів т-ва щодо біжучої роботи. 1898 р., арк. 1 – 29.

186. Спр. 10. Книга запису розпоряджень і об’яв голови т-ва та зауваги членів щодо біжучої роботи. 1899 р., арк. 1 – 37.

187.Спр. 11. Книга запису розпоряджень і об’яв голови т-ва та зауваг членів т-ва щодо біжучої роботи. 1900 – 1901 рр., арк. 1 – 92.

- 188.Спр. 12. Книга запису розпоряджень і об'яв голови т-ва та зауваг членів т-ва щодо біжучої роботи. 1901 р. (Січень – червень), арк. 1 – 27.
- 189.Спр. 13. Книга запису розпоряджень і об'яв голови т-ва та зауваг членів т-ва щодо біжучої роботи. 1901 – 1902 рр., арк. 1 – 62.
- 190.Спр. 14. Заяви про вступ у члени товариства. 1895 – 1902 рр., арк. 1 – 6.
- 191.Спр. 15. Списки членів товариства. 1876 – 1896 рр., арк. 1 – 40.
- 192.Спр. 16. Книга членів звичайних, почетних, основателів і спомагаючих українсько-руського акад. товариства “Союз” в Чернівцях. 1900 р., арк. 1 – 22.
- 193.Спр. 17. Інвентарна книга, арк. 1 – 97.
- 194.Спр. 18. Листування з українським студентським союзом “Січ” у Відні про склад управи товариства “Союз” та повідомлення про прийом т-ва в члени “Наукового т-ва ім. Шевченка” у Львові. 15 листопада 1898 – 27 березня 1902 рр., арк. 1 – 11.
- 195.Спр. 19. Товариство руських академіків “Союз” в Чернівцях. Касова книга товариства. 1875 – 1883 рр., арк. 1 – 89.
- 196.Спр. 20. Товариство руських академіків “Союз” в Чернівцях. Касовий журнал. 1883 р., арк. 1 – 40.
- 197.Спр. 21. Книжка касова квітанційна. 1892 р., арк. 1 – 28.
- 198.Спр. 22. Спис інвентаря українсько-руського акад. товариства “Союз”. 1900 р., арк. 1 – 4.
- 199.Спр. 23. Список книжок бібліотеки т-ва, арк. 1 – 34.
- 200.Спр. 24. Бібліотека Товариства руських академіковъ “Союзъ”. Журнал видачі книжок з бібліотеки т-ва. 1876 – 1888 рр., арк. 1 – 36.
- 201.Спр. 25. Автографи осіб, що відвідували тов-во в його ювілейні свята. 1876 – 1891 рр., арк. 1 – 16.
- 202.Спр. 26. Українське академічне товариство “Союз” у Чернівцях. Росписки, квітанції та інші грошові документи товариства. 1895 – 1900 рр., арк. 1 – 112.
- 203.Спр. 27. Книга вихідних паперів. 10 листопада 1887 – 27 січня 1895 рр., арк. 1 – 72.

- 204.Спр. 28. Книга вхідних і вихідних паперів акад. тов. “Союз”. 10 лютого 1895 – 5 грудня 1902 рр., арк. 1 – 38.
- 205.Спр. 29. Українське академічне товариство “Союз” в Чернівцях. Опис справ т-ва, що були передані на переховування “Науковому Товариству ім. Шевченка” у Львові та листування у цій справі. 27 травня 1913 р., арк. 1 – 6.
- 206.Спр. 30. Касова книжка акад. т-ва “Союз”. 1891 – 1897 рр., арк. 1 – 56.

Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника НАН України

Відділ рукописів

Ф. 1. НТШ

- 207.Спр. II. Збірка статутів окремих укр. тов. та громад. організацій кін. XIX – поч. XX ст. Гектографічні відбитки. Додано: папери звітнього характеру. – П. 23. – Арк. 1 – 25.
- 208.Спр. 438. Збірка листів різних осіб. Різне. Лист комітету товариства українських студентів “Буковина” до невстановленого адресата в справі прийняття його в члени товариства. 1888 р. Чернівці. – П. 12е. – Арк. 1.

Ф. 11. Барвінські

- 209.Барв. 2024. Онишкевич Р. Листи до Барвінського Олександра Григоровича. 1877 – 1879. Чернівці. – П. 127. – Арк. 1 – 10.

Ф. 167. Біографічний словник І.О.Левицького

Опис II

- 210.Од. зб. 596. Вольський Олександр (п. 29. I. 1902) учень VIII кл. гімназії в Чернівцях. Вирізка з “Діла”, 1902, № 17. 1902. Львів. – П. 24. – Арк. 1.
- 211.Од. зб. 834. Гошовський Андрій, редактор часопису “Молода Україна”. Виписки з періодичних видань. 1900 – 1901. Львів. – П. 31. – Арк. 1 – 4.
- 212.Од. зб. 1461. Кобилянський Іван, видавець часопису для молоді “Молода Україна” (місячник). Виписки з періодичних видань. 1900 – 1901. Львів. – П. 49. – Арк. 1 – 2.
- 213.Од. зб. 2888. Сімович Василь Іванович – укр. мовознавець. Закінчив Чернівецький університет. Вирізки і виписки з періодичних видань. 1901. Львів – Чернівці. – П. 86. – Арк. 1 – 6.

214. Од. зб. 3455. Шпойнаровський Сергій (1858 – 1909) – педагог, культурний діяч і перекладач, учитель укр. мови в Чернівецькій гімназії (1891 – 93); директор укр. гімназії в Кіцмані (1904 – 1909). Вирізки і виписки з періодичних видань. 1889 – 1901. Чернівці – Львів. – П. 102. – Арк. 1 – 4.

Опубліковані документи і матеріали

215. Альманах для відзначення сто-семестрового ювілею Українського Академічного Козацтва “Чорноморе”. – Чернівці. 1913 – 1963. – Нью-Йорк – Філадельфія, 1963. – С. 8 – 30, 38 – 41.

216. Боберський І. Забави і гри рухові. – Львів, 1904. – 31 с.

217. Боберський І. Нові шляхи до тілесного виховання. – Львів: Накладом “Сокола – Батька”, 1911. – 8 с.

218. Боберський І. Помічення про англійський пласт. – Львів: Накладом “Сокола – Батька”, 1939. – 18 с.

219. Боротьба трудящих Північної Буковини проти соціального і національного гноблення у II половині XIX – на початку XX ст.: Збірник документів і матеріалів / Ботушанський В.М., Кравець М.М., Цебенко Р.С., Штернберг Е.Ф., Шуєтакова В.А. – Ужгород: Видавництво “Карпати”, 1979. – 288 с.

220. Гей, там на горі “Січ” іде !... Пропам’ятна книга “Січей”. – Едмонтон, 1965. – 432 с.

221. Діти, молодь і закон: Зб. док. / Укр. НДІ пробл. молоді; Редкол. та упоряд.: Плохій В.С. та ін. – К.: АCADEMPRESS, 1994. – Ч. 1. – 207 с.

222. Дорошенко Д. Свято Котляревського в Полтаві 30 серпня 1903 р. Сторінка зі спогадів // ЛНВ. – Львів, 1923. – Т. LXXXI. – Кн. XI. – С. 239 – 246.

223. Жарський Е. Основи сокільства. – Львів, 1937. – 32 с.

224. Жарський Е. Фізичне виховання. – Львів, 1937. – 32 с.

225. Закон України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” // Україна молода. – 1992. – 5 березня.

226. І.Ю.К. Буковинський Пласт. Перший пл. полк ім. “І.Богуна” // Календар-альманах “Самостійність” на рік 1937. – Чернівці, 1937. – С. 97 – 98.

- 227.Лаврівський В. Устав добровільної сторожі огневої “Соколь”. – Львів, 1896. – 10 с.
- 228.Левицький С. Український Пластовий Улад в роках 1911 – 1945 у спогадах автора (Причинки до історії Пласту). – Мюнхен: Видавництво “Молоде Життя”, 1967. – 135 с.
- 229.Масікевич О. Борімося – поборемо // Час. Незалежний часопис (Чернівці). – 1935. – 7 липня.
- 230.Молодіжна політика в Україні: практична реалізація: Збірник нормативних документів, розробок та методичних матеріалів стосовно роботи з молоддю / Мінмолодьспорт, Укр. НДІ проблем молоді; Редкол.: Плохій В.С. (голова редкол.) та ін. – К., 1993. – 118 с.
- 231.Организация Объединенных Наций. Генеральная Ассамблея ООН. Сороковая сессия. Положение молодежи в 80-х годах. Доклад Генерального Секретаря. – М., 1985. – С. 2.
- 232.Отчетъ дѣяльности выдѣла общества русскихъ академикомъ “Союзъ” въ Черновцахъ. За годъ 1877. – Черновцѣ: Типографія вдовы Юсифи Петровской, 1877. – 12 с.
- 233.Підручна книжечка пластуна і пластунки. – Нью-Йорк: Вид. Головної Пластової Булави, 1990. – 127 с.
- 234.Пласт на порозі свого 60-ліття. – Мюнхен: Молоде Життя, 1970. – 16 с.
- 235.Пластовий однострій і відзнаки. Ч. I: Пластовий однострій. – Нью-Йорк – Торонто, 1984. – 16 с.
- 236.Пожарництво. Підручник для руських сторожий огневих. Після чеського підручника Титуса Кршки зладив Володимир Лаврівський, справник Руського Сокола львівського з 24 образками від 17-го серпня 1897 р. // “Руський сокіл”. Календар на рік 1899. – Чернівці, 1898. – С. 1 – 61.
- 237.Попович О.О. Відродження Буковини (спомини). – Львів: Видавнича кооператива “Червона Калина”, 1933. – 120 с.

- 238.Правильник Укладу Пластунів Юнаків і Укладу Пластунок Юначок. Ч. II: Пластові проби. – Нью-Йорк – Торонто, 1984. – 15 с.
- 239.“Січ”. Одноднівка з нагоди Січового свята. Додаток до “Громадянина”. – Чернівці. – 1910. – 12 липня.
- 240.“Сокіл-Батько”. Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894 – 1994 рр. – Львів: РВО “Основа”, 1996. – 268 с.
- 241.Статут товариства гімнастичного і пожарного “Січ”. – Чернівці: Накладом друкарні товариства “Рускої Ради” в Чернівцях, 1904. – 10 с.
- 242.Стрийський І. Спомини про “Січ” з перед 30-літ // Самостійна думка. Національно-громадський та літературно-науковий місячник (Чернівці). –1933. – № 2. – С. 60 – 62.
- 243.Тарновецький А. Четверть століття // Час. Незалежний часопис (Чернівці). – 1935. – 7 липня.
- 244.Тисовський О. Життя в Пласті: Основи пластового знання для української молоді. – Львів: Накл. Верх. Пластової Ради, 1921. – 159 с.
- 245.Тисовський О. Життя в Пласті: Посібник для українського пластового юнацтва. – 3 виправлене вид. – Нью-Йорк – Торонто: Новий шлях, 1969. – 551 с.
- 246.Тисовський О. Пласт. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1913. – 48 с.
- 247.Тисовський О. Уваги про вихованє молодіжи. (З приводу ввoдження у школах тзв. клясових громад). – Львів, 1912. – С. 199 – 216.
- 248.Тисовський О. Українській молодіжи під розвагу. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1914. – 24 с.
- 249.Українське академічне козацтво “Запороже”. Ювілейний альбом з нагоди 100 та 110 семестрів Його заснування відзначуваних в Нью Йорку, Відні та Мюнхені. – Нью-Йорк, 1970. – 122 с.
- 250.Устав гімнастичного товариства “Руський Сокіл”// “Руський сокіл”. Календар на рік 1899. – Чернівці, 1898. – С. 1 – 14.
- 251.Устав гімнастичного товариства “Січ” в Чернівцях // ДАЧО, ф. 3, оп. 2, спр. 22383. Справа по спостереженню за діяльністю українського спортивного

- товариства м. Чернівці “Січ”. Статут товариства. 18 квітня 1905 – 4 жовтня 1909 рр., арк. 12 – 14.
252. Устав союзу сокільних товариств гімнастичних. 9(21) жовтня 1894 р. // “Руський сокіл”. Календар на рік 1899. – Чернівці, 1898. – С. 15 – 31.
253. Франко П. Як закладати пластові дружини? – Відень: Вид. тов. “Франко Син і Спілка”, 1921. – 30 с.
254. Франко Т. Історія й теорія руханки. – Коломия – Львів: Накладом “Сокола – Батька”, 1923. – 200 с.
255. Чехович Е. Історія українських корпорацій // Український студентський календар “Чорноморе” на рік 1933. – Львів – Варшава: Вид-во “Чорноморе”, 1933. – С. 71.
256. Яремченко О. Основи пластунства. – Берлін: Українське слово, 1923. – 53 с.
257. Gesetz vom 15. November 1867 über das Vereinsrecht // Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1867. LVIII. Stück. Ausgegeben und versendet am 24. November 1867. – Wien, 1867. – S. 377 – 381.
258. Hauptbericht und Statistik über das Herzogthum Bukowina für die Periode vom Jahre 1862 – 1871. – Lemberg, 1872. – 421 s.
259. Reportorium vollständiges Sach und Nachschlage-Register zu den Stenographischen Protokollen des Bukowiner Landtages und zu den Rechenschaftsberichten des Bukowiner Landtagesausschusses für die I – IX. Wahlperiode, d.i. die Jahre 1861 – 1903, nach Materien zusammengestellt und alphabetisch geordnet. – Czernowitz, 1906. – 306 s.
260. Statuten der Akademischen Lesehalle an der k.k. Franz Jozefs-Universität zu Czernowitz. – Czernowitz: Buchdruckerei Czopp, 1889. – 16 s.
261. Statuten der akademischen Verbindung “Hasmonaea”. – Czernowitz: Buchdruckerei Czopp, 1891. – 8 s.
262. Statuten der katholisch-akademischen Studenterverbindung “Unitas” in Cernowitz. – Czernowitz, 1891. – 8 s.

Періодика

263. Буковина. Часопись політична і наукова (Чернівці). – 1885 – 1909.

- 264.Буковински Вѣдомости. Органъ полит. Общества “Народна Рада” въ Чернѳвцяхъ (Чернівці). – 1895 – 1899.
- 265.Відгуки. Орган української молоді (Львів). – 1913.
- 266.Гасло. Часопись РУП (Чернівці). – 1902.
- 267.Громадянин. Орган радикальної партії на Буковині (Чернівці). – 1909 – 1910.
- 268.Діло (Львів). – 1870 – 1914.
- 269.Жите. Орган присвячений справам молодіжи середніх шкіл (Львів). – 1913.
- 270.Зоря (Коломия). – 1904.
- 271.Искра. Місячник для української молодіжи (Львів). – 1904.
- 272.Молода Україна. Часопись української молодіжи (Львів). – 1900 – 1902.
- 273.Народна справа. Радикальна часопись (Чернівці). – 1907 – 1908.
- 274.Народний голос (Чернівці). – 1909, 1911, 1913 – 1914.
- 275.Нова Буковина (Чернівці). – 1912 – 1913.
- 276.Правда. Письмо литературно-политичне (Львів). – 1876.
- 277.Православная Русь. Органъ политичного общества “Народная Рада” (Чернівці). – 1909 – 1910.
- 278.Промінь. Суспільно-науковий орган українського учительства (Чернівці). – 1904 – 1907.
- 279.Родимый листокъ. Письмо литературно-наукое (Чернівці). – 1880.
- 280.Руска Рада. Народна газета (Чернівці). – 1898 – 1908.
- 281.Русска Правда. Газета для русскихъ родин (Чернівці). – 1910 – 1912.
- 282.Слово (Львів). – 1864, 1869 – 1870, 1873, 1878.
- 283.Україна. Демократична часопись (Чернівці). – 1913.
- 284.Школьна часопись. Письмо педагогично-наукове (Львів). – 1887.
- 285.Шляхи. Орган українського студентства (Львів). – 1913 – 1914.
- 286.Bukowinaer Nachrichten (Чернівці). – 1888 – 1914.
- 287.Bukowinaer Rundschau (Чернівці). – 1882 – 1901.
- 288.Bukowinaer Zeitung (Чернівці). – 1875 – 1880, 1882 – 1886, 1888 – 1892.
- 289.Czernowitzer Presse (Чернівці). – 1885, 1887, 1889 – 1891, 1898 – 1907.
- 290.Czernowitzer Tagblatt (Чернівці). – 1903 – 1914.

291. Czernowitzer Zeitung (Чернівці). – 1870 – 1914.
 292. Deșteptarea (Чернівці). – 1893 – 1904.
 293. Gazeta Bucovinei (Чернівці). – 1891 – 1897, 1907.
 294. Gazeta polska (Чернівці). – 1885 – 1913.
 295. Neue Freie Presse (Відень). – 1911.
 296. Patria (Чернівці). – 1897, 1909 – 1910.
 297. Wiener Zeitung (Відень). – 1911.

Монографії, брошури, статті

298. Академічний день // Буковина. – 1902. – 18 (31) жовтня.
 299. Андрійчук А. Історія фізкультури і спорту на Буковині в австрійський період (1774 – 1914 рр.) // Час. Незалежна газета Буковини. – 1994. – 14 жовтня; 21 жовтня.
 300. Андрухів І.О. Виховна діяльність українських молодіжних товариств у Галичині (1894 – 1939 рр.): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1997. – 24 с.
 301. Андрухів І.О. Західноукраїнські молодіжні товариства “Сокіл”, “Січ”, “Пласт”, “Луг”. – Івано-Франківськ, 1992. – 79 с.
 302. Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини. 1861 – 1939 рр. (Короткий історичний нарис). – Івано-Франківськ, 1995. – 72 с.
 303. Борба за руский університет в Австрії // Руска Рада. – 1906. – 7 (20) липня.
 304. Борба за руский університет. Віче в Чернівцях // Буковина. – 1901. – 21 падолиста (4 грудня).
 305. Ботушанский В.М. О культурных взаимосвязях Северной Буковины с Россией и Надднепрянской Украиной в 70 – 90-е годы XIX в. // Вопросы истории СССР. – Харьков: Основа, 1990. – Вып. 35. – С. 111 – 119.
 306. Ботушанський В.М., Ботушанський О.В. Розвиток сільської кооперації на Буковині у 80-х рр. XIX – на початку XX ст. – Чернівці: Зелена Буковина, 2002. – 260 с.

307. Ботушанський В.М. Виникнення і діяльність українських сільських читалень на Буковині (80-ті роки ХІХ – поч. ХХ ст.) // З історичного минулого Буковини: 36. наук. статей. – Чернівці: ЧДУ, 1996. – С. 96 – 106.
308. Ботушанський В.М. Національний склад населення Північної Буковини (друга половина ХІХ – поч. ХХ ст.) // Питання нової та новітньої історії країн Європи і Північної Америки. – Чернівці: ЧДУ, 1993. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 45 – 54.
309. Ботушанський В.М. Розвиток сільськогосподарської освіти на Буковині (70-ті роки ХІХ – поч. ХХ ст.) // Питання історії України. – Чернівці: ЧДУ, 1997. – Вип. 1. – С. 94 – 104.
310. Ботушанський В.М. Сільське господарство Буковини у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. – Чернівці: Золоті литаври, 2000. – 340 с.
311. Ботушанський В.М. Склад студентів Чернівецького університету в період Австро-Угорщини (1875 – 1918) // Матеріали ІІІ Міжнародної історико-краєзнавчої наукової конференції, присвяченої 120-річчю заснування Чернівецького університету, 29 вересня – 1 жовтня 1996 р., Чернівці. – Чернівці: Рута, 1995. – С. 138 – 140.
312. Ботушанський В.М. Утвердження національної самосвідомості буковинських українців (ІІ пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) // Матеріали ІІІ Міжнародної історико-краєзнавчої наукової конференції, присвяченої 120-річчю заснування Чернівецького університету, 29 вересня – 1 жовтня 1996 р., Чернівці. – Чернівці: Рута, 1995. – С. 11 – 16.
313. Буковина: історичний нарис. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – 416 с.
314. Буковинській Альманахъ выданный въ память десятилѣтнего существованія общества русскихъ академикѣвъ “Союзъ” въ Черновцахъ (1875 – 1885). – Черновцѣ: Изъ печати Г.Чоппа, 1885. – XII с. + 178 с.
315. Вагнер Р. “Франціско-Йозефіна” – заклад германізації? // Матеріали ІІІ Міжнародної історико-краєзнавчої наукової конференції, присвяченої 120-річчю заснування Чернівецького університету, 29 вересня – 1 жовтня 1996 р., Чернівці. – Чернівці: Рута, 1995. – С. 201 – 207.

- 316.Василенко П. Початок бурі. 1. Союзанське братство // Радянська Буковина. – 1968. – 5 червня.
- 317.Васюк Л.И. Революционное движение на Буковине в конце XIX – начале XX в. – Львов: Издательство “Свит”, 1990. – 144 с.
- 318.Вацеба О.М. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні. – Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 1997. – 231 с.
- 319.Вацеба О.М. Спортивно-гімнастичний рух в Західній Україні / кінець XIX – кінець 30-х років XX ст. /: Автореф. дис... канд. пед. наук: 3.00.04 / Укр. держ. ун-т фіз. вихов. і спорту. – К., 1994. – 24 с.
- 320.Вацеба О. “Соколи” та “Січі” – провісники національної армії // Військо України. – 1993. – № 2-3. – С. 90 – 94.
- 321.В боротьбі за наші права. Віче в Чернівцях // Народний голос. – 1910. – 13 липня.
- 322.В.В. “Союз” і “Новий Союз” // Промінь. Місячник. Видає: Українське акад. тов. “Союз” в Чернівцях. – Січень 1922. – Ч. 1. – С. 26 – 27.
- 323.Винничук О.Т. Педагогічна діяльність січових товариств на західноукраїнських землях (1899 – 1939 рр.): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Прикарпат. ун-т ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 1997. – 24 с.
- 324.Вітковський О. Роля українського студентства в культурно-освітньому русі. (Спроба синтези) // Студентський шлях (Львів). – Лютий – березень 1933. – Ч. 2-3. – С. 37 – 43.
- 325.Віче в справі заборони святкування Шевченкового ювілею в Росії // Нова Буковина. Політична часопись. – 1914. – 25 березня.
- 326.Віче в справі засновання руского університету у Львові // Руска Рада. – 1901. – 23 падолиста (6 грудня).
- 327.Віче української академічної молодіжи дня 14 н. ст. липня 1900 у Львові. Справозданє // Молода Україна. Часопись української молодіжи. – Серпень 1900. – Ч. 8. – С. 291 – 324.
- 328.Віче української молодіжи акад. в Чернівцях // Буковина. – 1904. – 23 червня (6 липня).

329. Віче черновецької української академічної молодіжи // Буковина. – 1909. – 2 падолиста.
330. Гайдучок С. Фізичне виховання // Українська загальна енциклопедія. Книга знання в 3-ох томах багато ілюстрована, з кольоровими таблицями, мапами та образками. – Львів – Станіславів – Коломия: Видання кооперативи “Рідна школа”, 1934. – Т. 3. – С. 991 – 993.
331. Галаган А.А. Некоторые методологические проблемы изучения истории молодежного движения в СССР // Молодежь – 89. Общественное положение молодежи и вопросы молодежной политики в СССР. Материалы научной сессии НИЦ 13 – 15 апреля 1989 года. – М., 1989. – С. 100 – 104.
332. Галіп Т. Буковина 1849 – 1914 // Українська загальна енциклопедія. Книга знання в 3-ох томах багато ілюстрована, з кольоровими таблицями, мапами та образками. – Львів – Станіславів – Коломия: Видання кооперативи “Рідна школа”, 1934. – Т. 3. – С. 674 – 678.
333. Галущинський М. Українська молодіж в році 1899. (Хроніка з нашого життя) // Молода Україна. Чосопись української молодіжи. – Лютий 1900. – Ч. 2. – С. 74 – 81.
334. Гарас М. Ілюстрована історія товариства “Українська школа” в Чернівцях. – Чернівці, 1937. – 147 с.
335. Гарас М. Історичний огляд і сучасний стан української освіти й культури на Буковині // Самостійна Думка. Літературно-науковий і суспільно-політичний місячник (Чернівці). – Січень 1934. – Кн. I. – С. 57 – 70.
336. Гарас М. Освіта й культура. Буковина // Українська загальна енциклопедія. Книга знання в 3-ох томах багато ілюстрована, з кольоровими таблицями, мапами та образками. – Львів – Станіславів – Коломия: Видання кооперативи “Рідна школа”, 1934. – Т. 3. – С. 831 – 834.
337. Г.Б. Роля студента у спорті // Студентський шлях (Львів). – Квітень – травень 1933. – Ч. 4-5. – С. 146 – 148.
338. Гнеп М. Про студентське товариство “Січ” у Чернівцях // Час 2000. – 2001. – 21 вересня.

339. Голобуцький О. Молодіжний рух: акценти змінюються?: / Проблеми молодіжної політики // Українське слово. – 1995. – № 25. – С. 4.
340. Головатий М.Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення / Укр. НДІ пробл. молоді. – К.: Наукова думка, 1993. – 236 с.
341. Головенько В.А. Життя в Пласті // Рідна школа. – 1993. – № 10. – С. 38 – 42.
342. Головенько В.А. Зародження українського молодіжного руху. Генезис молодіжного руху України: історія та сучасність // Ракурс УІМ. Науково-інформаційний бюлетень. – 1994. – Січень. – С. 25 – 31.
343. Головенько В.А., Корнієвський О.А. Український молодіжний рух: історія та сьогодення / Укр. НДІ проблем молоді. – К.: Наук. думка, 1994. – 111 с.
344. Головенько В.А. Молодіжний рух // Молоде покоління нової України. – К.: А.Л.Д., 1995. – С. 68 – 72.
345. Головенько В.А. Молодіжний рух в Україні: історія і сьогодення // Рідна школа. – 1993. – № 5. – С. 15 – 17.
346. Головенько В.А. Молодіжний рух України // Молодь України: для неї і про неї. – К.: Укр. НДІ проблем молоді, 1993. – С. 65 – 72.
347. Головенько В.А. Молодіжний рух України: історія і сучасність // Молодіжний і дитячий рух в Україні: історія та генезис. – К.: Український НДІ проблем молоді, 1993. – С. 24 – 49.
348. Головенько В.А., Пашков М.Ю. Збірник матеріалів про молодіжні об'єднання України / Укр. НДІ пробл. молоді. – К., 1991. – 143 с.
349. Головенько В.А. Становлення молодіжного руху. Генезис молодіжного руху України: історія та сучасність // Ракурс УІМ. Науково-інформаційний бюлетень. – 1994. – Червень. – С. 23 – 30.
350. Головенько В.А. Український молодіжний рух у ХХ столітті (історико-політичний аналіз основних періодів). – Київ: А.Л.Д., 1997. – 160 с.
351. Головчанська У. Діяльність гуртка “Пласт” в Галичині // Наукові записки Івано-Франківського краєзнавчого музею. – Коломия: Світ, 1993. – Вип. 1. – С. 35 – 45.

352. Гончарук В. Чи правда, що молодь існує? // Самостійна Україна. – 1995. – 17 вересня.
353. Горук А.І. Польське Товариство Братньої Допомоги і Читальня Польська на Буковині: історія виникнення та основні напрямки діяльності // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Зб. наук. статей. – Чернівці: Рута, 2001. – Т. 8. – С. 228 – 239.
354. Грушевський М. Перед осінніми зборами академічної молодіжи // Шляхи. Орган українського студентства. – 1 листопада 1913. – Ч. 8-9. – С. 97 – 99.
355. Гуйванюк М.Р. Діяльність галицьких і буковинських “Січей” у справі фізичної підготовки української молоді на початку ХХ ст. // Матеріали ІV Буковинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 125-річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 5 жовтня 2000 р., Чернівці. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – С. 300 – 303.
356. Гуйванюк М.Р. Організаційна структура галицьких і буковинських “Січей” на початку ХХ ст. // Питання історії України: Збірник наукових статей. – Чернівці: Золоті литаври, 1998. – Т. 2. – С. 236 – 242.
357. Гуйванюк М.Р. Передумови зародження січового руху в Галичині й Буковині на поч. ХХ ст. // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2002. – Вип. 123 – 124. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – С. 404 – 413.
358. Гуйванюк М.Р. Протипожежна діяльність “Січей” Галичини та Буковини на початку ХХ ст. // Буковинський історико-етнографічний вісник. – Чернівці: Місто, 2000. – Вип. 2. – С. 63 – 64.
359. Гуйванюк М.Р. Січовий рух та формування національної свідомості селянства Галичини й Буковини на початку ХХ ст. // Питання історії України: Збірник наукових статей. – Чернівці: Золоті литаври, 2000. – Т. 4. – С. 81 – 85.
360. Гуйванюк М.Р. Січовий рух у Галичині й на Буковині (1900 – 1914): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – Чернівці, 2002. – 184 с.
361. Гуйванюк М.Р. Ставлення австрійської влади та буковинської громадськості до “Січей” на початку ХХ ст. // Матеріали ІІ історико-краєзнавчої конференції

молодих дослідників, студентів та науковців “Буковина мій рідний край”. – Чернівці: Візит-інфо, 1997. – С. 67 – 68.

362. Гуйванюк М. Утворення перших галицьких та буковинських “Січей” на початку ХХ ст. Січова атрибутика // Питання історії України: Зб. наук. статей. – Чернівці: Золоті литаври, 2002. – Т. 5. – С. 143 – 151.
363. Гуцуляк С. Питання студентської організації // Промінь. Місячник. Видає: Українське акад. тов. “Союз” в Чернівцях. – Цвітень 1922. – Ч. 4. – С. 150 – 152.
364. Даниленко В., Добржанський О. Академік Степан Смаль-Стоцький. Життя і діяльність. – Київ – Чернівці: Інститут історії України НАН України, 1996. – 232 с.
365. Дещо про українські пластово-боєві організації // Житє. Орган присвячений справам молодіжи середніх шкіл. – Май 1913. – Вип. 2. – С. 20 – 24.
366. Дмитрів Є. Ілюстрована історія Просвітного Товариства “Руска Бесіда” в Чернівцях (1869 – 1909). – Чернівці: З друкарні тов. “Руска Рада”, 1909. – 130 с.
367. Дністрянський С. З нагоди другого всеукраїнського студентського з’їзду // Шляхи. Орган українського студентства. – 15 липня 1913. – Ч. 7. – С. 84 – 86.
368. До українського студентства висших шкіл // Буковина. – 1909. – 27 падолиста.
369. Добржанський О.В. Культурно-освітня робота українських товариств на Буковині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. // Питання історії нового та новітнього часу: Зб. наук. статей. – Чернівці: ЧДУ, 1994. – Вип. 3. – С. 25 – 34.
370. Добржанський О.В. Розмежування народовців та москвофілів в українських товариствах Буковини (середина 80-х – 90-ті рр. ХІХ ст.) // Науковий вісник Чернівецького університету. Вип. 36. Історія. – Чернівці: ЧДУ, 1998. – С. 124 – 140.
371. Добржанський О.В. Українські культурні товариства на Буковині наприкінці ХІХ – на поч. ХХ ст. // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1996. – Вип. 2. – С. 191 – 199.
372. Добржанський О.В. Чисельність українського і румунського населення Буковини за статистикою ХІХ – початку ХХ ст. // Український історичний журнал. – 1998. – № 6. – С. 37 – 46.

- 373.Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 574 с.
- 374.Добржанський О. “Союз Січей” на Буковині в 1905 – 1914 рр. // “Завальська “Січ” – початок масового руху національно-патріотичних сил за відродження української державності. Матеріали науково-теоретичної конференції. 25 березня 1995 року с. Завалля Снятинського району Івано-Франківської області. – Снятин: Видавничий відділ “Над Прутом”, 1995. – С. 58 – 65.
- 375.Довідкові матеріали про становище молоді та хід реалізації державної молодіжної політики в Україні / Укр. НДІ пробл. молоді; Редкол. та підгот.: Балакірєва О.М. та ін. – К., 1997. – 98 с.
- 376.Довірочна нарада в справі подій на львівському університеті // Буковина. – 1907. – 5 (18) грудня.
- 377.Довірочна нарада української акад. молодіжи // Буковина. – 1909. – 27 мая.
- 378.Доманицький В. Про Буковину та життя буковинських українців. – Київ: З друкарні Першої Київської Друкарської Спілки, 1910. – 54 с.
- 379.Дописі. Кіцмань // Житє. Орган присвячений справам молодіжи середних шкіл. – Вересень 1913. – Вип. 3-4. – С. 39 – 40.
- 380.Другі загальні збори “Союзу Січей” на Буковині // Руска Рада. Народна газета. – 1907. – 16 березня.
- 381.Дужий М. На шлях народньої праці // Студентський шлях. Одноднівка (Львів). – 1931. – Березень. – С. 11 – 12.
- 382.Думін О. Історія легіону Українських Січових Стрільців 1914 – 1918 // Дзвін. Щомісячний літературно-мистецький та громадсько-політичний часопис спілки письменників України. – 1991. – № 9. – С. 92 – 102.
- 383.Дутчак І.Г. Боротьба за український університет у Львові (1899 – 1902 рр.) // Питання історії України: Збірник наукових статей. – Чернівці: Золоті литаври, 1998. – Т. 2. – С. 61 – 69.
- 384.Дутчак І.Г. Видавнича діяльність української молоді Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. – Черкаси. – 2002. – Вип. 33. – С. 66 – 71.

- 385.Дутчак І.Г. Культурно-просвітня діяльність української молоді Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. // Матеріали ІV Буковинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 125-річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 5 жовтня 2000 р., Чернівці. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – С. 283 – 287.
- 386.Дутчак І.Г. С.Смаль-Стоцький і український студентський рух на Буковині другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст. // Педагогічні ідеї С.Смаль-Стоцького в контексті розвитку національної освіти й виховання / Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 24 – 26 лютого 1999 р., Чернівці. – Чернівці, 1999. – С. 226 – 229.
- 387.Дутчак І.Г. Українське студентське товариство “Молода Україна” у Чернівцях (1901 – 1902 рр.) // Питання історії України: Збірник наукових статей. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – Т. 3. – С. 270 – 276.
- 388.Дутчак І.Г. Університетська справа та польсько-українські переговори 1912 р. // Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького держуніверситету. (14 – 15 травня 1998 р.) Кн. 1. Гуманітарні науки. – Чернівці: ЧДУ, 1998. – С. 12 – 13.
- 389.Дутчак І.Г. Участь українського студентства Буковини в загальноукраїнському студентському русі в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. (До 125-річчя заснування Чернівецького університету) // Питання історії України: Збірник наукових статей. – Чернівці: Золоті литаври, 2000. – Т. 4. – С. 273 – 278.
- 390.Дутчак І. Організаційні засади українського студентського товариства “Союз” у Чернівцях (1875 – 1914 рр.) // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. / За заг. ред. проф. М.М.Алексієвця. – Тернопіль. – 2002. – Вип. 2. – С. 16 – 22.
- 391.Дутчак І. Проблема українського університету у Галичині напередодні і в роки Першої світової війни // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи: Матеріали міжнар. наук. конференції, присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча. (Чернівці, 22 – 24 верес. 1998 р.) – Чернівці: Рута, 2000. – С. 141 – 148.

- 392.Дутчак І. Український молодіжний рух на Буковині на початку ХХ ст. // Міжнародний Науковий Конгрес “Українська історична наука на порозі ХХІ століття”, Чернівці, 16 – 18 травня 2000 р. Доповіді та повідомлення. / Українське історичне товариство, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Відповідальні редактори: Л.Винар, Ю.Макар. – Чернівці: Рута, 2001. – Т. 1. – С. 176 – 180.
- 393.Євшан М. З приводу другого всеукраїнського з’їзду студентства (2 – 4 липня 1913 р. у Львові) // ЛНВ. – Львів, 1913. – Т. LXIII. – Кн. ІХ. – С. 404 – 438.
- 394.Жарський Е., Р.М. Сокіл // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина / гол. ред. проф. д-р В.Кубійович. – Париж – Нью-Йорк: Видавництво “Молоде Життя”, 1976. – Т. 8. – С. 2940 – 2942.
- 395.Жарський Е., Трильовський П. “Січ”, руханково-протипожежне т-во // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина / гол. ред. проф. д-р В.Кубійович. – Париж – Нью-Йорк: Видавництво “Молоде Життя”, 1976. – Т. 8. – С. 2845 – 2847.
- 396.Жуковський А. Студентство // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина / гол. ред. проф. д-р В.Кубійович. – Париж – Нью-Йорк: Видавництво “Молоде Життя”, 1976. – Т. 8. – С. 3076 – 3083.
- 397.Заклинський К. Університетська молодіж Австрійської України за останніх 40 літ // Українська хата. – 1913. – № 10. – С. 633 – 641.
- 398.Заклинський Р. Внутрішня перебудова // Шляхи. Орган українського студентства. – 1 квітня 1913. – Ч. 1. – С. 2 – 4.
- 399.Заклинський Р. На шляху партійної диференціації українського студентства (І радикальний студентський з’їзд) // Шляхи. Орган українського студентства. – 1 падолиста 1913. – Ч. 8-9. – С. 101 – 105; 1 грудня 1913. – Ч. 10. – С. 128 – 130; За січень 1914. – Ч. 11. – С. 146 – 150.
- 400.За права нашої мови і її уживанє по урядах та школах // Буковина. – 1909. – 9 липня.
- 401.З життя українського студентства // Іскра. Місячник для української молодіжи. – За січень 1904. – Ч. 3. – С. 30 – 32.

- 402.З'їзд абітурієнтів Українців у Львові // Молода Україна. Часопись української молодіжи. – Липень 1901. – Ч. 7. – С. 266 – 270.
- 403.З'їзд академічної молодіжи // Молода Україна. Часопись української молодіжи. – Жовтень 1902. – Ч. 4. – С. 133 – 136.
- 404.З нагоди ювілею д-ра Ст. Смаль-Стоцкого // Народний голос. – 1910. – 20 жовтня.
- 405.З українського академічного тов. “Союз” в Чернівцях // Молода Україна. Часопись української молодіжи. – Май – червень 1901. – Ч. 5-6. – С. 212 – 213.
- 406.З Чернівців // Молода Україна. Часопись української молодіжи. – Червень 1900. – Ч. 6. – С. 236 – 237.
- 407.Иляріонъ Грабовичъ. О дѣятельности рускихъ академичныхъ товариствъ въ послѣдномъ роцѣ школьномъ // Зоря. Письмо літературно-наукове для рускихъ родинъ. – 1880. – 1(13) жовтня; 15 (27) жовтня.
- 408.Івашковський В. Військово-патріотичне виховання української молоді на початку ХХ століття (Історичний аспект) // Рідна школа. – 2002. – № 1. – С. 68 – 70.
- 409.Івашковський В. Формування готовності молоді до захисту України: історична ретроспектива // Рідна школа. – 2001. – № 11. – С. 43 – 46.
- 410.Із гімн. тов. “Сїч” в Чернівцях // Буковина. – 1905. – 27 мая (9 червня).
- 411.Із Українського Студентського Союзу // Шляхи. Орган українського студентства. – 1 червня 1913. – Ч. 3-5. – С. 62 – 63.
- 412.Із Українського Студентського Союзу // Шляхи. Орган українського студентства. – 15 липня 1913. – Ч. 7. – С. 95 – 96.
- 413.Ілюстрована хроніка товариства “Український народний дім”. 1884 – 1934. – Чернівці, 1934. – 202 с.
- 414.Квітковський Д., Бринзан Т., Жуковський А. Буковина. Її минуле і сучасне. – Париж – Філадельфія – Детройт: Вид-во Зелена Буковина, 1956. – 965 с.
- 415.Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. ХІХ – ХХ ст. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2001. – 420 с.

- 416.Ковальчук І.В. Моральне виховання учнів українських шкіл Буковини (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Прикарпат. ун-т ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 2001. – 20 с.
- 417.Кожолянко Г.К. Населення Буковини: короткий етнографічний нарис // З історичного минулого Буковини: Зб. наук. статей. – Чернівці: ЧДУ, 1996. – С. 3 – 16.
- 418.Коляка І.В. Молодіжний рух як об'єкт наукового дослідження // Вивчення молоді на сучасному етапі: питання методології і методики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 11 – 13 жовтня 1995 р. – К.: А.Л.Д, 1996. – С. 136 – 137.
- 419.Комарницький С. Студенти жили революцією (до 100-річчя Чернівецького державного університету) // Молодий буковинець. – 1975. – 16 травня.
- 420.Корнієвський О.А., Якушик В.М. Молодіжний рух та політичні об'єднання в сучасній Україні / Центр сусп.-політ. досліджень Нац. ун-ту “Києво-Могилянська Акад.”; Фонд сприяння прав. і політ. реформам; За ред. М.Ф.Головатого, В.М.Якушика. – К.: Київське братство, 1997. – 130 с.
- 421.Корнієвський О. Молодіжний рух в новітній історії України: (Друга пол. 80-х – поч. 90-х рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.03 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1993. – 24 с.
- 422.Корнієвський О. Сучасний стан молодіжного руху та його оцінка молоддю // Політологічні читання. Українсько-канадський щоквартальник. – 1993. – № 2. – С. 19 – 40.
- 423.Корнієвський О. Хто сказав, що час молодіжних організацій минув?: / Сучасний стан молодіжного руху // Віче. – 1995. – № 12. – С. 25 – 38.
- 424.Король К. Без минулого немає майбутнього // Буковинське віче. – 2001. – 11 липня.
- 425.Косевич Є. Молодіж і політика // Молода Україна. Часопис української молодіжи. – Лютий 1900. – Ч. 2. – С. 48 – 56.

426. Косевич Є. Ще раз самостійна Україна (гльосси до статі “Буковини” п. з. Українська держава) // Молода Україна. Часопись української молодіжи. – Липень 1900. – Ч. 7. – С. 256 – 267.
427. Котціан О. Значення університету для “Чернівецького міфу” // Матеріали III Міжнародної історико-краєзнавчої наукової конференції, присвяченої 120-річчю заснування Чернівецького університету (29 вересня – 1 жовтня 1996 р., Чернівці). – Чернівці: Рута, 1995. – С. 192 – 200.
428. Краткий словарь по социологии / Под общ. ред. Д.И.Гвишиани, Н.И. Лопатина; Сост. Э.М. Коржева, Н.Ф.Наумова. – М.: Политиздат, 1989. – С. 164.
429. Крупський І.В. Українські часописи Буковини (друга половина XIX – початок XX ст.) // Зб. пр. Наук.-дослід. центру періодики. – Львів, 1995. – Вип. II. – С. 65 – 78.
430. Кукурудзяк М. Робітничий рух на Північній Буковині наприкінці XIX – на початку XX століття. – Львів: Вища шк., 1982. – 127 с.
431. Кулик В., Мішина Т. Молодіжний рух в Україні // Українське слово. – 1995. – № 13. – С. 7.
432. Кулик В. Студентський рух: проблеми розвитку // Українське слово. – 1995. – 7 вересня.
433. Курбас Р. Віче української академічної молодіжи // Молода Україна. Часопись української молодіжи. – Жовтень 1901. – Ч. 10. – С. 401 – 405.
434. Левицька Н.М. Академічний студентський рух в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. – К.: ТОВ “Міжнар. фін. агенція”, 1998. – 47 с.
435. Левицька Н.М. Студентство в національно-визвольному русі України наприкінці XIX – на початку XX ст. – К.: ТОВ “Міжнар. фін. агенція”, 1998. – 25 с.
436. Леник В. Українська організована молодь. – Мюнхен – Львів, 1994. – 181 с.
437. Липа Ю. Напрямні поступовання корпорантів і корпорацій “Чорноморе” // “Чорноморе”. Журнал Українських Студентських Братніх Корпорацій. – 15 грудня 1928. – Ч. 1 (4). – С. 5 – 8.

- 438.Лозинський М. До дискусій на студентськiм з'їзді. (Національна автономія і національна самостійність. Націоналізація церкви і клерикалізація нації) // Шляхи. Орган українського студентства. – 15 липня 1913. – Ч. 7. – С. 86 – 88.
- 439.Луков В.А. Молодѣжное движение в социалистическом обществе. Вопросы теории и практики. – М.: Мол. гвардия, 1987. – 221 с.
440. Луцький Я. Національне виховання української молоді Галичини в 20 – 30 рр. ХХ ст. у “Пласті” // Людина і політика. – 2002. – № 2. – С. 29 – 37.
- 441.Ляшенко І. Молодіжний рух попри все існує // Демократична Україна. – 1992. – 17 жовтня.
- 442.Макаровський І.П. Із історії Чернівецького університету (1875 – 1955 рр.) // Чернівецький державний університет. Наукові записки. Серія гуманітарних наук. – Чернівці, 1961. – Т. 50. – С. 21 – 29.
- 443.Макар Ю.І. Українсько-польські взаємини на Буковині за часів Австро-Угорщини: Роздуми історика // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Зб. наук. статей. – Чернівці: Рута, 2001. – Т. 8. – С.146 – 154.
- 444.Макар Ю., Струтинський В. Участь поляків в громадсько-політичному та господарському житті Буковини у ХІХ – на початку ХХ ст. // Bukowina blaski i cienie “Europy w miniaturze”. – Warszawa, 1995. – S. 93 – 106.
- 445.Маслов М. Схема організації українського студентства // Український студентський календар “Чорноморе” на рік 1933. – Львів – Варшава: Вид-во “Чорноморе”, 1933. – С. 63 – 64.
- 446.Международное молодежное движение: Вопросы теории и методологии. Сборник научных трудов / Редкол.: Луков В.А. (отв. ред.), Мошняга В.П. – М.: ВКШ, 1983. – 170 с.
- 447.Мельников Д.О. Дещо про поняття “молодь” і необхідність дослідження цієї категорії населення на сучасному етапі // Вивчення молоді на сучасному етапі: питання методології і методики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 11 – 13 жовтня 1995 р. – К.: А.Л.Д, 1996. – С. 72 – 73.
- 448.Минуле і сучасне Північної Буковини (Збірник статей). – К.: Наукова думка, 1972. – Вип. 1. – 143 с.

449. Минуле і сучасне Північної Буковини (Збірник статей). – К.: Наукова думка, 1973. – Вип. 2. – 127 с.
450. Михайло Володимир. Зі студентського життя // Промінь. Місячник. Видає: Українське акад. тов. “Союз” в Чернівцях. – Червень 1922. – Ч. 6. – С. 188 – 190.
451. Михальський І.С. Національно-політичний рух молоді в Україні в роки першої світової війни (1914 – лютий 1917 рр.). – Луганськ, 1995. – 27 с.
452. Мищишин І.Я. Моральне виховання української молоді в процесі співпраці школи, греко-католицької церкви і громадськості (Галичина, кін. ХІХ – 30-і роки ХХ ст.): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Терноп. держ. пед. ун-т ім. В.Гнатюка. – Т., 1999. – 20 с.
453. Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива: Дослідження / Кулик В., Голобуцька Т., Голобуцький О. – К.: Центр дослідж. пробл. громад. сусп-ва, 2000. – 457 с.
454. Молодіжний рух в Україні: Довідник / Укр. ін-т соц. дослідж. – К.: АТ “Видавництво “Столиця”, 1998. – Ч. 1. – 252 с.; Ч. 2. – 235 с.
455. Молодіжний рух – криза чи затишшя перед злетом? // Українське слово. – 1995. – 4 травня.
456. Молодіжний рух України: Довідник / Український НДІ проблем молоді; Редкол.: Безулік Т.В. (ред.) та ін. – К.: А.Л.Д., 1996. – Ч. 1. – 200 с.
457. Молодь України: для неї і про неї / Балакірева О.М., Бекешкіна Р.Е., Гатенюк А.Т. та ін.; Укр. НДІ пробл. молоді; Редкол.: В.В.Барабаш та ін. – К., 1993. – 106 с.
458. Молодь України: сподівання, орієнтації, поведінка / АН України. Ін-т соціології / В.Є.Пилипенко (відп. ред.), О.І.Вишняк, А.О.Донченко та ін. – К.: Наук. думка, 1993. – 157 с.
459. Молодь України у дзеркалі соціології / Заг. ред. О.Балакіревої і О.Яременка. – К.: УІСД, 2001. – 210 с.
460. Мороз І. З Чернівців. (Хроніка з нашого життя) // Молода Україна. Часопись української молодіжи. – Лютий 1900. – Ч. 2. – С. 81 – 82.

- 461.М.Р. Ідейні основи наших організацій // Житє. Орган присвячений справам молодіжи середних шкіл. – Май 1913. – Вип. 2. – С. 3 – 16.
- 462.Мусієнко К. Як створився університет // Радянський студент. – 1972. – 19 травня.
- 463.Навроцький Р. Огляд студентського житя. (Дещо про діяльність черновецької “Січи” в останньому часі) // Шляхи. Орган українського студентства. – 1 червня 1913. – Ч. 3-5. – С. 57 – 59.
- 464.На зустріч волі. Альманах у пам'ять 15-их роковин існування укр. акад. тов. гр.-пр. богословів “Православна Академія” в Чернівцях (1907 – 1922). – Чернівці: Буковинська Печатня і Накладня, 1922. – 148 с.
- 465.Нариси з історії Північної Буковини. – К.: Наукова думка, 1980. – 340 с.
- 466.На увагу молодіжи // Буковина. – 1900. – 3 грудня.
- 467.Національна вага університету і консеквенції її для ренегатів // Молода Україна. Часопись української молодіжи. – Жовтень 1902. – Ч. 4. – С. 113 – 118.
- 468.Наш з'їзд. Резолюції // Шляхи. Орган українського студентства. – 15 липня 1913. – Ч. 7. – С. 81 – 84.
- 469.На шляху. Літературний альманах, виданий академічним товариством “Союз” в Чернівцях в пам'ять 30-тих роковин свого заснування. – Чернівці: З друкарні тов. “Рускої Ради”, 1906. – 120 с.
- 470.Огляд студентського життя // Шляхи. Орган українського студентства. – 1 грудня 1913. – Ч. 10. – С. 133 – 134.
- 471.Окаринський В. Вплив українського Пласту на генезу стрілецького руху // Пам'ять століть. Україна. Історичний науковий та літературний журнал. – 2000. – № 5. – С. 105 – 116.
- 472.Олесницькій Е. Борьба за українській університетъ // Украинская жизнь. – 1912. – № 7-8. – С. 20 – 38.
- 473.Олесь П. Кодекс честі. – Львів: Накладом “Студентського шляху”, 1932. – 42 с.
- 474.О.М. Суспільно-політичний світогляд сучасного українського студентства // Шляхи. Орган українського студентства. – За лютий – март 1914. – Ч. 12-13. – С. 179 – 183.

- 475.Осачук С. Активізація німецького товариського руху на Буковині напередодні першої світової війни // Перша світова війна: історичні долі народів Центральної та Східної Європи: Матеріали Міжнар. наук. конференції, присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча. (Чернівці, 22 – 24 вересня 1998 р.) – Чернівці: Рута, 2000. – С. 18 – 22.
- 476.Осачук С.Д. Німецькі товариства на Буковині (третя четверть XIX – початок XX ст.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.02. – Чернівці, 1999. – 196 с.
- 477.Осачук С. З'їзди карпатських німців на початку XX ст. та Буковина // Питання історії, історіографії, джерелознавства та архівознавства Центр. та Сх. Європи: Зб. наук. праць. – Чернівці, 1997. – Вип. 1. – С. 106 – 111.
- 478.Осачук С. Німецький університет “Франціско-Йозефіна” в Чернівцях 1875 – 1919 рр. як багатонаціональна інституція // До витоків назви краю Буковина / 600-річчя першої письменної згадки /: Тези доповідей та повідомлень II Буковинської історико-краєзнавчої конференції, Чернівці, 2 – 3 жовтня 1992. – Чернівці: ЧДУ, 1992. – С. 67 – 68.
- 479.Осачук С. Німці і німецькі товариства на Буковині (Друга половина XIX – початок XX ст.). – Чернівці, 1993. – 29 с.
- 480.Охримович С. Завдання студентської організації // Студентський шлях. Одгоднівка (Львів). – 1931. – Березень. – С. 7 – 9.
- 481.Паладян І. Студентська солідарність // Радянська Буковина. – 1981. – 23 лютого.
- 482.Пальчевський Р.С. Український молодіжний рух на західноукраїнських землях (20 – 30-і рр. XX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернів. держ. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 2000. – 20 с.
- 483.Пенішкевич О.І. Зміст і методичне забезпечення шкільної освіти на Буковині (XVIII – початок XX століття): Навч. посіб. / Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 2001. – 220 с.
484. Перепилиця М.П. Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект): Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. НАН України. – К., 2001. – 19 с.

- 485.Петровський М. Буковина (Історична довідка). Бібліотека агітатора (від найдавніших часів – 1944) – короткий нарис. – Київ: Українське державне видавництво, 1945. – 24 с.
- 486.Північна Буковина, її минуле і сучасне / Курило В., Ліщенко М., Романець О., Сирота Н., Томащук Б. – Ужгород: Карпати, 1963. – 248 с.
- 487.Пігуляк І. Рух та життя укр. студентів на рідній землі // Промінь. Місячник. Видає: Українське акад. тов. “Союз” в Чернівцях. – Лютий 1922. – Ч. 2. – С. 59 – 61; Ч. 3. – С. 88 – 92.
- 488.Піддубний І. З історії студентського руху на Буковині у міжвоєнний період // Буковинське віче. – 1998. – 27 червня.
- 489.Піддубний Г. Буковина. Її минуле й сучасне (суспільно-політичний нарис із малюнками і мапою Буковини). – Харків: Державне видавництво України, 1928. – 256 с.
- 490.Полудень Т. Великі права // Радянський студент. – 1970. – 2 грудня.
- 491.Полудень Т. З літопису буковинського вузу // Радянська Буковина. – 1970. – 12 серпня.
- 492.Прилуцький В.І. Молодь УСРР в період утвердження тоталітарної системи (1928 – 1939 рр.) / НАН України. Ін-т історії України. – К., 1999. – 62 с.
- 493.Прилуцький В.І. Небільшовицькі молодіжні об’єднання в УСРР в 20-і роки. – К.: Інститут історії України АН України, 1993. – 58 с.
- 494.Про віче Українсько-руської молодіжи в справі у.р. університету // Буковина. – 1899. – 6 (18) серпня.
- 495.Програма всеукраїнського студентського з’їзду // Шляхи. Орган українського студентства. – 15 червня 1913. – Ч. 6. – С. 65 – 80.
- 496.Риф’як Р., Квітневий В. Ідеологічні основи українського Пласту – незмінні // Державність. – 1995. – № 1. – С. 38 – 39.
- 497.Різник Л. Великий здвиг // Дзвін. Щомісячний літературно-мистецький та громадсько-політичний часопис спілки письменників України. – 1994. – № 6. – С. 123 – 128.

498. Романець О. Іван Франко і Чернівецький університет // Радянський студент. – 1966. – 25 травня.
499. Романчук К. Резиденція науки // Молодий буковинець. – 1970. – 6 лютого.
500. Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Північної Буковини (1870 – 1940 рр.): Історико-бібліографічне дослідження. – Львів: Фенікс, 1999. – 428 с.
501. Романюк М.М. Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870 – 1940 рр.). – Львів: Фенікс, 2000. – 588 с.
502. Русски студенти Черновицкого университета // Народна Рада (Чернівці). – 1907. – 2 лютого.
503. Рухъ сѣчовый // Зоря. – Коломыя, 1904. – С. 23 – 26.
504. Сабат Н.В. Національне виховання учнівської молоді Галичини (1869 – 1914 рр.): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1998. – 16 с.
505. Сава П. Політичне виображення молодіжи // Шляхи. Орган українського студентства. – 1 червня 1913. – Ч. 3-5. – С. 38 – 42.
506. Савчук Б. Студентський рух у Західній Україні в 20 – 30-ті роки: хроніка організаційно-ідейного становлення // Людина і політика. – 1999. – № 4. – С. 33 – 37.
507. Савчук Б. Український Пласт. 1911 – 1939. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 1996. – 267 с.
508. Самообразування в середніх школах // Промінь. Місячник. Видає: Українське акад. тов. “Союз” в Чернівцях. – Лютий 1922. – Ч. 2. – С. 54 – 56.
509. Середні школи в Чернівцях // Молода Україна. Часопись української молодіжи. – Липень 1901. – Ч. 7. – С. 245 – 252.
510. Сімович В. На зеленій Буковині // Молода Україна. Часопись української молодіжи. – Грудень 1900. – Ч. 12. – С. 441 – 449.
511. Сімович В. Розвиток студентського життя в Чернівцях // Історичний огляд життя в студентських українських організаціях (зібрав і видав др. З. Кузеля). Відбитка з ювілейного “Альманаха” віденської “Січи” виданого в 40-літню річницю

- заснованя товариства. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1908. – С. 118 – 146.
512. Сімович В. Розвиток студентського життя в Чернівцях // “Січ”. Альманах в пам’ять 40-их роковин основаня т-ва “Січ” у Відні. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1908. – С. 502 – 530.
513. Сімович В. Українське шкільництво на Буковині // Українське шкільництво на Буковині, в Галичині, на Закарпатті та в Канаді. – Прага, 1932. – С. 5 – 33.
514. Сімович В. Шкільництво. Буковина від 1775 р. // Українська загальна енциклопедія. Книга знання в 3-ох томах багато ілюстрована, з кольоровими таблицями, мапами та образками. – Львів – Станіславів – Коломия: Видання кооперативи “Рідна школа”, 1934. – Т. 3. – С. 875 – 878.
515. “Січ” // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина / гол. ред. проф. д-р В.Кубійович. – Париж – Нью-Йорк: Видавництво “Молоде Життя”, 1976. – Т. 8. – С. 2845.
516. Січове свято в Коломиї // Громадянин. – 1909. – 10 червня.
517. Січове свято в Снятині // Нова Буковина. – 1912. – 17 липня.
518. Січове свято у Станіславі // Громадянин. – 1910. – 10 червня.
519. Сковронський Л. Матеріальне забезпечення українського студенства // Студентський шлях. Одноднівка (Львів). – 1931. – Березень. – С. 12 – 17.
520. Скорейко Г.М. Населення Буковини за австрійськими урядовими переписами другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: історико-демографічний нарис. – Чернівці: Прут, 2002. – 220 с.
521. Скорейко Г.М. Освітній рівень населення Буковини у др. пол. ХІХ – на початку ХХ ст. // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці: ЧДУ, 1998. – Вип. 36. Історія. – С. 149 – 156.
522. Скорейко Г.М. Релігійний склад населення Буковини в 50-х рр. ХІХ – на початку ХХ ст. // Питання історії, джерелознавства та архівознавства Центральної та Східної Європи: Зб. наук. праць. – Київ – Чернівці, 1997. – Вип. 1. – С. 42 – 50.

- 523.Смаль-Стоцький С. Буковинська Русь. Культурно-історичний образок. – Чернівці: З друкарні т-ва “Руска Рада”, 1897. – 295 с.
- 524.Смотрич Ж.А. Визначення вікового цензу поняття “молодь” в історичному дослідженні молодіжного руху // Взгляд в будуще: молодежь, общество, цивилизация. Материали межд. науч.-практ. конф. – Одесса, 1996. – С. 9.
- 525.Снігур І. Гуцульські січові стрільці // Час. Українська газета. – 2000. – 11 лютого; 18 лютого.
- 526.Снігур І. Заснування Товариства “Православна Академія” // Час. Українська газета . – 1998. – 28 серпня.
- 527.Снігур І. Товариство “Сокіл” у Чернівцях (1896 – 1903 рр.) // Час. Українська газета. – 1997. – 5 вересня.
- 528.Снігур І. Українське академічне козацтво “Запороже” // Час. Українська газета. – 2001. – 27 квітня.
- 529.Старосольський В. Злука молодіжи // Молода Україна. Чосопись української молодіжи. – Марець 1900. – Ч. 3. – С.91 – 97.
- 530.Старосольський Ю. Пласт // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина / гол. ред. проф. д-р В.Кубійович. – Париж – Нью-Йорк: Видавництво “Молоде Життя”, 1970. – Т. 6. – С. 2101 – 2107.
- 531.Статистика українського студентства в Австрії // Шляхи. Орган українського студентства. – 1 падолиста 1913. – Ч. 8-9. – 109 – 111.
532. Стельмахович М. Пласт завжди з нами: / Про укр. скаут. орг. “Пласт” // Рідна школа. – 1995. – № 4. – С. 19 – 21.
- 533.Стоян Т.С. Студентство університетів підросійської України в другій половині XIX ст. – К.: ТОВ “Міжнар. фін. агенція”, 1998. – 28 с.
- 534.Струтинський В., Горук А. Культурно-просвітницька діяльність Буковинської Полонії в другій половині XIX – на початку XX ст. // Питання історії нового та новітнього часу: Зб. наук. статей. – Чернівці: Рута, 2000. – Вип. 7. – С. 27 – 35.
- 535.Студентські демонстрації // Народний голос. – 1910. – 29 червня.
- 536.Сучасний молодіжний рух в Україні: Довідник / Український НДІ проблем молоді; Редкол.: Білий А.І. та ін. – К.: Столиця, 1997. – 216 с.

- 537.С.Я. Під розвагу молоді // Промінь. Місячник. Видає: Українське акад. тов. “Союз” в Чернівцях. – Січень 1922. – Ч. 1. – С. 18 – 20.
- 538.Тарасові обходи. Чернівці: Гімназія // Молода Україна. Часопись української молодіжи. – Май – Червень 1901. – Ч. 5-6. – С. 181 – 183.
- 539.Темницький В. Дещо про українські гімназії // Молода Україна. Часопись української молодіжи. – Марець 1900. – Ч. 3. – С. 101 – 107.
- 540.Темницький В. Сецесія з львівського університета // “Січ”. Альманах в пам'ять 40-их роковин основаня т-ва “Січ” у Відні. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1908. – С. 444 – 457.
- 541.Товариство “Молода Україна” в Чернівцях // Молода Україна. Часопись української молодіжи. – Липень 1901. – Ч. 7. – С. 264 – 266.
- 542.Трильовський К. Січові забави // Отаман (Коломия). – 1905. – С. 117 – 122.
- 543.Трильовській К. Трете Сѣчове свято въ Станиславовѣ. Зъ “Нового Громадського Голосу” // Зоря. – Коломыя, 1904. – С. 104 – 108.
- 544.Трофим'як Б.Є. Фізична культура і спорт в Українській РСР. – Львів: Видавництво при Львівському державному університеті видавничого об'єднання “Вища школа”, 1987. – 160 с.
- 545.Трофим'як Б.Є. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (від початку 30-их років ХІХ ст. до 1939 р.) // Визвольний шлях. Суспільно-політичний і науково-літературний місячник. – 1997. – Кн. 7. – С. 845 – 860; Кн. 8. – С. 963 – 980; Кн. 9. – С. 1128 – 1138; Кн. 10. – С. 1247 – 1260; Кн. 11. – С.1357 – 1370; Кн. 12. – С. 1485 – 1495.
- 546.Трофим'як Б.Є. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років ХІХ ст. до 1939); Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 424 с.
- 547.Троян С. Буковинське німецтво і його роль у культурному розвитку краю (1775 – 1914) // Анали Буковини. – 1997. – Т. IV, № 3. – С. 747 – 750.
- 548.Троян С.С. З історії культурного життя буковинських німців (др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) // З історичного минулого Буковини: Зб. наук. статей. – Чернівці, 1996. – С. 92 – 95.

549. Укр. академ. козацтво “Чорноморе” в Чернівцях (Буковина) // “Чорноморе”. Журнал Українських Студентських Братніх Корпорацій. – За січень 1929. – Ч. 2 (5). – С. 14 – 15.
550. Українські дитячі та молодіжні громадські організації: Навч. посіб. / Троцько Р.В., Трубавіна І.М., Хлебникова Т.М. / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 1999. – 20 с.
551. Українська академічна молодіж в справі руссофільської агітації на Буковині // Народний голос. – 1910. – 1 червня.
552. Університетська справа // Буковина. – 1908. – 8 (21) червня.
553. Участь молодіжи в політичній життю // Шляхи. Орган українського студентства. – За січень 1914. – Ч. 11. – С.139 – 144.
554. Філіпчук В. Деякі аспекти історії поляків та українсько-польських стосунків на Буковині // Буковинський журнал. Громадсько-політичний, літературно-мистецький і науково-освітній часопис. – 1998. – № 1. – С. 90 – 100.
555. Фреліх В. Історія одного знімка // Молодий буковинець. – 1986. – 14 червня.
556. Хай живе самостійний український університет. – Львів, 1910. – 24 с.
557. Ціль і завдання молоді // Відгуки. Орган української молоді. – Лютий 1913. – Ч. 1. – С. 7 – 9.
558. Цьох Й. Незабутнє ім'я // Жовтень. – 1960. – № 8. – С. 106 – 114.
559. Черкасова С.О. Просвітницько-педагогічна діяльність студентських громадських організацій університетів України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2001. – 20 с.
560. Чернівецький університет 1875 – 1995: Сторінки історії. – Чернівці: Рута, 1995. – 208 с.
561. Чернівці: Бурса тов. “Народний Дім” 20.V.1900. (Хроніка з нашого життя) // Молода Україна. Часопись української молодіжи. – Май 1900. – Ч. 5. – С. 201 – 202.
562. Четверті загальні збори “Союза Січей” на Буковині // Громадянин. – 1909. – 15 грудня.

563. Чи можлива серед укр. студентства на Буков. спільна праця, спільна студент. організація? // Промінь. Місячник. Видає: Українське акад. тов. "Союз" в Чернівцях. – Січень 1922. – Ч. 1. – С. 20 – 21; Ч. 2. – С. 56 – 59; Ч. 3. – С. 77 – 79.
564. Шийчук В.О. Участь студентів Чернівецького університету у визвольній боротьбі трудящих Північної Буковини (1875 – 1940 рр.) // Український історичний журнал. – 1975. – № 10. – С. 116 – 122.
565. Шийчук В. Так гартувалися юні. Участь прогресивних студентів Чернівецького університету у визвольній боротьбі трудящих Північної Буковини у 1875 – 1940 рр. // Молодий буковинець. – 1982. – 7 квітня.
566. Шумський І.І. Молодіжний рух у Західній Україні (1920 – 1939): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 2001. – 20 с.
567. Щербяк Ю.А. Система морального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Галичини (1900 – 1939 рр.): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Прикарпат. ун-т ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 2000. – 20 с.
568. Щербяк Ю. Система морального виховання у школах Західних областей України (1900 – 1939 рр.) / Терноп. експерим. ін-т пед. освіти. – Тернопіль: Парадіс, 1999. – 205 с.
569. Ювілейний комерс українського акад. тов. "Союз" // Буковина. – 1907. – 4 (17) марта.
570. Ювілей пос. Єр. Пігуляка // Буковина. – 1905. – 25 мая (7 червня).
571. Янів В.М. Роля студентства в житті західньоукраїнських земель // Студентський шлях. Одностр. (Львів). – 1931. – Березень. – С. 3 – 7.
572. Яценюк П. За край рідний за волю // Молодий Буковинець. – 1969. – 7 лютого.
573. Яценюк П. Літопис Університету // Радянський студент. – 1969. – 28 листопада.
574. Яценюк П. Твориться літопис вузу // Радянська Буковина. – 1969. – 18 листопада.
575. Яцимирській А.И. Украинській "Соколь" въ Галичинѣ // Украинській Вѣстникъ. – 1906. – № 11. – С. 797 – 804.

576. Akademische Ortsgruppe des Deutschen Schulvereines in Czernowitz // Bukowinaer Nachrichten. – 1912. – 13. November.
577. Arminia // Oesterreichischer Grenzbote. – 1880. – 9. August.
578. Bălan T. Procesul Arboroasei, 1875 – 1878. – Cernăuți: Tiparul “Glasului Bucovinei”, 1937. – 286 p.
579. Biedrzycki E. Historia polaków na Bukowinie. – Warszawa – Kraków: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1973. – 260 s.
580. Botusanskyj V., Cajka H. Die Studenten der Universität Czernowitz zur Zeit der österreichisch-ungarischen Monarchie (1875 – 1918) // Glanz und Elend der Peripherie: 120 Jahre Universität Czernowitz / Slawinski I., Strelka P. (Hg.) / – Bern, 1998. – S. 147 – 155.
581. Buchenland. Hundertdfünfzig Jahre Deutschtum in der Bukowina. – München, 1961. – 527 s.
582. Bukowina. Heimat von gestern / Massir E., Talsky J., Grigorowitsch B.K. u.a. – Karlsruhe, 1956. – 350 s.
583. Ćwik W. Przeszłość towarzystwa polskiego bratniej pomocy i czytelnicy polskiej w Czerniowcach. – Czerniowce: Drukarnia Rodolfa Erkharda, 1885. – 67 s.
584. Deutsches Pennälertum in Czernowitz. – Regensburg, 1991. – 38 s.
585. Die Bukowina. – Czernowitz, 1899. – 344 s.
586. Die k.k. Franz-Josephs-Universität in Czernowitz im ersten Vierteljahrhundert ihres Bestandes. – Czernowitz, 1900. – 160 s.
587. Dugan I. Istoricul Societății Academice Române “Junimea” din Cernăuți. Partea întâia: Arboroasa (1875 – 1877). – București: Editura Societății, 1930. – 54 p.
588. Grünhaus S. Jubiläums – Festschrift der “Akademischen Lesehalle” an der k.k. Franz-Josephs-Universität in Czernowitz. – Czernowitz, 1900. – 45 s.
589. Havriliuc N. Societatea “Arboroasa” din Cernăuți // Forum. – 1996. – № 7. – P. 67 – 69.
590. Kaindl R. Geschichte der Bukowina. – Czernowitz, 1898. – 3 Abschn. – 80 s.
591. Kaler K. Die Grundung der k.k. Franz-Josephs-Universität in Czernowitz im Jahre 1875. – Wien – Leipzig, 1917. – 43 s.

- 592.Kowarik H. 110 Jahre Deutsche Schutzarbeit. – Wien, 1990. – 101 s.
- 593.Loghin C. Istoria literaturii române din Bucovina. 1775 – 1918. – Cernăuți: Editura “Alexandru cel Bun”, 1996. – 280 p.
- 594.Makar J., Dobrzański O. Stosunki polsko-ukraińskie na Bukowine w drugiej połowie XIX wieku // Bukowina po stronie dialogu. – Sejny: Pogranicze, 1999. – S.111 – 117.
- 595.Nistor I. Istoria Bucovinei. – București: Editura Humanitas, 1991. – 454 p.
- 596.Nistor I. Problema Ucraineană în lumina istoriei. – Rădăuți, 1997. – 299 p.
- 597.Norst A. Alma Mater Francisco-Josephina. Festschrift zu deren 25-jährigem Bestade. – Czernowitz, 1900. – 134 s.
- 598.Obermüller H. Verboten und Verfolgt. Katolische Verbindungen an mittleren und höheren Schulen im deutschen Sprachraum. – Wien, 1991. – 637 s.
- 599.Olaru M. Aspecte ale vieții în Bucovina la sfârșitul secolului al XIX – lea // Analele Bucovinei. Editura Academiei Române. – 1997. – An. IV, № 2. – P. 399 – 409; 1998. – An. V, № 1. – P. 123 – 134.
- 600.Olaru M. Miscarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea // Glasul Bucovinei. Revistă trimestrială de istorie și cultură. – 1996. – An III, № 11. – P. 13 – 29.
- 601.Osadczyk S. Narodowe i ponadnarodowe związki studenckie na dawniej Bukowine // Bukowina po stronie dialogu. – Sejny: Pogranicze, 1999. – S. 89 – 97.
- 602.Österreichisches Staatswörterbuch. Handbuch des gesamten österreichischen öffentlichen Rechtes. – Wien, 1909. – Bd. 4. – 2. Aufl. – S. 712.
- 603.Popa A. Societatea Academică “Junimea” // Revista istorică. – 1995. – № 9-10. – P. 859 – 874.
- 604.Prelitsch H. Student in Czernowitz. Die Korporationen an der Czernowitzer Universität. – München, 1961. – 64 s.
605. Prokopowitsch E. Grundung, Entwicklung und Ende der Franz-Josephs-Universität in Czernowitz (Bukowina – Buchenland). – Glausthal – Zellerfeld, 1955. – 83 s.
- 606.Strutyński W., Jaceniuk F. Polscy Bukowińczycy // Bukowina po stronie dialogu. – Sejny: Pogranicz, 1999. – S. 118 – 129.

607. Trebici V. Relatile dintre societățile studențești române și germane de la univesitatea din Cernăuți ca model de înțelegere interetnică. (1875 – 1938) // Analele Bucovinei. Editura Academiei Române. – 1997. – An. IV, № 2. – P. 281 – 286.
608. Turzynski E. Geschichte der Bukowina in der Neuzeit: zur Sozial- und Kulturgeschichte einer mitteleuropäisch geprägten Landschaft. – Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1993. – 260 s.
609. Turzynski E. Vereine, Interessenverbände und politische Parteien in der Bukowina. – München, 1994. – 238 s.
610. Vatamaniuc D. Societatea “Junimea” din Cernauti, în lumina documentelor // Analele Bucovinei. Editura Academiei Române. – 1998. – An. V, № 1. – P. 81 – 93.
611. Wagner R. Alma Mater Francisco-Josephina. Die deutschsprachige Nationalitätenuniversität in Czernowitz. – München, 1979. – 427 s.
612. Wagner R. Vom Halbmond zum Doppeladler. – Augsburg, 1996. – 535 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

Статут українського студентського товариства “Союз”.

Статути академічного товариства “Союз” в Чернівцях.

I. Назва товариства.

§ 1. Товариство руских академіків в Чернівцях називає ся “Союз”.

II. Ціль товариства:

§ 2. Цілею товариства єсть: а) загальне образование; б) піддержка духа народного і товариського; в) моральна и матеріальна помічь.

III. Средства товариства.

§ 3. Средства досягнення ціли товариства суть: а) відчити и розправи; б) літературні видання; в) удержованя бібліотеки з взглядненем потреб наукових студентів поодиноких виділів; г) уладжоване товариських вечірків, музикально-декляматорских пописів и мандрівок; д) вправи в хорівім співі; з) старане ся по відповідне занятє для членів потребуючих удержаня; к) удільованье для них безпроцентових пожичок.

IV. Склад товариства.

§ 4. Товариство складає ся з членів: дійстних, основателів, почетних і спомагаючих.

§ 5. Членом дійстним може бути кождий Русин або русинам сприяючий славянин, котрий єсть студентом університету або висших наукових заведень на час своих студій а також три роки по укінченю тихже.

§ 6. Членом основателем може бути кождий, хто заплатить до каси товариства 20 злр. ав. (10 гульд.), або пожертвує товариству якій инший дар вартости 20 злр. ав.

§ 7. Почетними членами можуть бути мужі, що оказали великі заслуги для руского народу в загалі або для товариства з осібна.

§ 8. Членом спомагаючим стає ся той, хто заплатить найменше 6 злр. ав. разом або місячними вкладками по 50 кор. до каси товариства.

V. Обовязки и права членів.

§ 9. Кожний член дійсний має обовязок:

- а) заплатити 1 золот. ав. яко вступну таксу;
- б) платити з початком кожного місяця 50 кр. ав. яко членську вкладку;
- в) приходити на збори товариства;
- г) причиняти ся відповідною діяльністю до осягнення цілі товариства;
- д) піддавати ся статутам товариства, ухвалам зборів и мирового суду;
- є) держати найменше раз на семестер відчит;
- ж) являти ся в ленті, коли виступає яко відпоручник або член товариства.

§ 10. Кожний дійсний член має право:

- а) користати з средств товариства, наведених в § 3;
- б) віддавати рішаючий голос на зборах товариства;
- в) ставити внесеня і запитаня;
- г) взглядати в письма товариства при однім з урядуючих членів;
- д) має право активного і пасивного вибору до виділу.

§ 11. Члени основателі, почетні и спомагаючі мають право:

- а) користати з средств наведених в § 3;
- б) брати участь в загальних зборах товариства з голосом дорадчим але и підлягают при тім статутам товариства.

§ 12. Ті члени вспомагаючі котрі найдальше перед пяти роками були дійсними членами товариства, можуть брати участь з голосом дорадчим також в місячних зборах товариства.

VI. Збори товариства.

§ 13. Збори товариства ділять ся: на головні и місячні.

§ 14. Звичайні збори головні відбувають ся з початком кожного року шкільного.

§ 15. Збори місячні відбувають ся звичайно раз на місяць.

§ 16. Крім зборів звичайних скликує голова надзвичайні збори головні або місячні и то в порозуміню з секретарем або на письменне жадане половини всіх дійсних членів товариства.

§ 17. Дневний порядок головних и місячних зборів постановляє голова з секретарем, взглядно ті члени, котрі жадають зборів.

§ 18. Головний збір залагоджує наступуючі справи:

- а) приймає від уступаючих урядуючих членів справоздання з их діяльності;
- б) уділяє им увільненє від их обовязку, або відмовляє им того;
- в) вибирає для товариства членів урядуючих на оден рік а то: голову, заступника голови, секретара, касіара, бібліотекара, господара і контрольора;
- г) вибирає літературну и надзорчу комісію;
- д) іменує за пределоженєм місячного збору членів почетних;
- и) ухвалює зміну статутів;
- к) має кромі того всі права місячного збору.

§ 19. Загальні збори можуть відбуватися скоро явит ся на них $2/3$ дійстних членів.

§ 20. Ухвали зборів головних суть правосильними скоро згодить ся на тоє абсолютна більшість, а в справах зміни статутів и розвязаня товариства – $3/4$ присутних членів товариства.

§ 21. Скоро на головнім зборі звичайнім або надзвичайнім при першім завізваню не явили ся $2/3$ всіх дійстних членів, то вистарчає при другім завізваню загальна більшість; при третім кожде число.

§ 22. Місячний збір залагоджує слідууючі справи:

- а) приймає нових членів дійстних за згодою $2/3$ членів присутних;
- б) виключає членів, що своим поведеньєм наносять неславу товариству, скоро на то престанут $2/3$ членів присутних;
- в) надзирає щоби статuti и порядок в урядованю ретельно заховувалися;
- г) старає ся приписаними способами о осягненє ціли товариства, заряджує маетком товариства и єго другими справами через вибраних до того членів урядуючих;
- д) спровджує місячні справоздання поодиноких членів урядуючих;
- и) рішає внесєня поодиноких членів дійстних;
- к) увільняє в виняткових разях поодиноких членів від вкладок членських;
- л) скидає загальною більшестію поодиноких або и всіх членів урядуючих, що занедбуют свои обовязки;

м) приймає членів спомагаючих и основателів;

н) предкладає головному зборови до именованя членів почетних.

§ 23. Ухвали місячних зборів суть правосильними, скоро на них явится більшість всіх дійстних членів.

§ 24. Скоро на місячний звичайний або надзвичайний збір не явит ся загальна більшість всіх дійстних членів, тогди рішають над наглячими справами 2/3 членів урядуючих.

§ 25. З кожного збору списует ся протокол, котрий на слідуючім зборі справджуєт ся.

§ 26. Голова має обовязок:

а) заступати товариство назверх;

б) скликувати разом з секретарем збори;

в) рішати при рівности голосів;

г) підписувати разом з секретаром протоколи и письма, яки товариство висилає;

д) надzirати щоби ухвали зборів сповняли ся.

§ 27. Все що сказано в § 25 о обовязках голови відносить ся в разі потреби до его заступника.

§ 28. Контрольор контролює разом з головою або заступником голови, що найменше раз на місяць касу, бібліотеку и читальню товариства.

§ 29. Обовязки инших членів виділу подані подрібно в регуляміні.

§ 30. Скоро в протягу року кто небудь з наведених в § 18 в) членів урядуючих крім голови зрече ся свого уряду, тогди місячний збір вибирає на его місце nadalше заступника.

§ 31. Коли голова добровільно або недобровільно уступит, то заступник голови скликує надзвичайні загальні збори в ціли доповняючого вибору. Коли оба уступлят скликує в тій самій ціли загальні збори секретар в порозумінню з двома виділовими.

§ 32. Член дійстний перестає бути членом товариства:

а) скоро не подавши важної причини не являєт ся раз по раз на трех зборах;

б) в тиждень по відповідним завізваню виділу;

в) скоро за три місяці не заплатит членської вкладки.

VII. Літературна и надзорча комісія.

§ 33. Разом з членами урядуючими вибирає головний збір також на кожний піврік дві комісії т.є. літературну и надзорчу, кожда складає ся з двох членів.

§ 34. Обязки членів літературной комісії суть: дбати про науковий рух в товаристві. В тій ціли громадит она коло себе кружок научний а в разі потреби видає твори товариства.

§ 35. Обязки надзорчой комісії суть:

- а) переглядати і справджати річні справозданя членів уряду;
- б) надирати ретельного сповняня обовязків зі сторони членів урядуючих.

VIII. Мировой суд.

§ 36. Спори межи членами товариства розсуджує остей.

[177, арк. 3 – 10 об.]

Додаток Б

Статут москвофільського студентського товариства “Карпаты”.

Уставъ студенческаго общества “Карпаты” въ Черновцахъ.

§ 1. Цѣлью студенческаго общества “Карпаты” есть: нравственная и матеріальная поддержка своихъ членовъ къ достиженію высшаго образованія во всѣхъ отрасляхъ науки; развивать и поощрять среди нихъ народный и общественный духъ.

§ 2. Средства къ достиженію этой цѣли суть: научныя преподаванія, читальня и библіотека, устраиваніе общественныхъ сходокъ, концертовъ, театральныхъ представленій въ пользу общества, забавъ и прогулокъ; беспроцентныя займы и не возвращаемыя денежныя пособія.

§ 3. Общество состоитъ изъ дѣйствительныхъ и вспомогательныхъ членовъ, членовъ-основателей и почетныхъ членовъ.

§ 4. Дѣйствительными членами могутъ быть всѣ Славяне, которые суть дѣйствительными или чрезвычайными студентами здѣшняго университета, а именно до окончанія курса ученія.

§ 5. Основатели должны внести въ пользу общества 100 кор., вспомогагельные члены ежегодно 24 кор.

§ 6. Почетныхъ членовъ назначаетъ общее собраніе на предложеніе правленія безъ преній.

§ 7. Каждый дѣйствительный членъ долженъ внести при вступленіи и при всякомъ вторичномъ вступленіи 2 кор., кромѣ того по 4 кор. въ полугодіе. Правленіе имѣетъ право уменьшить эти вносы въ случаяхъ заслуживающихъ снисхожденія.

§ 8. Каждый дѣйствительный членъ имѣетъ: а) полное право голоса на общихъ собраніяхъ, б) право дѣлать предложенія и запросы, в) право выбирать и быть выбраннымъ, г) пользоваться всеми выгодами, которыя представляетъ общество.

§ 9. Кромѣ обязанностей упомянутыхъ въ § 7 есть должностью каждого члена: а) развивать дѣятельность соотвѣтственную достиженію цѣли общества, б) являться на общихъ собраніяхъ, в) подчиняются уставу общества, рѣшеніямъ общаго собранія и установленіямъ правленія.

§ 10. Члены упомянутые в §§ 5 и 6 имеют право принимать участие в общих собраниях с совещательным голосом, при чем они подлежат уставу общества.

§ 11. Обществом управляет правление, которое состоит из председателя, секретаря, товарища председателя, казначея и библиотекаря.

§ 12. Правление принимает членов упомянутых в §§ 4 и 5; решает предложения действительных членов; оно обязано развивать деятельность сообразную с целью общества посредством упомянутых средств, смотреть за точным соблюдением устава; оно исполняет решения общего собрания.

§ 13. Председатель – в случае надобности товарищ председателя – заступает общество на вне, созывает общие собрания и заседания правления, решает в случае равногласия, наблюдает за порядком во время заседаний, подписывает с секретарем все бумаги.

§ 14. Деятельность остальных членов правления и подробнейшие установления обязывающие всех членов дать долевой порядок; его начертание и также его перемена – дело общего собрания.

§ 15. Решение правления имеет силу, если оно принято большинством голосов. Для действительности бумаг нужна подпись председателя и секретаря.

§ 16. Обыкновенные общие собрания состоятся в начале каждого полугодия; чрезвычайные созывает председатель, если правление с этим согласно, или если это требует одна треть всех действительных членов.

§ 17. Обыкновенное общее собрание выбирает правление, принимает от уступающего правления отчет, дает или отказывает ему в разрешении, решает предложения и запросы членов, если они по крайней мере 3 дня перед общим собранием были предложены правлению.

§ 18. Чтобы решения общего собрания имели силу необходимо присутствие половины членов и абсолютное большинство голосов присутствующих.

§ 19. Только на общем собрании может устав быть изменен, или может быть общество розвязано; к тому необходимо большинство $\frac{3}{4}$ всех присутствующих членов действительных.

§ 20. Правленіе имѣеть право исключить членовъ не внесшихъ въ продолженію первыхъ 4 мѣсяцевъ полугодный вносъ такъ и членовъ розвивающихъ дѣятельность въ противность цѣли общества; послѣднеупомянутыхъ безъ изложенія причинъ. Исключенные въ правѣ апеллировать къ слѣдующему общему собранію.

§ 21. Споры, которые происходятъ по общественнымъ дѣламъ прекращаетъ третейскій судъ, который состоитъ изъ двухъ мировыхъ посредниковъ, изъ которыхъ каждый изъ спорящихъ назначаетъ одного, и изъ председателя третейскаго суда, избраннаго обоими мировыми посредниками.

§ 22. Отмѣта действительныхъ членовъ общества сине-красно-синяя лента.

§ 23. Печать общества имѣеть надпись: “Общество русскихъ студентовъ “Карпаты” в Черновцахъ”.

§ 24. Языкомъ дѣловодства есть русскій языкъ съ этимологическимъ правописаніемъ.

§ 25. Первыхъ членовъ принимаютъ подписавшіеся, они созываютъ сейчасъ первое общее собраніе, на которомъ образуется общество.

§ 26. Доходы общества суть: пріемныя таксы и членскіе вносы, росты отъ общетвеннаго состоянія, жертвы и пособія, какъ и чистый доходъ забавъ, канцертовъ и т.п.

§ 27. Въ случаѣ развязанія общества его имущество переходитъ къ “Обществу русскихъ женщинъ въ Черновцахъ”; в случаѣ, еслибъ это общество въ то время уже не существовало, члены послѣдняго правленія въ правѣ распорядиться имуществомъ общества.

[75, арк. 2 – 3 об.]

Додаток В

Статут відновленого у 1904 р. українського студентського товариства “Союз”.

Статути академічного товариства “Союз” в Чернівцях.

А) Назва і місце пробування товариства.

§ 1. Товариство носить назву “ Союз”.

§ 2. Місце перебування товариства є Чернівці.

Б) Ціль товариства.

§ 3. Ціль товариства є:

- а) загальне образование;
- б) піддержувати духа народного і товариского;
- в) дбати про моральну і матеріальну підмогу своїх членів.

§ 4. До осягнення тої ціли товариство:

- а) удержує для своїх членів читальню і бібліотеку, узглядняючи при тім наукові потреби слухачів поодиноких виділів;
- б) видає діла літературні і наукові;
- в) уряджує наукові відчити і завязує наукові кружки;
- г) устроює вечери літературні, артистичні концерти, театральні представлення і иньші зібраня для науки і забави як і мандрівки;
- д) плекає музику і спів;
- е) уділяє членам безвідсоткові позички і безворотні запомоги;
- ж) помагає хорим членам.

В) Доходи і маєток товариства.

§ 5. Доходи товариства становлять:

- а) вписове і вкладки членів;
- б) відсотки від маєтку товариства уміщеного в цінних паперах або щадниці все таки за пупілярним забезпеченем;
- в) добровільні жертви всякого рода і запомоги;
- г) запомоги з видавництв товариства, вечерків, концертів, представлень і т.й.;
- д) надзвичайні додатки наложені на членів загальним збором найбільше до половини піврічної вкладки.

§ 6. Крім бібліотеки і потрібного інвентаря ділить маєток товариства на слідуєчі фонди:

а) фонд коренний, котрий побільшає ся:

- 1) відсотками тогож;
- 2) сумою призначеною на те загальним збором;
- 3) добровільними датками на те через дателы призначеними. Виділ дбає про се, щоб коренний фонд процентував ся в цінних паперах або щадници за пупілярним обезпеченем. Коренний фонд може тільки загальний збір нарушувати;

б) фонд оборотовий, котрий становлять:

- 1) вписове і вкладки членів;
- 2) звернені позички;
- 3) добровільні датки і запомоги;
- 4) доходи з взглядних видавництв, устроюваних вечерків, концертів, представлень театральних і всякі иньші під яким-небудь титулом до каси товариства впливаючі суми грошеві.

Г) Склад товариства, права і обовязки членів.

§ 7. Товариство складає ся з членів звичайних, спомагаючих, основателів і почетних.

§ 8. Членом звичайним може бути кождий Русин або Русинам сприяючий Славянин, що є слухачем універзитета або висших заведень наукових на час своїх студий а також три роки по укінченю.

§ 9. Членом спомагаючим може бути кождий, хто зложить одноразову вкладку річну 12 корон або місячними вкладками заплатить до каси товариства по одній короні.

§ 10. Членом-основателем може бути кождий, що зложить до каси товариства разом 50 корон ав. в. або пожертвує товариству який иньший дар вартости 50 корон ав. в.

§ 11. Почетним членом можи бути кождий, що оказав великі заслуги для руского народу в загалі або для товариства з осібна.

§ 12. Член звичайний має право:

- а) уживати всяких користей, які подає товариство;
- б) брати участь в загальних зборах з голосом рішальним, ставляти внесення на загальних зборах і інтерпелювати виділ на тих-же;
- в) право активного і пасивного вибору до виділу;
- г) ставляти внесення і жалоби до виділу і брати участь на явних засіданнях виділу з дорадчим голосом;
- д) вглядати в книги і письма товариства при однім з урядуючих членів;
- є) жадати скликання загального збору (гл. § 21).

§ 13. Члени в §§ 9, 10, 11 наведені мають право:

- а) користати з средств наведених в § 4;
- в) брати участь в загальних зборах з голосом дорадчим, при чім підлягають статутам товариства.

§ 14. Член звичайний має обовязок:

- а) заплатити дві корони ав. Вписового;
- д) платити з початком кожного місяця 1 кор. ав. яко членську вкладку;
- в) приходити на загальні збори;
- г) причиняти ся відповідною працею до досягнення ціли товариства;
- д) підчиняти ся статутам товариства, ухвалам загального збору, управляючого виділу і мирового суду;
- є) держати найменше раз на піврік відчит;
- ж) являти ся в ленті, коли виступає яко відпоручник товариства.

§ 15. Виділ або з его порученем касієр товариства обовязаний по упливі речинців в § 14 б) означених упімнути товаришів, що залягають з вкладками, а колиб они не поплатили і тоді сих вкладок до днів 30 від оголошення упімнення перестають бути членами товариства, доки не заплатять залеглої вкладки.

Д) Приняте в члени і утрата прав члена.

§ 16. Членів звичайних і спомогаючих приймає виділ більшостью голосів, а членів почетних приймає Загальний збір на внесенє виділу.

§ 17. Членом товариства перестає бути:

- а) хто заявив Виділові своє виступлене;
- б) кого виділ виключить з товариства 2/3 голосів.

Виключеному прислугує право відкликати ся до загального збору товариства. В случаях а) і б) має бувший член, – если хоче наново бути прийнятим до товариства – заплатити вписове.

Е) Заряд товариства і обем діланя.

§ 18. Товариством заряджують: а) Загальні збори, б) Виділ товариства.

І. Загальні збори.

§ 19. Найвисшу власть в товаристві мають загальні збори членів.

§ 20. Звичайні загальні збори відбувають ся з початком кожного року шкільного.

§ 21. Надзвичайні збори загальні скликає ся кожного часу, если сего вимагають важні справи товариства; особенно виділь мусить скликати загальні збори в протягу сім днів, коли зажадає того $\frac{1}{4}$ часть звичайних членів письменно з поданем причини і порядку дневного. Коли-б однак виділ сего не зробив, то може та $\frac{1}{4}$ часть членів сама скликати загальні збори відозвою, на котрій мають підписати ся повними іменами надаючи ціль загальних зборів.

§ 22. До загального збору належить:

- а) обрада над справозданем з діяльності уступаючого виділу, уділене або відмовлене абсолюторії, при чім виділові і ті заступники виділових, що були покликані до виділу, не голосують;
- б) вибір виділу: голови, его заступника, контролора, двох секретарів, бібліотекара, касіера, господаря, одного виділового і трьох заступників виділових;
- в) дискусия і ухвала над внесеннями виділу і інтерпеляциями та внесеннями членів;
- г) прийняти членів почетних;
- д) остаточне рішене що до прийнятя члена виключеного з товариства, або не прийнятого в члени через виділ;
- є) побільшене або нарушене фонду коренного (§ 6 а));
- ж) усунене всіх, або поодиноких членів виділу;
- з) ухвала і зміна регуляміну товариства;

- и) розважанє товариства і дотичні постанови що до маєтку товариства;
- і) накладанє надзвичайних додатків;
- к) зміна статутів.

§ 23. До правосильности ухвал загальних зборів вимагає ся по першім оголошеню присутности $2/3$ звичайних членів, по другім абсолютна більшість, при третім кожде число звичайних членів. В справах означених в § 22 є), ж), к), і) потреба присутности $2/3$ в справах означених в § 22 и) $3/4$ всіх звичайних членів.

§ 24. Ухвали загальних зборів западають абсолютною більшостою голосів присутних членів звичайних. На случай рівности голосів рішає голова. До важности ухвал в § 22 и), і) потреба білшости двох третин голосів всіх звичайних членів присутних на зборі.

§ 25. Близші постанови що до ходу загальних і виділових зборів подасть регулямін товариства.

II. Виділ.

§ 26. Нововибраний виділ має найдальше в тиждень по виборі обняти своє урядованє в присутности уступаючого виділу і уконститувати ся.

§ 27. Звичайні засіданя виділу відбувають ся два рази в місяць, надзвичайні в міру потреби; на жаданє трьох виділових обовязаний голова або єго заступник скликати надзвичайне засіданє виділу.

§ 28. Виділ має право і обовязок:

- а) провадити заряд товариства і завідувати маєтком єго, відповідно до ціли того-ж (§ 6);
- б) старати ся о зреалізованє постанов в §§ 3, 4 а), б), г); особливо дбати о удержанє бібліотеки і читальні в поряднім стані;
- в) принимати зголошуючих ся в члени товариства за впровадженєм через одного звичайного члена або відмовляти їм принятя без поданя причин і то на найблизшім засіданю. Не прийнятому вільно відкликати ся до загальних зборів;
- г) виключати членів з товариства, що допустили ся якого нечестного діла. Виключеному вільно відкликати ся до загальних зборів;
- д) скликувати загальні збори;

- з) при уступленю здавати перед загальними зборами справозданє з свої діяльності;
- ж) сповняти ухвали загального збору;
- з) рішати о інтерпеляциях, внесенях і жалобах членів до виділу. Від рішення виділу можуть члени відкликати ся до загальних зборів і означати близші постанови що до випозичкуваня книжок з бібліотеки товариства;
- и) означати висоту, час і спосіб сплати позичок, як також близші услівя одержаня позички;
- к) уділяти членам позички безпроцентові і запомоги безворотні;
- л) дбати про те, щоб довжники в час звертали позички;
- м) уділяти членам виділу відпуски;
- н) членів виділу, занедбуючих свої обовязки усувати з виділу крім голови. Усуненому прислугує право відкликати ся до загальних зборів;
- о) покликувати на місце виділових в разї уступленя тих-же або в случаях передвиджених в § 28 м) і н) заступників виділових;
- п) удержувати докладний протокол з своїх засідань і загальних зборів.

§ 29. До важности ухвал виділу вимагає ся присутности шістьох виділових. Заступники виділових не вчислюють ся, хиба що суть покликані на місце виділових (§ 28 о)).

§ 30. Ухвали виділу западають абсолютною більшостію голосів присутних виділових. Голова голосує так-же, на случай рівности голосів рішає та сторона, по котрій голова віддав свій голос.

§ 31. Засіданя виділу відбувають ся явно, однак в справах означених в § 28 г), к), н) як також у всіх справах личних мають відбувати ся тайно.

§ 32. Близші постанови що до заряду товариства і засідань виділу подає регулямін товариства.

§ 33. Голова товариства взглядно его заступник має право і обовязок:

- а) провадити загальними зборами без участи в голосованю і дискусії;
- б) скликувати засіданя виділу (§ 27);
- в) провадити засіданями виділу (§ 30);

- г) рішати і постановляти в наглядних случаях в справах заряду товариства під відвічательністю перед виділом;
- д) підписувати враз з секретарем або другими виділовими всі письма, виходячі від товариства;
- є) заступати товариство на внї;
- ж) дбати про те щоб виділові вповняли свої обовязки.

§ 34. Перед властями заступає товариство голова або покликаний до того заступник-повномочник.

III. Рішанє спорів.

§ 35. Всякі спори межи членами товариства рішає без відклику мировий суд, до котрого кожда сторона вибирає по двох судіїв а ті одного надсудию. Если-б котра сторона не хотіла вибирати собі судіїв мирових, то іменує тих-же на жаданє противної сторони виділ.

Ж) Відзнаки і печатка товариства.

§ 36. Відзнакою звичайних членів товариства є лента сино-золота-сина.

§ 37. Печатка товариства містить надпись: “ Академічне товариство “Союз” в Чернівцях”.

З) Розв'язанє товариства.

В разі розв'язання товариства переходить майно єго на товариство “Народний Дім” в Чернівцях. Коли-б се товариство в тім часі вже не істнувало на товариство “Руска Бесіда” в Чернівцях. Коли-б і се товариство не істнувало, то члени послідного виділу мають право і обовязок постановити більшостію голосів, на котрий з руских народних інститутів в Краю має перейти майно товариства “Союз”. Інститутю, на котрий перейде тота спадщина, мусить прийняти на себе обовязок уживати того виключно на ціли означені в §§ 3 і 4 сих статутів.

Додаток Г

Зразок статуту протипожежно-гімнастичного товариства “Січ”, надрукований товариством “Руська Рада” у Чернівцях у 1904 р.

Статут товариства гімнастичного і пожарного “Січ”.

Назва і місце пробування товариства.

§ 1. Товариство має назву “Січ” в ...

Хоругов і відзнаки.

§ 2. Товариство вживає хоругви... а кождий дійсний член ленти... краски з написом: “Січ” в...

Дійсні члени носять при публичних виступах дерев'яні топірці.

Ціль товариства.

§ 3. Цілею товариства є передовсім нести поміч при пожарах а дальше ширити замилюванє до вправ тілесних і атлетичних та піддержувати просьвіту і товариске житє між членами.

Средства.

§ 4. До осягнення сеї ціли буде товариство а) набувати і удержувати прибори пожарні; б) дбати о вправи членів в уживаню сих приборів і взагалі в гашеню і льокалізованю вогню і в) о вправи гімнастичні і атлетичні; г) устроювати публичні походи, прогульки, продукції гімнастичні, музикально-декляматорскі і театральні, забави і танці; д) удержувати хор, читальню і бібліотеку; е) уряджувати курси науки, відчити і виклади для членів.

Члени.

§ 5. Членом товариства може бути кожда особа рускої народности, котру старшина товариства прийме в члени, непринятим можна відкликати ся до загальних зборів.

§ 6. Члени ділять ся на дійсних і спомагаючих:

а) дійсними членами є ті, котрі вступаючи до товариства зобовязали ся платити установлену загльними зборами вкладку і причиняти ся до осягнення ціли товариства средствами означеними в § 4;

б) спомагаючими членами є ті, котрі обовязують ся платити річно вкладку установлену загальними зборами для спомагаючих членів.

§ 7. Члени товариства так дійсні як і спомагаючі мають право брати участь в загальних зборах, голосувати, вибирати і бути вибраними до старшини, даліше брати участь у продукциях товариства.

§ 8. Члени дійсні і спомагаючі обов'язані повинувати ся приписам статуту, платити точно вкладки, старати ся о придбанє нових членів і жити з другими членами як з братами. Неписьменні члени обов'язані навчити ся до року читати і писати.

§ 9. Надто обов'язаний кождий член дійсний: а) ставити ся в означений час до приписаних вправ і кожду неприсутність оправдати; б) повинувати ся приказам осаула або єго заступника (учителя взгядно четаря), сповняти при вправах і пожарах порученя скоро і без опору; в) удержувати повірені єму знаряди, одежу і иньше майно товариства в повнім порядку і винагородити шкоду, котра стала ся з єго вини; г) сповняти точно обов'язок на него наложений; д) супроти настоятелїв своїх поводити ся все чемно; е) зложити при вступі добровільне приреченє, що охотно сповняти буде обов'язки згядом товариства і товаришів і потвердити то приреченє поданєм руки кошовому товариства; ж) скоро дано знак пожаровий, являти ся на призначенім місци збірнім як найскорше, взявши з собою призначені прибори пожарні; з) не уступати з призначеного місця, доки осаул або єго заступник не дасть знак до відходу, хиба би грозило небезпеченьство житю; і) по скінчених вправах або по пожарі відносити прибори на установлене місце; к) не брати без дозволу осаула або єго заступника приборів пожарних нікуди; л) являти ся на вправах, продукциях і при пожарі з установленими в статутах відзнаками; м) не опускати підчас пожару призначеного місця, виповняти припорученя а других власними обов'язками не обтяжати; н) рятувати товариша в небезпеченьстві, хочби з нараженєм власного житя; о) заховувати підчас пожару і вправ потрібний лад і спокій.

Средства материяльні товариства.

§ 10. Видатки товариства покривають ся: а) з членьских вкладок; б) з добровільних датків і запомог; в) з иньших доходів товариства.

§ 11. Висоту членських вкладок так для спомагаючих як і для дійсних членів установляють перші загальні збори товариства. Пізнійші загальні збори можуть висоту вкладки змінити.

Поділ членів на чети.

§ 12. Старшина має розділити всіх дійсних членів на чотири чети (відділи). I-ша чета: лізці. Они обов'язані дбати о те, щоб хоронити від небезпеченьства передовсім людей, а відтак їх майно, опісля мають заняти ся придушенем огню і збереженем сусідних домів, щоби огонь дальше не розширяв ся. II-га чета: до услуги сикавок (сикавкова). Обовязком єї є доставити в случаю пожару як найскорше сикавку на місце і там єї після потреби обслуговувати. III-та чета: до води. Обовязком єї є доставляти безпереривно чисту воду для сикавки. IV-та чета: сторожева. Має стеречи майно від шкоди і щоби не пропало.

§ 13. Справами товариства заряджують: а) загальні збори; б) старшина.

Загальні збори.

§ 14. Загальні збори відвідують ся раз на рік, а скликує їх старшина товариства. Старшині прислугує право, в важних случаях скликати кожного часу надзвичайні загальні збори, а мусить їх скликати, коли сего зажадає що найменше третина членів товариства.

§ 15. Щоби ухвали загального збору були важні, треба присутности половини всіх членів товариства. Коли для недостаточного числа членів загальний збір відбутися не може, скличе ся єго в друге з тим самим порядком дневним. Тим чином скликаний загальний збір ухвалить всі справи давного порядку дневного без огляду на число присутних членів. Ухвали на загальних зборах западають абсолютною більшостію голосів.

§ 16. Загальні збори: а) приймають до відомости справозданє уступаючої старшини і висказують ся о єї діяльності; б) вибирають членів старшини а з поміж них голову товариства; в) обговорюють справи товариства і рішають внески; г) рішають відклики непринятих осіб і виключених членів; д) рішають о зміні статуту, о розв'язанню товариства і о цілі, на яку має перейти майно товариства.

Старшина.

§ 17. Старшину вибирають на один рік, вона складає ся: з кошового, осаула, учителя, справника, скарбника і чотирох четарів. а) Кошовий скликає засідання, проводить на них і на загальних зборах, підписує разом зі справником письма і заступає разом з ним товариство на вні; б) осаулови прислугує керма при пожарах, вправах і продукциях над всіма членами і знярядами; він заступає в потребі голову і сповняє его діла; в) учитель веде вправи товариства а на случай неприсутности осаула або на его порученє веде провід при пожарах і продукциях; г) справник проводить інвентар, протоколи засідань і переписку, доглядає приборів товариства, удержує в порядку комнату товариства, книжки і часописи; д) скарбник провадить касу товариства і всі рахунки; е) четарі проводять своїм четам при вправах, пожарах і продукциях, підлягаючи осаулови взглядно учителеви.

§ 18. До важности рішень старшини треба присутности що найменше 5 членів і абсолютної більшости голосів присутних; при рівности голосів рішає кошовий.

§ 19. Старшина полагоджує справи, що не застережені для загальних зборів, завідує майном товариства, приймає і виключає членів, скликає загальні збори і виповняє їх ухвали. Старшину скликає на засідання кошовий. Кого старшина не приняла до товариства або виключила з него, той може відкликати ся до загальних зборів.

Рішенє спорів.

§ 20. Всякі спори походячі з відносин в товаристві рішає суд мировий зложений з двох судиїв, вибраних спорячими сторонами, котрі вибирають собі третого судию (зверхника).

Розв'язанє товариства.

§ 21. Розв'язанє товариства може наступити лиш на підставі ухвали загальних зборів. На случай розв'язання переходить все майно на буковинський краєвий фонд пожарний, скоро послідні загальні збори не рішили инакше.

Постанова переходова.

§ 22. По правосильности сего статуту уконституують ся підписані члени основателі яко тимчасова старшина, котра буде вести всі справи товариства аж до перших загальних зборів. В сім часі переходовім буде заступати на зверх се товариство:

.....як кошовий а

.....як справник.

[241]

Додаток Д

Статут гімнастичного товариства “Український Сокіл в Чернівцях”.

Статут Товариства гімнастичного Український Сокіл в Чернівцях.

I. Назва, місце пробування, ціль і знамя Товариства.

§ 1. Товариство має назву: “Товариство гімнастичне Український Сокіл в Чернівцях”.

§ 2. Місцем перебування Товариства є місто Чернівці.

§ 3. Ціллю Товариства є плеканє гімнастики взагалї а передовсім гігієнічної, раціональної і виховавчої. Товариство сповняє ту задачу через удержуванє заведеня гімнастичного для членів і провадженє вправ гімнастичних для учеників і учениць Товариства, як також через удержуванє бібліотеки і предплату фахових часописей. Крім гімнастики уряджують ся в Товаристві також вправи пожарництва, стріляня до ціли, їзди на кони, плавання, борбництва (фехтованя), їзди на скороходах, сьпіву і музики.

§ 4. Знаменем Товариства є український лев. Товариство посїдає також свій прапор, на яким має бути поміщене знамя Товариства. Прапор уживає Товариство при виступах на вні по одержаню зїволеня власти правительсьтвенної. Язиком Товариства є мова українська.

II. Члени, їх обовязки і права.

§ 5. Товариство складає ся з членів дійстних, спомагаючих і основателїв.

§ 6. Членом основателем, дійстним або спомагаючим може бути кожда особа правого характеру без ріжниці пола. Членів приймає Старшина. Першими членами є підписані.

Старшина може зголошуючого ся не прийняти без наданя причини. Платні функціонарі Товариства не можуть бути членами.

§ 7. Члени дійстні платять вписове і вкладку, яку Загальний Збір ухвалить. Старшині прислугує однак право в поодиноких случаях вкладку знизити.

§ 8. Членам дійстним прислугує право брати участь в Загальних Зборах, голосувати, ставити внески, вибирати Старшину, заступників Старшини, комісію ревізійну з посеред членів дійстних, користуватись гімнастичними вправами, брати

участь в забавах, прогуляках, користати з гімнастичних прирядів, бібліотеки, часописей і взагалі з того всього, що Товариство їм дає через виконване своє задачі приписаної статутом.

§ 9. Члени основателі платять одноразово 100 корон.

§ 10. Членом основателем може іменувати Загальний Збір на внесенє Старшини також ті особи, що знаменито причинили ся до розвою Товариства. В той спосіб іменовані основателі не платять ніяких вкладов.

§ 11. Члени спомагаючі платять вписове 2 к. і річну вкладку 6 корон.

§ 12. Члени основателі і спомагаючі посідають права членів дійстних з виїмком права голосованя, вибору і вибиральности на Загальних Зборах. Члени основателі і спомагаючі, котрі беруть участь у вправах гімнастичних або користають з прирядів, складають за се квоту через Старшину означену.

§ 13. Членом перестає бути:

- 1) хто повідомить Старшину, що виступає;
- 2) кого Старшина узнасть виступившим з причини не плачення вкладок. Виступившими має ся уважати членів дійстних наколи не заплатять вкладок за 6 місяців, членів спомагаючих, що не платять вкладок через один рік. Виступаючий з Товариства має зголосити письменно місяць на перед своє виступленє і заплатити залягаючі вкладки або разом або в ратах платних до кінця року адміністраційного;
- 3) кого старшина в случаю нарушеня карности, або з иньших важних причин на підставі рішеня осібно до сего скликаного суду мирового виключить з круга членів.

III. Фонди Товариства.

§ 14. Фонд Товариства повстає:

- а) із вписового і членських вкладок;
- б) із оплат да за науку гімнастики або за уживаня прирядів;
- в) із записів і добровільних датків;
- г) із доходів із забав, концертів, відчитів, представлень аматорських, прогульок і проч. уряджуваних в користь Товариства.

§ 15. Фонди товариства ділять ся: на залізний і оборотовий. Фонд залізний повстає з 10 % чистого зиску приходів в § 14 г) наведених, з добровільних датків на сю ціл назначених із 10 % річних надвижок фонду оборотового. Фонд залізний може бути ужитий лише на будову або куплю власної хати. Фонд оборотовий складає ся з иньших приходів виказаних § 14 і служить на покритє звичайних і загальних видатків Товариства.

IV. Гімнстичне заведене членів і вправи для учеників Товариства.

§ 16. Товариство удержує залю заосмотрену в приряди і прибори гімнастичні для ужитку членів і вправ учеників. Вправи гімнастичні в Товаристві стоять під зарядом і доглядом Старшини, а під безпосередньою управою начальника вправ установленого після регуляміну домового.

V. Заряд Товариства.

§ 17. Справами Товариства заряджують: Загальні Збори членів, Старшина і Комісія ревізійна.

A. Загальні Збори.

§ 18. Звичайні Загальні Збори скликує Старшина раз на рік по скінченім році адміністраційнім найпізнійше до кінця місяця марта сьлідуючого року. Надзвичайні Загальні Збори можна скликати коли окаже ся потреба, або коли того забажає письменно 1/5 часть всіх членів. В тім случаю надзвичайні Загальні Збори мусять бути скликані найдальше до трьох тижнів. Загальні Збори мають бути скликувані запрошеннями і оповіщенням прибитим в канцелярії Товариства, що найменше на 7 днів перед Загальними Зборами. Порядок дневний Загальних Зборів предкладає Старшина. Крім запрошення має бути вислане всім членам також справозданє з діяльности Старшини. На случай нескликаня звичайних Загальних Зборів в означенім статуті речниці, може скликати Загальні Збори комісія ревізійна або 1/10 часть членів.

§ 19. До діяльности Загальних Зборів належить:

- 1) вибирати голову, заступника голови, чотирьох членів, двох заступників членів Старшини і трьох членів комісії ревізійної на один рік;
- 2) приймати річні рахунки і звіти Старшини;

- 3) ухвалювати висоту членських вкладок;
- 4) зміна статуту;
- 5) полагоджувати внески і інтерпеляції членів;
- 6) ухвалювати регулямін своїх нарад;
- 7) рішати о розв'язаню Товариства і призначеню майна;
- 8) іменувати членів основателів пісьля § 10.

§ 20. Ухвали Загальних Зборів западають більшостію голосів присутних на зборах членів. До важности постанов Загальних Зборів потреба присутности $\frac{1}{4}$, до важности ухвал о зміні статута $\frac{2}{5}$, до важности ухвали о розв'язаню Товариства $\frac{3}{5}$ частий всіх членів Товариства. Коли скликані Загальні Збори не зберуть ся в потрібнім комплеті, то мають бути скликані другі Загальні Збори найдальше до 14 днів, а ті не потребують услівного комплету. Народи Загальних Зборів ведуть ся явно, доки самі збори не відкажуть ся від явности.

Б. Старшина.

§ 21. Старшина має бути вибрана з помежи замешкалих в Чернівцях членів Товариства на один рік більшостію голосів. При рівности голосів рішає жереб.

§ 22. Старшина складає ся з голови, заступника голови, чотирьох членів і двох заступників. До важности ухвал Старшини потреба присутности голови (або заступника) і трьох членів.

§ 23. Діяльність Старшини розпочинає ся від дня уконституованя, яке має наступити найпізнійше до 14 днів по Загальних Зборах.

§ 24. Старшина вибирає на час свого урядованя з поміж себе справника, скарбника і господаря.

§ 25. Звичайні засіданя Старшини відбувають ся раз на місяць; надзвичайні – коли зайде потреба. Ухвали старшини западають більшостію голосів.

§ 26. Старшина має право і обовязаня:

- 1) орудувати майном і біжучими справами Товариства;
- 2) приимати членів дійстних, основателів і спомагаючих, та предкладати Загальним Зборам внески на іменованє основателів (§ 10);
- 3) приимати, іменувати і віддаляти всіх платних фунціонарів Товариства;

- 4) здавати перед Загальними Зборами справу зі своєї діяльності;
- 5) предклатати Загальним Зборам рахунки касові за минувший рік адміністраційний, по попереднім одобрению їх через Комісію ревізійну;
- 6) уважати над виконанням постанов Загальних Зборів;
- 7) знизжати в поодиноких случаях вкладки членські;
- 8) ухваляти регулямін домашній, регулямін для Старшини і інструкцію для вправ;
- 9) заряджувати вправами учеників Товариства;
- 10) установляти оплату за науку учеників;
- 11) удержувати бібліотеку діл і письм гімнастичних або з умістністю гімнастики споріднених;
- 12) впливати ділом і словом на розповсюднене і піднесенне знамя гімнастики в краю;
- 13) уряджувати забави, пргульки, відчити, представлення аматорські і проче намісто Товариства;
- 14) іменувати судію мирового в спорах помежи членами а Товариством;
- 15) поміщувати всі потрібні оповіщення в льокали Товариства;
- 16) перестерігати карности членів (виконування постанов статута і регуляміну);
- 17) вибирати комісії і комітети до переведеня цілий Товариства.

§ 27. Голова або заступник голови репрезентує Товариство на внї.

§ 28. До голови або заступника голови належить:

- 1) скликати засіданя Старшини від себе, або на жадане двох членів Старшини;
- 2) провадити наради на Загальних Зборах і засіданях Старшини з голосом рішаючим;
- 3) уважати над виконанням ухвал Старшини;
- 4) підписувати всякі письма під контрасигнатурою справника, або иньшого члена Старшини;
- 5) покликувати – вибраних Загальними Зборами – заступників в місце членів старшини, які не сповняють або не можуть сповняти своїх обовязків.

В. Комісія Ревізійна.

§ 29. Комісія ревізійна складає ся з трьох членів вибраних Загальними Зборами з поза старшини на один рік. Вона має право переглядати рахунки і касу Товариства

в кождім часі, а обов'язок провірення Книги касової і каси перед Загальними Зборами і надати Загальним Зборам відповідні внески що до абсолюторії.

VI. Рік адміністраційний.

§ 30. Рік адміністраційний зачинає і кінчить ся роком календаровим.

VII. Рішяє спорів.

§ 31. Спори між членами або членами а Товариством, що впливають зі зносин в Товаристві рішає суд мировий, до якого вибирають спорячі сторони по одному судії, а тіж разом одного зверхника. Рішенє суду мирового виконує Старшина. Від такого рішення нема відклику.

Коли сторони в означенім головою (або заступником голови) речниці не заіменують судіїв, то бракуючого на той час судию іменує голова (заступник голови) Товариства. Наколи судії не згодять ся на особу зверхника, тоді рішає жереб поміж запропонованими особами.

VIII. Розв'язанє Товариства.

§ 32. В разі розв'язання Товариства в иньшій разі як ухвалою Загальних Зборів, переходять фонди і ціле майно Товариства на “Товариство гімнастичне Сокіл у Львові” для піддержування цілий, які мало се розв'язанє товариство.

IX. Додаток.

§ 33. Се товариство має перемінитися від дня введеня в жите найпізнійше за один рік на “філію львівського товариства гімнастичного Сокіл”. Коли би се не стало ся до кінця згаданого речниця, то се Товариство перестає тим самим істнувати.

Додаток Е

Статут гімнастичного товариства “Січ” у Чернівцях.

Устав гімнастичного товариства “СІЧ” в Чернівцях.

І. Назва, місце перебування, ціль і знамя товариства.

§ 1. Товариство має назву: “Гімнастичне товариство “Січ” в Чернівцях”.

§ 2. Місцем перебування товариства є Чернівці.

§ 3. Ціллю товариства є плеканє гімнастики. Товариство сповняє ту задачу тим: що а) удержує гімнастичне заведење для членів і провадить гімнастичні вправи для учеників і учениць товариства; б) удержує бібліотеку, предплачує і видає фахові часописи і фахові твори; в) уряджує вправи пожарництва, стріляня до ціли, їзди на кони, плавання, веслованя, борництва, їзди на колесі (ровері), сьпіву, музики і танців; г) основує філії.

§ 4. Знамя товариства є український лев. Товариство має також свій прапор, на котрім має бути поміщене знамя товариства. Прапору уживає товариство при виступах на зверх, як дістане на те дозвіл від правительственної власти. Мовою товариства є мова українська.

ІІ. Члени, їх обовязки і права.

§ 5. Товариство складає ся з членів: дійсних, членів-добродіїв і основателів.

§ 6. Членом-основателем, дійсним або членом-добродієм, може бути кожда особа правого характеру без ріжницї пола. Членів приймає Старшина. Першими членами товариства є підписані.

Старшина може того, що зголошуєть ся в члени, не прийняти, не подаючи причини. Платні функціонарі товариства не можуть бути членами.

§ 7. Дійсні члени платять вписове і вкладку, яку Загальний Збір ухвалить. Старшині прислугує однак право в поодиноких випадках знизити вкладку.

§ 8. Дійсним членам прислугує право брати участь в Загальних Зборах, голосувати, ставити внесєня, вибирати Старшину, заступників Старшини, Ревізійну Комісію з посеред членів дійсних, користувати ся гімнастичними вправами, брати участь у забавах, прогульках, користати з гімнастичних приладів, бібліотеки, часописий, –

загалом із того всего, що товариство їм дає. Члени мають обов'язок носити відзнаки і власні однакові строї (мундури), які правительство затвердить.

§ 9. Члени-основателі платять одноразово 100 корон.

§ 10. Членом-основателем може Загальний Збір на внесенє Старшини іменувати також ті особи, що яким небудь чином причинили ся до розвою товариства. Такі члени-основателі не платять ніяких вкладок.

§ 11. Члени-добродії платять вписове 2 короні і річну вкладку в сумі 6 корон.

§ 12. Члени-основателі і члени-добродії мають права дійсних членів з виїмкою права голосованя і активного та пасивного вибору на Загальних Зборах. Члени-основателі і члени-добродії, що беруть участь у гімнастичних вправах, або користають з приладів, складають за се квоту означену Старшиною.

§ 13. Членом перестає бути:

1) хто повідомить Старшину, що виступає;

2) кого Старшина узнасть за такого, що виступив, з причини неплаченя вкладок. За таких, що виступили, маєть ся уважати таких членів-добродіїв, що не платять вкладок через один рік, а членів дійсних, коли не заплатили вкладок за 6 місяців. Член, що виступає з товариства, має зголосити письменно місяць наперед свій виступ і заплатити непоплачені вкладки або нараз, або в ратах платних до кінця адміністраційного року;

3) кого Старшина на випадок нарушення карности, або з иньших важних причин, на підставі рішення скликаного ad hoc мирового суду з круга членів виключить.

III. Фонд товариства.

§ 14. Фонд товариства росте: а) із вписового і членських вкладок; б) із оплат за науку гімнастики або за уживанє приладів; в) із записів і добровільних датків; г) із доходів з забав, концертів, відчитів, аматорських вистав і пр., які товариство уладжує.

§ 15. Фонди товариства ділять ся на: зелізнний і оборотовий. Фонд зелізнний повстає з 10 % чистого доходу в § 14 г) приходів наведених, з добровільних датків на сю ціль призначених і з 10 % річних надвишок фонду оборотового. Фонду зелізного можна ужити лиш на будову або купно власного дому. Фонд оборотовий складаєть

ся з інших приходів вказаних § 14 і служить на те, щоб ним покривати звичайні і загальні видатки товариства.

IV. Гімнастичне заведенє для членів і вправи для учеників товариства.

§ 16. Товариство удержує салю з приладами і приборами гімнастичними для ужитку членів і вправ учеників. Гімнастичні вправи в товаристві ведуться під зарядом і доглядом Старшини, а під безпосередною управою начальника вправ установленого після домашнього регуляміну.

V. Заряд Товариства.

§ 17. Справи товариства ведуть Загальні Збори членів, Старшина і Комісія Ревізійна.

A. Загальні Збори.

§ 18. Звичайні Загальні Збори скликає Старшина раз на рік по скінченім році адміністраційнім найпізнійше до кінця марта другого року. Надзвичайні Загальні Збори можна скликати в міру потреби, або коли того забажає письменно 1/5 часть всіх членів. В такім разі надзвичайні Загальні Збори мусять відбутися найдалше до трех тижнів. На Загальні Збори треба скликувати запрошеннями і оповісткою прибитою в канцелярії товариства, що найменше на 7 днів перед Загальними Зборами. Порядок дневний Загальних Зборів укладає Старшина. Крім запрошення мусять всі члени дістати звіт із діяльності Старшини. Колиб звичайних Загальних Зборів не скликано в означенім уставом речинци, тоді може їх скликати сама Ревізійна Комісія або 1/10 часть членів.

§ 19. До діяльності Загальних Зборів належить:

- 1) вибирати кошового, осавула, писаря, скарбника, хорунжого, учителя, сурмача, 1 четара, 3 заступників Старшини і трех членів Ревізійної Комісії на один рік;
- 2) приймати річні рахунки і звіти старшини;
- 3) ухвалювати висоту членських вкладок;
- 4) змінити устав;
- 5) ухвалювати регулямін своїх нарад;
- 6) полагоджувати внесеня і інтерпеляції членів;
- 7) рішати про розв'язанє товариства і призначенє майна;

8) іменувати членів-основателів після § 10.

§ 20. Ухвали Загальних Зборів западають більшістю голосів притомних на зборах членів. До важности постанов Загальних Зборів потреба притомности $\frac{1}{4}$, до важности ухвал про зміну статута $\frac{2}{5}$, до важности ухвали про розв'язане товариства $\frac{3}{5}$ частий всіх членів товариства. Коли скликані Загальні Збори не зберуться в потрібнім комплеті, тоді мусять найдалше до 14 днів бути скликані другі Загальні Збори, котрі не потребуять умовного комплету. Обради Загальних Зборів ведуться явно, коли самі Збори не відкажуться від явности.

Б. Старшина.

§ 21. Старшина має бути вибрана з поміж членів товариства, що мешкають в Чернівцях, на один рік, більшістю голосів. При рівности голосів рішає жереб.

§ 22. Старшина складається з кошового, осавула, писаря, скарбника, учителя, хорунжого, сурмача, четара і 3 заступників Старшини. До важности ухвал Старшини потреба притомности кошового або осавула і 3 членів.

§ 23. Діяльність Старшини розпочинається від дня, коли вона уконститується. А уконституватися мусять Старшина найпізнійше до 14 днів по Загальних Зборах.

§ 24. Звичайні засідання Старшини відбуваються раз на місяць; надзвичайні – коли знайде потреба. Ухвали Старшини западають більшістю голосів.

§ 25. Старшина має право і обов'язок:

- 1) орудувати майном і біжучими справами товариства;
- 2) приймати дійсних членів, членів-основателів і членів-добродіїв і предклати Загальним Зборам внесення на іменоване членів-основателів (§ 10);
- 3) приймати, іменувати і віддаляти всіх платних функціонерів Товариства;
- 4) здавати перед Загальними Зборами справу зі своєї річної діяльності і пересилати сей звіт товариству: “Союз Січій на Буковині”;
- 5) предклати Загальним Зборам касові рахунки за попередний рік адміністраційний, але Ревізійна Комісія має їх одобрити;
- 6) уважати на те, щоб виконувано постанови Загальних Зборів;
- 7) знижати в поодиноких випадках членські вкладки;

- 8) ухвалювати домашній регулямін, регулямін для Старшини і інструкцію для вправ;
- 9) заряджувати вправами учеників товариства;
- 10) установляти оплату за науку учеників;
- 11) удержувати бібліотеку гімнастичних творів, гімнастичних часописий і творів споріднених із наукою гімнастики;
- 12) видавати фахові часописи і фахові твори;
- 13) впливати ділом і словом на розповсюджуване знаня і науки гімнастики в краю;
- 14) уряджувати забави, прогульки, відчити, аматорські вистави і пр. на хосен товариства;
- 15) вибирати комісії і комітети до переведеня поодиноких цілий товариства;
- 16) поміщувати всі потрібні оповістки в льокалі товариства;
- 17) іменувати в суперечках помежи членами а товариством мирового суддю;
- 18) дбати, щоб між членами була карність, щоб усї виконували постанови уставу і регуляміну.

§ 26. Кошовий або осавул репрезентує товариство на зверха.

§ 27. До кошового, чи то осавула належить:

- 1) скликувати засіданя Старшини від себе, або на жаданє чотирьох членів Старшини;
- 2) вести наради на Загальних Зборах і засіданях Старшини з голосом дерімуючим;
- 3) дбати про виконуване ухвал Старшини;
- 4) підписувати враз із писарем чи иньшим членом Старшини всякі письма;
- 5) покликувати – вибраних Загальними Зборами – заступників на місце тих членів Старшини, що не сповняють або не можуть сповняти своїх обовязків.

В. Ревізійна Комісія.

§ 28. Ревізійна Комісія складаєть ся з трех членів вибраних Загальними Зборами з поза Старшин на один рік. Вона має право переглядати рахунки і касу товариства в кождім часі, а обовязок провірювати касові книги і касу перед Загальними Зборами і подавати Загальним Зборам відповідні внесеня що до абсолюторії.

VI. Адміністративний рік.

§ 29. Адміністративний рік починається і кінчиться роком календаровим.

VII. Міровий суд.

§ 30. Непорозуміння і суперечки між членами або членами а товариством, котрі впливають зі зносин в товаристві, залагоджує мировий суд, зложений з двох суддів, вибраних по одному сторонами і із зверхника, вибраного самими суддями. Від рішення такого суду нема відклику.

Коли сторони в означенім кошовим (чи осавулом) речинци не заіменують своїх суддів, тоді сам кошовий чи осавул назначає суддів. Коли судді не згодять ся на особу зверхника, тоді поміж запропонованими особами рішає жереб.

VIII. Розв'язанє товариства.

§ 31. В разі розв'язання товариства в иньшій дорозі, як ухвалою Загальних Зборів, переходять фонди і ціле майно товариства на товариство “Союз Січий на Буковині” з тою умовою, що се товариство піддержувати ме ті ціли, які товариство має.

IX. Переходові постанови.

До часу затвердження сего уставу заступають товариство підписані: ...

Додаток Ж

Статут української студентської корпорації “Запороже”.

Статут Товариства “Запороже” в Чернівцях.

I. Назва, місце пробування, ціль і средства товариства.

§ 1. Товариство називає ся “Запороже”.

§ 2. Місцем пробування товариства є Чернівці.

§ 3. Ціль товариства є: загальне образованє, піддержувати духа народного і товариського, дбати про моральну і матерьяльну підмогу всіх своїх членів.

§ 4. До осягнення тої ціли товариство:

- а) удержує для своїх членів читальну і бібліотеку, узглядняючи при тім наукові потреби слухачів поодиноких виділів;
- б) видає діла літературні і наукові;
- в) уряджує наукові відчити і завязує наукові кружки;
- г) устроює вечері літературні, артистичні, концерти, театральні представлення і иньші зібраня для науки і забави як і мандрівки;
- д) має плекати музику, сьпів і тілесні вправи;
- е) уділяє членам безвідсоткові позички і безворотні запомоги а помагає хорим членам.

II. Доходи і маєток товариства.

§ 5. Доходи становлять: вкладки членів, відсотки від маєтку товариства, добровільні жертви і запомоги, доходи з видавництв товариства, вечерків, концертів, представлень як також надзвичайні датки, наложені на членів Загальними Зборами.

§ 6. Крім біблїотеки і потрібного інвентаря ділить ся маєток товариства на два фонди:

- а) корінний фонд, який побільшає ся: відсотками тогож, сумою призначеною на те Загальними Зборами і добровільними датками на те дателем призначеними. Виділ дбає про се щоб корінний фонд процентував ся в цінних паперах або щадниці; корінний фонд може тільки Загальний Збір нарушувати;
- б) оборотовий фонд, до якого належають всякі иньші доходи товариства.

III. Склад товариства, права і обов'язки членів.

§ 7. Товариство складає ся з членів звичайних, які ділять ся на активні і неактивні, спомагаючих, основателів і почетних.

§ 8. Членом звичайним може бути кождий Русин, що здав матуру в гімназії або в школі реальній а записаний є на Черновецькім університеті.

§ 9. Членом спомагаючим може бути кождий Русин, що зложить одноразову вкладку річну в сумі 24 корон або заплатить до каси товариства місячними вкладками по 2 короні.

§ 10. Членом основателем може бути кождий Русин, що зложить до каси товариства на раз 100 корон або пожертвує товариству який иньший дар в вартости 100 корон.

§ 11. Членом почетним може бути кождий Русин, що оказав великі заслуги для руского народу в загалі або для товариства з осібна.

§ 12. Член звичайний має право: брати участь в Загальних Зборах з голосом рішаючим, ставляти внесеня на Загальних Зборах і явних засіданнях Виділу, інтерпелювати на Загальних Зборах Виділ, активного і пасивного вибору до Виділу, брати участь на явних засіданнях Виділу з голосом дорадчим, взглядати в книги і письма товариства в присутності одного з урядуючих членів.

§ 13. Члени в §§ 9, 10 і 11 названі мають право користати з средств товариства наведених в § 4 і брати участь в Загальних Зборах з голосом дорадчим, при чім підлягають статутам і регулямінови товариства. Члени основателі і почесні мають на Загальних Зборах голос рішаючий.

§ 14. Член звичайний має обов'язок: платити з початком кожного місяця одну корону яко вкладку членьску, приходити на Загальні Збори, підчиняти ся статутам товариства, ухвалам Загальних Зборів, управляючого виділу і мирового суду яко першій, а Загальним Зборам яко другій інстанції, держати найменше раз на піврік відчит і являти ся по можности в відзнаках товариства.

§ 15. Вступаючий член має обов'язок в протягу трех місяців здати іспит з історії і літератури української, про політичні відносини Русинів, із статута і регуляміну.

IV. Приняте в члени і утрата прав члена.

§ 16. Членів звичайних і спомагаючих приймає Виділ більшістю голосів, а членів основателів і почетних Загальні Збори на внесенє виділу.

§ 17. Членом товариства перестає бути: хто заявив Виділови свій виступ або кого Виділ виключить одноголосно з товариства. Виключеному прислугує право відкликати ся до Загальних Зборів товариства.

V. Заряд товариства і об'єм діланя.

§ 18. Товариством заряджують Загальні Збори і Виділ товариства.

§ 19. До звичайних загальних зборів, які відбувають ся в жовтні і в марті кожного року належить:

- а) обради над справозданем з діяльности уступаючого Виділу, уділенє або відмовленє абсолюторії і склад прелімінара;
- б) вибір виділу: голови, его заступника, двох секретарів, бібліотекара, касиєра, контрольора, господаря і двох заступників виділових;
- в) дискусия і ухвала над внесенєм Виділу і інтерпеляциями та внесенями членів;
- г) іменованє почесних членів;
- д) остаточне рішенє що до прийнятя в члени або виключенє з товариства через Виділ;
- е) побільшенє або нарушенє фонду корінного (§ 6 а));
- ж) усуненє всіх або поодиноких членів Виділу;
- з) остаточне рішенє в справах рішених мировим судом;
- и) ухвала і зміна регуляміну товариства;
- і) накладанє надзвичайних додатків.

§ 20. Надзвичайні загальні збори скликає ся кожного часу, коли сего вимагають важні справи товариства; особливо виділ мусить скликати Загальні Збори в протягу сім днів, коли жадає сего $\frac{1}{4}$ часть звичайних членів письменно з поданєм причин і порядку дневного. Колиб однак виділ сего не зробив, то може та четверта часть сама скликати загальні збори відозвою на котрій мають підписати ся повними іменами подаючи ціль загальних зборів.

§ 21. До правосилности ухвал Загальних Зборів вимагає ся по першій оголошенню присутности 2/3 звичайних членів, по другій абсолютну більшість, по третій кожде число звичайних членів. В справах означених в § 19 е) ж) и) і) потреба присутности 2/3 членів. § 32 і § 33 сміють змінити лише члени почесні і основателі.

§ 22. Ухвали загальних зборів западають абсолютною більшістю голосів присутних членів звичайних, основателів і почетних. На случай рівности голосів рішає голова. Близші постанови що до ходу загальних зборів і виділових засідань подасть регулямін товариства.

§ 23. Новообраний Виділ має найдалше до сім день по виборі обняти своє урядоване в присутности уступаючого виділу і уконститувати ся.

§ 24. Звичайні засідання виділу відбувають ся раз на місяць, надзвичайні в міру потреби; на жадане 3 виділових обовязаний голова або єго заступник скликати надзвичайне засідане виділу.

§ 25. Виділ має право і обовязок:

- а) провадити заряд товариства і завідувати фондом оборотом відповідно ціли тогож;
- б) старати ся о зреалізоване постанов в §§ 3, 4 і 14, а особливо дбати о удержане бібліотеки і читальні в поряднім стані;
- в) принимати зголошуючих ся в члени товариства за впровадженням через двох звичайних членів, або відмовляти їм принятя без подання причин і то на найблизшій засіданю. Не прийнятому вільно відкликати ся до Загальних зборів;
- г) скликувати загальні збори;
- д) при уступленю здавати перед загальними зборами оправдане з своєї діяльности;
- е) сповняти ухвали загальних зборів;
- з) означати висоту, час і спосіб сплати позичок; як також близші услівя одержаня позички;
- ж) рішати о інтерпеляціях, внесеньх і жалобах членів до виділу. Від рішеня виділу можуть члени відкликати ся до загальних зборів;
- і) уділяти членам виділу відпустку;

к) покликувати на місце виділових в разі уступлення тихже або в случаю предвидженім в § 25 і заступників виділових;

л) удержувати докладний протокол засідань і загальних зборів.

§ 26. До важности ухвал виділу вимагає ся присутности 4 виділових крім голови або заступника голови. Заступники виділових не вчисляють ся, хиба що суть покликані на місце виділових (§ 25 к)).

§ 27. Рішення виділу западають абсолютною більшостію голосів присутних виділових. Голова голосує також, а то на случай рівности голосів.

§ 28. Засідання Виділу відбуваються явно, однак в справах означених в § 19 ж) як також у всіх справах личних мають відбуватися ся тайно.

§ 29. Голова товариства взглядно єго заступник має право:

а) провадити Загальними Зборами без участі в дискусії і голосованю;

б) скликувати і провадити засідання виділове (§ 24);

в) рішати і постановляти в наглих случаях в справах заряду товариства під відвічальністю перед виділом;

г) дбати про те, щоб виділові вповняли свої обовязки.

VI. Мировий суд (спори межи членами).

§ 30. Всякі спори межи членами товариства рішає мировий суд в першій, а загальні збори в другій інстанції. До мирового суду вибирає кожда сторона по двох судіїв а ті одного надсудію. Еслиб котра сторона не хотіла вибрати собі мирових судіїв то іменує тихже на жаданє противної сторони виділ. Еслиб судії не могли ся згодити на надсудію то предсідає голова, або єго заступник.

VII. Відзнаки і печатка товариства.

§ 31. Відзнакою молодих членів є лента сино-золота, а старших лента сино-золота-сина, а рівночасно для всіх членів сина шапка з сино-золото-синим паском. Печатка товариства містить на краю напись: “товариство Запороже в Чернівцях, а в середині монограм: ...”.

§ 32. На зверх заступає товариство голова або єго заступник. Всякі письма виходячі з товариства підписує голова, або єго заступник wraz з секретарем або другим виділовим.

VIII. Розв'язанє товариства.

§ 33. Суспендувати взглядно розв'язати товариство мають право лише члени почесні і основателі на спільних загальних зборах з членами звичайними, при чім голос рішаючий мають тільки члени почесні і основателі. На збори має ся запросити всіх згаданих членів з поданєм дневного порядку що найменше одень місяць на перед. До правосильности ухвал тих зборів потреба 4/5 всіх членів почесних і основателів і рішають они одногосно.

§ 34. Всякий маєток має заховувати дотичними послідними загальними зборами вибраний член основатель або почесний і має обовязок ужити єго виключно на ціли подібні товариству “Запороже” а те аж на підставі ухвали зборів скликаних в § 33 поданий спосіб. В разі розв'язаня товариства через ц. к. правительство заховує маєток послідний голова і має поступати після визше згаданих приписів.

Додаток до § 30.

Мировий суд рішає тільки в справах викликаних обставинами в товаристві. Рішене мирового суду западає більшостию голосів.

[111, арк. 14 – 17 об.]

Додаток 3

Статут української студентської корпорації “Чорноморе”.

Статут укр. акад. козацтва “Чорноморе” в Чернівцях.

I. Назва, місце пробування, ціль і средства козацтва.

§ 1. Козацтво називає ся “Чорноморе”.

§ 2. Місце пробування козацтва є Чернівці.

§ 3. Ціль козацтва є: загальне образованє, піддержуванє духа народного і товариського, дбати про моральну і материяльну підмогу всіх своїх членів.

§ 4. До осягнення тої ціли козацтво: удержує для своїх членів читальню і бібліотеку, взглядняючи при тім наукові потреби слухачів поодиноких відділів, видає діла літературні і наукові, уряджує наукові відчити і завязує наукові кружки, устроює вечери літературні і наукові, артистичні концерти, театральні представлення і иньші зібраня для науки і забави як і мандрівки, має плекати музику, сьпів і тілесні вправи, уділяє членам безвідсоткові позички і безворотні запомоги і помагає хорим членам.

II. Доходи і маєток козацтва.

§ 5. Доходи становлять: вкладки членів, відсотки від маєтку товариства, добровільні жертви і запомоги, доходи з видавництв товариства, вечірків, концертів, представлень як також з надзвичайних додатків наложених на поодиноких членів.

§ 6. Крім бібліотеки і потрібного інвентара ділить ся маєток козацтва на два фонди: а) корінний фонд, який побільшає ся відсотками тогож, сумою на те призначеною радою і добровільними датками на те дателем призначеними. Старшина дбає про се, щоби корінний фонд, був тільки через раду нарушений; б) оборотовий фонд, до якого належать иньші доходи козацтва.

III. Склад козацтва, права і обовязки членів.

§ 7. Козацтво складає ся з юнаків /активних/, козаків /активних і неактивних/, батьків і почесних членів.

§ 8. Членом звичайним може бути кождий Українець, котрий є звичайним слухачем одного з австрійських універитетів.

§ 9. Члени винявши юнаків, мають право брати участь в раді голосом рішачим, ставлячи внесення, взглядати в книги і письма товариства в присутности одного із старшини, козаки мають право активного і пасивного вибору до старшини.

§ 10. Члени звичайні мають обовязок платити з початком кожного місяця 2 корони як вкладку членську і при вступі 5 корон вписового, підчиняти ся статутам і регулямінови козацтва, ухвалям ради і розпорядженням старшини, держати найменше раз на піврік відчит і являти ся у відзнаках козацтва.

§ 11. Юнак має обовязок здати в протягу двох семестрів іспит з 1) історії України 2) літератури української 3) статута і 4) регуляміну і кодексу гонорового.

IV. Приняте в члени і утрата прав члена.

§ 12. Членів приймає рада одноголосно.

§ 13. Членом козацтва перестає бути: хто заявив раді свій виступ писемно або кого рада виключила.

V. Заряд козацтва і обем діланя.

§ 14. Козацтвом заряджує рада.

§ 15. До рад, які відбувають ся в жовтні і в марті кожного року, належать: а) обради над справозданем з діяльності уступаючої старшини, уділене або відмовлене абсолюторії і склад прилімінара; б) вибір старшини: старший, заступник старшого, скарбник, старший юнаків.

§ 16. До прочих рад звичайних належить: а) остаточне рішення що до прийняття в члени або виключення члена; б) побільшене або нарушене корінного фонду (§ 6 а)); в) усунення всіх або поодиноких членів старшини; г) рішення в справах спорів між членами; д) ухвала і зміна регуляміну і статута козацтва; е) накладене надзвичайних додатків; ж) уділяти членам відпустки.

§ 17. Надзвичайні ради скликає ся в протягу доби старший або його заступник кожного часу, коли сего вимагають важні справи козацтва і коли жадає сего 1/4 часть козаків писемно з поданем причини і дневного порядку.

§ 18. До правосильности ухвал ради вимагає ся по першій оголошенню присутности 2/3 активних козаків, по другій абсолютну більшість, по третій кожде число активних козаків.

§ 19. Ухвали рад западають абсолютною більшістю голосів присутніх членів голосуючих. На случай рівності голосів рішає старший. Близшу постанову, що до ходу рад подає регулямін козацтва.

§ 20. Нововибрана старшина має за раз по виборі обняти своє урядоване в присутности уступаючої старшини.

§ 21. Старшина має право і обовязок: а) провадити заряд козацтва і завідувати фондом оборотом відповідно цілі також б) старати ся о зреалізоване постанов в §§ 3, 4, 11 а особливо дбати о удержане бібліотеки і читальні; в) при уступленю давати перед радою спровоздане із своєї діяльності; г) сповняти ухвали рад; д) означати висоту, час і спосіб сплати позичок; е) удержувати докладний протокол рад.

§ 22. Старший козацтва взгядно єго заступник має право: а) склакати і провадити радами без участі в дискусії і голосованю; б) рішати і постановляти в наглих случаях і справах козацтва під відповідальностию перед радою; в) дбати про те, щоби члени старшини виповняли свої обовязки, функції прочіє членов старшини означені регуляміном козацтва.

§ 23. Всякі спори межи членами козацтва рішає рада без відкликання.

VI. Відзнаки і печатка козацтва.

§ 24. Відзнакою юнаків є лента сино-золота, козаків сино-золота-сино а рівночасно для всіх членів сина шапка з лентою козака.

Печатка козацтва містить на краю напись: “Укр. акад. козацтво Чорноморе” в Чернівцях а в середині монограм ...

§ 25. На зверх заступає козацтво старший або єго заступник. Всякі письма враз із скарбником або з старшим юнаків. Оголошеня ухвал умішує ся в одній з черновецких часописий.

VII. Розвязане козацтва.

§ 26. Суспендувати взгядно розвязати козацтво має право лишень рада на яку має ся запросити всіх членів радних з поданєм дневного порядку, що найменше 15 днів на перед. До правосильности ухвал сих зборів потреба 4/5 всіх членів радних і рішають одноголосно.

§ 27. Всякий маєток має заховувати дотичний послідною радою вибраний член і має обовязок ужити єго виключно на ціли подібні козацтву “Чорноморе”, а то аж на підставі ухвали послідної ради. В разі розвязаня козацтва через ц. к. правительство заховує маєток послідний старший і має поступати після висше поданих приписів.

[133, арк. 13 – 15]